53889

ЦЕНТРАЛЬНЕ СТАТИСТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ

КАЛЕНДАР-СПРАВОЧНИК

і ЗАПИСНА КНИЖКА

ДЛЯ

РАЙОНОВОГО СТАТИСТИКА ТА КОРЕСПОНДЕНТА

ИНСТИТУТ ЛЕНИНА
БИБЛИОТЕКА
ГК 10
К 211

ХАРКІВ

1925

ГК10
К 211 р
058

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

У. С. Р. Р.

ЦЕНТРАЛЬНЕ СТАТИСТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ

КАЛЕНДАР-СПРАВОЧНИК

І ЗАПИСНА КНИЖКА

НА 1925 РІК

РАЙОНОВОГО СТАТИСТИКА І КОРЕСПОНДЕНТА ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

ХАРКІВ
ДРУКАРНЯ АКЦ. Т-ВА ГОСПРОМКОМБІНАТУ.
Р. У. П. 11.439. 1925 р.

ГК10 р
К 211
Бібліотека
Інституту Леніна
при Ц. К. К. П. (б.)
226882
286
61761
61761

ЗМІСТ.

Стор.

Передмова V
Державна статистика і Володимир Ілліч XI
Інтернаціонал 1
Заповіт 2

КАЛЕНДАР.

Календар-щомісячник і історичний 3

СПРАВОЧНИК.

Про диктатуру й ролю пролетаріяту та про Радянський лад 19

Державна установа СРСР та УСРР 23 — 53

Союз Радянських Соціялістичних Республік . . 23
Про Українську Соціялістичну Радянську Республіку 34
Озброєні сили Радянського Союзу 47
Національне питання у Союзі Радянських Соціялістичних Республік і на Україні 50

Народнє господарство України . 54 — 282

Територія та населення (I. Географія України, II. Районування на 1 січня 1924 р., III. Населення) 54
Природній рух (зміни) населення . 76
Механічний рух населення (переселення людности) 83

Народня освіта на Україні (Установи соціяльного виховання дітей. Установи професійної освіти. Установи політичної освіти. Письменність населення України. Витрати на утримання установ Наркомосу) 87
Народнє здоров'я (Лікарська мережа. Мережа санітарних установ та пошесні занедуження. Мережа установ охорони материнства й дитинства. Лікарсько-санітарна мережа на шляхах комунікації. Курортна справа в 1924 р.) 100
Соціяльне забезпечення (Установи постійного перебування. Установи утилізації неповної праці інвалідів. Установи показкого характеру. Число й склад підопічних. Реальне забезпечення підопічних. Соціяльна допомога. Інвалідна кооперація. Комітети взаємодопомоги) 109
Міські оселища України (Комунальне господарство) 123
Пожежна справа 138
Сільське господарство України в 1924 р. (Посівна площа. Врожай. Скотарство. Відомості про сільське господарство України та чужоземних держав) 143
Промисловість України (I. Важливіші галузі промисловости: кам'яновугляна промисловість, рудяна промисловість, соляна промисловість, металургійна промисловість, машинобудування, цукроварна промисловість; II. Губернії України в промисловому відношенні) 172
Транспорт і звязок (Транспорт: залізниці, річкові водні шляхи, морські шляхи, грунтові дороги, автотранспорт, авіяція. Народній звязок) 197
Праця (Числовий склад членів профспілок. Робоча сила в промисловості. Робоча сила на транспорті. Персонал державних установ. Безробіття. Заробітня платня. Робітничий бюджет) 208

Торговля (I. Внутрішня торговля, II. Зовнішня торговля) 235
Кооперація та її завдання 256
Рух цін та індекси 259
Фінанси (I. Державні доходи та видатки. II Єдиний сільсько-господарський податок. III. Місцевий бюджет губерній УСРР. IV Грошовий обіг СРСР. V. Державні позики. VI. Кредит (робота банків) VII. Державні трудові ощадні каси. VIII. Державне страхування на Україні) 265

Статистичні відомості про Союз Рад. Соц. Республік (республіки та краї) . 284
Статистичні відомості про частини світу та головніші країни (А. Територія й населення. Б. Природній рух населення в європейських країнах. В. Міграція населення. Г. Продукція головних польових культур у 1923 р. Д. Скотарство. Е. Довжина залізничної мережи. Числа-покажчики гуртових товарових цін) 286

Загальний відділ . . . . . 293 — 386
Релігія і бог (Як з'явилася віра в бога. Релігія й церква. Християнство. Свята християнські) 293
Комінтерн 309
Комуністичний Інтернаціонал Молоди 316
Червоний Інтернаціонал профсоюзів 323
Найважливіші етапи розвитку Російської Комуністичної Партії (Процес утворення. Заснування партії. Боротьба в середині С-Д. Партії. Боротьба за партію. Роки війни. Боротьба за владу. У влади. Склад партії) 333
Роля та значіння комнезамів . . . 344
Міжнародня Селянська Спілка . . 348

Міжнародні й Українські Громадські Організації:
Міжнароднє Товариство Допомоги борцям революції 352
Жертінтервен 354
„Геть з руками від Китаю!“ 357
ТАПУК 359
Доброхем 362
Центральна Комісія Допомоги Дітям 365
Реорганізація Бірж Праці й Посередницькі Бюра наймів 368
Державна статистика 373
Електрифікація (Гідроелектростанції. Електрифікація на селі) 382

Витяги з Узаконень та Розпоряджень Робітниче-Селянського Уряду УСРР 387
Наще землевлаштування 399

Справочний відділ . . . . . 407—422
Міри (Система метричних мір. Російські міри. Співвідношення метр. та рос. мір. Найужитковіші чужоземні міри) 407
Почтово-телеграфна такса 410
Діючі залізничні тарифи 413
Довідний листок (Наркомати. Центральні установи та організації УСРР) 418

ДОДАТКИ.

Боротьба з посухою . . . . . 1—36
I. Боротьба з посухою — це боротьба за правильне господарювання 1
II. Перший крок у боротьбі з посухою — це правильний сівозмін 7
III. Як збільшити врожай озимини на 100 пудів у посушливий рік 11

IV. Як збільшити врожай ярини 19
V. Проорні не бояться посухи 25
VI. Про засівні трави 30
Тези доповіди НКЗС про боротьбу з посухою на III сесії ВУЦВК'у 32

Які є в СРСР газети та журнали та як їх виписати 37
Издания Центрального Статистического Управления СССР 45
Видання Центральн. Статистичного Управління й губерн. стат. бюр УСРР 50
Карта Союза Сов. Соц. Республик.
Мапа Української Соц. Радянської Республіки.
Записна книжка-блокнот в 100 лист.

Передмова.

Цим випуском Календар-Справочник увіходе в 4-й рік видання.

Початкова мета видання - дати районовому статистикові та кореспондентові календар—записну книжку й програм тих питань, вивченням яких зайнято Центральне Статистичне Управління та його місцеві органи і на які повинна бути відповідь районових статистиків та кореспондентів — ця мета з першого ж видання поступово розширювалася. Низка статтів, заміток і таблиць, що характеризують Україну й Союз Р. С. Республік і найбільші галузі їх народнього господарства, корисні відомості загального характеру — все це з кожним роком надавало виданню ширший зміст, наближало його до Календаря-Справочника загально-громадянського значіння.

Але для певної закінченості видання в цьому розумінні необхідно було ввести цілу низку відомостей загально-політичного змісту відомостей, необхідних не тільки кожному радянському робітникові на селі, а й кожному громадянинові нашого Союзу, що цікавиться життям держави в цілому і що в міру сил і можливостей бере участь у загальному ході цього життя.

Уже в Календарю-Справочнику на 1924 р. була спроба розширити зміст за межі статекономічного характеру. В цьому ж виданні

редакція твердо провадить повноту змісту Календаря - Справочника загально - громадянського значіння, тому введено „Загальний Відділ“, в якому сільський читач найде відповідь на низку великих і постійно живих питань нашої радянської суспільности. Оскільки вдала спроба — питання инше.

Статті й оброблені матеріяли до Календаря-Справочника, за редагуванням С. М. Мазлаха, дали такі особи: Бєлянін І. І., Бродський Г. С., Бронзов П. В., Буяновер М. І., Вербіцький, Г. М. Вологодцев І. К., Воскресенський Є. І., Грицай П. С., Кокорєв А. Н., Катаєв А. А., Лебединський І. В., Манський Є. М., Мишкіс В. С., Найдін П. Г., Нефьодов С. А., Рекітар І. А., Танатар М. І., Філіпов М. М. Хоменко О. П., Яхонтов А. П. і Машкін Г. П., який, крім того, склав план Календаря-Справочника і виконав усю роботу що до його видання.

Керовничий ЦСУ **С. Мазлах.**

Завідуючий Видавничим Відділом **Г. Машкін.**

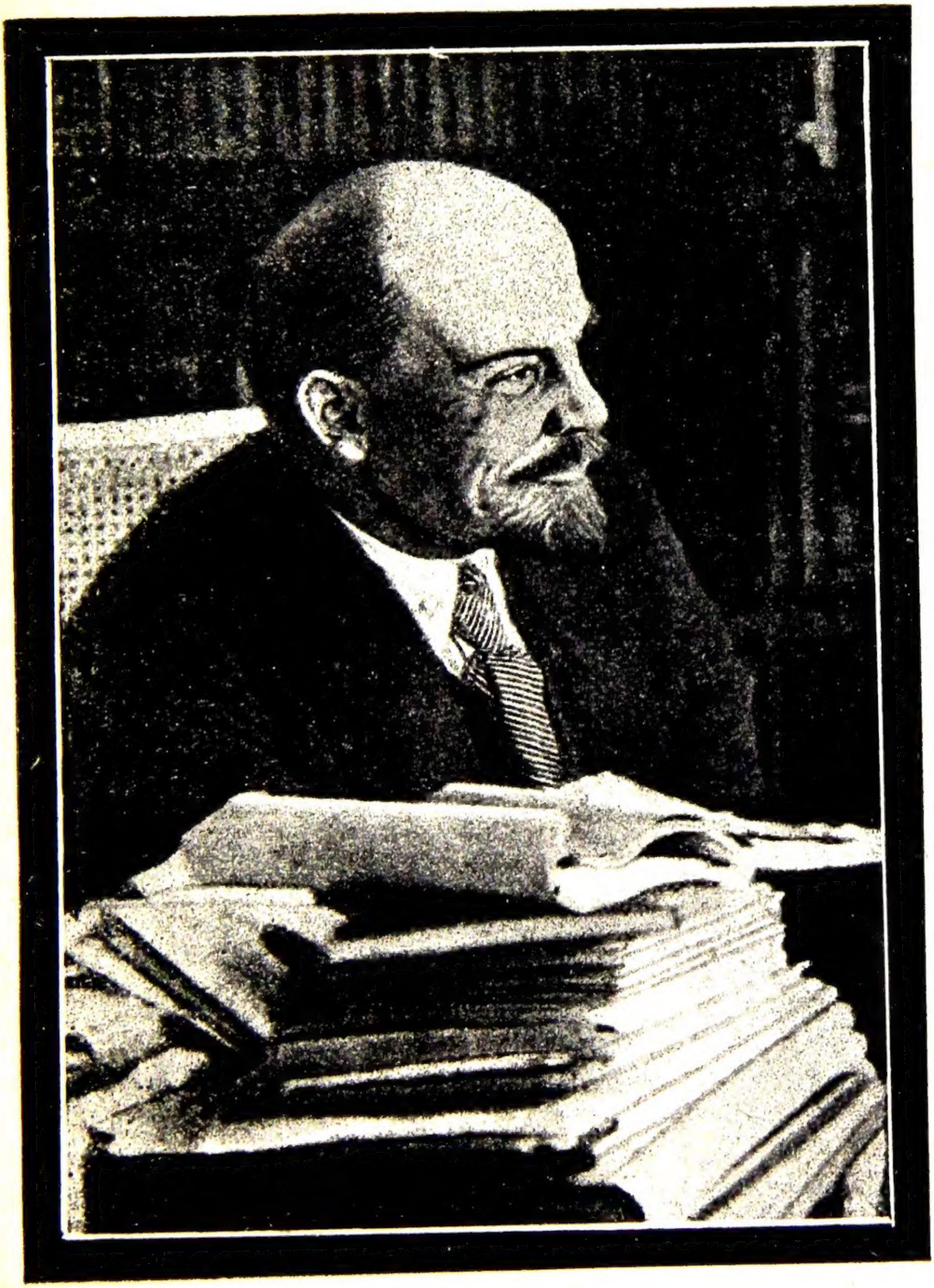

Володимир Ілліч Ул'янов (Ленін)
(1870—1924).

Державна статистика і Володимир Ілліч.

Нема жодної галузи народнього або державного господарства та управління, де в тій чи иншій мірі не був виявлений величезної дужости організаторський хист Володимира Ілліча. І державна статистика зобов'язана своїм існуванням цьому великому будівнику радянської держави. Статистика для Володимира Ілліча була не тільки необхідним органом управління та господарювання, але й головним і основним знаряддям дослідження в його науково - теоретичних та науково - публіцистичних роботах. Його класична робота „Развитие капитализма в России" грунтується на статистичному матеріялі земських та неземських видань. В цій чудовою мовою, глибокім теоретичним аналізом, і багатством фактичного (статистичного) матеріялу роботі, подано зразок того, як треба вміти читати товсті томи, статистичних видань і брати з рядків, що мало говорять для не-спеціялістів цифр чудові аргументи для доказу глибоких ідей.

Друга його робота, присвячена кустарній промисловості Пермської губернії, — являє майстерній зразок аналізу статистичного матеріялу.

Мені не раз доводилося розмовляти з Володимиром Іллічем про статистичні справи і завжди я відчував, що в особі великого

вождя революції, організатора везичезної пролетарської держави, переді мною глибокий знавець і видатний аналітик статистичних матеріялів і таке дивовижне багатство натури, що не будучи практиком статистики, він розумів до тонкостей, саме до тонкостей, навіть дрібниці й особливості організації статистичних робот.

З Володимиром Іллічем я познайомився в Уфі, коли я був на засланні. Він їдучи зі Сибіру (із заслання) заїжджав до цього міста, де жила Н. К. Крупська. Другий раз я бачився з Володимиром Іллічем у Фінляндії після революції 1905 року. Третій раз ми зустрілися, коли я прийшов до нього з доповіддю про організацію державної статистики і потім, починаючи з моменту організації державної статистики, мені доводилось досить часто бачити Володимира Ілліча й розмовляти з ним.

Останній раз я його бачив і розмовляв з ним 5 грудня 1922 року, і тоді він, тільки очунявши від хороби, побажав розмовляти зі мною про наші статистичні справи та нелади.

Те що я пишу й напишу, мабуть, буде не зовсім послідовне, але трудно говорити про послідовність тоді, коли в домовині лежить тіло великого вчителя; потім, пізніше можна буде методично відновити історію відносин з Володимиром Іллічем. Тепер же спробую хоча б схематично накреслити головні риси організації державної статистики під безпосереднім керовництвом Володимира Ілліча.

Але попереду два-три слова про те, при яких умовах зароджувалася ідея державної статистики. Через де-кілька днів після лютневої революції, на початку березня, мене було викликано телеграмою до Ленінграду для робот у сільсько-господарському перепису. Ставши на чолі відділу всеросійського перепису спочатку міністерства харчових справ, а потім земельних справ, я зрозумів, що в революційну епоху статистиці доведеться відограти величезну ролю. Та на перший раз довелося обмежитися переведенням сільсько-господарського й поземельного перепису (1917 р.). Але оскільки статистика була відомственою, необ'єднаною в будь-якій єдиній установі, остільки не можливо було багато від неї вимагати, і, таким чином, довелося обмежитися вивченням сільського господарства, залишивши по-за переписом промисловість та инші галузі народнього господарства.

Тільки перемога пролетарської революції в жовтню 1917 р. утворила умови для здійснення ідеї державної статистики. На чолі радянської соціялістичної держави став великий економіст, що знав, у якому напрямкові треба організувати статистику республіки, що міг дати організаторам статистики ту загальну лінію, що по ній повинна розгорнутися статистика.

У грудні 1917 року з'їзд статистиків виніс низку принципіяльних постанов про необхідність об'єднати де-які галузі статистики. Переведення відділу перепису з Комісаріяту

Земельних Справ до ВРНГ дало мені змогу з'єднати у відділі перепису та статистики сільського господарства й статистику промисловости. Тоді же було порушено питання про дослідження промисловости.

Для розробки програму обслідування промисловости та програму розробки перепису сільського господарства 1917 р., було скликано на весні 1918 р. з'їзд статистиків, де я подав проект організації державної статистики. Після розгляду й обговорення з'їздом, цей проект потім було подано до Ради Народніх Комісарів.

З приводу організації державної статистики (до розгляду поданого до РНК проекту), я мав довгу розмову з Володимиром Іллічем. Я йшов до нього з глибокою певністю, що гаряче бажання всіх статистиків організувати державну статистику знайде найжвавіше співчуття в його особі.

Завдання державної статистики було дуже складне; необхідні були не окремі роботи у вивченні окремих галузей народнього господарства без звязку з цілим, а треба було виробити такий план статистичних робот, що завбачав-би вивчення окремих галузей в їх взаємовідношенні, вивчення народнього господарства, як цілого.

Але поставлене завдання було надзвичайно трудним. Ми ясно собі уявляли, що статистика повинна відогравати величезну, першорядну ролю в справі організації комуністичного суспільства.

Базуючись на статистичному облікові потреб та на статистичних дослідженнях виробничих процесів, на облікові багатств та виробничих ресурсів, що їх ми мали, статистика повинна була дати економічні передумови для виробки й утворення єдиного господарського плану, що за його допомогою необхідно було регулювати соціялістичне господарство. Статистика — регулятор виробництва, основа господарського плану.

Але панування початків комуністичного господарства досягалося в процесі громадянської війни, що потрясла всі основи буржуазного суспільства та вивела з рівноваги всі елементи виробничих стосунків. З вогню та полум'я революції статистика не могла, звичайно, вийти цілою й непошкодженою.

Доводилося наново утворювати усей механізм спостереження й будувати самий апарат, прийшлося також одмовитися й од старих методів спостереження, пристосованих для сталих мало мінливих вимірників.

Потім, що дуже важливе, — норми, що в них виливаються закономірності суспільних стосунків, широко використовувані в дореволюційний час, як вимірники народньо-господарських процесів, втрачають все або майже все своє значіння в епоху соціяльної революції. Закономірність процесів, що відбуваються в епоху соціяльної революції, не зразу набуває статистичної сталости. Напрямок і темп руху цих процесів емпірично ще не вкладалися в

суворі ряди статистичних величин і теоретично ще не освоювалися.

Через це треба було розвязати величезне організаційне завдання. Треба було поступово, крок за кроком, методично скупчити капітал статистичних цифр, утворити апарат, що реєстрував-би всі соціяльні процеси, і на основі цього вивчення збудувати ту соціяльну обсерваторію, що за її допомогою можливо було б керуючому центрові передбачити економічну кон'юнктуру й накреслити на підставі цієї кон'юнктури політичну лінію.

Утворення державної статистики подібного типу й потрібне було Радянській Соціялістичній Республіці; до організації такої саме статистики й закликав Володимир Ілліч.

Проект державної статистики було докладно розроблено, він завбачав схему органів як центральних, так і місцевих. Необхідно було одержати з боку Володимира Ілліча принципіяльні вказівки що до низки питань, а саме що до питань:

1. Загальних принципів збудування державної статистики.

2. Схеми її центральних та місцевих органів.

3. Ліквідації центрального статистичного комітету.

4. Зазначити місце в системі державного управління.

Коли я прийшов до Володимира Ілліча, він був уже в курсі справи. Уважно вислухав Володимир Ілліч мою доповідь, поставив мені

низку питань, що до організації державної статистики, про роботи земсько-статистичних бюрів і ствердив правильність системи, що при ній земські та міські статистичні бюра, а в Сибіру та Туркестані—переселенческі статистичні бюра, збудовані за типом земських, стали підвалиною державної статистики, її місцевими органами. При цьому він зазначив, що йому по його роботі добре відомо, що земські статистичні бюра являли собою краще, що було в минулому статистики. Тут же він згадав про де-яких земських статистиків — Каблукова, Кислякова й инших, що їх він особисто знав або роботи їх цінив.

Потім він з тою ясністю, що була йому властива, підтвердив правильність, раціональність та своєчасність організації єдиної центральної статистики та необхідність ліквідації центрального статистичного комітету, як загального статистичного органа, і передачи його матеріялів та струментів майбутньому апаратові державної статистики. Він знайшов також правильним і те, що при комісаріятах повинна бути лише така статистика, яка обслуговувала-б їх технічні потреби, статистика службово-прикладна, і що завдання вивчення окремих галузей народнього господарства, збудуване на основі методів перепису та біжучої статистики, є справа державної статистики, якій і повинно належати право загального керовництва всіма статистичними роботам в республіці, погодження й затвердження статистичних програмів біжучих робот окремих

відомств. При цьому ж Володимир Ілліч невідступно зазначав, що державна статистика повинна йти в напрямкові методичного вивчення народнього господарства в цілому.

Питання про те, де повинна бути державна статистика, тоб-то, яке місце вона повинна займати в державному управлінні, вирішив Володимир Ілліч у тому розумінні, що за своїми цілями державна статистика повинна перебувати не при будь-якому комісаріяті, а при РНК, як вищому державному органі. Потім Володимир Ілліч зазначив, що з своїх робот він переконався, що статистика, також як і инші наукові дисципліни, ставить проблеми й розвязує їх в інтересах певних клас і що він сподівається бачити в особі державної статистики установу, яка працюватиме в інтересах пролетаріяту й революції. Таким чином, Володимир Ілліч ухвалив загальний принципіяльний підход у справі організації державної статистики, дав точні вказівки, в якому напрямкові повинні розвязуватися питання про конституцію державної статистики й ухвалив програм робот, накреслених планом. Невдовзі мене викликали до РНК, де повинен був розглядатися поданий мною проект державної статистики.

Проти проекту суперечили представники НКВС та, крім того, представник НКЮ, кажучи, що організація державної статистики трохи складна — колегії, з'їзди, рада в справах статистики — і що зручніш, на його думку, призначити комісара, що й підбере собі

співробітників. На це Володимир Ілліч заявив, що статистика, з його особистого досвіду, використання статистичних матеріялів, є складна справа, що розробляючи план, і виробляючи програм статистичних робот та переведення їх у життя,неможливо обійтися без обговорювання в спеціяльних органах та на нарадах, що він, ознайомившись з проектом, вважає, що справу організації державної статистики, збудовано зовсім правильно, і що він пропонує вибрати комісію в складі Цюрупи, Мілютина, Попова та Середи, доручивши їм остаточно розглянути проект.

Комісія закінчила свою роботу й подала до РНК'у остаточну редакцію положення про державну статистику, що й було затверджене РНК'ом 25 липня 1918 року, а також була постанова про призначення мене на посаду управляючого Центральним Статистичним Управлінням, і з цього моменту почалася моя робота з Володимиром Ілллічем. За час своєї роботи я одержував дуже часто від нього завдання екстрено використати ті статистичні матеріяли, що надходять до Центрального Статистичного Управління в порядкові біжучої його роботи, а також і завдання, звязані з переведенням нових статистичних операцій.

В тяжкому матеріяльному стані перебувала республіка і багато вона не могла уділити державній статистиці. І тільки за допомогою Володимира Ілліча ми могли одержати помешкання; тільки за допомогою його нам удалося захистити ці помешкання від тих, хто

хотів скористати їх для клубу або иншого призначення.

Були також випадки, коли частина помешкань ЦСУ силоміць займали для організації спектаклів. Все було й багато було... Але завжди Володимир Ілліч ставав ЦСУ до помочи. Розпорядження телефоном Володимира Ілліча, иноді його записка магично впливали, й державна статистика могла продовжувати роботу спокійно.

А перепис 1920 року? Хіба можливо було його провадити без особистої допомоги Володимира Ілліча? Не було паперу — Володимир Ілліч зробив розпорядження, і фабрики, що робили для газет, постачали папер для перепису. Але фабрики, що на них було покладено виробництво паперу для перепису, не могли провадити роботи за відсутністю харчів для робітників, дров для опалення, сукна для машин і... цегли (виявлялося, що без цегли фабрика не могла робити). І от за пропозицією Володимира Ілліча, Рада Народніх Комісарів утворює комісію під моїм головуванням, надаючи їй права вимагати від усіх установ все необхідне для робот фабрик, а установи зобов'язані були, не гаючи часу, виконувати вимоги комісії. Тільки за допомогою Володимира Ілліча я міг одвоювати у Наркомосу вчителів для переведення перепису. Не було грошей — Володимир Ілліч доставав їх. Так, перепис 1920 року є цілком йому зобов'язаний своїм здійсненням. А инші роботи? Хіба вони могли провадиться тоді

при відсутності матеріяльних ресурсів у державі без допомоги Володимира Ілліча? Для нас, статистиків, пішов у домовину великий геніяльний вождь всесвітньої пролетарської комуністичної революції, творець Радянської Соціялістичної Республіки, і близький, рідний товариш, що допомогав нам у нашій щоденній роботі.

Кидаючи погляд назад й відновлюючи ті взаємовідосини, що встановилися між Володимиром Іллічем і державною статистикою, я виразно уявляю те, що в особі Володимира Ілліча державна статистика втратила вчителя, так — вчителя, бо Володимир Ілліч володів методом — методом максимального використання статистичних цифр, методом, що дозволяв йому робити узагальнення з такого статистичного матеріялу, що в руках инших нічого, або майже нічого не говорив. Статистичні цифри в руках Володимира Ілліча були надзвичайно чутливим, математично точним інструментом для широких та глибоких економічних узагальнень. Так це, був учитель і творец методу. І цілком правильно зробило Центральне Статистичне Управління, ухваливши вшанувати пам'ять Володимира Ілліча утворенням при ЦСУ статистичного інституту імени Володимира Ілліча для вивчення народнього й державного господарства, де провадитимуться дослідження за допомогою того методу, що його заповів нам цей величезний економіст і глибокий аналітик статистичних матеріялів.

Примітка. Ця стаття належить ЦСУ СРСР.
Керовничому П. І. Попову.

Статистичні цифри —

математичний інструмент

для економічних узагальнень!

ТАБЕЛЬ-КАЛЕНДАР на 1925 рік.

Додаток до Календаря - Справочника ЦСУ Україні на 1925 р.

Дні	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
Неділя	**4 11 18 25**	**1 8 15 22**	**1 8 15 22 29**	**5 12 19 26**	**3 10 17 24 31**	**7 14 21 28**
Понеділок	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30	6 13 **20** 27	4 11 18 25	1 **8** 15 22 29
Вівторок	**6** 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Середа	7 14 **21** 28	4 11 18 25	4 11 **18 25**	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Четвер	1 8 15 **22** 29	5 12 19 26	5 **12** 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 **28**	4 11 18 25
П'ятниця	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Субота	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27

Дні	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Неділя	**5 12 19 26**	**2 9 16 23 30**	**6 13 20 27**	**4 11 18 25**	**1 8 15 22 29**	**6 13 20 27**
Понеділок	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Вівторок	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Середа	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Четвер	2 9 16 23 30	**6** 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 **22** 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
П'ятниця	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 **25**
Субота	4 11 18 25	1 8 **15** 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	**7** 14 21 28	5 12 19 **26**

НЕРОБОЧІ ДНІ:

1 січня. Новий Рік.
6 „ День одпочинку.
22 „ День 9-го січня 1905 р.
12 березня. Повален. самодерж.
18 „ День Паризької Комуни.
25 березня. День одпочинку.
19 й 20 квітня. Дні відпочинку (Великдень).
1 травня. День Інтернаціоналу.
28 „ День одпочинку.
8 червня. День одпочинку.
6 й 15 серпня. Дні відпочинку.
7 листопад. День Пролетарської Революції.
25 й 26 грудня. Дні відпоч. (Різдво).

Інтернаціонал.

Повстаньте, гнані і голодні
Робітники усіх країв!
Як у вулкановій безодні,
В серцях у нас клекоче гнів.
Ми всіх катів зітрем на порох,
Повстань-же, військо злидарів!
Все, що забрав наш лютий ворог,
Щоби вернути, час наспів.

Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав—
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

Не ждіть рятунку ні від кого:
Ні від богів, ні від царів,
Позбудеться ярма тяжкого,
Сама сім'я пролетарів!
Пусті слова про право бідних,
Держава дбає не про нас.
Нас мали за рабів негідних,
Доволі кривди і образ!

Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав—
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

Лиш ми, робітники, ми—діти
Святої армії труда,
Землею будем володіти,
А паразитів жде біда . . .
Тоді, як грім під час негоди
Впаде на голови катів,
Нам сонце правди і свободи
Засяє тисяччю огнів!

Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

З а п о в і т.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі.
Серед степу широкого
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно,—було чути
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синеє море
Кров ворожу.—отоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!

КАЛЕНДАР

СІЧЕНЬ

НЕДІЛЯ		4	11	18	25	
ПОНЕДІЛ.		5	12	19	26	
ВІВТОРОК		6	13	20	27	
СЕРЕДА		7	14	21	28	
ЧЕТВЕР	1	8	15	22	29	
П'ЯТНИЦЯ	2	9	16	23	30	
СУБОТА	3	10	17	24	31	

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	7 34	3 44	8 10
15	7 28	4 01	8 33
	Київ		
1	7 59	4 05	8 06
15	7 53	4 22	8 29
	Одеса		
1	7 42	4 21	8 39
15	7 37	4 36	7 59

ФАЗИ ЛУНИ

2-го. 1 г. 26 хв. ночи
10-го. 4 г. 47 хв. ночи
18-го. 1 г. 33 хв. ночи
24-го. 4 г. 45 хв. дня
31-го. 6 г. 43 хв. веч.

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

1-го. Початок нового року перенесено з 1-го вересня на 1-е січня. 1700 р.
2-го. Перший ВУЦВК обрав Робітниче-Селянський Уряд України—Народній Секретаріят. 1918 р.
9-го. Центральна Рада оголосила Україну самостійн. республ. 1918 р.
18-го. Відкриття III Всеросійського З'їзду Рад, що ухвалив „Декларацію прав трудового народу". 1918 р.
19-го. Страта в Москві Ом. Пугачова—вождя повстанців-кріпаків. 1775 р.
21-го. Помер Володимир Ілліч Ленін (Ульянов). 1924 р.—Переяславська Рада (угода Б. Хмельницького з Москвою). 1654 р.
22-го. День 9-го січня 1905 р. (Масові розстріли царем беззбройних робітників у Петербурзі).
28-го. Декрет про утворення робітниче-селянськ. Черв. Арм. 1918 р

НЕРОБОЧІ ДНІ:

1-го—Новий рік.
6-го—День одпочинку.
22-го—День 9 січня 1905 року.

ЛЮТИЙ

НЕДІЛЯ	1	8	15	22		
ПОНЕДІЛ.	2	9	16	23		
ВІВТОРОК	3	10	17	24		
СЕРЕДА	4	11	18	25		
ЧЕТВЕР	5	12	19	26		
П'ЯТНИЦЯ	6	13	20	27		
СУБОТА	7	14	21	28		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г.	Схід х.	Захід г.	Захід х.	Д. дня г.	Д. дня х.
	Харків					
1	7	09	4	29	9	20
15	6	47	4	53	10	06
	Київ					
1	7	34	4	50	9	16
15	7	11	5	15	10	04
	Одеса					
1	7	21	5	01	9	40
15	7	02	5	22	10	20

ФАЗИ ЛУНИ

8-го. 11 г. 49 хв. веч.
16-го. 11 г. 41 хв. ран.
23-го. 4 г. 12 хв.ночи

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

3-го. Перший перепис (ревізія) при Петрі І. 1719 р.
4-го. Приєднання до Росії Волині й Поділля. 1792 р.
8-го. Декрет РНК РСФРР про заведення західньо-європейського календаря (новий стіль). 1918 р.
9-го. Перший загальний перепис у Росії. 1897 р.
13-го. Заслання до Сибіру В. І. Леніна (Ульянова). 1897 р.
14-го. Резолюція ВЦВК про організацію Червоної Флоти. 1918 р.
25-го. V Всеукраїнський З'їзд Рад у Харкові. 1921 р.
27-го. Проголошення Радянської влади в Грузії. 1921 р.
28-го. Київ заняло німецьке військо. 1918 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

БЕРЕЗЕНЬ

НЕДІЛЯ	1	8	15	22	29	
ПОНЕДІЛ.	2	9	16	23	30	
ВІВТОРОК	3	10	17	24	31	
СЕРЕДА	4	11	18	25		
ЧЕТВЕР	5	12	19	26		
П'ЯТНИЦЯ	6	13	20	27		
СУБОТА	7	14	21	28		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	6 20	5 16	10 56
15	5 50	5 39	11 49
	Київ		
1	6 44	5 38	10 54
15	6 13	6 02	11 49
	Одеса		
1	6 38	5 42	11 04
15	6 11	6 02	11 51

ФАЗИ ЛУНИ

2-го. 2 г. 7 хв. дня
10-го. 4 г. 21 хв. дня
17-го. 7 г. 22 хв. веч.
24-го. 4 г. 3 хв. дня

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

3-го. Визволення селян од кріпацької залежности. 1861 р. (19 січня ст. стиля).
4-го. II Всеукраїнський З'їзд Рад у Катеринославі. 1918 р.
5-го. Утворення III Інтернаціоналу—Комінтерну. 1919 р.
6-го. III-й Всеукраїнський З'їзд Рад у Харкові. 1919 р.
9-го. Народився Тарас Григорович Шевченко. 1814 р.
10-го. Помер Тарас Григорович Шевченко. 1861 р.
12-го. Повалення самодержавства. 1917 р.
15-го. Зречення Миколи II від престолу. Утворення Всеросійського Тимчасового Уряду. 1917 р.—Всесоюзний міський перепис 1923 р.
18-го. День Паризької Комуни. Повстання пролетаріяту в Парижу 1871 р.
21-го. Відкриття Української Центральної Ради. 1917 г.
29-го. Декрет ВУЦВК про заміну продрозкладки продподатком. 1921 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

12-го—Повалення самодержавства.
18-го—День Паризької Комуни.
25-го—День одпочинку.

КВІТЕНЬ

НЕДІЛЯ		5	12	19	26	
ПОНЕДІЛ.		6	13	20	27	
ВІВТОРОК		7	14	21	28	
СЕРЕДА	1	8	15	22	29	
ЧЕТВЕР	2	9	16	23	30	
П'ЯТНИЦЯ	3	10	17	24		
СУБОТА	4	11	18	25		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	5 13	6 06	12 53
15	4 43	6 28	13 45
	Київ		
1	5 36	6 29	12 53
15	5 05	6 52	13 47
	Одеса		
1	5 38	6 25	12 47
15	5 11	6 44	13 33

ФАЗИ ЛУНИ

1-го. 10 г. 12 хв. ран.
9-го. 5 г. 33 хв. ночи
16-го. 1 г. 40 хв. ночи
23-го. 4 г. 28 хв. ночи

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

6-го. Декрет РНК РСФРР про робітниче-селянську міліцію. 1919 р.
9-го. Селянський рух на Полтавщині. 1902 р. Німці заняли Харк.в. 1918 р.
13-го. Декрет про споживчу кооперацію на Україні. 1921 р.
14-го. Декрет РНК УСРР про єдиний трудовий пайок. 1920 р.
16-го. Приїзд із-за кордону В. І. Леніна (Ульянова). 1917 р.
17-го. Розстріл робітників на Ленських копальнях у Сибіру. 1912 р.
22-го. Народився В. І. Ленін (Ульянов). 1870 р.
27-го. Всеукраїнський З'їзд професійних спілок. 1919 р.
28-го. Проголошення ген. Скоропадського гетьманом України. 1918 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

19-го й 20-го—Дні відпочинку (Великдень).

ТРАВЕНЬ

НЕДІЛЯ		**3**	**10**	**17**	**24**	**31**
ПОНЕДІЛ.		4	11	18	25	
ВІВТОРОК		5	12	19	26	
СЕРЕДА		6	13	20	27	
ЧЕТВЕР		7	14	21	28	
П'ЯТНИЦЯ	**1**	8	15	22	29	
СУБОТА	2	9	16	23	30	

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	4 12	6 53	14 41
15	3 50	7 14	15 24
	Київ		
1	4 34	7 18	14 44
15	4 11	7 39	15 28
	Одеса		
1	4 43	7 06	14 23
15	4 24	7 24	15 00

ФАЗИ ЛУНИ

1-го. 5 г. 20 хв. ночи
8-го. 3 г. 43 хв. дня
15-го. 7 г. 46 хв. ран.
22-го. 5 г. 48 хв. дня
30-го. 10 г. 4 хв. веч.

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

1-го. День Інтернаціоналу. Перше святкування 1-го травня. 1890 р.
2-го. Обрання Б. Хмельницького гетьманом. 1648 р.
5-го. Народився Карл Маркс. 1818 р. (Помер у 1883 р.)
10-го. Вбивство білогвардійцями в Лозані (Швейцарія т. В. В. Воровського. 1923 р.).
16-го. IV Всеукраїнський З'їзд Рад у Харкові. 1920 р.
18-го. Всеросійський З'їзд селянських депутатів. 1917 р.
19-го. Декрет ВУЦВК про єдиний сільсько-господарський податок. 1923 р.
22-го. Загибель Паризької Комуни. 1871 р.
31-го. Декрет про заведення обов'язкового й сумісного навчання. 1918 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

1-го—День Інтернаціоналу.
28-го—День одпочинку.

ЧЕРВЕНЬ

НЕДІЛЯ		7	14	21	28	
ПОНЕДІЛ.	1	8	15	22	29	
ВІВТОРОК	2	9	16	23	30	
СЕРЕДА	3	10	17	24		
ЧЕТВЕР	4	11	18	25		
П'ЯТНИЦЯ	5	12	19	26		
СУБОТА	6	13	20	27		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	3 31	7 35	16 04
15	3 25	7 46	16 21
	Київ		
1	3 52	8 00	16 08
15	3 45	8 12	16 27
	Одеса		
1	4 6	7 42	15 36
15	4 3	7 52	15 49

ФАЗИ ЛУНИ

6-го. 11 г. 48 хв. веч.
13-го. 2 г. 44 хв. дня.
21-го. 8 г. 17 хв. ран.
29-го. 11 г. 43 хв. ран.

Час. показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

4-го. Положення про єдину трудову школу в УСРР. 1920 р.
10-го. Перший український селянський з'їзд. 1917 р.
11-го. Хвилювання на Брянському заводі в Катеринославі (арештовано до 1500 д.). 1898 р.
12-го. Декрет РНК РСФРР про організацію селянської бідноти (комнезам.). 1918 р.
16-го. 1-й Всеросійський З'їзд Рад. 1917 р.
19-го. Страта Степана Разіна (вождя повстанців-кріпаків та козаків). 1671 р.
30-го. Декрет РНК РСФРР про націоналізацію промисловости. 1918 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

8-го—День одпочинку.

ЛИПЕНЬ

НЕДІЛЯ		5	12	19	26	
ПОНЕДІЛ.		6	13	20	27	
ВІВТОРОК		7	14	21	28	
СЕРЕДА	1	8	15	22	29	
ЧЕТВЕР	2	9	16	23	30	
П'ЯТНИЦЯ	3	10	17	24	31	
СУБОТА .	4	11	18	25		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	3 29	7 48	16 20
15	3 41	7 39	15 58
	Київ		
1	3 49	8 14	16 25
15	4 02	8 04	16 02
	Одеса		
1	4 07	7 54	15 47
15	4 17	7 47	15 30

ФАЗИ ЛУНИ

6-го. 6 г. 54 хв. ран.
12-го. 11 г. 34 хв. веч.
20-го. 11 г. 40 хв. веч.
28-го. 10 г. 23 хв. веч.

Час. показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

3-го. 1-й Всесвітній конгрес червоних профспілок у Москві. 1921 р.
6-го. V Всеросійський З'їзд Рад ухвалив конституцію РСФРР. 1918 р.
18-го. Ген. Денікін виступив проти Радянської Росії та України. 1918 р.
22-го. Суд над декабристами. 1826 р.
23-го. Виборзька відозва членів 1-ої Державної Думи (податків не платити, салдатів не давати). 1905 р.
24-го. Загинув під час катастрофи аеропотягу голова ЦК гірняків тов. Артьом (Сергєєв). 1921 р.
28-го. Розпочалася світова війна. 1914 р.
31-го. Проголошення незалежности Білоруської Соціялістичної Радянської Республіки. 1920 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

СЕРПЕНЬ

НЕДІЛЯ		**2**	**9**	**16**	**23**	**30**
ПОНЕДІЛ.		3	10	17	24	31
ВІВТОРОК		4	11	18	25	
СЕРЕДА		5	12	19	26	
ЧЕТВЕР		6	13	20	27	
П'ЯТНИЦЯ		7	14	21	28	
СУБОТА	1	8	15	22	29	

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	4 03	7 18	15 15
15	4 23	6 54	14 31
	Київ		
1	4 23	7 43	15 20
15	4 45	7 19	14 34
	Одеса		
1	4 37	7 28	14 51
15	4 54	7 07	14 13

ФАЗИ ЛУНИ

4-го. 1 г. 59 хв. дня
11-го. 11 г. 11 хв. ран.
19-го. 3 г. 15 хв. дня
27-го. 6 г. 46 хв. ран.

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

5-го. Ліквідація наступу ген. Юденіча на червоний Петроград. 1919 р.
6-го. Самоскасування Української Центральної Ради. 1921 р.
9-го. Відкриття Київського університету. 1834 р.
11-го. Наказ РНК РСФРР про нову економічну політику. 1921 р.
13-го. Установчий З'їзд Всеросійського Селянського Союзу. 1905 р.
26-го. Народився Іван Франко. 1856 р. (Помер у 1916 р.).
28-го. Загальний перепис (населення, сільського господарства та промисловости) в РСФРР та УСРР. 1920 р.
30-го. Замах с.-р. Каплан на В. І. Леніна (тяжкі рани від 2 куль). 1918 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

6-го, 15-го — Дні відпочинку.

ВЕРЕСЕНЬ

НЕДІЛЯ		6	13	20	27	
ПОНЕДІЛ.		7	14	21	28	
ВІВТОРОК	1	8	15	22	29	
СЕРЕДА	2	9	16	23	30	
ЧЕТВЕР	3	10	17	24		
П'ЯТНИЦЯ	4	11	18	25		
СУБОТА	5	12	19	26		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	4 49	6 20	13 31
15	5 10	5 50	12 40
	Київ		
1	5 11	6 44	13 33
15	5 33	6 14	12 41
	Одеса		
1	5 16	6 37	13 21
15	5 34	6 10	12 36

ФАЗИ ЛУНИ

2-го. 9 г. 53 хв. веч.

10-го. 2 г. 12 хв. ночи

18-го. 6 г. 12 хв. ран.

25-го. 1 г. 51 хв. дня

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

1-го. В Баку відкрито з'їзд народів сходу при 1890 делегатах. 1920 р.

3-го. Перший Конгрес I Інтернаціоналу. 1866 р.

13-го. Відкриття Політехнічного інституту в Київі. 1898 р.

14-го. Тимчасовий Уряд проголосив Росію Республікою. 1917 р.

28-го. Засновано I Інтернаціонал (у Лондоні). 1864 р.

29-го. Робітнича делегація на Демократичній Нараді вимагає передати владу Радам. 1917 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

ЖОВТЕНЬ

НЕДІЛЯ		4	11	18	25	
ПОНЕДІЛ.		5	12	19	26	
ВІВТОРОК		6	13	20	27	
СЕРЕДА		7	14	21	28	
ЧЕТВЕР	1	8	15	22	29	
П'ЯТНИЦЯ	2	9	16	23	30	
СУБОТА	3	10	17	24	31	

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	5 34	5 15	11 41
15	5 56	4 45	10 49
	Київ		
1	5 57	5 38	11 41
15	6 20	5 07	10 47
	Одеса		
1	5 55	5 38	11 43
15	6 14	5 11	10 57

ФАЗИ ЛУНИ

2-го. 7 г. 23 хв. ран.
9-го. 8 г. 34 хв. веч.
17-го. 8 г. 06 хв. веч.
24-го. 8 г. 38 хв. веч.
31-го. 7 г. 17 хв. веч.

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

6-го. Відкриття українського державного університету в Київі. 1917 р.
13-го. Денікін почав одступати до Чорного моря. 1920 р.
14-го. Розгромлено Врангеля біля Нікополя та Каховки. 1920 р.
18-го. І Всеукраїнський З'їзд комнезамів. 1920 р.
25-го. ВУЦВК і РНК ухвалили положення про державну статистику УСРР. 1924 р.
26-го. 1-е засідання Ради Робітничих Депутатів у Петербурзі. 1905 р.
30-го. Маніфест 17-го жовтня (конституція). 1905 р.
31-го. Помер український філософ Сковорода. 1794 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

ЛИСТОПАД

НЕДІЛЯ	1	8	15	22	29	
ПОНЕДІЛ.	2	9	16	23	30	
ВІВТОРОК	3	10	17	24		
СЕРЕДА	4	11	18	25		
ЧЕТВЕР	5	12	19	26		
П'ЯТНИЦЯ	6	13	20	27		
СУБОТА	7	14	21	28		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	6 24	4 13	9 49
15	6 47	3 52	9 05
	Київ		
1	6 48	4 35	9 47
15	7 12	4 13	9 01
	Одеса		
1	6 39	4 42	10 03
15	6 58	4 25	9 27

ФАЗИ ЛУНИ

8-го. 5 г. 13 хв. дня
16-го. 8 г. 58 хв. ран.
23-го. 4 г. 06 хв. ночи
30-го. 10 г. 11 хв. ран.

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

4-го. І Всеукраїнський з'їзд робітниць і селянок. 1920 р. — Організація на Україні Військово-Революційного Комітету. 1917 р.
7-го. Початок Жовтневої Революції. 1917 р.
11-го. Припинилася світова війна. 1918 р.
12-го. Помер „батько" української літератури Іван Котляревський. 1833 р.
14-го. Центральна Рада в Київі виступила проти Радянського уряду. 1917 р.
17-го. Ліквідація південного фронту (ген. Врангеля). 1920 р.
20-го. Центральна Рада проголосила Україну Народньою Республікою. 1917 р.
22-го. Ліквідація петлюрівського фронту. 1920 р.
28-го. Народився Фрідріх Енгельс. 1820 р. (Помер у 1895 р.).

НЕРОБОЧІ ДНІ:

7-го—День Пролетарської Революції.

ГРУДЕНЬ

НЕДІЛЯ		**6**	**13**	**20**	**27**	
ПОНЕДІЛ.		7	14	21	28	
ВІВТОРОК	1	8	15	22	29	
СЕРЕДА	2	9	16	23	30	
ЧЕТВЕР	3	10	17	24	31	
П'ЯТНИЦЯ	4	11	18	**25**		
СУБОТА	5	12	19	**26**		

СХІД І ЗАХІД СОНЦЯ ТА ДОВГІСТЬ ДНЯ

Чис. міс.	Схід г. х.	Захід г. х.	Д. дня г. х.
	Харків		
1	7 11	3 37	8 26
15	7 27	3 33	8 06
	Київ		
1	7 36	3 58	8 22
15	7 52	3 54	8 02
	Одеса		
1	7 20	4 12	8 52
15	7 34	4 10	8 36

ФАЗИ ЛУНИ

8-го. 2 г. 11 хв. дня
15-го. 9 г. 5 хв. веч.
22-го. 1 г. 8 хв. дня
30-го. 4 г. 1 хв. ночи

Час показано поясний українськ. (східньо-європ.)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР.

5-го. Відкриття Української Академії Мистецтв. 1917 р.
6-го. І Всеукраїнський З'їзд Рад у Київі—Харкові. 1917 р.
7-го. Припинено війну з Німеччиною, демобілізація армії. 1917 р.
14-го. V Всеукраїнський З'їзд Рад. 1921 р.—VII Всеукраїнський З'їзд Рад. 1922 р.—Гетман Скоропадський утік із України. 1918 р.
17-го. Французький десант висадився в Одесі. 1918 р.
26-го. І Всеукраїнський З'їзд Рад обрав Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК). 1917 р.
30-го. І-й З'їзд Рад Союзу Радянських Соціялістичних Республік. 1920 р.
31-го. Декрет про цівільний шлюб. 1917 р.

НЕРОБОЧІ ДНІ:

25-го й 26-го—Дні відпочинку (Різдво).

61761

61761

Библиотека
имени В. И. Ленина
при Ц.К. В.К.П. (б.)

СПРАВОЧНИК

Про диктатуру й ролю пролетаріяту та про Радянський лад.

Для здійснення комуністичного ладу пролетаріяту необхідно мати в своїх руках всю владу і всю силу. Він не може перетворити старого світу, коли він не буде мати в руках сеї сили, коли він часово не стане державною класою. Само собою розуміється, що буржуазія без бою не віддасть своїх становищ. Адже комунізм означає для неї втрату дотеперішнього могутнього положення, втрату „свободи“ висмоктувати піт і кров з робітника, втрату прав на прибуток, проценти, ренту і таке инше. Комуністична революція пролетаріята, комуністична перебудова суспільства наштовхується тому на шалену боротьбу і страшенний опір визискувачів. Задача робітничої влади як раз сьому й є в тім, аби немилосердно подавляти сей опір. А тому, що сей опір неминуче мусить бути дуже великим, то й робітнича, пролетарська влада мусить бути робітничою диктатурою. „Диктатура“ означає особливо суворий спосіб управління і рішучість в подавленню ворогів. Зовсім зрозуміло, що при такім стані річей не може бути й мови про „свободи“ для всіх людей. Диктатура пролетаріята несполучно зі свободою для буржуазії. Ця диктатура для того й потрібна, щоб позбавити буржуазію свободи, щоби звязати їй руки й ноги, щоби не дати їй вести боротьбу проти революційного пролетаріяту. І чим більшим є опір буржуазії, чим розпучливійше мобілізує вона свої сили, чим вона небезпечніша, тим суворішою і немилосерднішою мусить бути пролетарська диктатура, яка неповинна в крайніх випадках спинятися навіть перед терором. Тільки при повнім подавленню визискувачів, коли вони перестануть опиратися, коли не буде для них жадної змоги капостити робітництву, диктатура пролетаріяту все

змягшатиметься, тим часом колишня буржуазія спроквола змішуватиметься з пролетаріятом і робітнича держава поступовно відімре, а все суспільство перетвориться в комуністичне суспільство без усяких клас.

При диктатурі пролетаріяту, яка являється тимчасовою установою, засоби виробу по сути справи належать не всьому суспільству без виїмку, а лише пролетаріяту, його державній організації. Тут робітнича класа, себ-то більшість населення. монополізує часово всі засоби виробу. Тому тут ще нема цілком комуністичних продукційних відносин. Тут є ще пануюча класа (пролетаріят); тут є монополізація цією новою класою всіх засобів виробу; тут є державна власть (власть пролетаріяту), яка подавляє своїх ворогів. Але по мірі того, як подавляється опір бувших капиталістів, поміщиків, банкирів, генералів та єпископів, лад пролетарської диктатури без усяких революцій переходить в комунізм.

Пролетарська диктатура являється не тільки знарядом подавлення ворога, але й ворушилом економічного перевороту. Адже сей переворот мусить замінити приватну власність на засоби виробу у суспільну; він мусить відняти, вивласнити (експропріювати) у буржуазії засоби виробу й обороту. Хто ж це має і мусить робити? Ясна річ, що не поодинокі особи, хоча би й пролетарського походження. Як-би це стали робити поодинокі особи, або навіть поодинокі групки, то вийшла-би в кращім випадку дільба, а в гіршім все це вироділося-би в простий грабунок. Зрозуміле отже, що експропріяцію буржуазії мусить переводити організована сила пролетаріята. А такою організованою силою й являється диктаторська робітнича держава.

В нашій революції, що є комуністичною революцією, передову ролю, ролю провідника, грає пролетаріят. Пролетаріят є найбільш об'єднаною й організованою класою. Він є єдиною класою, в якій умовини її життя в капіталістичнім суспільстві виховали правильні комуністичні погляди, вказали вірну мету й вірний шлях до цеї мети. Не диво отже, що

пролетаріят став керманичем і провідником в цілій революції. Селянство (середняки, а почасти навіть і біднота) не раз хиталося. І завжди воно добивалося успіхів лише тоді, коли йшло за пролетаріятом. І, навпаки, тоді, коли селянство йшло проти пролетаріяту, воно неодмінно попадало під п'яту якого-небудь Скоропадського, Петлюри, Денікіна, Колчака, або иншого поміщика, капиталіста й генерала. Ось ця провідна роля й провідне значіння пролетаріяту відбилися й в нашій радянській конституції.

В буржуазно - демократичних державах на чолі всього стоїть так званий парламент. Се є установа вибрана тим чи иншим способом; в де-яких країнах туди вибирають тільки багачі, в инших — допускається до виборів і частину бідняків, в третіх — всіх мужчин, починаючи від якогось віку, в четвертих—і жінок.

Але навіть там, де парламенти вибиралося на основі загального виборчого права, завжди на чолі парламента, себ-то в більшости, проходили ставленики буржуазії. Чому так було скрізь? Се не тяжко зрозуміти. Уявім собі, що робітники, яких в країні більшість, мають право голоса. Але уявім собі також, що всі багатства находяться в руках капиталістів, що всі часописи також у них, що у них же в розпоряженню будови для зборів, до їхніх послуг ріжні майстри, друкарні, мільйони листків; що за них говорять з усіх амвонів проповідники. Уявім собі також, що робітники - бідарі цілісінький день зайняті важкою роботою, їм нема де й нема часу зібратися, що серед них нишкають буржуазні ловкачі, агенти буржуазії (ріжні адвокати, журналісти, оратори), які виставляють ніби й прилічні гасла, підграються під робітників. Уявім собі величезну грошову силу синдикатчиків, які навіть первісно чесного робітничого вибранця підкупляти-муть, даватимуть йому посади, хвалитимуть його в часописах і т. д. і т. д. Тоді ми зрозуміємо, чому навіть в таких парламентах більшість складається з тайних чи явних агентів буржуазії, фінансового капіталу, банкових королів.

Вибори с в о ї х людей для працюючих мас уявляють тому величезні трудноші. А вже раз депутат прийшов до парламенту, — край; він плює тоді на

своїх виборців: на три—чотирі роки він забезпечений Він від них незалежний. Він продає себе направо й наліво. А відкликати його не можна: не дозволяється законом.

В Радянській Республіці зовсім инше. Тут паразити — купці й фабриканти, архиєреї й поміщики, генерали й куркулі — не мають права голоса. Вони не вибирають і їх також не вибирається. За те для робітників і селянської бідноти та середняків переведення виборів дуже просте й легке. А потім кожного вибраного до Ради його виборці—робітники та селяни—можуть відкликати й на його місце послати иншого.

Радянські установи спираються на цілу низку робітничих та селянських організацій: і на комуністичну партію, і на професійні спілки, і на фабрично-заводські комітети, і на кооперативи, і на комітети незаможних селян.

Ці організації обхоплюють десятки мільйонів працюючих, і всі вони підтримують своїми руками Радянську владу. Через ці організації працюючі маси приймають дійсну участь в управлінню державою.

І дальший шлях Радянської влади ясний: се шлях здійснення пролетарського демократизму в усе більшім і ширшім розмірі, шлях найбільшого зближення працюючих урядових осіб (депутатів, виборних і т. д.) з масами; шлях притягнення все ширших мас до безпосередньої участи в управлінні; нарешті шлях контролі мильйонів очей за своїми депутатами та їхньою працею. Відповідальність і підконтрольність урядових осіб треба переводити як найширше.

Здійснення всіх цих завдань вимагає величезної праці. Тут спостерігаємо масу практичних перешкод. Усі ці перешкоди треба подолати і осягнути повної нерозривної єдности державного апарату й активних будуючих комунізм мас пролетаріяту й селянської бідноти.

Державна установа СРСР та УСРР

Союз Радянських Соціялістичних Республік.

I. Загальні уваги.

1. Союз Радянських Соціялістичних Республік (СРСР) формально організовано 6 липня 1923 року, але ще до формального виникнення було усвідомлено необхідність його існування. Зокрема Українська Соціялістична Радянська Республіка декларувала в ст. 4 своєї конституції 14 березня 1919 року „про свою тверду рішучість увійти в склад єдиної міжнародньої Соціялістичної Радянської Республіки, як тільки утворяться умови для її виникнення“ (З. У. за 1919 рік № 19, ст. 204). Подібні заяви були й з боку инших Союзних Республік, відповідаючи твердій вірі робітників та селян, що повстали проти гніту капіталізму, в те, що остаточна перемога їх є можлива тільки в тісному єднанні пролетаріяту всього світу, тільки в міжнародньому маштабі.

Відповідно до цього з моменту виникнення Соціялістичних Радянських Республік, проголошена ними єдність їхніх цілей та інтересів відбивається в цілій низці формальних юридичних актів, у вигляді угод та договорів. Із них найважливіші: угода Росії, України, Латвії, Літви та Білорусії 15 травня — 1 липня 1919 р. про об'єднану діяльність названих Республік для боротьби з світовим імперіялізмом (З. У. РСФРР за 1919 р. № 21, ст. 264); постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету 27 січня 1920 р. про об'єднання діяльности УСРР та РСФРР (З. У. за с 1920 р. № 1, ст. 7); союзний договір 28 грудня 1920 р. між РСФРР та УСРР (З. У. за 1921 р. № 5, ст. 93) про об'єднання діяльности названих республік і, нарешті, теперішній договір про утворення Союзу Соціялістичних Радянських Республікі такими Радянськими Республіками: Російською Соціялістичною Федеративною Республікою (РСФРР), Українською Соціялістичною Радянською Республікою (УСРР), Білоруською

Соціялістичною Радянською Республікою (БСРР) та Закавказькою Соціялістичною Федеративною Радянською Республікою (ЗСФРР — Радянською Соціялістичною Республікою Азербейджану, Радянською Соціялістичною Республікою Грузії та Радянською Соціялістичною Республікою Арменії). Згідно з останнім договором зазначені Республіки утворили єдину союзну державу, для громадян Союзних Республік установлено єдине союзне громадянство й до відання Союзу віднесено видання законодавчих актів та управління визначеними царинами державного життя.

Постановою II Сесії ЦВК СРСР від 27 жовтня 1924 року доручено Президії ЦВК СРСР оформлення знов утворених республік у Середній Азії: Узбекської Радянської Соціялістичної Республіки та Туркестанської Радянської Соціяльстичної Республіки і входження їх в склад Союзу РСР, згідно з волевиявленням трудових народів, що населяють ці республіки.

II. Чим відають найвищі органи Союзу.

1. Відмінно від уложених раніш договорів та угод, теперішній Союзний договор оддає регламентації Союзу більшу царину державного життя Союзних Республік, ніж це було раніш. Межі цієї регламентації Союзом життя Союзних Республік ріжні в ріжних царинах державного життя. В одніх царинах Союз видає акти, що безпосередньо регулюють життя, в инших він установлює лише основи або систему, що на їх підставі видають закони й управляють Союзні Республіки. До перших стосуються зовнішні зносини, уложення міжнародніх договорів, договорів про вступ до Союзу нових Республік, оголошення війни та уложення миру, установлення кордонів Союзу, транспорт і звязок, зовнішня торговля. Крім того, в безпосередню компетенцію Союзу входять: ухвалення зовнішніх та внутрішніх позик для всього Союзу, дозвіл зовнішніх та внутрішніх позик Союзним Республікам, уложення концесійних договорів, як од імени Союзу, так і Союзних Республік, затвердження єдиного державного бюджету Союзу, що в його склад увіходять бюджети Союзних Республік, установлення загальносоюзних податків та доходів, а також одчислень од

них та набавок до них, що йдуть на утворення бюджетів Союзних Республік, дозвіл додаткових податків та зборів на утворення бюджетів Союзних Республік, а також оголошення окремих галузей промисловости або підприємств загальносоюзними.

Установлення основ та системи до відання Союзу віднесено в таких галузях:

Установлення основ та загального плану всього народнього господарства Союзу, установлення єдиної грошової та кредитної системи, установлення загальних засад землеустрою та землекористування, а також користування надрами та водами, установлення основ судового устрою та судового процесу, а також цівільного й карного законодавства Союзу, установлення основних законів про працю, установлення загальних засад у царині народньої освіти, установлення загальних заходів у царині охорони народнього здоров'я, установлення системи мір та ваги, основне законодавство союзного громадянства що до прав чужоземців (ст. 1 конституції СРСР).

Крім того до відання найвищих органів Союзу віднесено право амністії, що поширюється на всю територію Союзу, розвязання спірних питань, що виникають між Союзними Республіками, та затвердження й зміну основних засад конституції СРСР.

2. Всі останні питання, не віднесені конституцією до відання найвищих органів Союзу РСР, цілком підлягають компетенції Союзних Республік. Зокрема, за Союзними Республіками визнається право вільного виходу з Союзу, території Союзних Республік не можна міняти без їхньої згоди, а також, щоб позбавити Союзні Республіки права виходу з Союзу або обмежити їх у цьому праві, потрібна згода Республік, що входять у Союз.

III. Про найвищі органи влади Союзу РСР.

1. Найвищий орган влади СРСР являє З'їзд Рад, а в період між З'їздами Рад — Центральний Виконавчий Комітет Союзу РСР та його Президія.

А. З'їзд Рад Союзу Радянських Соціялістичних Республік складається з представників

міських Рад та рад міських оселищ із розрахунку 1 депутат на 25.000 виборців і з представників губерніяльних з'їздів рад із розрахунку 1 депутат на 125.000 жителів. Делегатів на З'їзд Рад СРСР обірається на губерніяльних з'їздах рад. В тих Республіках, де нема губерніяльних об'єднань делегатів обірається безпосередньо на З'їзді Рад даної Республіки.

Чергові З'їзди Рад СРСР скликає ЦВК СРСР один раз на рік. Надзвичайні З'їзди ЦВК СРСР скликає або за власною постановою, або за вимогою Союзної Ради, Ради Національностей, або ж за вимогою двох Союзних Республік. В надзвичайних обставинах, що перешкоджають скликати в строк З'їзд Рад Союзу РСР, ЦВК СРСР має право відкласти скликання З'їзду.

Б. Центральний Виконавчий Комітет СРСР (ЦВК) складається з Союзної Ради та Ради Національностей Союзу. Раду обірає З'їзд Рад СРСР із представників Союзних Республік, пропорційно до населення кожної, всього в складі 371 члена. Раду Національностей утворюють представники Союзних та Автономних Радянських Соціялістичних Республік по 5 представників від кожної та представники автономних країв РСФРР по одному представнику від кожного. Так само й Автономні Республіки Аджарії та Абхазії та Автономний Край Південної Осетії посилають до Ради Національностей по одному представнику. Союзна Рада та Рада Національностей розглядають справи, що стосуються до їх відання на окремих засіданнях. В разі незгоди між Союзною Радою та Радою Національностей питання, що викликало незгоду, передається в утворену ними погоджувальну комісію. Як що ж і в цій комісії розвязання питання буде не досить погоджене, то його переносять на розгляд спільного засідання Союзної Ради та Ради Національностей. В разі ж відсутности більшости голосів і на засіданні Союзної Ради та Ради Національностей, питання може бути передано, за вимогою одного з цих органів, на розвязання чергового або надзвичайного З'їзду Рад Союзу РСР. Союзна Рада й Рада Національностей обірають свої Президії, в складі 7 членів кожна, діяльність цих Президій обмежується підготуванням сесій названих Рад та керуванням роботою останніх.

Чергові сесії ЦВК СРСР Президія скликає три рази на рік. Надзвичайні сесії скликаються за постановою Президії ЦВК'а СРСР, за вимогою Президії Союзної Ради або Президії Ради Національностей, а також за вимогою ЦВК'а одної з Союзних Республік. Центральний Виконавчий Комітет СРСР у своїй діяльності відповідає перед З'їздом Рад СРСР.

В. Президію Центрального Виконавчого Комітету утворює ЦВК СРСР в кількості 21 члена, в число їх входять у повному складі Президії Союзної Ради та Ради Національностей. Із складу членів Президії ЦВК СРСР обірає за числом Союзних Республік 4 голов ЦВК СРСР.

Президія ЦВК СРСР являє собою в період між сесіями ЦВК СРСР найвищий законодавчий, виконавчий і розпорядчий орган влади Союзу СРСР.

IV. Про взаємовідношення найвищих органів СРСР.

Найвищий орган влади Союзу РСР являє З'їзд Рад СРСР. Він має право власною владою розвязувати всі питання, віднесені конституцією СРСР до відання найвищих органів СРСР, але тільки він один і ніякий инший орган Союзу не може розвязувати такі питання: а) затвердження й зміну основних засад конституції СРСР; б) розвязання незгод, що їх не усунула погоджувальна комісія між Союзною Радою та Радою Національностей; в) обрання складу ЦВК СРСР та затвердження складу Ради Національностей ЦВК СРСР. Із останніх питань ЦВК СРСР, але не його Президія, може розвязувати такі питання: видання кодексів, так само й усіх декретів та постанов, що визначають загальні норми політичного й економічного життя СРСР, а також вносять корінні зміни в існуючу політику державних органів СРСР, обрання Президії ЦВК СРСР та касування постанов З'їздів Рад Союзних Республік.

Всі останні питання, віднесені до відання найвищих органів СРСР, може розвязувати Президія ЦВК СРСР. Крім того, Президія ЦВК СРСР має право касувати постанови центральних органів СРСР, ЦВК'ів та РНК'ів Союзних Республік та припиняти діяльність З'їздів Рад Союзних Республік.

V. Про Раду Народніх Комісарів СРСР.

Рада Народніх Комісарів СРСР являє собою розпорядчий та виконавчий орган ЦВК СРСР, її утворює ЦВК СРСР у складі: Голови Ради Народніх Комісарів СРСР, заступника Голови Народнього Комісара Закордонних Справ, Народнього Комісара Військових та Морських Справ, Народнього Комісара Зовнішньої Торговлі, Народнього Комісара Шляхів Комун'кації, Народнього Комісара Почт і Телеграфів, Наро нього Комісара Робітниче-Селянської Інспекції, Голови Найвищої Ради Народнього Господарства, Народнього Комісара Праці, Народнього Комісара Внутрішньої торговлі та Народнього Комісара Фінансів.

На засіданнях Ради Народніх Комісарів СРСР беруть участь із дорадчим голосом Управляючий ЦСУ УСРР, представники Союзних Республік, члени ЦВК СРСР, представники — ОДПУ, а також можуть брати участь із дорадчим голосом представники Рад Народні Комісарів Союзних Республік та, за особливою постановою РНК СРСР, инші особи.

В межах прав, наданих РНК СРСР, він видає декрети та постанови і керує діяльністю загальносоюзних та об'єднаних народніх комісаріятів та инших центральних виконавчих органів СРСР. РНК за свою діяльність є відповідальний перед ЦВК СРСР та його Президією.

При Раді Народніх Комісарів СРСР існують постійні комісії для підготування до розгляду нею справ та в межах, наданих їм законом, для розвязання де-яких питань. Найважливіші з цих комісій: Рада Праці та Оборони (РПО), Комісія розгляду законодавчих проектувань та Адміністративно-Фінансова Комісія.

А. Рада Праці та Оборони СРСР (РПО) („Вестник ЦИК, СНК и СТО СССР", за 1924 рік № 4 ст. 106) перебуває під головуванням Голови Раднаркому Союзу РСР і складається з членів, що їх персонально призначає РНК СРСР. До відання РПО стосується розгляд та практичне переведення через відповідні органи в життя господарського й фінансового планів СРСР, розгляд питань оборони країни та вживання заходів для поліпшення військової справи,

допомога розвиткові промисловостіи, керування наркоматами СРСР в царині державного господарства та оборони Республіки, безпосереднє керування Економічними Нарадами Союзних Республік, затвердження статутів трестів загальносоюзного значіння та акційних компаній, що працюють на території СРСР, розвязання питань про розподіл майна між окремими держорганами та республіками, що входять в СРСР.

Б. Адміністративно-Фінансова Комісія („Вестник ЦИК СССР" за 1924 р. № 5, ст. 177) відає підготуванням для Раднаркому проектів розвязання питань адміністративно-фінансового характеру, а саме: окремих питань, звязаних із складанням та виконанням бюджету, питань про надкошторисні асигнування, біжучого податкового законодавства, справ про накладання дисціплінарних кар на урядових осіб, розвязування незгод в окремих питаннях біжучої роботи між відомствами, розгляд скарг на постанови тарифного комітету при НКШК, затвердження штатів наркоматів та установ СРСР, призначення урядових осіб та инші питання, що їх передає на її розгляд РНК та РПО СРСР, ухвалені Адміністративно-Фінансовою Комісією Постанови й не опротестовані зацікавленими відомствами та установами, затверджує Голова РНК, або РПО СРСР за приналежністю, після чого вони одержують силу постанов РНК СРСР, або РПО.

В. Комісія законодавчих проектувань („Вестник ЦИК СССР" за 1923 р. № 6. ст. 143), як показує сама назва, має на меті попередню розробку питань союзного законодавства та складання за ними проектів відповідних декретів та постанов.

Г. Головний Концесійний Комітет („Известия ЦИК СССР" за 1923 р. № 196), утворено для розгляду питань про видавання концесій, про допущення чужоземного капіталу до промислової, торговельної та иншої господарської діяльности та про затвердження статутів акційних товариств, коли в їх організації бере участь акційний капітал, або в основі їх лежить концесійний договір, або їх складено з ухилом од діючого законодавства. Крім того, Головконцеском наглядає за виконанням концесій на

території СРСР та керує діяльністю місцевих органів влади в концесійних справах.

Постанови Головного Концесійного Комітету підлягають затвердженню РНК або РПО СРСР, виключаючи питання про допущення чужоземних фірм до торговельних операцій та про допущення великого й малого каботажу. Останні постанови переводиться в життя без затвердження їх вищими органами.

VI Про Народні Комісаріяти СРСР.

(Постанова III Сесії ЦВК СРСР за 1923 рік).

Для безпосереднього керування окремими галузями державного управління СРСР, утворено десять Народніх Комісаріятів СРСР. Крім того, ще дві установи — загальносоюзне Державне Політичне Управління та Центральне Статистичне Управління СРСР діють на правах Наркоматів СРСР.

За ступінем централізації управління народні комісаріяти СРСР розподіляються на загальносоюзні та об'єднані народні комісаріяти. Загальносоюзні народні комісаріяти являють собою Народні Комісаріяти Закордонних Справ, Військових та Морських Справ, Зовнішньої Торговлі, Шляхів Комунікації і Почт та Телеграфів. Об'єднані народні комісаріяти це: Найвища Рада Народнього Господарства, Народній Комісаріят Внутрішньої Торговлі, Праці, Фінансів, та Робітниче-Селянської Інспекції. Загальносоюзні народні комісаріяти мають більші вповноваження в управлінні довіреними їм галузями управління, порівняно з народніми комісаріятами об'єднаними. Загальносоюзні народні комісаріяти безпосередньо управляють цими галузями, або мають право давати всім місцевим органам свого відомства розпорядження безпосередньо, сповіщаючи тільки Уповноваженим при Союзних Республіках копії своїх безпосередніх розпоряджень місцевим органам. Об'єднані народні комісаріяти, як загальне правило, не управляють безпосередньо довіреними їм галузями управління, а керують лише в цьому відношенні діяльністю однойменних з ними наркоматів Союзних Республік, для чого вони мають право давати останнім

директиви та завдання. Разом з тим об'єднані Наркомати позбавлені права давати свої розпорядження безпосередньо, минаючи однойменні з ними Наркомати, Союзних Республік, нижчим місцевим органам. Про те в законоположеннях останнього часу ця намічена в конституції СРСР ріжниця між загальносоюзними та об'єднаними наркоматами починає стиратися і зокрема Наркомфінові, Наркомпраці та Найвищій Раді Народнього Господарства СРСР надано право безпосередньо управляти де-якими справами їх відомства.

Зазначена основна ріжниця у функціях загальносоюзних та об'єднаних наркоматів відбивається й в особливостях їхньої організації. Всі загальносоюзні народні комісаріяти та їх місцеві республіканські органи перебувають на бюджеті Союзу РСР, тоді як місцеві органи об'єднаних наркоматів утримується, як загальне правило, з республіканського або місцевого бюджету.

Загальносоюзні народні комісаріяти мають у Союзних Республіках своїх представників, що звуться уповноваженими народнього комісара СРСР при даній Союзній Республіці, тоді як представників об'єднаних народніх комісарів у Союзних Республіках являють собою однойменні з ними народні комісари цих Республік.

Об'єднане Державне Політичне Управління Союзу СРСР стоїть за своєю структурою посередині між загальносоюзними та об'єднаними наркоматами. З одного боку завдання його за конституцією — це об'єднання революційних зусиль Союзних Республік у боротьбі з політичною та економічною контр-революцією, шпигунством та бандитизмом, тоб-то ніби не безпосереднє управління, а керування управлінням, сконцентрованим у Союзних Республіках, а з другого боку,— організації місцевих органів ОДПУ збудовано на засадах, подібних до засад загальносоюзних наркоматів: представників ОДПУ в Союзних Республіках являють собою уповноважені ОДПУ при Союзних Республіках і утримується їх місцеві органи коштом СРСР. Центральне Статистичне Управління СРСР організовано за типом об'єднаного наркомату.

VII. Про закони та постанови центральних органів СРСР.

(Конституція СРСР та „Збірник законів та розпоряджень СРСР" за 1924 рік № 7, ст. 71).

Постанови Центрального Виконавчого Комітету СРСР, його Президії та Ради Народніх Комісарів, обов'язкові до безпосереднього виконання по всій території СРСР, декрети та розпорядження названих вищих органів СРСР друкуються мовами загальновживаними в Союзних Республіках: російською, українською білоруською, грузинською, армянською, та тюрко-татарською. Офіційний орган, де друкуються названі декрети та постанови — це „Известия ЦИК СССР", а також друкувалися вони у „Вестник ЦИК СНК и СТО СССР", що його замінило тепер „Собрание законов и распоряжений СССР".

Так само обов'язкові для всіх відомств та установ і постанови РПО та инших комісій РНК СРСР, а також і народніх комісаріятів СРСР.

Право припиняти розпорядження народніх комісаріятів СРСР мають ЦВК та Президії ЦВК'ів Союзних Республік в разі очевидного розходження даного розпорядження з союзною конституцією, законодавством Союзу, або законодавством Союзної Республіки. Про припинення розпорядження ЦВК'у або Президії ЦВК'ів Союзних Республік негайно сповіщають Раді народніх комісарів СРСР та відповідному народньому комісарові СРСР.

VIII. Про Найвищий Суд СРСР.

(Конституція СРСР та „З. У. СРСР" за 1924 рік № 2, ст. 25).

Для установлення революційної законности на території СРСР утворено при ЦВК СРСР Найвищий Суд СРСР. До його компетенції віднесено: давання Найвищим Судам Союзних Республік керовничих роз'яснень у питаннях загальносоюзного законодавства, розгляд та опротестування перед ЦВК'ом СРСР, за

представленням Найвищого Суду СРСР, постанов, вирішень та присудів Найвищих судів Союзних Республік коли вони суперечать загальносоюзному законодавству або порушують інтереси инших Республік; давання висновків за вимогою ЦВК СРСР про законність тих чи инших постанов Союзних Республік з точки погляду Конституції; розвязання судових суперечок між Союзними Республіками та розгляд справ обвинувачування вищих урядових осіб Союзу СРСР у злочинах що до посади.

Найвищий Суд СРСР діє в складі: а) пленарного засідання Найвищого Суду СРСР, б) цівільно-судової та карно-судової колегії Найвищого Суду СРСР, в) військово-транспортної колегії.

Найвищий Суд СРСР у складі його пленарного засідання утворюється з 11 членів, у тому числі голови та його заступника, 4 голів пленарних засідань Найвищих Судів Союзних Республік та одного представника ОДПУ СРСР, при чому голову, його заступника та останніх 5 членів призначає Президія ЦВК СРСР.

При Найвищому Суді СРСР перебуває прокурор Найвищого Суду СРСР та його заступник, що їх призначає ЦВК СРСР.

IX. Вища Арбітражна Комісія.

(„Известия ЦИК СССР“ за 1924 р. № 130).

Для розвязування майнових суперечок між установами та підприємствами СРСР утворено при РПО СРСР Вищу Арбітражну Комісію, що діє на основах, подібних до основ Вищих Арбітражних Комісій при Економнарадах Союзних Республік.

X. Про герб та прапор СРСР.

(Конституція СРСР та „Вестник ЦИК СССР“ за 1924 р. № 5, ст. 58).

Державний герб СРСР складається з образу серпа та молота на земній кулі, оточених колосками, з написом шістьма мовами, загальновживаними у

Союзних Республіках: російською, українською, білоруською, грузинською, армянською та тюрко-татарською. Угорі герба міститься п'ятикутня зірка.

Державний прапор СРСР являє собою червоне полотнище з образом державного герба.

Крім того, є окремі прапори торговельних суден СРСР.

Порядок користування прапором СРСР та прапорами суден визначається законами („Вестник ЦИК СССР" за 1923 рік № 10, ст. 296 та „Известия ЦИК СССР" за 1924 рік № 198).

Про Українську Соціялістичну Радянську Республіку.

I. Основні положення.

Українська Соціялістична Радянська Республіка визначається в її конституції, затвердженій Всеукраїнським З'їздом Рад на засіданні 10 березня 1919 р. і ухваленій в остаточній редакції Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом на засіданні 14 березня 1919 року, як „диктатура трудящих і експлуатованих мас пролетаріяту та біднішого селянства над їх віковічними гнобителями й експлуататорами—капіталістами та поміщиками". Завдання цієї диктатури становить здійснення переходу від буржуазного ладу до соціялізму шляхом переведення соціялістичних реформ та систематичного нищення всіх контр-революційних замірів з боку заможних клас.

Виконавши це завдання, диктатура зникне, а після остаточного оформлення майбутнього комуністичного ладу зникне й держава, поступаючись місцем вільним формам співжиття, збудованого на засадах організації спільної праці на загальну користь та братерській солідарності людей.

Щоб здійснити своє основне завдання, Українська Соціялістична Радянська Республіка: а) переводить у життя заходи, безпосередньо спрямовані в бік знищення старого економічного ладу, касуючи приватну власність на землю та інші засоби виробництва; б) в царині будівництва державного життя зміцнює владу робітничої класи, установляючи право участи в здійсненні державної влади виключно для трудящих мас і цілком усуваючи від цього класи експлуататорів; в) утворює для трудящих виключну можливість користуватися політичними правами (волею усного й друкованого слова, зібрань та спілок), усуваючи від користування цими правами експлуататорські класи та групи, що єднаються з ними що до своєї політичної позиції; г) організує озброєну оборону здобутків соціялістичної революції, притягаючи до цієї оборони всі трудові елементи країни.

Вища влада трудящих мас на території УСРР належить З'їздам Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів та иншим органам влади, обраним радами.

II. Про Всеукраїнський З'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів.

Всеукраїнський З'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів скликає Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет один раз на рік. Порядок обрання на Всеукраїнський З'їзд Рад установляє також Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. Всеукраїнський З'їзд Рад являє собою найвищу владу УСРР. Його постанови може касувати тільки він сам або З'їзд Радянських Соціялістичних Республік або Центральний Виконавчий Комітет Союзу Радянських Соціялістичних Республік. До відання Всеукраїнського З'їзду Рад належать усі загальнодержавні питання УСРР, виключаючи віднесені конституцією СРСР до відання найвищих органів СРСР. Всеукраїнський З'їзд Рад вибирає що-року свій виконавчий орган — Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет.

III. Про Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет.

(Постанова III сесії ВУЦВК'у VIII скликання).

Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет являє собою в період між Всеукраїнськими З'їздами Рад найвищу владу УСРР і обирається на Всеукраїнському З'їзді Рад в складі членів та кандидатів до них у числі за розсудом З'їзду та на строк до наступного чергового Всеукраїнського З'їзду Рад. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет VIII скликання обрано в складі 275 членів та кандидатів до них.

ВУЦВК розглядає справи або на сесійних засіданнях або в складі лише Президії. Сесії ВУЦВК'у бувають або чергові або надзвичайні. Чергові сесії ВУЦВК'у Президія його скликає не менше від 3 разів на рік. Надзвичайні сесії Президія ВУЦВК'у скликає або з своєї ініціятиви, або за пропозицією Раднаркому УСРР, або за вимогою одної третини членів ВУЦВК'у.

На сесійних засіданнях ВУЦВК обирає свою Президію, затверджує склад Ради Народніх Комісарів УСРР, затверджує бюджет УСРР, затверджує й касує постанови Президії ВУЦВК'у, затверджує як проекти кодексів, так і декрети та постанови, що визначають загальні норми політичного й економічного життя УСРР або в корені зміняють існуючу практику державних органів Республіки, а так само обмірковує та розв'язує й инші важливіші питання законодавства та загального управління Республікою.

Питання на розгляд сесії ВУЦВК'у вноситься за постановою сесії ВУЦВК'у, за пропозицією Президії ВУЦВК'у, Президії ЦВК'у СРСР, Раднаркому УСРР, губерніяльних виконавчих комітетів СРР та членів Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету. Всі питання розвязується на сесіях одкритим голосуванням і простою більшістю голосів.

IV. Про Президію Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

(Постанова III сесії ВУЦВК'у VIII скликання).

Президію Всеукраїнського Центрального Комітету обирає ВУЦВК зі своїх членів у складі: Голови ВУЦВК'у.

Секретаря ВУЦВК'у та членів Президії в кількості за розсудом ВУЦВК у, всього не більше від 17 осіб (у тому числі Голова й Секретар). Крім того сесія ВУЦВК'у обірає кандидатів у члени Президії в кількості, установлюваній сесією ВУЦВК'у.

В період між сесіями ВУЦВК,у його Президія являє собою найвищу владу УСРР. До її відання належить догляд за переведенням у життя Конституції УСРР та за виконанням усіх постанов З їздів Рад СРСР, Всеукраїнських З'їздів Рад, ЦВК'у СРСР та ВУЦВК'у, підготування всіх матеріялів до сесій ВУЦВК'у, видання декретів та постанов, касування постанов Раднаркому УСРР, обрання за поданням Раднаркому УСРР та звільнення від обов'язків окремих народніх комісарів УСРР, подання до Раднаркому СРСР кандидатів на посади уповноважених народніх комісарів СРСР при УСРР, давання своїх гадок про всі кандидатури уповноважених, що їх висувають народні комісаріяти СРСР, та заявлювання проти них одводів, касування незаконних і недоцільних постанов та розпоряджень народніх комісарів та инших центральних органів влади а також місцевих З'їздів Рад, виконавчих комітетів та їх президій, касування вирішень, присудів та постанов Найвищого Суду УСРР у випадках, зазначених у положенні про судоустрій, нагороджування орденами червоного та трудового прапору, амністії та помилування й розгляд та розвязання инших питань у порядкові найвищого управління.

На розгляд Президії ВУЦВК'у подається проекти декретів та постанов, що їх розробили наркомати та інші центральні установи УСРР, через Раднарком УСРР. Проекти ж декретів та установ, подані від губвиконкомів та їх президій, Президія ВУЦВК'у розглядає після попереднього розгляду їх у Раднаркомі УСРР.

V. Про Голову та Секретаря ВУЦВК'у.

Голову та Секретаря Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету обірається на сесіях ВУЦВК'у. В разі від'їзду або хвороби голови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету обов'язки його виконує один із членів Президії ВУЦВК'у

за призначенням Президії ВУЦВК'у. Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету головує на сесіях Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та в його Президії і діє в межах повноважень, наданих йому від Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету й від імени останнього вживає необхідних заходів розпорядчого характеру, доводячи про них до його відома.

Секретар ВУЦВК'у від імени Президії ВУЦВК'у керує діяльністю Секретаріяту ВУЦВК'у і провадить зносини з радянськими установами, громадськими організаціями та приватними особами.

VI. Про членів ВУЦВК'у.

Члени Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, як і члени ЦВК'у СРСР, відповідно до високого їх становища, мають особливі повноваження, необхідні для виконання їх обов'язків. Їм належить право вільного входу в усі радянські установи, вони можуть одержувати в усіх радянських установах необхідні їм довідки, але секретні відомості вони можуть одержувати лише з особливого уповноважування Президії ВУЦВК'у, а члени ЦВК'у СРСР — Президії ЦВК'у СРСР. Крім того, членів ЦВК'у СРСР та ВУЦВК'у не може бути притягнено до судової відповідальности без дозволу: для членів ЦВК'у СРСР — Президії ЦВК СРСР, для членів ВУЦВК'у — без дозволу Президії останнього. Вони можуть прохати, щоб судова або адміністративна влада допитувала їх на місці служби або на дому. В особливо виключних випадках вони можуть заявити відповідним органам влади про неможливість давати їм покази, сповіщаючи одночасно про це Президію ВУЦВК'у. Членів ВУЦВК'у та ЦВК'у СРСР судові й адміністративні органи не можуть заарештовувати, затримувати й обшукувати без дозволу Президії ЦВК'у СРСР та ВУЦВК'у за належністю. В особливо виключних випадках такий дозвіл має право дати Голова ЦВК'у СРСР або ВУЦВК'у за належністю. Вищенаведені особливі права поширюються й на кандидатів у члени ЦВК'у СРСР та ВУЦВК'у.

VII. Про Комісії при ВУЦВК'ові.

При Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітетові існують Комісії як тимчасові, так і постійні. Важливіші з них є такі: 1) Центральна Бюджетна Комісія, що складається з представників центральних відомств та губерніяльних виконкомів і відає розглядом бюджетів як Республіки, так і губерн яльних виконкомів, та заслуханням доповідей про виконання бюджетів республіканських і місцевих; 2) Комісія в справах національних меншостей; 3) Центральна Комісія допомоги дітям; 4) Центральна Адміністративно-Територіяльна Комісія; 5) Комісія чужоземної допомоги; 6) Сільсько-Господарський Комітет; 7) Істпарт, як організація, що відає складанням історії комуністичної партії, й инш.

VIII. Про Раду Народніх Комісарів УСРР.

(Постанова III сессії ВУЦВК'у VIII скликання).

Рада Народніх Комісарів являє собою виконавчий орган Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету. До його відання належить: а) внесення єдности й погодженості в діяльність окремих народніх комісаріятів та инших центральних адміністративних установ; б) догляд і керування діяльністю окремих наркоматів та инших центральних установ; в) призначення де-яких виших урядових осіб центральних установ; г) представництво перед ЦВК'ом та його Президією об'єднаного уряду.

Як орган юрисдикційний, Рада Народніх Комісарів може касувати й зміняти постанови комісій при ньому, народніх комісаріятів та инших центральних установ, а також губерніяльних виконкомів.

Рада Народніх Комісарів складається з Голови Раднаркому, його заступника, народніх комісарів, уповноважених народніх комісарів СРСР при УСРР, уповноваженого загальносоюзного Державного Політичного Управління та инших осіб, включених у число членів спеціяльною постановою Раднаркому

Уповноважені народніх комісарів Союзних Республік та ДПУ входять у склад Раднаркомів з правом ухвального або дорадчого голосу за розсудом ЦВК'ів Союзних Республік.

IX. Про установи при Раднаркомі.

При Раді Народніх Комісарів УСРР перебуває низка установ на правах її комісій, що підготовляють для неї проекти постанов та розробляють питання для розв'язання нею, а також і самостійно розв'язують відповідні справи.

Найважливіші з цих комісій є такі: Економічна Нарада, Головний Кооперативний Комітет, Комісія для розгляду законодавчих проектів, Адміністративно-Фінансова Комісія.

Економічна Нарада відає, головним чином, розв'язанням економічних та господарських питань, зокрема питань економічного планування, допомоги розвиткові торговлі та промисловости, дозволом реквізицій, затвердженням статутів трестів та акційних товариств, розв'язанням незгод між наркоматами та центральними відомствами в питаннях економічного значіння, розглядом скарг на губерніяльні економічні наради.

Членів Економічної Наради призначає персонально, при чому головує на Економічній Нараді Голова Раднаркому.

При Економічній Нараді в свою чергу перебуває низка комісій, що допомогають здійсненню покладених на неї завдань, зокрема Державна Планова Комісія (Держплан) та Центральна Арбітражна Комісія.

Центральна Арбітражна Комісія являє собою орган, що розв'язує суперечки між державними установами.

Головний Кооперативний Комітет утворено для догляду над діяльністю кооперації та загального керування всіма її галузями. Зокрема до відання Головного Кооперативного Комітету належить реєстрація

статутів ріжних кооперативних організацій всеукраїнського значіння, давання висновків із питань кооперативного законодавства, установлювання й регулювання взаємовідносин між кооперативними організаціями та державними органами, захист інтересів кооперації перед усіма відомствами та оскарження вчинків останніх перед вищими органами УСРР.

Кооперативний Комітет організовано на засадах об'єднання в його складі відомственних представників та представників кооперативних і професійних організацій з перевагою перших.

Комісія для розгляду законодавчих проектів та Адміністративно-Фінансова Комісія організовані й діють на засадах, аналогічних до засад таких самих установ при РНК СРСР. Технічне обслуговування Раднаркому та його Комісій покладено на Управління справами Раднаркому, що діє на підставі особливого про нього положення.

X. Про народні комісаріяти та инші центральні установи, що діють на правах наркоматів.

В даний час для УСРР установлено союзною конституцією 11 Народніх Комісаріятів, а саме: 5 однойменних із Союзними Народніми Комісаріятами: Фінансів, Праці, Робітниче-Селянської Інспекції, Харчових Справ, замінений Народнім Комісаріятом Внутрішньої Торговлі, та Вища Рада Народнього Господарства й 6 самостійних республіканських народніх комісаріятів: Юстиції, Внутрішних Справ, Освіти, Соціяльного Забезпечення, Земельних Справ, та Охорони Здоров'я.

Далі в склад Раднаркому УСРР входять 5 уповноважених об'єднаних Народніх Комісаріятів Союзу РСР: військових та морських справ, зовнішньої торговлі, закордонних справ, шляхів комунікації й почт та телеграфів; крім того,— уповноважений ОДПУ та управляючий Центральним Статистичним Управлінням, що діють на правах народніх комісарів. На

народніх комісарів УСРР та уповноважених народніх Комісарів СРСР при УСРР, а також на прирівнених до них уповноваженого ОДПУ та управляючого Центральним Статистичним Управлінням покладено керування відповідними галузями державного управління.

Про організацію в УСРР Радянської влади на місцях.

XI. Про АМСРР.

В складі Української Соціялістичної Радянської Республіки перебуває як окрема її частина Автономна Молдавська Соціялистична Радянська Республіка, утворена постановою III сесії ВУЦВК'у VIII скликання. Тимчасово до остаточної організації нової Республіки загальне керування її справами покладено на Молдавський Тимчасовий Революційний Комітет.

XII. Про організацію влади в губерніях УСРР.

(З. У. за 1923 р. № 20-21, ст. 317 та постанова III сесії ВУЦВК'у VIII скликання).

Вищі органи губерніяльного управління УСРР являють собою губерніяльні з'їзди рад та обрані ними губерніяльні виконавчі комітети. Губерніяльні з'їзди рад скликається один раз на рік із представників (депутатів), обраних у міських радах, радах оселищ міського типу з населенням по-над 3.000 мешканців, фабриками та заводами, що містяться по-за міськими оселищами й окружними з'їздами рад, із розрахунку: від окружних з'їздів—1 депутат на 10.000 душ населення, від рад міст. оселищ, фабрик, та заводів—1 депутат на 2.000 виборців.

Губерніяльний з'їзд рад, в межах свого відання, являє собою найвищу владу на території губернії. Постанови його може касувати тільки Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. Губерніяльний з'їзд

рад керує діяльністю всіх підвладних йому на території губернії органів влади, доглядає й контролює установи та підприємства, підвладні центральним органам. Крім того, до відання губерніяльного з'їзду рад належить: розгляд та затвердження місцевого бюджету, розгляд та затвердження звіту про виконання місцевого розпису доходів та видатків, розгляд та затвердження звітів про діяльність підвладних йому органів влади, визначення та направляння їх роботи й обрання губерніяльного виконавчого комітету та делегатів на Всеукраїнський З'їзд Рад.

XIII. Про губерніяльні виконавчі комітети.

Губерніяльний виконавчий комітет, що являє собою в період між з'їздами вищу владу в губернії, обіряється на губерніяльному з'їзді на один рік у складі не більш від 25 членів та кандидатів до них не більше від одної третини складу губерніяльного виконавчого комітету. Зміни в складі губвиконкому допускається лише з спеціяльного в кожному окремому випадкові дозволу Президії ВУЦВК'у. Губерніяльний виконавчий комітет розвязує справи або на сесійних засіданнях, або в складі лише своєї президії, що її він обірає в складі не більше від 7 осіб.

Сесії губерніяльного виконавчого комітету скликається не менше від одного разу в два місяці.

До відання губерніяльних виконавчих комітетів належить: а) обрання урядових осіб губерніяльного управління: президії губвиконкому та завідуючих відділами й інспектурами; б) видання постанов; в) припинення незаконних постанов наркоматів; г) затвердження бюджету міст та округ; д) затвердження постанов губфінвідділів про зняття, відстрочення, розстрочення та повернення сум місцевих податків та зборів (тимчасова постанова про місцеві фінанси ст. 14 п. „и"); е) затвердження постанов про начислення, що проти них поступило заперечення відомств (З. Уз. за 1923 р., № 11, ст. 187, п. 78); ж) установлення з дозволу Наркомзему меж дроблення земельних ділянок (Зем. Кодекс 86); з) здавання в аренду копалин місцевого значіння; і) розгляд скарг на вчинки під-

відомственних губвиконкомові урядових осіб та установ: к) розвязання инших питань органічного та принціпіяльного значіння, що виникають на практиці місцевих установ.

При губерніяльних виконавчих комітетах перебувають секретаріяти та постійні й тимчасові комісії. Важливіші з них: губерніяльні кооперативні комітети та губерніяльні планові комісії.

XIV. Про відділи та інспектури губвиконкомів.

Для завідування окремими галузями губерніяльного управління при губерніяльних виконавчих комітетах існують відділи та інспектури. Головна ріжниця між відділами та інспектурами полягає в тому, що інспектури не виконують функцій постачання. не орудують кредитами та відповідно до цього не діляться, як загальне правило, на підвідділи.

Тепер при губвиконкомах існують такі відділи: 1) адміністративний, 2) фінансовий, 3) земельний, 4) державного політичного управління. 5) місцевого господарства в усіх губерніях, за винятком Харківщини, Київщини, Одещини та Катеринославщини, де натомість є відділи комунального господарства, та Ради народнього господарства, 6) внутрішньої торговлі, 7) статистичне бюро.

Інспектур при губерніяльних виконавчих комітетах є п'ять: 1) охорони здоров'я, 2) соціяльного забезпечення, 3) праці 4) народньої освіти, 5) робітниче-селянської інспекції.

XV. Про організацію влади в округах.

Організація влади в округах є збудована на тих самих засадах, що й губерніяльна.

Найвищу владу в окрузі являє собою Окружний З'їзд Рад.

Окружний З'їзд рад складається з представників районів та міських рад із розрахунку: від районових з'їздів рад по одному депутатові на 2000 душ населення та від міських рад по одному депутатові на 400 виборців.

Окружний З'їзд Рад скликається один раз на рік, при чому в основних рисах він відає тим самим, що й губерніяльний з'їзд рад, з тою лише ріжницею, що він розвязує відповідні питання в окружному маштабі.

В період між з'їздами вищу владу на території округи довіряється окружному виконкомові, обраному на з'їзді з складу останнього.

В склад окрвиконкому входить не більше 20 членів та 3 кандидатів до них.

Пленум окружного виконавчого комітету скликається на чергові сесії не менше від одного разу на місяць.

Компетенція окружного виконавчого комітету відповідає компетенції губерніяльного виконавчого комітету з тою особливістю, що перший не може остаточно розвязувати питань про межі дроблення земельних ділянок, про повернення сум місцевих податків, бо ці питання віднесено до відання губвиконкому, але з другого боку, окрвиконком відає питаннями про дозвіл продавати будівлі в сільських місцевостях.

Окружний виконавчий комітет має при собі секретаріят, планову комісію та ревізійну комісію.

Окремі питання окружного управління розвязують відділи та інспектури окрвиконкомів.

Тепер при окрвиконкомах є шість відділів: 1) адміністративний, 2) фінансовий, 3) місцевого господарства, 4) військовий комісаріят, 5) земельний та 6) статистичне бюро. Крім того, при окрвиконкомі перебуває, на правах завідуючого відділом, уповноважений губерніяльного відділу ДПУ, а в містах при Окрвиконкомі можуть бути організовані відділи комунального господарства. Інспектур при окрвиконкомі є п'ять: 1) охорони здоров'я, 2) соціяльного забезпечення, 3) праці, 4) народньої освіти та 5) внутрішньої торговлі.

XVI. Про районове управління.

(Постанова III сесії ВУЦВК'у, VIII скликання).

На чолі районового управління перебуває районовий з'їзд рад.

Районовий з'їзд рад складається з представників рад його району з розрахунку; один депутат на кожні 500 душ населення від сільрад та один депутат на кожних 100 виборців од рад міст та оселищ міського типу або загальних зібрань виборців фабрик та заводів, що містяться по-за оселищем, а також од військових частин Червоної армії.

Компетенція районового з'їзду рад відповідає компетенції з'їзду рад вище розглянених більших місцевих адміністративних одиниць.

Районовий з'їзд рад обірає на один рік районовий виконком у складі: райвиконком сільського типу — 5 членів та двох кандидатів до них, а міського типу — 7 членів та двох кандидатів.

Всю роботу райвиконком виконує або в повному складі, або розподіляючи її по-між головою та членами райвиконкому.

Контроль з боку широких мас за доцільним використанням райвиконкомами коштів покладається на районові ревізійні комісії.

XVII. Про сільради.
(„Вісти" за 1924 р., № 274).

Нижчий орган Радянської влади являє собою сільрада. Максимального числа членів сільради закон не встановляє. Виконавчий орган сільради в селищах із населенням меншим од 10.000 душ являє собою голова сільради, а в селищах із населенням більшим од 10.000 душ до голови признається ще й заступник.

В тих селищах, де міститься районовий виконавчий комітет, останній являє собою виконавчий орган і сільради цього селища.

В окремі селища, об'єднувані сільрадою, з населенням не меншим од 100 душ, а також на фабрики, заводи, радгоспи и т. д., що містяться по-за селом, сільрада призначає з числа своїх членів уповноважених, відповідальних за свою діяльність перед сільрадою.

Щоб виконувати підготовчі роботи або обслідовувати окремі галузі роботи, сільрада виділяє з свого

складу комісії в справах: 1) земельних, 2) упорядкування та санітарніх, 3) культурно-освітніх, 4) фінансово-господарчих.

Комісії обіра́ють із свого складу голов, що їх затверджує сільрада: відповідають комісії за свою діяльність також перед сільрадами.

Сільради, на підставі теперішнього права, не являють собою ні юридичних осіб, ні бюджетно-господарських одиниць. Іхні функції в ріжних галузях управління мають, головним чином, виконавчий характер. До їх відання стосується також реєстрація ріжних актів, видавання посвідчень та призначення опеки на неповнолітніми сільськими мешканцями.

Озброєні сили Радянського Союзу.

Для чого потрібні Радянському Союзу озброєні сили? Радянський Союз з першого дня Жовтневої Революції оточують численні вороги. Ворогі ці—буржуазні держави, в котрих при владі стоять маєтчики й капіталисти. Чимало разів вони пробували затопити Радянську владу в крові робітників та селян, але наша Червона армія завше давала їм могутню одсіч.

Вороги ці ще не знищені й хоча укладають з нами мирові угоди, все-ж ще не кидають думки — упоратися з Радянською владою, щоб посадити нам на шию своїх друзів — наших віковічних гнобителів і катів: маєтчиків, капіталістів, генералів та царя. Що це правда — досить тільки нагадати англійський ультиматум, його нахабні вимагання й погрози війною.

Буржуазні держави — Америка, Англія, Франція, Японія, Польща, Румунія та багато инших бояться й ненавидять нас. Це тому, що в них піднимається хвиля робітниче-селянської революції, а наша Радянська влада дає приклад переможної боротьби з капіталом, додає завзяття працюючим усього світу на рішучий бій. Маєтчики й капіталісти всього світу добре знають, що коли їм не пощастить задушити Радянський Союз, їм доведеться загинути самим. Ось чому вони ладні кожної хвилі напасти на нас і змести з землі.

Щоб стримувати своїх ворогів від нових нападів і, коли потрібно, дати їм odсіч, Радянській владі треба завжди мати озброєні сили.

Із чого складаються озброєні сили Радянського Союзу?

Ці озброєні сили тепер складаються з Червоної армії, що, в свою чергу, складається з частин постійних Червоної армії та частин територіяльних або місцевих і червоного морського флоту.

Частини постійної Червоної армії— це таке постійно військо, що завше стоїть під рушницею, живе й вчиться в казармах. Територіяльні ж частини Червоної армії—це озброєне рушання працюючих, що:

1. Утворює свої частини—роти, батальйони, полки, дивізії з працюючих там, де вони постійно живуть.

2. Збирається що-року для навчання лише на короткий час,—тижнів на два-три; в останній час вояки цих частин займаються кожний своїм ділом. Навчаються вони не тільки в казармах, але й коло сел і міст, з котрих складаються частини.

Термін дійсної служби (безперервний) в частинах постійних Червоної армії — півторарічний, в територіяльних же частинах — чотирьохрічний, але це тому, що на протязі цих чотирьох років кожний червоноармієць (рушенець) щорічно мусить являться в свою частину для безпосереднього навчання військовій справі, тільки на два-три тижні, а загалом не більш п'яти-шости місяців на протязі всієї дійсної служби.

І в постійній Червоній армії, і в територіяльній маються спеціяльні частини: кіннота, артилерія, інженірні війська, авіяція та инші роди сучасного озброєння.

Устрій озброєних сил Радянського Союзу.

Найвищим органом Червоної армії й Червоного флоту є Революційна Військова Рада Союзу Радянських Соціялистичних Республік. Рада ця складається

з кількох членів, в тому числі з голови, т. Троцького, і головнокомандуючого, тов. Каменева. Усе життя й діяльність озброєних сил Радянського Союзу — розміщення їх по Союзу, улаштування внутрішнього розпорядку, керування, навчання, постачання й, нарешті, загальний провід військовими справами під час війни підлягають Революційно-Військовій Раді.

Для керування й командування, себ-то для загального проводу всім життям і діяльностю озброєних сил під час миру й військовими акціями під час війни при Революційній Військовій Раді Радянського Союзу є Штаб Головнокомандуючого всіми озброєними силами Союзу.

Політично-освітня праця серед озброєних сил Союзу ведеться під проводом Політичного Управління РВР Союзу.

Для зручности керування й командування озброєними силами під час миру весь Радянський Союз поділено на округи. Головою кожної округи є Революційно-Військова Рада округи, при котрій є Штаб Командуючого військом округи й Політичне Управління, що підлягає безпосередньо РВР округи.

В склад кожної округи входять як частини постійної Червоної армії, так і територіяльні частини, а також губерніяльні військові комісаріяти та підлеглі їм установи.

На Україні є одна округа, що охоплює губернії України та Криму.

Всі частини Української Військової Округи зведені таким робом: польови й територіяльні полки в дивізії, а дивізії — в корпуси.

Таким чином, всі озброєні сили Радянського Союзу, починаючи з їх найвищого органу, построєні по такому плану:

1) Революційно-Військова Рада Союзу Радянських Соціялістичних Республік, 2) округа, 3) корпус, 4) дивізія, 5) полк.

З кого складаються озброєні сили Радянського Союзу.

Озброєні сили Радянського Союзу складаються з працюючих, що призвані в Червону армію й флот в порядку обов'язкової військової служби, при чому

члени Комуністичної партії йдуть в армію не тільки по загальній мобілізації, але й по особим призначенням,—по, так званим, партійним мобілізаціям. Комуністи складають політичний склад озброєних сил Радянського Союзу — комісарів, політкерів (себ-то політичних вихователів червоноармійців) та инших політичних робітників. Командний склад має не тільки офіцерів, що використовуються як спеціялисти військової справи, але й багато партійних і безпартійних робітників та селян: кількість останніх, завдяки нашим військовим школам, щорічно збільшується.

Багато відповідальних постів в Червоній армії вже зараз займають робітники та селяни, що визначалися через свої здібности, енергію, волю й вірну службу Радянському Союзу. Хто не знає тов. Фрунзе, що під проводом .його Червона армія розбила Врангеля—останню надію наших ворогів? Однак, в минулому тов. Фрунзе не має ніякої особливої військової підготовки: він старий працьовник на революційній ниві, був переслідуваний при старому режимі, багато років пережив на каторзі. Хто не знає тов. Буденого й червону кінноту під його проводом, що прогреміла своїм завзяттям на весь світ? Однак, тов. Будений лише бідак - селянин, вахмистр старої армії. А тов. Ворошилов? Він робітник Луганського заводу. Можна було-б назвати ще багато славних імен, що визначилися з рядів робітників та селян.

Червона армія під проводом Комуністичної партії й робітниче-селянських командирів по першому заклику Радянського уряду готова стати на захист своєї влади та здобутків працюючих — їхніх фабрик, заводів та землі.

Національне питання у Союзі Радянських Соціялістичних Республік і на Україні.

Діяльність уряду УСРР за минулий рік у національному питанню є продовження тої роботи, що було намічено Радянським урядом України з самого

початку Жовтневої Революції на Україні й при всій складности та ріжноманітности відносин за минулий час неухильно переводилась ним у життя.

Ця робота провадилась по двох лініях: по правильному забезпеченню інтересів національної культури та державного будівництва національних меншостей в середині УСРР, з одного боку, а з другого, по правильному погодженню державного будівництва робітниче-селянської України з робітниче-селянською владою радянських республік.

ВУЦВК був ініціятором пропозиції про створення СРСР, в якому всі народи, що скинули ярмо капіталу та організували свої робітниче-селянські республики, об'єднуються не на підставі підлягання одного народу якому иншому, що раніш відогравав ролю великої держави, але на підставі дійсної рівности.

Конституція Союзу РСР, ухвалена в червні 1923 року 2-ою сесією ЦВК Союзу РСР, була і дальнішим розвитком та виявленням принципів, покладених в основу робітниче-селянської угоди про створення Союзу РСР. Ця конституція цілком забезпечує суверені права Радянських Республік, що входять у Союз РСР, та вкупі з тим організовує єдину суверену волю цілого об'єднання всіх Радянських Республік всього Союзу РСР для захисту інтересів робітників та селян в економічній і можливій військовій боротьбі з буржуазним світом, що оточує нас зо всіх боків.

Третя сесія ЦВК Союзу РСР це завдання — об'єднання Республік — виконала і в вироблених положеннях про центральні органи Союзу РСР та їх взаємовідносини з центральними органами Союзних Республік, дійсно забезпечила переведення у життя основ конституції Союзу РСР.

В дальнішому робота по організації Союзу РСР полягає у з'ясованню та вирішенню окремих біжучих питань, що природньо виникають у новій справі організації вільного союзу народів, який охоплює одну шосту частину території цілої земельної кулі.

Але беручи участь в цьому будованню Союзу РСР і в переведенню, в його організації й діяльности

основ рівноправности та вільного розвитку культури кожного народу, що організує свою Радянську Республіку, уряд УСРР, природньо, повинен був і в безпосередній своїй законодавчій та адміністративній діяльності переводити цю роботу. Тут треба підкреслити кілька основних мотивів.

Коли вже у 1921 р. особливими декретами РНК та ВУЦВК, законом забезпечена рівноправність мов української та російської, то нині було з'ясовано та визнано необхідним забезпечити цю рівноправність дійсними гарантіями.

В наслідок попередньої столітньої историї українського народу, мійське населення України жило до останнього часу переважно російською культурою; українську культуру було пересунуто на село. Український уряд визнав необхідним змику міста з селом — робітничої класи з селянством, виявити, перш за все, в тому, щоб державний апарат Української Республіки провадив свою працю на мові, зрозумілій більшості населення — на українській. Через це й було вироблено (від 13 липня 1923 р.) та видано декрета „Про заходи, що забезпечують рівноправність мов" та встановлено термін для переводу всього діловодства державних установ на українську мову, починаючи з установ, з якими селянські маси мають безпосередні зносини. Робота, що здійснює цей закон, провадиться нині прискореним темпом.

Але працюючи над здійсненням цього необхідного завдання по українізації цілого державного апарату України, піднесенням розвитку культури українського народу та переведення в організації Союзу РСР лінії усунення всякого спогаду про старе великодержавництво, властиве буржуазно-капіталистичним країнам. Уряд УСРР безперечно повинен буде усунути можливість пригнічення культури нацменшостей на території УСРР.

З цією метою в основному законі про перевод діловодства державних установ України на українську мову було точно забезпечено права нацменшостів, що населяють певну частину території УСРР, і постановлено завдання провадити діловодство у державних установах: у районах, населених поляками,

німцями, румунами та инш. не тільки на українській мові, що є мовою більшости всієї країни, але й на мові нацменшостей, що живуть в даному районі. Необхідно, щоб ці нацменшості, які живуть на прикордонній території України, відчували, що Радянська влада це їх влада, і органи її є органами цих народів, приймали-б участь в їх організації, давали нові лави робітників радянського будівництва й були-б прикладом радянського будівництва для всіх громадян, що живуть по той бік кордону.

Це законодавче забезпечення дійсного та правдивого розвязання питання на Україні реалізується практичною роботою, що здійснює ці основні декрети та закони. Тут переведено вже велику працю по перегляду планів всієї діяльности державних органів, по виданню відповідних підручників та книжок, організації культурних установ та підприємств і тому подібної роботи, що відбилася в окремих відчитах наркоматів УСРР, які ввійшли в загальний відчіт Уряду УСРР до нинішнього З'їзду Рад України.

У майбутності передбачається ще більш затяглива та настирлива робота у цій царині. Український нарід сотні років жив в умовах, що не дозволяли виявити всі його сили та розвиток його культури. Радянська влада у перше створила цю можливість. Правильні шляхи знайдено й намічено. Їх переведення у життя є загальним завданням цілої робітничої класи та селянства України й робітниче-селянського уряду.

Народнє господарство України.

Територія та населення.

І. Географія України.

Український нарід у головній своїй масі заселяє південно-західню й південну частини бувшої території Европейської Росії, а також землі між горішньою течією р. Припяти (з півночи) та верхів'ями р. Серету (з півдня), включаючи місцевості, що перебувають під владою Польщи, з містами Львовом, Перемишлем, Самбором, Мункачем, Чернівцями й охоплюючи окремі частини Карпатської гірської системи: Низький та Високий Бескид, Горгани та Чорногору.

Відсутність різких природніх кордонів з північного сходу сприяли колонізаційному поширенню українців у цьому напрямкові, і вони в значному числі трапляються серед населення на території РСФРР в губерніях: Курщині, Вороніжчині, Ставропольщині, на теригорії Дону та Кубані, а також по всій середній та південній течії р. Волги.

Окремі групи українців - колоністів зустрічаються на Закавкажчині, в Туркестані, за Байкалом, над Амуром та в Приамурському краї, нарешті, в Північній Америці, Канаді, Бразилії та Аргентині.

Територія. Територію сучасної Української Соціялістичної Радянської Республіки становлять землі, що між 46^0 та 52^0 північної широти і 26^0 та 40^0 східньої довготи. УСРР межує на півдні — з Азовським морем, Кримською Автономною Соціялістичною Радянською Республікою та Чорним морем; на заході — з Бесарабією та Польщею; на півночі — з Білоруською Соціялістичною Радянською Республікою й, нарешті, на сході та в південно-східньому напрямкові—з РСФРР (Гомельщиною, Брянщиною, Курщиною, Вороніжчиною та Донським краєм.

Поверхня. Територія УСРР являє собою рівнину, що межує на півночі з низовиною Полісся та середньо-російською горбовиною; на заході ця рівнина виходить з Карпатської горбовини, приймаючи одну з відног Карпатської гірської системи, звану Кам'яним Пасмом. Останнє, починаючи від кордонів Поділля у вигляді низки горбів, тягнеться на схід і пересікає долини рік Південного Буга, Інгульця та Дніпра, утворюючи на їх течіях низку порогів.

Із східнього боку рівнину України обмежує низка горбовин, що тягнуться правим берегом р. Донця, і звуться Донецьким кряжем.

Всю Україну можна поділити на дві частини: лісостепову та степову. До першої належить уся територія Волині, Чернигівщини та Київщини, та більша частина території Поділля, Харківщини та Полтавщини. Південні частини останніх губерній та Одещина, Катеринославщина й Донеччина входять у склад другої смуги.

Зрошення. Всі ріки України течуть у південному напрямкові й впадають у Чорне та Азовське моря.

Наймноговодніша та найдовша в своїй течії є ріка Дніпро (2150 клм.). Дніпро в межах України на всьому своєму протязі є суднохідний, за винятком ділянки між м. Катеринославом та м. Запоріжжям, де плавбі заважає низка порогів.

Із инших чималих рік треба відзначити: правий доплив Дніпра—р. Припять (650 клм.) та лівий — р. Десну (1000 клм.); Дністер, Південний Буг та правий доплив Дону — р. Донець. Всі вони малосуднохідні.

Підсоння. Підсоння України є помірно-континентальне. В північній половині України панують західні вітри, що приносять вохкість. В південній же частині переважають східні вітри, збільшуючи континентальні властивості підсоння. Річна температура на Україні становить пересічно коло $+8^0$ Цельсія.

Опади. Кількість опадів є незначна: вона коливається від 360 мм. (на самому півдні) до 600 мм. (північно-західній куток) за рік. Посуха найчастіш буває в степовому районі України, де річний розподіл опадів не перевищує 450 мм. Опади випадають переважно в першу половину літа (червень—липень), при чому в ці місяці

кількість їх на півдні не перевищує 55 мм. за місяць, тоді як у південно-західньому напрямкові вони збільшуються до 85 мм.

Ґрунти. Ґрунтове вкриття майже по всій території України являє собою чорноземлю, світлішу на південь, в наслідок меншої кількости перегною (гумусу). Особливо грубі верстви чорноземлі містяться в межах басейну р. Дніпра. На північно-західній частині України переважають попільнякові грунти: піски та суглинки. По течії річок трапляються піски, покриваючи иноді значні простори (Олешківські кучугури — біля 120 тис. дес.). Багато пісків трапляється на берегах Азовського моря. В степовій частині України поблизу морського берега попадаються солончаки.

Корисні копалини. Великі й мінеральні багатства на Україні. На першому місці стоїть кам'яне вугілля Донецького басейну. Зложища бурого кам'яного вугілля трапляється в долині р. Дніпра. На Волині містяться значні площі торфових зложищ. Район зложищ залізної та инших руд являє собою Кривий Ріг на Катеринославщині. Манганова руда трапляється по нижній течії Дніпра. На Поділлі є великі зложища фосфоритів, графіту, а в инших губерніях — каоліну, крейди, вогнетривалої глини та инших мінералів. Кам'яна сіль добувається коло м. Артьомівска (Бахмута), а звичайна — по озерах та лиманах південної приморської смуги України.

II. Районування на 1 січня 1924 року.

Згідно з постановою II сесії ВУЦВК'у VII скликання від 12 березня 1923 року було затверджено новий адміністративний поділ України на 9 губерній, 53 округи та 706 районів. Протягом 1923 та 1924 р. р. за клопотаннями губерній ВУЦВК ухвалив низку постанов, що міняли частково вищезазначений адміністративний поділ *).

*) Крім того, затверджено перейменування низки міст: м. Юзово на Донеччині — в м. Сталін, м. Бахмут там же — в м. Артьомівськ, м. Лисаветград на Одещині—в м. Зінов'євськ, усі з відповідним перейменуванням округ. Перейменовано ще Богодухівську округу на Харківщині в Охтирську з перенесенням адміністративного центра до м. Охтирки.

Сучасний адміністративний поділ України є такий:

Губернії	Округ	Районів	Сільрад	Населених пунктів	
				Усіх	В т. ч. міст і містеч.
Волинь	3	39	908	2881	63
Донеччина	7	78	811	4258	143
Катеринославщина	7	87	952	5165	36
Київщина	7	111	1639	4371	126
Одещина	6	74	1054	5533	57
Поділля	6	93	1210	4652	100
Полтавщина	7	88	1066	8131	30
Харківщина	5	72	784	4016	29
Чернигівщина	5	58	739	2627	28
По Україні	53	700	9163	41664	612

В даний час проводяться роботи що до випрямлення кордонів з РСФРР та БСРР і тому до одержання остаточних наслідків цих робот всі відомості про територію та населення УСРР в цій статті наведено без будь-яких поправок на проектовані зміни.

Таким чином, із поданої вище таблиці видно, що по окремих губерніях та округах кількість районів, сільрад та населених пунктів є неоднакова:

Губернії	На 1 округу припадає пересічно		
	Районів	Сільрад	Населених пунктів за винятком окр. міст
Волинь	13	303	959
Донеччина	11	116	607
Катеринославщина	12	136	737
Київщина	16	238	624
Одещина	12	176	921
Поділля	15	202	774
Полтавщина	13	152	1161
Харківщина	14	157	808
Чернигівщина	12	148	524
По Україні	13	173	785

Велика кількість адміністративних одиниць по округах спостерігається на Волині, Київщині, Поділлі, та Харківщині.

III. Населення.

Кількість населення та його густота. Наведені нижче дані про чисельність населення України являють собою результат обчислення його на 1 січня 1924 року. Дані про чисельність сільского населення маємо тільки приблизні, одержані шляхом обчислення. Результати цього обчислення наведено в такій таблиці:

Губернії	Усе населення			В тому числі сільське		
	Ч.	Ж.	Разом	Ч.	Ж.	Разом
	в тисячах					
Волинь . . .	892	926	1818	747	771	1518
Донеччина .	1322	1379	2701	1000	1039	2039
Катеринослав.	1636	1788	3424	1417	1542	2959
Київщина .	2235	2401	4636	1678	1782	3460
Одещина . .	1576	1717	3293	1180	1251	2431
Поділля . . .	1662	1795	3457	1469	1590	3059
Полтавщина .	1724	1843	3567	1516	1615	3131
Харківщина .	1326	1403	2729	1068	1115	2183
Чернигівщина	977	1026	2003	849	888	1737
Разом . .	13350	14278	27628	10924	11593	22517

Із таблиці видно, що сільське населення на Україні становить 81,5% а міське-18,5%. До губерній з меншим числом сільського населення належать Донеччина (75,5%), Київщина (74,6%) та Одещина (73,8%).

Дані про розмір території УСРР та окремих її губерній, а також про густоту населення наведено нижче:

Губернії	Територія		Загальна густота		Густота сільського населення	
	в кв. верст.	в кв. кілом.	на 1 кв. версту	на 1 кв. кілом.	на 1 кв. версту	на 1 кв. кілом.
Волинь . .	28005	31860	64,9	57,1	54,2	47,7
Донеччина .	57226	65104	47,2	41,5	35,6	31,3
Катеринославщ	67606	76912	50,7	44,5	43,8	38,5
Київщина . .	48373	55032	95,8	84,2	71,5	62,9
Одещина . .	68601	78044	48,0	42,2	35,4	31,1
Поділля . . .	30098	34241	114,8	101,0	101,6	89,4
Полтавщина .	40249	45790	88,7	77,9	77,8	68,4
Харківщина .	32283	36727	84,5	74,3	67,6	59,4
Чернигівщина	32841	37362	61,0	53,6	52,9	46,5
По Україні	405282	461072	68,2	59,9	55,6	48,8

З таблиці видно, що величиною території значно виділяються губернії степової смуги України, а більшою густотою населення губернії лісостепової смуги.

Пересічно Україна має густоту рівну 59,9 душ на 1 кв. клм., значно вищу, ніж в инших республіках Радянського Союзу; наприклад: Білоруська СРР має густоту 27,4 (на 1 кв. клм.), Закавказька СФРР — 29,6, РСФРР (без автономних республік і країв) — всього 5,4 чол. В чужоземних же державах густота населення далеко більша, напр.: у Франції вона досягає 73,8, в Англії — 238,7 душ, у Німеччині, що має територію трохе більшу за Україну — 128,3. З ближчих же держав тільки Румунія, Норвегія та Швеція мають густоту меншу, ніж Україна.

Докладніші відомості про кількість населення по окремих округах уміщено в кінці огляду.

Що до величини сільських населених пунктів, а також розподілу їх по території окремих губерній, то це можна побачити в такій таблиці:

Губернії	На 1 насел. пункт сільського типу припадає населення пересічно	Припадає населених пунктів сільського типу	
		На 100 кв. верст	На 100 кв. кілометр.
Волинь	539	10,1	8,8
Донеччина	496	7,2	6,3
Катеринославщина .	577	7,6	6,7
Київщина	814	8,8	7,7
Одещина	444	8,0	7,0
Поділля	672	15,1	13,3
Полтавщина . . .	386	20,1	17,7
Харківщина . . .	543	12,5	10,9
Чернигівщина . . .	668	7,9	7,0
По Україні .	548	10,1	8,9

З таблиці видно, що найбільші селища припадають на Київщину, Поділля, Чернигівщину та Катеринославщину. Що ж до густоти самих населених пунктів, то на першому місці треба поставити Полтавщину (20,1 насел. пунктів на 100 кв. верст), далі йдуть: Поділля (15,1 насел. пунктів на 100 кв. в.), Харківщина (12,5), Волинь та Чернигівщина (по 10,1). В останніх губерніях кількість населених пунктів на 100 кв. верст не досягає 9,0.

Віковий склад населення. На підставі даних переписів 1897 та 1920 р.р. населення України розподіляється на вікові групи так:

На кожні 100 душ населення припадає:

Роки переписів	До 7 літ	8 — 15	16 — 49	50 і більш
1897 р.				
На Україні:				
об. статей . . .	24,5	18,6	44,8	12,1
чоловіків . . .	24,3	18,6	44,7	12,4
жінок	24,6	18,7	45,9	11,7
по 8 губ. (пер. 1920 р.):				
об. статей . . .	24,3	18,6	44,9	12,2
чоловіків . . .	24,2	18,6	44,7	12,5
жінок	24,4	18,7	45,0	11,9
1920 р.				
по 8 переписаних губ.:				
об. статей . . .	19,5	22,7	44,7	13,1
чоловіків . . .	20,8	23,9	42,0	13,3
жінок	18,4	21,6	47,1	12,9

Порівняння даних 1897 і 1920 р.р. показує на незначне зменшення малолітніх до 7 літ, збільшення — в групі 8 — 15 літ і постійність що до груп старшого віку.

Що до міського населення наводимо дані міського перепису 1923 року про віковий склад населення міст та оселищ міського типу по губерніях:

На 1000 душ міського населення припадає осіб у віці:

Губернії	0 — 1	5 — 9	10 — 14	15 — 19	20 — 24	25 — 29	30 — 39	40 — 49	50 — 59	60 и більш	Невідом. віку
Волинь . . .	109	106	138	110	103	86	114	89	67	77	1
Донеччина . .	83	121	115	120	97	95	131	99	60	48	1
Катеринославщ.	85	108	148	112	102	92	129	102	65	56	1
Київщина . .	104	103	134	106	92	92	129	101	68	69	2
Одещина. . .	88	103	138	101	91	95	139	105	69	69	2
Поділля . . .	100	102	140	110	105	82	113	94	69	84	1
Полтавщина .	103	102	135	111	101	88	121	93	67	78	1
Харківщина. .	89	89	117	103	119	105	112	101	66	68	1
Чернигівщина	101	101	138	111	101	83	115	91	69	86	1
По Україні.	95	104	137	108	99	92	129	100	67	68	1

Питання про письменність населення України в цій статті ми не розглядаємо. Відомості про це читач знайде в статті „Народня освіта“.

Національний склад. Про національний склад населення України маємо з переписів 1897 та 1920 р.р. такі дані:

На 100 душ населення припадає:

Губернії	Українців	Росіян	Євреїв	Німців	Решта
Донеччина	47,8	39,1	2,5	2,5	8,1
Катеринославщина . .	78,6	11,7	6,5	1,6	1,6
Київщина	77,5	7,9	11,7	0,2	2,7
Одещина.	53,6	20,3	13,2	3,4	9,5
Полтавщина	92,0	2,1	5,3	0,1	0,5
Харківщина.	79,2	17,1	2,5	0,1	1,1
Чернигівщина.	87,9	8,6	2,8	0,3	0,4
7 губ., переп. в 1920 р.	72,5	15.4	7,1	1,2	3,8
В тому числі:					
Губ. міста	14,0	41,0	35,0	0,7	6,3
Инші міста. . . .	40,5	29,2	25,6	0,4	4,3
Оселища міськ. типу	52,4	21,8	21,0	0,4	4,4
Села	83,9	10,2	0,9	1,5	3,5
По 7 губ., за дан. 1897 р.	76,9	11,7	6,7	1,6	3,1
В том числі:					
Губерн. міста . . .	20,0	49,3	21,9	1,8	7,0
Инші міста	44,7	25,3	25,8	0,4	3,8
Села (з осел. м. типу)	84,4	7,5	3,6	1,7	2,8
По всій Україні в 1897 р.	76,4	10,5	7,8	1,9	3,4

З цих чисел бачимо, що розподіл населення на національності є далеко не однаковий у ріжних губерніях: українці, наприклад, становлять значну більшість на Полтавщині, Чернигівщині, Харківщині, Катеринославщині *) й Київщині (од 92,0% до 77,5%). Проте в Донеччині українців уже тільки 47,8%.

Особливо цікаво розглянути національний склад по окремих категоріях населених пунктів. Українці, становлячи 14% населення по губерніяльних центрах, набувають багато більшого % (83,9) по сільських місцевостях; росіяне і євреї, навпаки, тримаються більш за губерніяльні міста (44% і 35%), поступаючись

*) Без бувшої Запорізької губ.

в инших містах (29,2% і 25,0%) і селищах міського типу (21,8% і 21,0%) перед українцями; а по селах росіян тільки 10,2%, а євреів 0,9%.

Порівнюючи дані про національний склад у 1897 р. з 1920 роком, помічаємо ті перегрупування національностей у ріжних категоріях населених пунктів, що відбулися за цей час: в губерніяльних містах українці зменшилися на 6%, росіяне — 5,3%, а євреї навпаки збільшились по містах на 141,1%. По селах росіян прибавилося за рахунок євреїв, що їх було в 1897 році 3,6% всього сільського населення, а в 1921 році лише 0,9%.

Результати розробки міського перепису дають України про національний склад міського населення повніші відомості, ніж ми мали до цього часу:

На 1000 душ населення припадає:

Губернії	Українців	Росіян	Євреїв	Поляків	Німців	Инших
Волинь	433	108	395	48	7	9
Донеччина	271	608	60	10	6	45
Катеринославщина .	386	339	226	15	12	22
Київщина	510	165	285	23	4	13
Одещина	267	367	313	14	7	32
Поділля	308	92	553	36	2	9
Полтавщина . . .	680	49	249	5	3	14
Харківщина . . .	553	278	126	12	4	27
Чернигівщина . .	608	183	186	5	1	17
По Україні . .	431	267	257	18	5	22

Із инших національностей, однесених до групи „Инші", слід одзначити: вірменів—на Донеччині—2801 душ, на Одещині—2509 душ та на Харківщині—2921 душа; греків — на Донеччині — 6816 душ та на Одещині — 2911 душ; молдаван—на Одещині—12881 душ; татар—на Донеччині — 4966 душ та на Харківщині — 1808 душ і білорусів — по містах Київщини — 3166 душ.

Заняття населення. Відомости про заняття сільського населення маємо тільки з перепису 1897 р.

Розподіл сільського населення по групах занять у % до загальної кількости був такий:

А. Сільське господарство, мисливство й рибальство	72,1
Б. Промисловість	9.6
В. Зносини й транспорт	1,3
Г. Торгівля	3,3
Д. Адміністрація й громадська праця	2,7
Е Прислуга домашня й коло будинків	8,3
Ж. Решта занять	2,7
Разом	100,0

Ось коротенький огляд небагатьох відомостей, що ними доводиться користуватись, доки не переведено нового перепису. Що ж до міського населення то перепис міст та оселищ міського типу, переведений весною 1923 року, зібрав цікавий матеріял про заняття міського населення й про соціяльний його склад.

Але раніш ніж розглядати розподіл міського населення за соціяльним становищем та заняттями, ми зупинимося на розподілі його за джерелами засобів до існування:

Розподіл населення за віком та самодіяльністю

	Діти молодші 10 років	Населення від 10 рок. і старіше	В тому числі: Самодіяльне	Несамодіяльне	Безробітне
	У % %				
По Україні	19,8	80,2	38,0	38,5	3.7
Міста та оселища міського типу з кількістю населення:					
1. Більшою ніж 100 тисяч	15,3	84.7	39,5	38,5	6,7
2. Від 50 до 100 тисяч	17.3	82,7	35,6	41,1	6,0
3. „ 20 „ 50 „	19,4	80,6	33.7	42,7	4,2
4. „ 10 „ 20 „	21,7	78,3	36,7	39,1	2,5
5. До 10 тисяч	22,7	77,3	40,6	35,5	1,2
Разом по містах	18,5	81.5	36,7	40,1	4,7
„ „ оселищах міського типу	23,0	77,0	41,5	34,5	1,0

З таблиці видно, що зі зменшенням розміру міста або оселища міського типу відсоток дітей до 10 років поступово збільшується (з 15,3% до 22,7%). Загалом по містах вони становлять 18,5%, а по оселищах міського типу вже 23,0%. Число самодіяльних є трохи більше порівняно з несамодіяльними серед 1-ої та 5-ою груп населених пунктів і значно менше в останніх групах. Число безробітних знижується в напрямкові до груп дрібніших міських оселищ.

Розглянемо соціяльний склад міського населення по окремих губерніях:

Губернії \ Соціяльні групи	А. Робітники	В. Прислуга	С. Службовці	Е. Особи вільних професій	Г. Господарі	Д. Допоміжні члени родини	Н. інші
Волинь	18,9	1,7	13,2	1,1	28,3	29,1	7,7
Донеччина	53,7	3,4	23,1	0,3	9,7	1,1	8,7
Катеринославщина	26,3	3,3	22,9	1,3	22,0	7,4	16,8
Київщина	20,3	2,6	14,2	1,9	28,7	23,2	9,1
Одещина	20,5	2,8	14,6	1,3	25,3	20,9	14,6
Поділля	23,2	2,5	17,2	1,9	33,2	12,9	9,1
Полтавщина	22,8	4,3	17,7	1,1	24,7	13,6	15,8
Харківщина	24,2	5,1	26,1	1,5	19,2	14,3	9,6
Чернигівщина	19,2	3,2	19,3	1,2	30,0	16,0	11,1
По Україні	25,6	3,2	18,1	1,4	24,2	16,4	11,1

З таблиці видно, що соціяльний склад міського населення Донеччини дуже відріжняється від складу инших губерній: робітники тут становлять 53,7%, прислуга — 3,4% і службовці — 23,1%, тоб-то особи найманої праці становлять на Донеччині 80,2% міського населення. Далі йдуть: Харківщина, де особи найманої праці становлять 55,4% та Катеринославщина — 52,5%. В останніх же губерніях ця категорія міського населення є менша, знижуючись до 33,8% на Волині,

В групах міських оселищ залежно від розміру соціяльний склад мешканців має такий вигляд:

	Робітники	Прислуга	Службовці	Особи вільних професій	Господарі	Допоміжні члени родини	Інші
По Україні .	24,4	3,0	17,3	1,3	23,1	15,6	15,3
Міста та оселища міського типу з кількістю населення:							
1. Більшою ніж 100 т.	26,3	5,5	25,9	2,6	14,1	1,6	24,0
2. Від 50 до 100 тис.	27,8	4,0	23,1	1,3	14,0	2 3	27,5
3. „ 20 „ 50 „	28,6	3,4	21,8	1,2	20,4	5,7	18,9
4. „ 10 „ 20 „	20,3	2,2	14,2	0,8	28,7	20,9	12,9
5. До 10 тисяч . .	22,6	1,4	9,8	0,7	29,7	29,1	6,4
Разом по містах .	24,8	3,8	21,2	1,6	20,1	8,4	20,1
„ „ оселищах міського типу . .	23,4	1,3	8,8	0,6	29,6	31,2	5,1

Отже, робітники становлять од 20,3% до 28,6% усього самодіяльного населення. Відсоток прислуги службовців та осіб вільних професій зі зменшенням розміру населених пунктів поступово зменшується. Відсоток господарів та допоміжних членів родини, навпаки, зі зменшенням розміру оселища збільшується. Особливо-ж помітна ця ріжниця, як що порівняти між собою групи міст та оселищ міського типу: в перших господарі та допоміжні члени родини становлять 28,5%, а в останніх — 60,8%.

Розподіл міського населення України на групи занять у межах кожної соціяльної групи наведено в кінці цієї статті в особливій таблиці (додаток II), де, крім числа самодіяльних у кожній групі занять, зазначено й число осіб, що перебувають на їхньому утриманні (несамодіяльні та діти).

Цікаво ще відзначити число несамодіяльних, що припадають на 1 самодіяльного в межах кожної соціяльної групи.

На 1 самодіяльного припадає несамодіяльних серед:

Робітників	Прислуги	Службовців	Осіб вільної професії	Господарів	Допоміжних членів родини	Инших
2,9	1,8	2,6	2,2	3,4	1,0	1,8

тоб-то найбільше несамодіяльних трапляється в господарів, потім ідуть: робітники, службовці та особи вільних професій і, нарешті, прислуга й инші, инакше кажучи, одинці (без родини) трапляються переважно серед останніх двох груп.

Розглянемо тепер питання, як розподіляється самодіяльне міське населення (без осіб, що входять у групу „Инші заняття") по галузях праці.

На 100 осіб припадає:

	Сільське та лісове господарство	Промисловість	Залізниці	Инший транспорт	Торговельний та трактирній промисел	Державні установи	Інші галузі
По Україні . .	31,	26,1	5,7	2,2	7,4	14,5	12,6
Міста та оселища міського типу, з кількістю населення							
1. Більшою ніж 100 т.	3,6	24,8	10,6	5,0	10,9	23,3	21,8
2. Від 50 до 100 тис.	5,8	29,3	5,8	3,3	10,0	30,0	15,8
3. „ 20 „ 50 „	13,8	31,9	6,9	2,3	10,1	20,3	14,7
4. „ 10 „ 20 „	42,5	22,2	3,7	1,0	6,7	12,8	11,1
5. До 10 тисяч . .	52,7	26,2	3,5	0,9	4,5	5,6	6,6
Разом по містах	18,9	26,0	6,7	3,0	9,3	20,1	16,0
„ „ оселищах міського типу. .	55,0	26,2	3,8	0,9	4,0	1,0	6,1

Розглянемо цей самий розподіл самодіяльних на окремі п'ять груп, складені з міських населених пунктів залежно від їх розміру.

В найбільших містах сільським господарством занімається тільки 3,6%, потім зі зменшенням роз-

міру цей відсоток збільшується, даючи велике підвищення в останніх двох групах (42,5% і 52,7%) і показуючи цим, що в дрібних населених пунктах коло ½ населення працює в сільському господарстві. В промисловості занято по всіх групах од 24,8% до 31,9%. Відсоток занятих в останніх галузях праці поступово знижується від чималих міських оселищ до дрібних.

Особи найманої праці в окремих галузях останньої становлять: в сільському господарстві — 2,1%, в промисловості—70,3%, на залізницях — 100,0%, на иншому транспорті — 69,4%, в торговлі та трактирному промислі — 28,7%, в державних установах — 100,0%, в инших галузях праці — 79,0%, загалом же — 52,8%.

Наприкінець, наведемо дані про розподіл робітників, службовців та прислуги, що складають групу осіб найманої праці, на окремі галузі останньої:

Соціяльні групи \ Галузі праці	Сільське і лісове господарство	Гірнича промисловість	Фабр.-зав. промисловість	Кустарна й ремісnича промисловість	Залізниці	Инший транспорт	Торговля та трактирн. промисел	Державні установи	Инші галузі праці
Робітники .	1,5	14,0	21,3	14,4	11,0	4,0	1,3	4,4	25,1
Служники .	0,3	3,4	5,4	1,4	5,3	0,8	6,0	30,0	47,4
Службовці .	1,1	4,4	9,3	0,3	11,7	1,6	7,8	59,2	4,6
Всього осіб найм. праці	1,3	9,7	17,2	8,0	10,8	2,9	4,1	27,3	18,7

З таблиці видно, що робітники працюють в гірничій промисловості, фабрично-заводській та кустарній, а також в инших галузях праці (як чорноробочі та поденні); прислуга працює переважно в державних установах та в инших галузях праці (особиста прислуга), а службовці в кількості до 60% служать в державних установах, більш або менш рівномірно розподіляючись по инших галузях праці.

ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ МІСЬКОГО Й СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ.

Додаток І.

Губернії та округи	Всього населення	В тому числі	
		Міське	Сільське
УСРР (на 1-І-24 г.) . .	27628381	5111572	22516809
І. Волинь	1818256	299462	1513794
1. Житомирська . .	710760	160268	550192
2. Коростенська . .	444891	33918	410913
3. Шепетівська . .	662605	105216	557359
ІІ. Донеччина	2701371	662348	2039023
1. Артьомівська . .	617112	202300	415112
2. Луганська . . .	339179	109302	229877
3. Маріупольська .	230334	47369	182965
4. Старобільська . .	459632	6232	453400
5. Таганрозька . .	369166	82472	286694
6. Шахтинська . .	297661	98008	199653
7. Сталінська . . .	387987	116665	271322
ІІІ. Катеринославщина	3424135	465550	2958585
1. Бердянська . . .	327712	28110	299602
2. Катеринославськ.	591357	199748	391609
3. Запорізька . . .	435978	62167	373811
4. Криворізька . .	512749	55196	457553
5. Мелітопольська .	513217	41279	501968
6. Павлоградська .	527007	43686	483321
7. Олександрійська .	486085	35364	450721
ІV. Київщина . . .	4635667	1175856	3459811
1. Білоцерківська .	730056	110505	619551
2. Бердичівська . .	518983	132385	386598
3. Київська	1106924	509128	597796
4. Малинська . . .	391140	45303	345837
5. Уманська . . .	650162	114911	535251
6. Черкаська . . .	519815	122474	397341
7. Шевченківська .	718587	141150	577437
V. Одещина	3293451	862846	2430605
1. Балтська	468568	88296	380272

Загальна кількість міськ. й сільськ. населення.

Губернії та округи	Всього населення	В тому числі	
		Міське	Сільське
2. Зінов'євська . .	521503	109055	412148
3. Миколаївська . .	426539	133316	293193
4. Одеська	792317	372277	420040
5. Першотравнева .	517091	57190	459901
6. Херсонська. . .	537430	102682	434748
VI. Поділля	**3457064**	**397646**	**3059418**
1. Винницька . . .	721936	124626	597310
2. Гайсинська . . .	480812	47924	432888
3. Кам'янецька . .	617911	65375	552536
4. Могилівська . .	530292	50139	480153
5. Проскурівська. .	576244	66861	509383
6. Тульчинська . .	529869	42721	487148
VII. Полтавщина . . .	**3566829**	**436066**	**3130763**
1. Золотоноська . .	415140	31512	383628
2. Красноградська .	421960	19603	405357
3. Кременчуцька . .	457876	79645	378231
4. Лубенська . . .	550959	45603	505356
5. Полтавська . . .	722895	138955	583940
6. Прилуцька . . .	458836	47131	411705
7. Роменська . . .	536163	73617	462546
VIII. Харківщина . .	**2728444**	**545840**	**2182604**
1. Ізюмська	366314	22417	343897
2. Куп'янська . . .	349390	13322	336068
3. Охтирська . . .	380100	49211	331189
4. Сумська	595928	73042	522886
5. Харківська . . .	1036412	387848	648564
IX. Чернигівщина . .	**2003164**	**265958**	**1737206**
1. Конотопська . .	439812	66742	373070
2. Ніжинська . . .	442924	52782	390142
3. Новг.-Сіверська .	419210	51389	367821
4. Сновська. . . .	359744	40199	319545
5. Чернигівська . .	341474	54846	286628

РОЗПОДІЛ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПО ЗАНЯТТЯХ.

(По перепису 15 марта 1923 р.)

Додаток II.

Групи працьовників	Самодіяльне	Несамодіяльне	Всього
	в тисячах		
Разом	1936,1	2850,4	4786,5
Крім того, безробітні .	186,2	114,8	301,0
I. Робітники	472	885	1357
1. Сільсько-господар.	7	12	19
2. Гірняки	38	53	91
3. Металісти	70	146	216
4. Деревообробники .	13	31	44
5. Папірники . . .	2	2	4
6. Друкарі	7	12	19
7. Текстильщики . .	4	4	8
8. Швачі	14	19	33
9. Шкіряники . . .	15	31	49
10. Харчовики . . .	21	44	65
11. Хеміки	2	4	6
12. Мінеральщики . .	2	2	4
13. Будівники	19	46	65
14. Залізничники . .	22	59	81
15. Трамвайщики . .	1	2	3
16. Водники	3	6	9
17. Місцевітранспортн.	26	50	76
18. Робітники силових машин	14	30	44
19. Инші	192	329	521
в т. ч. чорноробочі	53	85	138
„ „ „ подені робітн.	115	177	292
II. Прислуга	58	51,6	109,6
20. Надвірня, трактирн. промислова . . .	38	43	81,0
21. В підприємствах гігієни	6	7,5	13,5
22. Особиста	14	1,1	15,1
III. Службовці . . .	335	553	888
23. Адміністр. и судові	25	43	68
24. Технічн. персонал	25	50	75

Розподіл міського населення України по заняттях (продовж.).

Групи працьовників	Самодіяльне	Несамодіяльне	Всього
	в тисячах		
25. Торг. служб. і господар. - розподільч. перс.	38	75	113
26. Обліково-контрольний персонал	48	81	129
27. Діловоди	64	81	145
28. Медики й санітари	28	29	57
29. Культурно-освітний персонал	38	39	77
30. Служб. охорони безпечности	35	54	89
31. Служб. народнього звязку	11	14	125
32. Инші	23	87	10
IV. Особи вільн. проф.	**25,1**	**30**	**55,1**
33. Техніки, медики й педагоги	16.9	15	31.9
34. Артисти й адвокати	3,3	5	8,3
35. Служителі культів.	4,9	10	14,9

Групи працьовників	Самодіяльне	Несамодіяльне	Всього
	в тисячах		
V. Господарі	**447,2**	**1073,1**	**1520.3**
а) Господарі з найман. робітниками	7,3	17 6	21,9
36. Сільські	1,3	2,5	3,8
37. Господарі фабрик та заводів	0,4	1,0	1,4
38. Господарі закладів обробки металу	0,4	1,0	1,1
39. Господарі закладів обробки дерева	0,1	0,3	0,4
40. Господарі закладів ткацьких	<0,1	0,1	0,1
41. Господарі закладів виготовл. одягу.	0,4	1,0	1,4
42. Господарі закладів виробл. шкіри і виг. виробів із неї	0,9	2,0	2,9
43. Господарі заклад. вигот. харч. прод.	1,4	3,6	5,0

Розподіл міського населення України по заняттях (продовж.).

Групи працьовників	Самодіяльне	Несамодіяльне	Всього	Групи працьовників	Самодіяльне	Несамодіяльне	Всього
	в тисячах				в тисячах		
44. Господарі ганчар. закладів	<0,1	<0,1	<0,1	53. Господарі закладів обробки дерева .	0,5	1,7	2,2
45. Господарі підприємств. гігієни. . .	0,2	0,1	0,6	54. Господарі закладів ткацьк. пром. . .	0,1	0,3	0,4
46. Господ. инших ремісн. і куст. заклад.	0,2	0,6	0,8	55. Господарі закладів виготовлення одягу	1,6	5,0	6,6
47. Господарі рядчики й будівники . . .	0,1	0,4	0,5	56. Господарі закладів обробки шкіри і вигот. виробів із неї	2,6	8,0	10,6
48. Господарі фірманського промислу .	0,2	0,4	0,6	57. Господарі закладів вигот. харч. прод.	1,9	4,8	6,7
49. Господ. трактирн. і торгов. закладів .	1,2	3,0	4,2	58. Господ. ганч. закл.	0,1	0,3	0,4
50. Господарі инші. .	0,5	1,3	1,8	59. Господарі підприємств. гігієни . .	0,3	0,5	0,8
б) Господарі з допоміж. член. родини або член. товар.	172,5	380,8	553,3	60. Господ. инших рем. і кустарн. закладів	1,0	2,7	3,7
51. Сільські	151,1	321,0	472,1	61. Господ. фірм пром.	0,6	1,9	2,5
52. Господарі заклад. обробки металу. .	1,1	3,6	4,7	62. Господ. трактирн. і торгов. закладів. .	9,2	27,1	36,3

Розподіл міського населення України по заняттях (кінець)

Групи працьовників	Самодіяльне	Несамодіяльне	Всього
	в тисячах		
63. Господарі инші .	2,1	3,9	6,0
в) Господ.-одинці .	267,4	674,7	912,1
64. Сільські	73,6	190,2	263,8
65. Металісти	12,3	30,8	43,1
66. Деревообробники.	7,7	21,6	29,3
67. Швачі	30,7	61,7	92,4
68. Шкіряники . . .	30,6	79,0	109,6
69. Мінеральщики . .	0,8	1,6	2,4
70. Кустарі й ремісники	11,8	33,3	45,1
71. Будівники. . . .	5,8	15,2	21,0
72. Різники	10,1	29,6	39,7
73. Парикмахери й пр.	4,1	6,9	11,0
74. Крамарі	67,6	174,8	242,4
75. Инші	12,3	30,0	42,3
VI. Допоміжні члени родини	**301,7**	**14,8**	**316,5**
76. Сільсько-господар.	279,8	14,0	293,8
77. Металісти	1,0	0,1	1,1
78. Деревообробники.	0,6	<0,1	0,6
79. Текстильщики . .	0,2	<0,1	0,2
80. Швачі	2,4	0,1	2,5
81. Шкіряники . . .	2,4	0,1	2,5
82. Кустарі й ремісники	2,7	0,1	2,8
83. Різники	0,5	<0,1	0,5
84. Крамарі	8,6	0,3	8,9
85. Инші	3,5	0,1	3,6
VII. Инші	**297,1**	**242,9**	**540,0**
86. Рант'є	20,0	24,3	44,3
87. Утриманці держ. і громад. інституцій.	201,6	72,1	273,7
88. Инші	75,5	146,5	222,0

Природній рух (зміни) населення.

Дослідження природнього руху населення, тоб-то тих змін, що заходять в населенні через народження й смерті, шлюби й розлучення, не тільки має на меті встановити на будь-який час кількість населення певної країни, держави, міста, то-що, але задовольняє й инші наукові й практичні потреби: вивчення природнього руху населення становить значну й важливу частину наук про людину и суспільне життя. Перш за все зростання людности через звичайне множення залежить од умов, в яких живе людність: воно затримується або й зовсім спиняється, коли населення зазнає багато лиха через скрутний стан господарства, через лихі умови життя; до зменшення числа народжень доходять і через війни, і взагалі через поширення мілітаризму; через ті ж причини — матеріяльні злидні, війни, голод — збільшується число померших· пошесті, инші заразливі хороби, знесилення людини в важкій праці — все це або просто косить люд, як добрий косар траву, або позбавляє помалу людину тої сили, що дає їй змогу жити, зменшує, як то кажуть, її життєздатність. Отже ж, зрозуміло, що в цифрах народжень і смертей відбиваються найголовніші сторони життя людности й що по числах тих дається знати, до чого воно в цьому житті йдеться. А що шлюб є тільки початок сімейного життя й що природньо чекати по зростанні числа шлюбів і зростання числа народжень — то й тут ми маємо діло з такими явищами, що дуже тісно сполучені з иншими явищами змін серед людности, то й в числах шлюбів одбиваються більш менш ті ж процеси, що й в числах народжень. Розлучення ж являються тільки, сказати-б так, другим лицем шлюбів.

Знати про явище, що воно є нормальне, або не нормальне, що воно свідчить про здоровий, чи нездоровий стан речей, можна тільки через порівняння. Тому й цього разу перш ніж сказати щось певне про нинішній час, треба спочатку згадати й инші часи.

В межах теперішньої території УСРР пересічні (середні) на рік числа всіх шлюбів, всіх народжень і всіх померших були за передвійскові часи такі в тисячах):

Періоди	Народжених			Померших			Шлюбів
	Хлоп.	Дівч.	Разом	Чол.	Жін.	Разом	
1900—1904 р.р.	565,6	532,5	1098,1	321,4	294,9	616,3	194,7
1905—1909 „	585,7	551,2	1136,9	354,5	320,6	675,1	219,9
1910—1914 „	601,7	568,8	1170,5	355,4	315,0	670,4	204,5*)

Таким чином, число народжених протягом одного року вже на початку XX сторіччя виносило по-над 1 мільйон, й далі все збільшувалося; померших же на рік бувало лише біля 700 тисяч; через те природній приріст, себ-то ріжниця між числом народжених і числом померших, доходила вже 1/2 міл. на рік й становила такі числа:

Народжувалось за рік більш ніж померало (в тисячах)

	Чолов.	Жінок	Разом
1900 — 1904 р.р.	244,2	237,6	481,8
1905 — 1909 „	231,2	230,6	461,8
1910 — 1914 „	246,3	253,8	500,1

Коли звернутися тепер до окремих губерній, то й тут побачимо, що завжди число народжених переважало число померших і що дальший зріст людности був цілком забезпечений цією перевагою: пересічні

*) Без Полтавщини.

на рік числа в тисячах народжених, померших, природнього приросту й шлюбів по окремих губерніях за роки 1911 — 1914*) такі (в тисячах):

Губернії	Народж.	Померш.	Природнього приросту	Шлюбів
Волинь	75,4	43,1	32,3	14,3
Донеччина	139,3	78,8	60,5	22,5
Катеринославщина .	166,6	82,0	84,6	28,8
Київщина	187,8	113,8	74,0	36,3
Одещина	159,1	100,0	59,1	31,2
Поділля	118,2	74,2	44,0	26,1
Полтавщина	127,0	66,8	60,2	. . .
Харківщина	116,9	65.1	51,8	23,0
Чернигівщина . . .	80,2	46,4	33,8	14,3
УСРР	1170,5	670,4	500,1	. . .

Показуючи, скільки народжувалося, помирало й прибувало люду кожного року, ці числа не дають відповіди на запитання як швидко зростала людність, яка і де була, сказати-б так, сила (інтенсивність) народжень і яка й де сила смерти (смертність). Щоб відповісти на це питання, можна вжити такого способу: розраховути, скільки припадає народжених, померших і т. и. на кожну тисячу люду. Як що перевести розрахунки для УСРР, матимемо таке:

*) В таблиці додержано сучасних меж губерній.

На 100 мешканців припадало на рік пересічно протягом 1910 — 1914 р. р.

Губернії	Народж.	Померш.	Природнього приросту	Шлюбів	Населення на 1-і-10 р. в тисячах
УСРР	42,5	24,3	18 2	8,6*)	27822,7
Волинь	38 3	21,9	16,4	7,3	1956,6
Донеччина	52,0	29.4	22,6	8,1	2573,3
Катеринославщина .	47,8	23,5	21,3	8,3	3551,7
Київщина	39,9	24,2	15,7	7,7	4762,1
Одещина	43,6	27,4	16,2	8,5	3615,6
Поділля	35,7	22,4	13,3	7,9	3284,5
Полтавщина	39,9	21,0	18,9	8,5*)	3356,9
Харківщина	45,5	25,4	20,1	9,0	2574,0
Чернигівщина . .	39,2	22,7	16,5	7,0	2118,1

Порівняймо це з відомостями про инші держави:

На 1000 душ мешканців протягом 1908 — 1913 р.р. спадало:

б. „Рос. Імперія" **) (1910—1914 р.р.)	Англія	Ірландія	Шотландія	Франція	Італія ***)	Еспанія ***)	Данія	Швеція ***)
Народжених								
43,9	24.9	23,1	26,2	19,5	32,6	33,5	28,8	25,5
Померших								
27,9	14,1	16,9	15,5	18,6	21,2	24,3	14,6	14,5
Природнього приросту								
16,0	10,8	6,2	10,7	0,9	11,4	9,2	14,2	11,2

Наведені цифри говорять, що з погляду змін в населенні Україна в довійськовий час не багато чим

*) Пересічно на рік в період 1905 — 1909.
**) 50 губерній Європейської Росії без України.
***) За 1906 — 1910 р.р.

відріжнялася від Росії й більше відріжнялася від инших держав: на Україні інтенсивність народжень була мало не така, як в Європейській Росії, і значно більшою за західньо-європейську, смертність так само слабша, ніж в Росії, але значно вища. ніж в Західній Європі, в дношення ж між народженнями и смертями таке, що давало найбільший ніж де-инде приріст. Такий стан речей, як на Україні, бував раніш і нині ще більш менш вдержується по державах малокультурних і бідних: некультурність населення не становить ніяких меж для зростання числа народжень, вона-ж, поруч із важкими матеріяльними умовами життя являється одною з головніших причин великої смертности.

Багато вчених, особливо з числа марксистів, думають, що кожної історичної доби, при кожній системі господарства, є й свій закон населення, себ-то своя правільність, свій порядок в змінах, в рухові людности. Й справді, все що тільки но ми переглянули, показує, що поруч із ріжницями в матеріяльному стані й в господарському розвиткові окремих держав спостерігаються й особливости, що до руху населення в них. Тільки великі зміни в системі господарства й матеріяльних умов можуть викликати нові напрямки в зростанні числа шлюбів, народжень і смертей. Таку ж ролю можуть відограти й такі явища, як війна, голод і т. и. Сучасне становище всієї Європи й України зокрема особливо в наслідок всесвітньої війни, має нахил до становлення нових систем господарства, до утворення цілком нових умов для життя людности.

Цікаво взнати, що нового в звязку з цим запримічаємо ми в сучасному природньому рухові населення.

Імперіялистична війна мало того, що загубила мільйони здорового, життєздатного люду, але дуже затримала інтенсивність народжень і шлюбів*); в 1917 році, наприклад, на 1000 мешканців припадало

---

*) Більш докладні відомості подано в „Календарі-Справочнику" на 1924 р.

народжень в Англії вже тільки 17,8, в Німеччині 13,9, Франції 10.5, навіть, в нейтральних державах багато менше, ніж за довійськових часів: в Данії — 23,7, в Швеції — 20,8. Так само зменшилося і інтенсивність народжень і шлюбів і, навпаки, зросла смертність, і на Україні. За попередніми відомостями ЦСУ України, рух населення нашої Республіки. починаючи з року 1913, виносив такі числа:

Рік	Тисячі		Народ. більше (+) або менше(—) ніж померло	Число шлюбів	Як що числа 1913 р. взяти за 100, то в дальші роки було	
	Народилось	Померло *)			Народж.	Померш.
1913	1169,4	665,0	+504,4	210,6**)	100,0	100,0
1914	1104,2	615,8	+488,4	163,9	91,4	92,6
1915	900,9	635,3	+265,6	79,8	77,0	95,5
1916	755,9	611,4	+144,5	89,8	64,6	91,9
1917	607,7	534,0	+ 73,7	159,4	52,0	80,3
1918	1035 0	780,1	+254,9	438,4	88,5	117,3
1919	899,2	1091,1	—191,9	321,1	76,9	164,5
1920	754,7	1076,9	—322,1	330,9	64,5	161,9

Коротко сказати, Україна за час війн дійшла до дуже гіркого становища. Замісць жвавого збільшення населення прийшов час його зменшення, витрати живої людської маси від смерти почали значно переважати відновлення її через народження. Але ось надходять і спокійніші роки. На жаль, за 1921 і 1922 роки наші відомості дуже неповні. Та все ж дається встановити, що повернення до нормальних порядку речей почалося вже в 1921 році, але було спинено голодом в кінці 1921 — першій половині 1922 р. Голод, одначе, зачепив не всі губернії. В 1922 році становище було приблизно таке:

*) Без померших на фронтах, за межами УСРР.

**) Шлюби по всіх губерніях взято за 1913 рік, а по Полтавщині за 1910.

На 1000 мешканців (по селах) припадало:

	Народж.	Поперш.	Прир. (+) або зменш. (—)
По 6 лісостепов. губ.	34,2	20,4	+ 13,8
По 3 степов. губ. (Одещина, Катеринославщина, Донеччина) .	25,4	36,7	— 11,3
Разом по Україні .	30,8	26,8	+ 4,0

Себ-то, навіть і в скрутний 1922 рік, число народжених вже переважало число померших і приросту було мало не 1%. Зрештою, з відомостей, що одержано за 1923 рік, видно, що Україна вже значно поздоровшала:

Губерії	Народилось	Померло	Природнього приросту	Шлюбів	Розлучень
Київщина	146322	68357	77965	45274	4680
Поділля	115235	64517	50718	35052	4189
Полтавщина . . .	111263	56133	55130	32920	2716
Харківщина	101850	55250	49600	36115	4160
Чернигівщина . . .	74320	34751	39569	20776	2016
Разом по 5 губ. .	551990	279008	272982	170137	17761
По тих же губ. в 1913 р.	622369	364121	258248	136993*)	—
1923 р. в % % до 1913 р.	88,6	76,5	105,6	124,2	—

Хоча в поданій таблиці й нема відомостей за Донеччину, Одещину, Катеринославщину **) і Волинь

*) В поданому числі шлюби на Полтавщині взято за 1910 р. бо за 1911, 12 и 13 р.р. відомостей нема.

**) ЦСУ України в час складання цього начерку ще не мало закінченого зводу даних по цих губернях.

але так саме нема й ніякого сумніву, що в 1923 році кількість народжень була вже не багато менша за пересічну, довійськову проте кількість смертей зменшилося ще значніш. Вичислити цілком точно інтенсивність народжень в 1923 році за непевністю відомостей про кількість населення не дається, одначе що вона лише трохи нижча за довійськову, в той час коли смертність значно нижча за довійськову—до таких висновків приходимо вже при перших спробах зробити належні підрахунки. Найбільш непохитні ці твердження, коли стосуються вони до смертности міського населення зокрема. Попередні підсумки за 1923 р. природнього руху людности 33 головніших міст Республіки з загальною кількістю населення в 2.312.230 душ об. родів дали такі числа:

	Народж.	Померш.	Природ. приросту	Шлюбів	Розлучі
Абсолютні числа .	68429	37927	30502	40206	6581
На 1000 мешканців	29,3	16,3	13,0	17,3	2,8

Ці числа відріжняються від довійськових головним чином в тому відношенні, що показують як на зменшення інтенсивности народжень так і на зменшення смертности. той же час вони вже далеко більше ніж довійськові нагадують ті покажчики руху населення, які спостерігаються в Західній Європі. Можна думати, значить, що зміни населення на Україні тепер одбуваються вже в цілком нормальних умовах, свідчать про оздоровлення життя людности, але в той же час ідуть трохи иншим шляхом ніж перед війною, шляхом, що вже більше нагадує ті з країн Європи, де нормальний приріст людности забезпечується не тільки достатньою інтенсивністю народжень, але й досить низькою смертністю.

Механічний рух населення

(переселення людности).

Для точної статистики населення треба, очевидячки, приймати на увагу не тільки природні зміни серед людности, але й переселення її з одного місця

до другого. Цей рух людности називають механічним рухом.

Коли вивчаємо населення цілої держави, то тут важливу ролю відограють не так ті переселення, що відбуваються в межах самої держави, як перехід людности через її границі. Вивчають, обидві сторони механичного руху, що переходить ці межі: вселення чужоземців, або імігрaцію з одного боку, й виселення громадян даної держави, або еміграцію — з другого.

До країн, куди переселяються тисячі чужоземців, вже з досить давнього часу належать, як відомо, держави Північної і Південної Америки й Австралія — це країни імігрaції. Навпаки, низка старих держав Західньої Європи являється країнами, де імігрaція має дуже невелике значіння і відкіля, навпаки, десятки і сотні тисяч громадян переселяються до других держав. Такими країнами дуже розвиненої еміграції протягом довгого часу була Англія, Ірландія, Німеччина, а за останніх довійськових десятиліть — Австро-Угорщина і Італія. На Україні так само кількість емігрантів вже цілих півсотня років далеко більша за кількість емігрантів. Порівнюючи з другими державами Радянського Союзу і навіть з деякими державами Західньої Європи, Україну треба причислити до держав з досить розвиненою еміграцією. Яких-будь точних відомостей про імігрaцію на Україну нема зовсім, але ріжній побічні дані говорять за те, що імігрaція відогравала у нас дуже незначну ролю. Що ж до еміграції, то про останню, навпаки, відомості є, хоч і не повні, і відомості ці свідчать про те, що спочатку XX сторіччя кількість емігрантів виносила великі тисячі й зростала що-року. Емігрували з України на Сибір, на Далекій Схід, до Канади, до Злучених Держав Північної Америки, до Бразилії, Аргентини і т. и. Головну масу емігрантів становило селянство; воно й переселялося в Сибір, або на Далекий Схід. До Америки вид'їздили здебільшого євреї, і лише почасти селяни з Волині й Поділля.

В данному разі ми маємо змогу дати тільки деякі числа про переселення в Сибір і на Далекий Схід.

або взагалі за Урал. Та що саме сюди прямувала головна маса емігрантів, то подані в наступній таблиці числа не дуже одріжняються від підрахунків всєї кількости емігрантів з України.

Пристосовуючи відомості про переселення за Урал до теперішнього адміністративного розподілу УСРР, матимемо таке:

Переселилося з України за Урал протягом 1897 — 1913 р. р.

Губернії	Число емігрантів	Губерні	Число емігрантів
Волинь	35015	Поділля	68477
Донеччина . . .	185032	Полтавщина . .	298682
Катеринославщ. .	225480	Харківщина . .	139447
Київщина . . .	205662	Чернигівщина .	145097
Одещина. . . .	139016	Разом з України	1441 908

Як бачимо, протягом 17 років кожна губернія дала як що не скільки сотен, то скільки десятків тисяч емігрантів. Переселившися до Сибіру, або до инших зауральських країн, селянство не завжди мало змогу залишитися на нових місцях і налагодити господарство. Російський царський уряд спочатку вороже ставився до переселень, зрештою розпочав був організовувати допомогу переселенцям, але не налагодив її як слід, чому частина переселенців, не маючи змоги без тієї допомоги завести господарство вертала знов на Україну. Повернулася протягом тих саме 1897 — 1913 років така кількість переселенців:

Губерні	Скільки повернулося пересел.
Волинь	5855
Донеччина	34560
Катеринославщина . .	46942
Київщина	33193
Одещина	35495
Поділля	15785
Полтавщина	45973
Харківщина	26585
Чернигівщина	18047
Разом до України . .	262435

Головною причиною переселень була недостача землі у селянства. Зрозуміло, що там, де господарство велося краще, було інтенсивнішим, там недостача землі почувалася не так гостро. Так не з усіх губерній разом розпочинається сильний рух переселенців, але зрештою всі вони охоплюються тим рухом. Не зупиняючися на окремих губерніях, розглянемо, який був рух переселенців за Урал в цілому з усієї України, починаючи з 1897 року, скільки переселенців вертало до дому й скільки лишалося на нових місцях:

Рік	Переселилося за Урал	Повернуло до дому	Лишилося за Уралом
1897	28010	7660	20350
1898	19755	3273	16482
1899	33608	2503	31105
1900	65733	8205	57528
1901	39071	9545	29526
1902	35982	7091	28891
1903	26824	3584	23240
1904	19174	3875	15299
1905	25585	3826	21759
1906	59323	7904	51419
1907	147981	10671	137310
1908	250810	18773	232037
1909	269704	33325	236379
1910	183706	43734	139972
1911	92061	60470	31591
1912	49512	23245	26267
1913	95069	14751	80318
Разом	1441908	262435	1189473

Придивляючися цієї таблички бачимо, що найбільше було переселенців в 1907, 1908 і 1909 роках, себто після першої революції. Причиною того було те, що саме після першої революції селянство зневірилося в можливості достати землю в себе на батьківщині, було знесилено в боротьбі за землю з поміщиками. Як тепер, так і перед війною землі на Україні, вигодної для сільського господарства було досить, та належала та земля не селянинові, а панові.

Революція дала селянству землю і на якийсь час,— при поліпшенні господарства й на досить довгий час,— знищила й земельний голод, цю головнішу причину еміграції з України.

Народня освіта на Україні.

До революції всією культурно-освітньою роботою керувала ціла низка ріжноманітних відомств та управлінь (Мін. Нар. Освіти, Мін. Торг. й Пром., Церковне відомство, земства й инш.), після Жовтня ж управління й керовництво справою народньої освіти перейшло до єдиного органу — Народнього Комісаріяту Освіти, що об'єднав у собі всю попередню ріжноманітність та ріжнотонність установ, що обслуговують в тому чи иншому напрямкові культурні потреби населення.

Теперішня система освіти існує на основі затвердженого ВУЦВК'ом од 2-XI—1922 р. кодексу законів про народню освіту й здійснює свої завдання в 3 напрямках: 1) у царині соціяльного виховання й початкового навчання дітей дошкільного й шкільного віку від 4 до 15 років, 2) у царині професійної та спеціяльно-наукової освіти підлітків од 15 років і дорослих, утворюючи необхідний державі кадр спеціялістів з тієї чи иншої царини народньо-господарського життя держави: техніків, інженерів, агрономів, лікарів, педагогів і взагалі кваліфікованих робітників та, нарешті, 3) в царині культурно-політичного впливу на доросле населення шляхом усного й друкованого слова.

Залежно від тих завдань і цілей, що ставить собі Народній Комісаріят Освіти (НКОсвіти), він поділяється на три самостійних відділи — Головсоцвих, Головпрофос та Головполітосвіту, при чому кожен з перелічених відділів відає своєю галуззю й йому підвідомні відповідні установи.

Головсоцвих відає установами соціяльного виховання (єдині трудові школи, дитячі садки, денні

дитячі будинки, постійні дитячі будинки, дитячі колонії й комуни, дитячі городки, установи для дефективних дітей та установи соціяльно-правової охорони дитинства — прийомники, колектори, розподільники, ізолятори).

Головпрофосові підлягають установи професійної освіти (інститути, технікуми, робітниче-селянські факультети, професійні школи, школи фабрично-заводського учениництва, профкурси).

Головполітосвіті підвідомні установи політично-освітнього характеру (школи ліквідації неписьменности, загальноосвітні курси для дорослих, бібліотеки, селянські будинки, клуби, народні будинки, театри, музеї й инш.).

Крім того, цілком самостійне значіння в структурі НКО має Державне Видавництво, що відає органами періодичного друку.

Перелік вищезазначених установ з розподілом їх як по кожній губернії зокрема, так і по Україні в цілому вміщуємо нижче, на сторінках 97—99.

Установи соціяльного виховання дітей.

Центральне місце в системі соціяльного виховання займає єдина трудова школа, що прийшла на зміну старій земській початковій школі. До революції таких шкіл налічувалось на території України трохи більше 17000.

В період революції, особливо громадянської війни, шкільна мережа поступово руйнувалась і тепер за даними обслідування Центрального Статистичного Управління на 1-І—1924 року їх налічується тільки 15595; з них працюють 14981. Проте таке зменшення кількости шкіл було в багатьох випадках, результатом злиття кількох шкіл в одну, що давало рік-у-рік не зменшення учнів у школах, де провадилося навчання, а навпаки дуже помітне збільшення.

Дані наведеної нижче таблиці показують на процес повільного скорочення шкільної мережи з рівнобіжним збільшенням у школах учнів:

Дати обслідувань	Число шкіл, де було навчання	В них учнів
На 1-І 1922 р.	12710	995505
„ „ 1923 „	15076	1329462
„ „ 1924 „	14981	1500463

Головна маса шкіл у сільських місцевостях і до цього часу лишається трьохрічного (71%), повних семирічних шкіл тут налічується тільки 2,9%. Що ж до міст, то тут на повну семирічку припадає чималий відсоток (48,9), а відповідно до цього зменшується відсоток трьохрічних шкіл (25,3%).

Дитячі садки — установи для дітей дошкільного віку від 3 — 4 до 7 — 8 років.

В них діти щоденно проводять три — чотирі години в оточенні, що сприяє розвиткові в них почуття громадськости шляхом гри, розваг та спільних занять. На Україні таких установ є 130 з 5587 дітьми в них.

Денні дитячі будинки являють собою особливий тип школи, де діти від 4 до 15 років проводять більшу частину дня, одержуючи тут же й харч. Їх налічується на всій Україні небагато — 22 установи з 1609 дітьми.

Постійні дитячі будинки з усіх установ соціяльного виховання, крім шкіл, найчастіш трапляються й наближаються за цією ознакою до типу масових установ. Вони обслуговують дітей від 4 до 15 років, при чому на Україні їх є досить багато—734 установи з 45688 дітьми в них.

Дитячі городки, що об'єднують у собі цілі десятки постійних дитячих будинків в один господарський колектив, являють собою установи нові, бо до Жовтневої революції їх не було ні в якій формі. Трапляються вони здебільшого тільки в містах. По всій Україні їх налічується 44, дітей у них — 15593.

Дитячі колонії й комуни являють собою особливу форму постійних дитячих будинків, що містяться, головним чином, у сільських місцевостях та оселищах міського типу. Призначається їх для дітей, що потрібують оточення, що сприяло б зміцненню

їх фізичних сил. Цих установ на Україні налічується не багато — 68, дітей у них 6894.

Установи для дефективных дітей — сліпих, глухих, глухонімих, розумово-відсталих, — також як і попередні дитячі установи трапляються досить рідко, всього по Україні їх набереться 78 з 3116 дітьми.

Установи соціяльно-правової охорони дитинства — прийомники, будинки-ізолятори для хворих дітей, колектори, розподільники містяться здебільшого по великих промислових центрах, де скупчується звичайно головна маса безпритульних дітей. Ці установи становлять пункти швидкої соціяльної допомоги, де діти перебувають від 3 до 6 тижнів, а потім їх розподіляється по дитячих будинках, або ж одсилається до рідних. Цих установ на Україні маємо — 126 з 7727 обслуговуваними дітьми.

Установи професійної освіти.

З перших же днів Революції на поширення мережи професійних шкільних закладів Наркомос звернув виключну увагу.

Зараз система професійної освіти складається з таких самостійних спеціяльностей або родів освіти: індустріяльно-технічної, сільско-господарської, соціяльно-економічної, педагогчіної, медичної та мистецької. Установи ж Профосу в свою чергу поділяються на такі типи шкіл:

а) вищі шкільні заклади — інститути, технікуми, робітниче-селянські факультети (роббфаки);

б) нижчі шкільні заклади — професійні школи, школи фабрично-заводського учеництва (шк. фабзавуча) та професійні курси — довготермінові з курсом навчання більшим від року й короткотермінові — меншим від року.

Перелічені вище типи професійних шкільних закладів як вищих, так і нижчих, є, за деякими винятками, по всіх галузях професійної освіти, при чому в останній час, в період пролетаризації шкіл взагалі, а вищої зокрема, особливу увагу звертають на себе роббфаки — установи, що обслуговують виключно робітників та незаможних селян, а також школи

фабрично-заводського учеництва, що обслуговують підлітків, занятих безпосередньо у виробництві.

Наркомос України, ставлячи собі завдання в найкоротший термін утворити необхідний державі кадр спеціялістів у тій чи иншій царині господарства з робітників та незаможних селян, організував при вищих шкільних закладах спеціяльні підготовчі відділи — робфаки, розраховані на 3 — 4 роки навчання, куди командирується найталановитіших робітників із самого виробництва. Особи, що закінчили курс робфаку, мають право механічно переходити до відповідних вищих шкільних закладів.

Таким чином, намічено, порівняно в невеликий термін, укомплектувати вищі шкільні заклади Республіки переважно пролетарським робітничим елементом.

Мережа робфаків рік-у-рік неухильно росте, про що свідчать дані нижченаведеної таблиці:

Дата переписів	Число робфаків	В них учнів
На 1-І—1922 р.	8	1383
„ „ 1923 „	15	3420
„ „ 1924 „	38	7368

Таким чином, протягом 1 року з 1923 по 1924 кількість робфаків збільшилася більше ніж удвічі з відповідним підвищенням числа учнів у них.

Не менше значіння, ніж робітниче-селянські факультети, в нашій системі профосвіти мають школи фабрично-заводського, сільсько-господарського та конторсько-торговельного учеництва, при чому останні два види почали розвиватися порівняно недавно й налічується їх дуже мало.

Школи зазначеного типу, існуючи безпосередньо при підприємстві, ставлять собі завдання з підлітків, зайнятих у виробництві, утворити необхідний кадр високо-кваліфікованих робітників. Вісьмигодинний робочий день тих, що вчаться в школі підлітків розподіляється так, що приблизно 1/2 робочого дня підлітки працюють у виробництві, а другу половину

проводять у школі, де поруч із загально-освітніми дисціплінами вони набувають необхідних технічних та спеціяльних знаннів для своєї кваліфікації.

Так саме, як і число робітниче-селянських факультетів, кількість шкіл фабрично-заводського учениицтва росте що-року, що видно з такої таблиці:

Дати переписів	Число шкіл фабр.-зав. учениицтва	В них учнів
На 1-І—1922 р.	36	1772
„ „ 1923 „	122	8322
„ „ 1924 „	213	14353

Протягом одного року мережа шкіл фабрично-заводських учнів збільшилася майже вдвічі; відповідно збільшилося й число учнів у них.

Установи політичної освіти.

З усієї ріжноманітности установ політико-освітнього характеру, що задовольняють культурні потреби дорослого населення, головну ролю відограють зараз школи ліквідації неписьменности, селянські будинки та бібліотеки.

Кампанія ліквідації неписьменности (лікнеп), що зараз провадиться серед дорослого населення, викликала надзвичайний зріст шкіл та пунктів лікнепу: коли на 1-І—1923 року налічувалось по всій Україні лише 643 школи з 20657 учнями, то на 1-І—1924 року кількість їх зросла до 4821, охопивши собою 168273 особи.

Школи лікнепу, сприяючи збільшенню письменности серед дорослого населення Республіки, не розвязують, проте, завдань загального політичного розвитку, головним чином селянства. Одночасно з поширенням мережи шкіл ліквідації неписьменности Головполітосвіта НКОсу УСРР вживає всіх заходів до поширення мережи селянських будинків.

Ріст числа селянських будинків ілюструє така таблиця:

Роки переписів	Число будинків	Число просвіт
На 1-І—1922 р.	коло 150	коло 3000
„ „ 1923 „	134	1311
„ „ 1924 „	2435	176

Письменність населення України.

Порівнюючи дані останніх великих державних переписів 1897 та 1920 р.р. про стан письменности українського населення за статтю (полом) у межах найважливіших вікових груп, одержуємо таку картину

	Групи за віком				% письмен. до всього населення
	5—7 р.	8—15 р.	16—49 р.	50 р. і більше	
1897 рік:					
Усе населення	2,4	28,2	27,8	13,9	19,5
Чоловіків . .	3,1	40,9	42,7	21,0	29,5
Жінок . . .	1,8	15,5	12,8	6,4	9,5
1920 рік:					
Усе населення	1,8	41,7	49,5	22,6	34,7
Чоловіків . .	1,9	47,1	69,3	34,7	45,1
Жінок . . .	1,7	36,4	33,9	11,3	25,5

Таким чином, таблиця показує, що коли в 1897 році на кожні 100 душ населення письменних було лише 19,5 осіб, то в 1920 році їх стало вже майже вдвічі більше — 34,7 осіб. Письменність зросла як серед чоловіків, так і серед жінок. Розглядаючи окремі вікові групи, бачимо, що скрізь у 1920 році, порівняно з 1897 роком, спостерігається збільшений відсоток письменних за винятком групи 5 — 7 років, що дала зниження.

По окремих губерніях, що були переписані *) в 1920 році, відсоток письменного населення по ріжних типах оселищ розподіляється так:

Губернії	Міста	Оселища міського типу	Сільські місцевості	Всього по 7 губ. України
Всього по 7 губ.	59,2	43,2	28,3	34,7
Донеччина . . .	54,7	45,7	33,0	37,9
Катеринослáвщ. .	59,6	43,8	26,4	32,3
Київщина . . .	61,7	38,4	22,6	32,5
Одещина	70,6	42,1	30,1	38,1
Полтавщина . .	59,9	60,9	31.5	35,8
Харківщина . .	60,1	—	25 8	32,4
Чернігівщина . .	56,9	48,5	27,7	31,4

Найвищий відсоток письменного населення, природньо, припадає на міста, при чому з усіх губерній на першому місці стоїть Одещина (70,6 %), а на останньому Донеччина (54,7 %). Населення сільських місцевостей є найменш письменне, і Чернігівщина що до цього перебуває в найнесприятливіших умовах (31,4 %), проміжне становище займають оселища міського типу.

Що ж до загального відсотку письменних по губерніях без розподілу за типами оселищ, то Одещина в цьому відношенні перевищує всі останні.

Письменність серед окремих національностей, що живуть на Україні, ілюструють такі дані по 7 переписаних губ. України:

Національність		Вік 5—7 р.	8—15 р.	16—49 р.	50 і б.	% письмен. до всіх вікових груп
Українці:	об. статей	0,8	36,9	42,7	15,3	29,2
	чолов.	0,9	43,5	65,8	26,8	41,1
	жінок	0,7	30,3	24,3	4,4	18,5
Росіяне:	об. статей	3,0	49,8	59,1	33,4	43.2
	чолов.	3,1	52,8	75,0	47,1	51,6
	жінок	2,9	46,8	47,4	22,2	36,3

*) Перепис не охопив Волині, Поділля та бувшого Запоріжжя.

Національність	В і к 5 — 7 р.	8 — 15 р.	16 — 49 р.	50 і б.	% письмен. до всіх вікових груп
Євреї: об статей	11,3	74,0	81,7	54,3	65,4
чолов.	12,0	73,9	88,4	74,1	70,2
жінок	10,5	74,1	76,9	36,0	61,5
Останні: об. статей	3,0	49,3	63,0	42,9	44,5
чолов.	3,1	51,4	73,1	51,8	49,8
жінок	3,0	47,1	54,4	34,8	39,8

Таким чином, найвищий відсоток письменних серед всього населення України спостерігається в євреїв (65,4%), потім іде нечисленна група останніх національностей, за ними росіяне й останнє місце належить українцям.

Такий самий порядок спостерігаємо й розглядаючи окремі вікові групи з розподілом за статтю.

Письменність населення тої або иншої держави, являючи собою джерело культурного добробуту, в той самий час найміцніше звязана й з матеріяльним добробутом держави, безпосередньо й прямопропорційно впливаючи на збільшення її матеріяльних цінностей.

Дані цієї таблиці ілюструють вищезазначене:

До війни 1914 року

	На 1000 душ населення від 8 р. і старше було неписьмен.	І робітн. виробляв за рік товарів на суму (в крб.)	Заробіток одного робітника за рік (в крб.)	1 дес. давала вражаю жита (в пуд.)
Росія	707	739	234	52
Франція	150	1057	301	72
Англія	80	1474	396	126
Німеччина . . .	80	1057	339	127
Бельгія		від. нема	від. нема	147

Із 1000 заразн. хворих умирало

Росія	635
Франція	36
Англія	78
Німеччина . . .	102
Бельгія	від. нема

Витрати на утримання установ Наркомосу.

Витрати на утримання установ народньої освіти покриваються з двох джерел: частину їх несе сама держава, асигнуючи кошти з центрального державного бюджету, а другу й більшу частину — органи місцевої влади: губерніяльні, окружні та районові виконавчі комітети, маючи певні асигнування на народню освіту з кошторисів місцевих бюджетів.

За даними Наркомосу УСРР в минулому бюджетному 1923-24 році ці асигнування з двох головних джерел — держбюджету та місцевого бюджету — становили такі цифри:

З державного бюджету	12540079 карб.	00 к.	37%
З місцевого „	26566956 „	74 „	63%
Всього	39107035 карб.	74 к.	100%

З усіх установ народньої освіти на повному державному утримуванні тепер залишилися з установ професу тільки інститути й робфаки, а з установ політосвіти — бібліотеки й музеї, що мають державне значіння; всі ж останні установи професу й політосвіти, а також цілком соцвиху — утримується з місцевого бюджету.

ДІЄВІ УСТАНОВИ НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ В УСРР НА 1 СІЧНЯ 1924 р.

(За даними державної біжучої статистики)

Типи установ \ Губернії		Волинь	Донеччина	Катеринославщина	Київщина	Одещина	Поділля	Полтавщина	Харківщина	Чернігівщина	По Україні
Установи політичної освіти											
Школи ліквід. непис.	установ	202	413	505	1161	786	938	436	180	197	4821
	учн. в них об. ст.	7751	15021	16439	45011	25119	32120	15126	5720	5963	168273
Загально-освітні курси	установ	3	36	44	11	9	3	18	25	6	155
	учн. в них об. ст.	111	1568	2486	1007	779	79	3298	1184	557	11069
Бібліотеки		96	237	205	432	257	115	451	330	157	2283
Народні будинки		1	38	25	—	4	7	32	8	43	158
Селянські будинки		53	303	457	225	280	644	289	65	119	2135
Клуби		25	173	175	225	252	154	161	159	60	1384
Просвіти		25	22	4	19	2	33	—	—	71	176
Хати-читальні.		201	130	421	1060	260	581	727	236	151	3770
Театри		27	101	209	193	286	190	114	70	29	1219
Кіно-театри.		3	28	14	23	32	11	14	25	4	154
Студії		—	—	4	63	—	2	4	4	—	77
Музеї		1	9	7	14	29	5	21	19	9	117
Радпарт. школи	установ	3	4	5	11	4	4	8	7	2	48
	учн. в них об. ст.	277	342	410	618	411	265	335	762	140	3560

Типи установ		Губернії: Волинь	Донеччина	Катеринославщина
		Установи		
Єдині трудові школи	установ	1115	1739	2007
	учн. в них об. ст.	81230	215476	186777
Дитячі садки	установ	5	6	7
	учн. в них об. ст.	183	309	467
Денні дитячі будинки	установ	3	—	—
	учн. в них об. ст.	181	—	—
Пост. дитячі будинки	установ	19	89	113
	учн. в них об. ст.	1162	6066	8853
Дитячі городки	установ	1	8	6
	учн. в них об. ст.	310	4153	1308
Дитячі колонії та комуни	установ	5	2	15
	учн. в них об. ст.	691	151	2112
Будинки для дефективних	установ	2	6	12
	учн. в них об. ст.	68	174	571
Уст. соц.-прав. охорони дитин.	установ	3	25	9
	учн. в них об. ст.	277	1341	913
		Установи.		
Інститути	установ	1	1	3
	учн. в них об. ст.	257	44	3421
Технік. й трьохрічні пед. курси	установ	6	13	25
	учн. в них об. ст.	769	1636	3067
Роб.-селянські факультети	установ	1	5	5
	учн. в них об. ст.	344	926	964
Профес. школи	установ	14	27	39
	учн. в них об. ст.	1051	2703	3000
Профес. курси	установ	1	53	14
	учн. в них об. ст.	65	3225	1232
Школи фабр.-зав.учеництва	установ	3	37	25
	учн. в них об. ст.	287	3683	2163
Будинки підлітків	установ	3	17	7
	учн. в них об. ст.	209	899	749

УСРР на 1 січня 1924 р. (кінець).

Київщина	Одещина	Поділля	Полтав-щина	Харків-щина	Черніг.в-щина	По Україні
соціяльного виховання						
2125	2034	1917	1930	1046	1068	14981
257368	181688	166512	178022	125606	107781	1500463
69	14	—	6	21	2	130
2313	836	—	214	1111	91	5587
8	1	3	3	—	1	22
522	54	215	339	—	298	1609
124	146	50	88	83	22	731
6058	10318	2286	4682	5143	1120	15688
6	8	1	5	3	6	41
1862	3705	117	1195	912	2031	15593
4	7	11	11	7	3	68
153	712	1351	845	397	182	6891
11	21	4	11	7	1	78
517	838	80	414	368	86	3116
17	25	9	16	17	5	126
906	1971	372	862	696	389	7727
професійної освіти						
9	9	3	1	9	3	39
10612	5871	682	100	12247	184	31018
36	26	12	20	16	12	166
6931	5411	1758	3453	3059	1756	27876
7	8	1	—	9	2	38
1310	1121	269	—	2115	319	7368
57	59	36	44	37	35	348
5482	6211	3097	3725	4812	2824	32905
28	24	4	11	31	4	170
2179	1752	291	682	2277	271	11974
45	29	13	20	34	7	213
1750	1963	500	780	2756	471	14353
3	5	4	3	8	—	50
153	578	158	155	581	—	3482

Народне здоров'я.

Відсутність пошестей, здорове населення, нормальні умови життя для матери пролетарки та її немовляти — ось та мета, що її здійснити прагне Радянська влада в царині охорони народнього здоров'я. Налагодити безплатну лікарську допомогу для всіх працюючих, дати можливість безплатно, або принаймні на пільгових умовах, користуватись санітарними установами, курортами й будинками відпочинку, звернути особливу увагу на розвиток установ робітничої медиціни й установ охорони материнства й дитинства — ось ті шляхи, що ними спрямовано роботу Народнього Комісаріяту Охорони Здоров'я на Україні.

Разом з тим Народний Комісаріят Охорони Здоров'я поширюючи й реорганізуючи, після років руїни, мережу підлеглих йому установ, прагне наблизити їх до трудящих мас і тим самим забезпечити останнім можливість дійсно використати ці установи.

Нижче наведені відомості з'ясовують стан справи охорони народнього здоров'я на Україні.

Лікарська мережа.

Таблиця I дає розподіл медичного персоналу по окремих губерніях України; при чому на Київщину, Одещину й Катеринославщину найбільше припадає, як медичного персоналу взагалі (49%), так і лікарів зокрема (54%).

Біля $^{1}/_{3}$ лікарів та иншого медичного персоналу припадає на сільські місцевості, а $^{2}/_{3}$ на міста. Розподіл медичного персоналу поміж губерніями в сільських місцевостях є трохи инший, ніж розподіл медперсоналу по губерніях в цілому. Що до міських місцевостей, то найбільш лікарів припадає на Київщину, Одещину, Донеччину й Катеринославщину, а за кількістю нижчого медичного персоналу в сільських місцевостях до перелічених губерній слід ще додати Харківщину. Порівняно з минулим роком можно відзначити збільшення кількости медичного персоналу

на селах за рахунок міст. На лікаря, що працює на селі, припадає біля 11000 мешканців, в місті ж, не рахуючи лікарів, які живуть з приватної практики — біля 1200 душ; на фельдшера: в сільських місцевостях припадає 7900 душ, по містах — 1800 душ.

Таблиця II подає відомості про стан мережи лікарських установ України. До української лікарської сітки належать міська мережа, сільська й мережа установ, що перебуває у віданні робітничої медиціни (робмеду). Порівняно з дореволюційним часом сучасна лікарська мережа, особливо в сільських місцевостях, характеризується цілковитою відсутністю самостійних фельдшерських пунктів, що часто траплялися виходячи з міркувань „економії", в земських лікарських мережах.

До кінця 1924 р. розмір лікарського участку (лікарня або амбулаторія) сільської лікарської мережи пересічно становив 34204 кв кіл. (30065 кв. в.); 1 ліжко в лікарні припадало на 16500 душ сільського населення. По містах одна лікарня припадає на 36000 мешканців. Установи робітничої медиціни містяться здебільшого по містах, а по сільських місцевостях лише в місцях значного скупчення робітничого населення. Значна частина установ робмеду перебуває на Донеччині, обслуговуючи робітників Донбасу.

Мережа санітарних установ та пошесні занедуження.

Мережу санітарних установ на Україні складають: 4 бактеріологичних інститути (м.м. Катеринослав, Київ, Одеса й Харків), 4 пастерівських станції (м.м. Винниця, Зінов'євськ, Полтава й Чернигів). Віспяний детрит виготовляється в харківському віспяному інституті чернигівській губамбулаторії, а також у бактеріологичних інститутах. Далі серед санітарних установ є: 9 ізоляторів з 210 ліжками 78 лабораторій, 257 дезінфекційних камер. 293 дезінфекційних апаратів та 1144 санітарних комітетів. Санітарних лікарів нараховується до 180 душ.

Кампанія що до переведення серед населення протихолерних і противіспяних щеплень за 1923 рік дала такі наслідки:

Протихолерних щеплень:	
Первісних	1178391
Повторних	884555
Третичних	583898
Всього	2646844
Противіспяних щеплень:	
Вакцінація	970517
Ревакцінація	1514383
Всього	2484900

Всього протихолерних щеплень було зроблено 1178391 клієнтам, а противіспяних — 2484900 клієнтам. Порівняно з 1922 р. кількість перших зменшилась майже вдвічі, тоді як кількість останніх збільшилась більш ніж утричі

Таблиця III подає відомості про інфекційні (пошесні) занедуження на Україні за 1920 — 1923 р.р.

Із таблиці видно, що числом заразних занедужань 1923 рік є більш чи менш щасливий: занедужання ріжними тифами різко зменшуються. Значно менше занедужань віспою, дизентерією, май же нема занедужань холерою. Зате величезну цифру дають занедужання малярією (517480 душ). Особливо значний розвиток занедужань малярією відзначено на Донеччині, Катеринославщині та Одещині. В даний час Народній Комісаріят Охорони Здоровл'я вживає низки заходів до боротьби з цією пошестю

Мережа установ охорони материнства й дитинства.

Порівняно з минулим роком, мережа такого типу установ значно поширилась, при чому низка установ обслуговує виключно сільські місцевості. Установи охматдіту в половині 1924 р. обслуговували 48610 дітей, в тому числі в яслях 4000 й в закритих установах 5350 дітей. Розподіл установ охматдіту по окремих губерніях наведено в таблиці IV.

Лікарсько-санітарна мережа на шляхах комунікації.

Ця мережа лікарсько-санітарних установ, що подає допомогу на лініях залізниць і пароплавної кому-

нікації, є рухливіша й являє собою організацію відокремлену від загальної лікарсько-санітарної мережи Республіки. Як видно з таблиці V, мережа охоплює шість груп залізниць та дві лінії пароплавної комунікації.

На 1 лікарський участок припадає службовців на діючих залізницях від 749 до 1585 люд., а всього населення — від 2936 до 5795 люд. Лікарський участок обслуговує по лінії від 88,8 (Катериносл. залізниця) до 150,5 верст (Одеська залізниця)

Курортна справа в 1924 році.

На Україні є три курорти: в Одесі, Слав'янську й Бердянську, що перебувають у віданні Українського Курортного Управління.

Кількість медробітників у них: лікарів — 114, середнього персоналу — 119.

Кількість санітарних ліжок: Одеса — 1285, Слав'янськ — 1040 і Бердянськ — 170, — всього 2495 Що ж до соціяльного складу хворих, що користувались курортами України в 1924 р., то дані з цього питання маємо в такій табличці (у %%):

	Робітн. фізичн. праці	Селян	Інвалідів чл. родин, роб. і сел.	Службовців	Инших	Всього
Одеса	51,5	1,0	17,5	28,0	2,0	100,0
Слав'янськ . . .	63,0	0,4	15,6	18,0	3,0	100,0
Бердянськ . . .	40,0	4,0	28,4	24,6	3,0	100,0

Крім того, низку санаторій мало донецьке губерніяльне управління соціяльного страхування. Відсоток робітників фізичної праці, що користувалися ними, досягає 81,5.

І. МЕДИЧНИЙ ПЕРСОНАЛ НА УКРАЇНІ

до травня 1924 р.

Губернії	Лікарі		Дантисти		Фармацев.		Фельдш.		Акушерки		Сестри жалібниці		Всього медичного персоналу	В т. ч. по містах
	Разом	В т. ч. по міст.	Разом	В т. ч. по міст.	Разом	В т. ч. по міст.	Разом	В т. ч. по міст.	Разом	В т. ч. по міст.	Разом	В т. ч. по міст.		
Волинь	318	169	49	43	145	121	314	108	62	17	146	122	1061	580
Донеччина . . .	661	419	46	43	140	133	578	323	110	53	238	190	1773	1161
Катеринославщина	640	399	62	61	329	281	770	391	167	93	297	250	2265	1478
Київщина	1121	813	193	169	557	467	1068	559	169	81	395	353	3503	2145
Одещина	1187	862	159	150	368	337	605	361	91	64	508	452	2921	2226
Поділля	383	218	81	66	222	161	348	142	66	28	158	138	1258	756
Полтавщина . . .	560	336	38	32	270	260	909	309	153	60	384	277	2314	1274
Харківщина . . .	1082	871	168	160	414	399	591	422	188	109	422	387	2865	2318
Чернигівщина . .	321	146	44	44	74	68	453	204	38	19	73	65	1006	516
Всього . .	6276	4233	840	763	2519	2230	5666	2822	1047	527	2621	2234	18969	12814

на 1 червня 1924 р.

Губернії	Сільсько-лікарська мережа					Міська-лікарська мережа					Мережа установ робмеду				
	У тому числі														
	Всього	Амбулат.	Лікарень	У них ліжок	Інших лікар. устан.	Амбулат.	Поліклін.	Лікарень	У них ліжок	Інших лікар. устан.	Поліклін.	Амбулат.	Медпункт.	Лікарень	Інших лікар. устан.
Волинь	90	55	35	595		4	1	8	505	2	5	13	13	—	3
Донеччина	153	101	52	951	3	1	5	13	800	11	11	75	42	76	3
Катеринославщина	183	119	64	1260	20	7	8	22	1775	8	16	19	20	10	9
Київщина	187	95	92	1455	26	17	6	20	1807	16	22	32	49	45	12
Одещина	196	93	103	1638	6	13	7	26	2840	11	14	8	58	4	16
Поділля	107	55	52	706	5	9	2	14	819	9	5	16	48	10	4
Полтавщина	170	100	70	1148	6	10	—	10	1290	15	12	42	16	8	2
Харківщина	140	83	57	871	23	15	10	21	2385	13	19	12	55	16	10
Чернигівщина	122	62	60	640	—	1	5	8	740	10	6	27	21	7	6
Всього	**1348**	**763**	**585**	**9237**	**89**	**77**	**44**	**142**	**12391**	**95**	**110**	**244**	**322**	**176**	**65**

Хвороби	По Україні в тисячах 1920 р.	1921 р.	1922 р.	1923 рік в тому числі по губерніях: По Україні	Волинь	Донеччина	Катеринославщина	Київщина	Одещина	Поділля	Полтавщина	Харківщина	Чернігівщина	У військов. частин. та на шляхах комунікац.
Черевний тиф	127	175	112	33687	895	3961	5372	3556	3863	1695	3852	5433	3807	1253
Висипний „	631	166	406	33038	1411	2850	3736	3708	3110	1906	8970	4053	2087	1207
Повторний „	321	327	580	59021	1918	11098	8040	5713	7626	5395	8144	6778	1196	3113
Невиявлен. „	—	37	113	6507	214	910	1312	1178	243	376	640	382	319	873
Дизентерія . .	50	71	57	27680	962	4203	4992	1872	2906	1181	5043	4329	1319	873
Віспа	35	36	12	4036	36	358	349	284	711	433	929	579	145	209
Шкарлятина .	—	51	21	20770	721	2221	2429	1669	1114	1131	2699	5805	1585	1090
Обкладки . .	—	28	15	14107	500	1154	2132	1922	1438	1499	1865	1918	1198	481
Кашлюк . . .	—	18	14	12935	80	6796	9147	3121	4428	891	7513	7128	1788	1743
Кір	—	—	38	25291	851	3165	3215	1809	3311	1863	2381	4762	1335	2266
Пропасниця .	—	—	17	517180	902	191120	117701	9145	82176	2092	20564	28676	5326	29778
Телій	—	9	16	2505	4	475	149	229	471	273	271	584	11	38
Холера . . .	10	15	48	27	—	2	1	1	—	1	3	—	—	19

IV. МЕРЕЖА УСТАНОВ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА Й ДИТИНСТВА НК. ЗДОР. НА 1 СЕРПНЯ 1924 Р.

Назва установ \ Губернії	По Україні	в т о м у ч и с л і: Волинь	Донеччина	Катеринославщина	Київщина	Одещина	Поділля	Полтавщина	Харківщина	Чернігівщина
Консультації міські	118*)	6	17	12	21	15	9	8	20	7
Консультації сільські	49	—	—	1	9	7	3	—	24	—
Молочні кухні	44	1	6	9	4	7	4	4	4	5
Яслі міські	94	2	18	15	18	14	5	5	15	2
Яслі сільські	419	11	33	60	60	70	43	57	70	15
Будинки немовляти	23	1	5	3	2	1	2	3	3	—
„ дитини	96	5	15	15	14	12	8	12	10	5
Санаторії	16	2	1	—	4	2	1	2	3	1
В них ліжок	945	100	50	—	125	50	100	65	135	20
Дитячі поліклініки	25	1	1	3	3	7	4	2	3	1
Шкільно-саніт. лікарі	384	15	56	60	19	70	20	30	16	18

*) В тому числі одна молочна кухня в сільській місцевості.

V. ЛІКАРСЬКО-САНІТАРНА МЕРЕЖА ШЛЯХІВ КОМУНІКАЦІЇ НА УКРАЇНІ.

Шляхи / Установи лікарські, санітарні й охмадіту	Всього	у тому числі: Південні залізн. *)	Донецька залізн.	Півден.-Захід.	Катерин. залізн.	Одеська залізн.	Що будує т. (Гр.-Р.)	Київська	Херсонська
А. Лікарська мережа									
Лікарські участки .	136	29	18	32	34	7	3	5	8
„ пункти. .	51	6	10	8	8	12	1	2	4
Фельдшерськ. „ .	55	12	—	20	7	5	6	5	—
Лікарні	31	6	5	9	9	2	1	1	1
В них ліжок . . .	1466	310	215	331	355	90	15	60	60
Поліклініки	17	4	1	4	4	2	—	1	1
Б. Медперсонал									
На участках і пунктах лікарів	263	15	39	51	57	42	4	8	14
Инш. медперсоналу	532	115	66	113	118	51	8	15	16
По лікарнях лікарів	109	19	17	25	29	7	2	7	3
Инш. медперсоналу	580	121	83	143	111	29	8	32	17
В. Санітарна частина									
Санітарні райони .	37	8	5	10	7	відом. нема	1	4	2
Вагон-дезенф. помещ.	16	4	4	5	3		—	—	—
Лабораторії. . . .	9	2	1	3	2		1	—	—
Г. Установи Охмадіту									
Консультації . . .	32	11	4	7	4	відом. нема	—	5	1
Молочні кухні . .	5	—	1	1	1		—	1	1
Ясла	12	6	1	2	2		—	—	1
Санаторії	2	1	1	—			—	—	—
Шкільно-саніт. лікарі	46	10	9	8	17		—	1	1

*) Сюди не прираховано залізниці 6. Кримського відділу.

Соціяльне забезпечення.

Установи постійного перебування.

Анкетне обслідування стану справи соціяльного забезпечення на 1 жовтня 1923 року зареєструвало 156 установ постійного перебування з 7357 утриманцями в них. За даними НКСЗ на 1 липня 1924 р. установ було 129 із 5827 утриманцями. Отже, протягом 3 кварталів 1923-24 року відбулося скорочення числа установ на 17,3%; й зменшення утриманців на 20,8%. Зниження числа установ пояснюється, з одного боку, переводжуваною НКСЗ концентрацією установ, а з другого — згортанням установ та ліжок через брак коштів. Так, число штатних ліжок на I-VII—24 року було рівним 6557, фактично ж було заповнено 5827, тоб-то 88,9%. Із загального числа утриманців у 5827 осіб 29,8% припадає на долю інвалідів війни та членів їх родин, 20,8% — на долю інвалідів праці та членів родин застрахованих, а останні 49,4% — на долю инших (декласована група).

Установи утилізації неповної праці інвалідів.

Всього установ зазначеного типу є 33; із них 18 припадає на Полтавщину, 10 — на Київщину, 3 — на Одещину і 2 — на Харківщину. По родах установи утилізації неповної праці розподіляються таким чином: виробничих артілів — 18, майстерень — 9, сільсько-господарських колоній — 4, технікумів та курсів — 2. Загальне число інвалідів та підопічних, що працюють в установах утилізації праці, є 559, у тому числі в виробничих артілях — 192, в технікумах та курсах — 186, в майстернях — 154 та в сільсько-господарських колоніях — 27.

Зовсім иншу картину являли установи утилізації неповної праці на 1 жовтня 1923 року, коли числилося 266 установ з 3194 інвалідами та підопічними, що працювали в них. Кількість установ знизилася,

таким чином, на 87,6%, а число осіб, що працювали в них — на 82,5%.

Таке скорочення установ утилізації неповної праці пояснюється тим, що робота органів соціяльного забезпечення в цьому відношенні в 1923-24 бюджетному році була спрямована на передавання своїх господарських підприємств інвалідній кооперації.

Отже, й останні установи лише тимчатово числяться за органами Соцзабезу до передачи їх інвалідній кооперації.

Установи показкового характеру.

В Харкові: 1) центральний інвалідний будинок або інститут долікування інвалідів громадянської війни (відновлення працездатности за допомогою методів хірургичного та ортопедичного лікування). Пропускна здатність — 150 осіб за рік. 2) Центральні-професійно-ремісничі та техничні курси з кооперативним відділенням для підготування робітників інвалідної кооперації на 120 осіб за рік.

В Київі — технікум з електро-механичними відділами на 100 душ за рік.

Число й склад підопічних.

Загальне число підопічних становить 20192 особи замісць 28108 на I-X 1923 року, тоб-то зменшилося на 28,2%. Найдужче зменшилася група тих, що одержують пенсію: замісць 20276 на I-X-23 р. на I-VII-24 р. було тільки 11667, тоб-то менше на 42,5%. Кількість по групах, що одержують збільшену пенсію та допомогу, навпаки, трохи зросла. Так, на I-X-23 р. тих, що одержують збільшену пенсію, було 1300, а тих, що одержують допомогу — 6532. На I-VII-24 р. одержувало збільшену пенсію 1752 особи, допомогу — 6773. В результаті такого зменшення та перерозподілу різко змінилося й само співвідношення між групами підопічних:

Осіб, що одержують	Пенсію	Допомогу	Збільшену пенсію
На I-X - 23 р.	72,2%	23,2%	4,6%
На I-VII - 24 р.	57,8%	35,5%	8,7%

Скорочення підопічних було наслідком з одного боку, переосвідчення та перегляду справ, а з другого — втягнення інвалідів війни та членів родин військових службовців у кооперацію та видавання їм безплатних патентів на заняття промислом і торговлею, або наслідком передавання інвалідів праці та членів родин застрахованих соцстрахові, а також зняття з держзабезпечення осіб, що одержують самостійний дохід. По окремих категоріях зняті з держзабезпечення розподіляються таким чином: інвалідів війни— 59,1%, родини червоноармійців — 4,2%, інвалідів праці — 21,2%, родини трудящих, що втратили годувальників — 7,6%, родини військових службовців, що втратили годувальників — 5,3%, родини відкомандированих до радпартшкіл — 1,5%, збільшені (персональні) пенсії — 0,1%, родини комуністів, що загинули — 0,6%, инші — 0,4%.

Що ж до розподілу складу осіб, що одержують пенсії та допомоги, то серед них тих, що одержують пенсії — 78,2% припадає на інвалідів війни та членів їхніх родин, 17,4% — на інвалідів праці та членів їхніх родин, 14,4% — на групу инших; серед тих же, що одержують допомоги, 75,5% припадає на родини червоноармійців, 14,2% — на родини політбойців і 10,3% — на родини відкомандированих до радпартшкіл.

Реальне забезпечення підопічних.

За даними НКСЗ на початок III кварталу було підопічних, що мали право на соціяльне забезпечення 41530 осіб, із них одержували пенсії та допомоги 26664 особи, тоб-то 64%. За III квартал з

держзабезпечення було знято 8263 особи, а на облікові залишалося 33135, із них на кінець. III кварталу одержували пенсії та допомоги тільки 19052 особи, або 58% загального числа підопічних, що мають право на одержування пенсій та допомог. По окремих категоріях відношення осіб, що фактично одержували, до всієї групи тих, що мають право на одержування пенсій або допомог, має такий вигляд:

Категорії підопічних	Мають право на одержання	Одержують	
		Абс. ч.	У % %
Інваліди:			
Громадянської війни .	4624	1763	38,1
Імперіяліст. „ .	7314	2004	27,3
Праці та їх родини . .	2031	2031	100,0
Персональні пенсіонери . .	668	607	90,9
Родини:			
Партроб., що загинули	1846	1137	61,5
Військ. службовців, що втрат. годувальника	6127	4673	72,7
Червоноармійців . .	6973	4655	66,8
Відком. до радпартшкіл	739	658	89,0
Політбойці	1008	1008	100,0
Інші інваліди	1475	517	35,1
Всього	33135	19052	57,5

Як що в розумінні охоплення всієї маси підопічних, що мають право на соціяльне забезпечення, спостерігається зменшення відсотку фактично забезпечуваних, то, навпаки, — в результаті скорочення числа фактично забезпечуваних, пересічний розмір пенсій та допомог збільшився. Так, по Україні пересічний розмір пенсій за I квартал 1923-24 року був рівним 5 карб. (коливання від 2 до 9 карб.), а в III кварталі 11,5 карб. (коливання від 7 до 20 карб.). Пересічний розмір допомог червоноармійцям за

I квартал становив 3 карб. (коливання від 1 карб. до 7 карб. 50 коп.), а в III кварталі він підвищився до 6,6 карб. (коливання від 1½ до 14 карб.). Що до реального забезпечення останніх груп підопічних, то розмір збільшених (персональних) пенсій у III кварталі був рівний, од 28 до 120 карб. Розмір пенсії членам родин революціонерів, парт-та профробітників, що загинули, був рівний: а) для родин із 1 непрацездатним—від 4 до 20 карб., б) з 3 непрацездатними від 9 до 30 карб. Допомоги родинам відкомандированих до радпартшкіл були рівними від 14 до 28 карб.

Соціяльна допомога.

Крім регулярної підтримки, як видавання пенсій та допомог, органи соціяльного забезпечення дають усім категоріям підопічних, в момент гострої потреби, одноразові грошові та натуральні допомоги, звані соціяльною допомогою. На 1-X—23 р. всього було зареєстровано 1128 випадків соціяльної допомоги.

За III квартал 1924 року випадків соціяльної допомоги зареєстровано 5774 на суму в 28336 карб, при чому на допомогу інвалідам припадає 50,5% усіх випадків, політемігрантам — 12,7% та иншим (декласована група) — 36,8%. По окремих губерніях випадки соціяльної допомоги розподіляються таким чином: Волинь — 454, Донеччина — 544, Катеринославщина — 1705, Київщина — 1008, Одещина — 411, Поділля — 300, Полтавщина — 469, Харківщина — 526 та Чернигівщина — 357. Пересічно по Україні на кожен випадок припадає 5 карбованців. По окремих губерніях найбільший пересічний розмір одноразової допомоги був на Поділлі — до 14 карб. на одну особу, а найменший — на Харківщині — до 3 карб. на одну особу.

Інвалідна кооперація.

Роля інвалідної кооперації є величезна. Втягуючи підопічних, що перебувають на облікові, в кооперацію, вона тим самим сприяє найбільшому фактичному охопленню групи підопічних, що мають право на забезпечення, поліпшує ступінь реального забез-

печення їх і нарешті, а це особливо важно, шляхом раціонального використання неповної праці інвалідів повертає маси інвалідів до трудового життя. Об'єднання інвалідів у трудові й виробничі артілі надзвичайно гарно впливає на самих інвалідів, привчаючи їх до колективної роботи, спонукуючи до самодіяльности та ініціятиви, а також оздоровляючи їх хвору психіку. Як швидко йде ріст інвалідної кооперації, видно з таких цифр. .На 1 червня 1923 року було 300 інвалідних об'єднань. Анкетне обслідування на 1 жовтня 1923 року виявило 756 об'єднань. Нарешті, на 1 липня 1924 р., за даними НКСЗ, налічувалося вже 1281 об'єднання, тоб-то за три квартали бюджетного 1923-24 року кількість первісних об'єднань інвалідної кооперації збільшилася на 69,4%. Із загального числа первісних об'єднань 72,3% припадає на виробничі артілі, 17,1% — на виробниче - споживчі об'єднання і 10,6% — на трудові артілі. В рості числа членів об'єднання великої ріжниці між 1-X-23 р. та 1-VII-24 р. не помічається: так, 1-X-23 р. було 15812 членів, на 1-VII-24 р. — 17178, тоб - то збільшення лише на 8,6% Повільний ріст членства інвалідної кооперації поясняється переведеною в біжучому році серед членів інвалідної кооперації чисткою, а також ліквідацією районових об'єднань, в звязку з чим одпало фізичне членство при цих об'єднаннях. За відомостями ВУІКО з 17173 членів інвалідної кооперації в роботі артілів та підприємств беруть безпосередню участь 12725 осіб, із них інвалідів війни — 75,6%, праці — 13,3%, родин військових службовців, що втратили годувальника — 2,6%, родин трудящих, що втратили годувальника — 2,4%, не інвалідів — 6,1%. Крім 12 тис. осіб, що працюють в інвалідній кооперації, із 17 тис. тих, що перебувають на облікові, ще є 5 тис. не втягнених в роботу інвалідної кооперації через відсутність належних коштів, що затримує дальший развиток мережи виробничих артілів. Інвалідна кооперація на 1-VII-24 р. експлуатувала 595 орендованих промислових підприємств: 232 на Чернигівщині, 191 на Київщині, 128 на Полтавщині, 18 на Одещині, 10 на Донеччині, 8 на Харківщині, 6 на Катеринославщині та 2 на Поділлі.

Комітети взаємодопомоги.

За матеріялами низового районування на 1 січня 1924 року в 700 районах було 687 районових та 8416 сільських комітетів взаємодопомоги На 1 жовтня 1923 року, за відомостями НКСЗ, було 555 районових та 8357 сільських комітетів взаємодопомоги. Отже, збільшення відбулося, головним чином, в числі районових комітетів, що їх мережа поширилася на 19,2% о. Із 687 районових комітетів взаємодопомоги 551 має земельні, грошові, та натуральні фонди, останні ж 136 ніяких фондів нє мають.

Кошти комітети взаємодопомоги одержували спочатку від самооподаткування населення. Але з розвитком сільсько-господарської діяльности та експлуатації орендованих підприємств джерело самооподаткування поступилося перед доходами від обробки землі та оренди підприємств. Так, за даними НКСЗ за 1924 сільсько-господарський рік комітети взаємодопомоги виорали 36645 дес. й орендували 680 підприємств, із них: на Волині — 9, на Донеччині — 12, на Катеринославщині — 62, на Київщині — 152, на Одещині — 63, на Поділлі — 13, на Полтавщині — 212, на Харківщині — 81 та на Чернигівщині — 76. Комітети взаємодопомоги мають у сільських місцевостях 26 установ постійного перебування, їз них: на Донеччині — 4, Катеринославщині — 3, Київщині — 7, Поділлі — 4, Полтавщині — 2 і Харківщині — 6.

За даними низового районування на 1 січня 1924 року Комітети Взаємодопомоги мали 789 об'єднань Інвалідної кооперації (Волинь—44, Донеччина—45, Катеринославщина—197, Київщина—141, Одещина—110, Поділля—76, Полтавщина—60, Харківщина—40 і Чернигівщина—76), що з них 52,1% припадало на промислові, 36% на торговельні й 11,9% на сільсько-господарські.

Загальне число підопічних, що перебувають на облікові в комітетах взаємодопомоги — 122801 особа, з них інвалідів війни та членів їх родин — 37%, інвалідів праці та членів родин застрахованих, — 23,8%, родин червоноармійців — 38,1%, родин відкомандированих до радпартшкіл — 0,8% та тих, що мають

право на одержування збільшених (персональних) пенсій — 0,3% о. Із загальної кількости 122801 особи, що перебувають на облікові, фактично забезпечується тільки 53536, тоб-то 43,6% усієї маси підопічних. Із 53536 випадків давання підтримки 47800 припадає на видавання допомог і тільки 3736, або 7%, на випадки трудової допомоги.

Розглядаючи окремо групи, що перебувають на облікові, що до ступеня фактичного охоплення їх допомогою, одержуємо такий ряд: на першому місці стоять родини червоноармійців, забезпечувані в розмірі 58,8% усього їх числа, на другому — інваліди війни (39%), на третьому ті, що одержують збільшені (персональні) пенсії (33,4%), далі — родини відкомандированих до радпартшкіл (28,5%) і нарешті — інваліди праці (27%). Як що з 122801 особи, що перебувають на облікові, допомогу одержують тільки 53536, то значить, неохопленими залишаються 56,4% всієї маси підопічних. В дійсності ж цей відсоток повинен ще збільшитися, бо комітети взаємодопомоги не досить повно виявили контингент осіб, що мають право бути на облікові. Та й не в усіх районах є комітети взаємодопомоги. На підставі даних одновідсоткового обслідування населення в 1923 р., переведеного Наркомздоров'я, НКСЗ визначає цифру підопічних у сільських місцевостях в 200 тисяч.

УСТАНОВИ ПОСТІЙНОГО ПЕРЕБУВАННЯ.

Губернії	Інвалідні будинки	Будинки піклування	Будинки для сліпих	Мішані будинки	Всього	Загальне число інвалідів та підопічних, утримуваних в установах пост. перебув.	В тому числі по категоріях		
							Інваліди вій-ни та члени їх родин	Інваліди праці та члени родин застрахованих	Инші (декласована група)
1	3	3	4	5	6	7	8	9	10
Волинь	4	4	—	—	8	408	116	170	122
Донеччина	3	—	—	6	9	438	98	70	270
Катеринославщина	4	—	—	5	9	356	215	69	72
Київщина	—	14	2	1	17	1238	517	481	240
Одещина	3	1	—	7	11	1021	297	111	613
Поділля	14	—	—	—	14	288	117	9	162
Полтавщина	6	2	—	22	30	847	107	143	597
Харківщина	3	4	1	12	20	828	200	131	494
Чернигівщина	—	—	—	11	11	403	70	22	311
Всього	**37**	**25**	**3**	**64**	**129**	**5827**	**1737**	**1209**	**2881**

ЧИСЛО Й СКЛАД ПІДОПІЧНИХ, ЩО ОДЕРЖУЮТЬ ПЕНСІЇ ТА ДОПОМОГИ.

Губернії	Всього підопічних	В тому числі тих, що одержують			Склад тих, що одержують пенсії			Склад тих, що одержують допомоги		
		Пенсії	Збільшені та персональні пенсії	Допомоги	Інваліди війни та родини військ. служб., що втратили годув.	Інваліди праці та родини застрахованих	Інші групи інвалідів (деклясована група)	Родини червоноармійців	Родини відкомандированих до радпартшкіл	Родини політбойців
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Волинь	1228	679	8	511	679	—	—	156	42	13
Донеччина	2187	1137	30	1020	787	196	154	593	239	188
Катеринославщина.	2631	1251	377	1003	796	153	5	845	15	113
Київщина	2854	1779	206	869	1744	—	35	681	55	133
Одещина	1460	2829	365	1266	2005	602	222	1135	13	88
Поділля	1497	969	11	187	877	92	—	443	15	29
Полтавщина . .	1111	870	123	148	632	174	64	333	68	17
Харківщина . . .	2926	1469	528	929	941	491	31	513	145	271
Чернигівщина . .	965	681	74	210	658	20	3	112	18	50
Всього . .	**20192**	**11667**	**1752**	**6773**	**9119**	**2031**	**517**	**5111**	**700**	**962**

Губернії	Кількість окружних об'єднань	Кількість первісних осередків: Різні виробниче-споживчі об'єднання	Виробничих артілів	Трудових артілів	Всього	Число членів усіх об'єднань та первісних осередків: Інвалідів війни та член. родин військов. службовців	Інвалідів праці та член. родин трудящих	Инших	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Волинь	10	40	29	—	69	161	32	13	206
Донеччина	5	53	6	—	59	919	184	71	1174
Катеринославщина . . .	7	29	256	31	316	2725	207	133	3065
Київщина	7	13	141	47	201	2104	213	16	2333
Одещина	5	26	202	35	263	2587	555	425	3567
Поділля	1	14	4	8	26	275	74	26	375
Полтавщина	6	8	56	10	74	1077	259	162	1498
Харківщина	5	26	116	1	143	2376	728	154	3258
Чернигівщина	5	10	116	4	130	1221	437	44	1702
Всього	**51**	**219**	**926**	**136**	**1281**	**13445**	**2689**	**1044**	**17178**

КОМІТЕТИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ.

Губернії	Загальне число районів	В них районових комітетів взаємодопомоги	В тому числі		Кількість об'єднань (осередків) інвалідної кооперації				Загальна кількість сільських комітетів взаємодопомоги
			Тих, що мають фонди: земельні, грошові або натуральні	Тих, що не мають ніяких фондів	Сільськогосподарських	Промислових	Торговельних	Всього	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Волинь	39	39	30	9	3	5	36	44	869
Донеччина	78	71	52	19	5	20	20	45	621
Катеринославщина	87	87	81	3	6	151	37	197	889
Київщина	111	111	83	28	9	55	77	141	1658
Одещина	74	74	69	5	39	70	1	110	919
Поділля	93	93	77	16	19	25	32	76	12 1
Полтавщина	88	85	82	3	10	29	21	60	987
Харківщина	72	71	70	1	1	16	23	40	519
Чернигівщина	58	56	54	2	2	37	37	76	713
Всього	**700**	**637**	**601**	**86**	**94**	**411**	**284**	**789**	**8416**

ЧИСЛО Й СКЛАД ПІДОПІЧНИХ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКОВІ В КОМІТЕТАХ ВЗАЄМОДОПОМОГИ.

Губернії	Перебуває на обліковi в комітетах взаємодопомоги					
	Інвалідів війни та членів родин військових службовців, що втратили годувальників	Інвалідів праці та членів родин трудящих, що втратили годувальників	Родин червоноармійців	Родин одкомандированих до радпартшкіл	Що мають право на одержування збільшеної пенсії	Всього
1	2	3	4	5	6	7
Доннечина	1081	1483	447	—	1	3012
в т. числі одержує допом. в % % .	16,37	14,70	40,94	—	100,0	19,22
Катеринославщина . . .	8831	15087	8199	159	40	32316
в т. числі одержує допом. в % % .	14.01	9,11	17,32	41,82	18,03	9,38
Київщина	11012	5109	23828	55	61	43365
в т. числі одержує допом. в % % .	100,6	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Одещина	3117	884	4252	—	—	8553
в т. числі одержує допом. в % % .	—	нема	від	омо	стей	—
Поділля	4503	1313	4101	69	35	10024
в т. числі одержує допом. в % % .	15,12	21,52	26,90	17,39	28,57	21,25

Число й склад підопічних в К. В. (кінець).

Губернії	Перебуває на облікові в комітетах взаємодопомоги					
	Інвалідів війни та членів родин військових службовців, що втратили годувальників	Інвалідів праці та членів родин трудящих, що втратили годувальників	Родин червоноармійців	Родин одкомандированих до радпартшкіл	Що мають право на одержування збільшеної пенсії	Всього
1	2	3	4	5	6	7
Полтавщина	1007	2122	2366	70	77	8642
в т. числі одержує допом. в % % .	22,71	16,35	27,30	21,43	23,38	22,40
Харківщина	7580	1921	3086	619	88	13294
в т. числі одержує допом. в % % .	4,31	3,80	6,03	27,95	—	5,71
Чернигівщина	1961	1035	593	3	—	3595
в т. числі одержує допом. в % % .	17,52	16,23	31,70	—	—	19,47
Всього	**45395**	**29254**	**46875**	**975**	**302**	**122801**
в т. числі одержує допом. в % % .	38,97	27,01	58,78	28,51	33,11	13,60

Міські оселища України.

Питання про те, які заселені місця слід визнавати за міські, неможна вважати розвязаним. Майже в кожній країні його розвязують по своєму, при чому наукова думка й державна практика часто не погоджуються в цьому питанні.

Українське радянське законодавство досі не встановило сталого списка міських оселищ на Україні. Тільки 16 квітня 1924 р. видано інструкцію ВУЦВК'у про перечислення заселених місць до категорії міських оселищ із сільських місцевостей, що вимагає, щоб у міському оселищі було не менш 3 тисяч мешканців та щоб взято було до уваги й инші ознаки: кількість с.-г. населення, розвиток торгу й промисловости й т. и. залежно від місцевих умов. У РСФРР оселище вважають за міське тоді, коли воно має не більш 25% дорослого населення занятого сільським господарством.

Оскільки в УСРР законом ще не встановлено списку міських оселищ, розглянемо це питання з статистичної точки погляду так, як підійшов до нього загальносоюзний міський перепис 1923 р. До перепису було віднесено всі „адміністративні" міста, тоб-то всі краєві, губерніяльні й окружні (повітові) сучасні центри, всі бувші повітові центри, неповітові (так звані заштатні) міста та всі оселища, що мають міські чи оселищні ради, всі містечки, селища при фабриках, заводах, залізничних станціях і пристанях, дачні й курортні оселища, як що вони мали за попереднім переписом 1920 р. не менш 500 мешк., а також инші заселені місця, що їх мешканці живуть, головним чином, з торговлі й промисловости, коли за переписом 1920 р. в них було не менш 2 тис. мешканців.

Таким чином, перепис охопив всі заселені місця, де виявлено було наявність головних ознак міського життя, хоча-б і в зачатковому стані.

Таких заселених місць по Україні є 621. При розробці перепису було відкинуто 9 оселищ, що мали менш ніж 500 мешканців.

Инші 612 заселених місць (міста й оселища міського типу) розподіляються таким чином по губерніях:

Таблиця 1.

Типи оселищ	По Україні	У тому числі по губерніях								
		Волинь	Донеччина	Катеринославщина	Київщина	Одещина	Поділля	Полтавщина	Харківщина	Чернігівщина
Міст.	158	8	23	21	18	21	20	15	11	15
Оселищ міського типу . . .	451	55	120	15	108	33	80	15	15	13
Всього . .	612	63	143	36	126	57	100	30	29	28

Найбільша кількість міських оселищ припадає на Донеччину, Київщину, Поділля й маленьку Волинь.

На Донеччині таке явище переважно є наслідок промислового розвитку — оселища тут, головним чином, фабричні й рудневі, в останніх-же перелічених губерніях — це спадщина минулої епохи; так звані містечки являють собою торговельні пункти, що обслуговують невеликі сільсько-господарські райони, й заселені здебільшого єврейським населенням, що виключно було прикріплене до цих місцевостей славнозвісною „чертою оседлости“ й жило з дрібної торговлі й ремесл.

Для того, щоб мати реальнішу уяву, що являють собою за переписом міські оселища України, глянемо, як вони розподіляються за кількістю мешканців:

Таблиця 2.

Групи оселищ за кількістю мешканців	По Україні	У тому числі по губерніях								
		Волинь	Донеччина	Катеринославщина	Київщина	Одещина	Поділля	Полтавщина	Харківщина	Чернігівщина
По-над 20 тис. .	36	1	6	5	6	5	3	4	3	3
Від 10 до 20 тис. .	68	3	7	9	12	9	5	12	7	4
До 10 тис.	508	59	130	22	108	43	92	14	19	21
Всього . .	612	63	143	36	126	57	100	30	29	28

В таблиці 1 ми нарахували 154 міста, в 2-ой ми бачимо, що всіх міських оселищ (рахуючи й такі, що їх офіційно за міста не визнавали) з населенням від 10 тис. (ценз встановлений ВУЦВК'ом для міст) є лише 104. Останні-ж 508 являють собою напівміста; це проміжні оселища, що їх може бути визнано за міські, як що вони відповідають головній умові — населення живе не з сільського господарства.

Подивимось, як частина самодіяльного (тоб-то такого, що живе а власного заробітку) населення живе з сільського господарства в ріжних групах оселищ по кожній губернії (у % до всього населення):

Таблиця 3.

Групи оселищ за кількістю мешканців	По Україні	У тому числі по губерніях								
		Волинь	Донеччина	Катеринославщина	Київщина	Одещина	Поділля	Полтавщина	Харківщина	Чернігівщина
	У відсотках									
По-над 20 тис.	5,4	2,4	4,4	2,1	3,2	8,2	10,1	4,6	4,7	13,6
Від 10 до 20 тис.	36,7	40,6	5,7	36,1	38,3	68,1	9,3	26,6	44,1	28,7
До 10 тис. . .	19,1	57,1	1,4	23,8	76,4	65,8	28,7	56,1	61,4	36,2

Таблиця 3 свідчить, що справжні міста в економічному розумінні на Україні становлять лише 36 міст першої групи. У другій групі оселищ (від 10 до 20 тис.) відсоток сільсько-господарського населення різко підвищується, перевищуючи на Одещині половину всього населення. Цілком міський характер мають міста цієї групи лише на Донеччині й Поділлі. Третя-ж група (до 10 тис.) має безперечно міський характер лише на Донеччині та Катеринославщині (оселища промислового типу). Такий гостро виявлений сільсько-господарський характер занять населення в останній групі оселищ, що підлягали перепису, примушує дуже обережно ставитись до міських оселищ.

От чому інструкція ВУЦВК'у від 16 квітня 1924 р. про перечислення оселищ до категорії міських, вимагає як обов'язкову умову, лише присутність 3 тисяч мешканців, а инші ознаки надає право встановляти в кожній губернії окремо, бо цілком зрозуміло, що не можна підійти з одною міркою до всієї України. Для Донеччини або Катеринославщини з розвинутою промисловістю будуть типові одні ознаки, а для селянської Чернигівщини, або Волині зовсім инші. Інструкція поділяє всі міські оселища на 2 групи: міста й оселища міського типу. Для кожної групи буде вироблено особливі форми управління, з'ясовано їх права й обов'язки. Списки міст та оселищ міського типу, після того, як вони перейдуть через усі інстанції, буде затверджено ВУЦВК'ом.

До цього часу підготовлено для внесення на затвердження ВУЦВК'у лише 4 губернії. Щоб уявити, як обережно переводиться оселища до категорії міських, наведемо приклади по цих губерніях. За переписом 1923 р. на Одещині нараховано 5 міських оселищ з населенням по-над 20 тис. мешканців, 9 — з населенням від 10 до 20 тис. і 43 — з населенням до 10 тис. За проектом, внесеним на затвердження ВУЦВК'у, гадається визнати 5 за оселища першої групи й лише 3 — за оселища другої. До оселищ міського типу віднесено 3 оселища другої групи й 8 оселищ третьої групи з низьким відсотком хліборобського

населення. Всього з 57 оселищ (за переписом) за міські оселища проектується визнати 19 або 1/3. На Поділлі з 100 оселищ — 22, або 22%, на Волині з 63 поселень — 16, або 25.4%. Загалом по всій Україні за міські оселища треба гадати, буде визнано державною владою не більш 200 оселищ.

Комунальне господарство.

Міське господарство обслуговуючи інтереси мас міського населення, вимагає особливих форм організації й управління. До складу міського (комунального) господарства належить у великих містах — майно величезного значіння й цінности (землі, житла, підприємства). Крім умілого „господарського" орудування цим майном, перед органами комунального господарства стоять насамперед завдання соціяльно-політичного значіння. На Україні такі органи являють собою відділи комунального (або місцевого) господарства (губерніяльні, міські, окружні й районові). Найголовніші галузі комунальної справи—житлова й земельна, благоустрій (водопостачання, асенізація, шляхи комунікації, пожежна справа й багато инших).

Наведемо коротенький огляд деяких галузів комунального господарства України.

Володіння й житла. Для характеристики цієї найважливішої галузи подано таблицю, складену за матеріялами загально-союзного міського перепису 1923 року, що містить у собі відомості про кількість забудованих володінь, їх площу й кватирі по всій Україні (612 міських оселищ) й по 57 найбільших містах.

Водопостачання. Постачання населення по містах доброю водою набирає винятково важливого значіння, з огляду на скупченість населення й можливість забруднення джерел водопостачання ріжними пошесними бактеріями (черевного тифу, холери й инш.). Найліпшим засобом водопостачання є проведення водопроводу, тоб-то такої споруди, що подає воду від того місця, де є значний запас доброї води, до місця споживання її.

Але цей засіб дорогий й не завжди можливий для невеличких міст. По таких містах стараються копати вдосконалені колодязі ріжних систем: артезіянські, абісінські, бруклінські і т. и. Всі вони відріжняються від простих колодязів тим, що вода в великій кількості підіймається з остільки глибоких шарів грунту, де вона не може забруднитися. Зрештою й звичайні зрубові або бетонові колодязі при уважному догляді за їх очисткою, та тим, щоб вони були закриті й воду брали спеціяльною посудиною, можуть також задовольняюче обслуговувати невелике оселище.

На Україні (за даними анкет обслідування на 1-X-23 р.) водопроводи громадського користування є в 42 містах, в тому числі в 9 губерніяльних з населенням 1429 т мешканців, в 22 окружних з населенням 705 тис. мешканців і в 11 инших містах з населенням 155 т. мешканців; 17 з 42 міст мають менш ніж 20 т. мешканців; 15 — від 20 до 50 тис. і 4 понад 100 т. мешканців. Крім того, в 48 оселищах міського типу є водопроводи спеціяльного призначіння (фабричні, заводські, рудневі), що лише почасти обслуговують останнє населення. По губерніях всі ці водопроводи розподіляються так: на Волині — 1, на Донеччині — 39, на Катеринославщині — 12, на Київщині — 7, на Одещині — 6, на Поділлі — 4, на Полтавщині — 8, на Харківщині — 10, на Чернигівщині — 3.

У 42 містах, що мають водопроводи громадського користування, далеко не все населення користується водою з них.

Із загальної кількости 156,7 тисяч забудованих володінь в 1923 р. було включено до водопроводної мережи лише 28,7 тисяч, або 18,3% крім того, за роки громадянської війни водопроводні споруди значно попсувались і як наслідок, — 18,4% цієї кількости було в несправному стані. Решта населення цих міст користується водою або з водозбірних будок і грантів (499) або з звичайних колодязів по околицях. Пересічно на 1 мешканця в жовтні 1923 р. припадає 4 відра води на добу, що свідчить про велику непродукційну витрату води, в наслідок попсованости мережи й браку водомірів.

Так чи инакше, по 42 містах водопостачання можна вважати поставленим задовольняюче. Але цього неможно сказати про останні 58 обслідуваних міст. Із них (Конотоп, Ніжин та Куп'янськ) мають досить великої сили водокачки: 21 місто з населенням в 317,7 тисяч має, крім звичайних, удосконалені колодязі, решта ж 34 — з населенням 502,2 тисяч мешканців користується водою з простих колодязів або річок. Серед них є такі великі міста, як Таганрог, Луганськ, Ромни, Першомайськ та инш.

Асенізація. Всю використану воду разом з иншим плинним та сухим брудом, що загниваючи отруює ґрунт і загрожує здоров'ю населення, необхідно усунути за межі міста. Найліпший спосіб відводу плинного бруду — це каналізація, тоб-то система підземних каналів, що по них бруд чи то сам чи за допомогою перекачки стікає на спеціяльно пристосовані місця, де її очищають і обеззаражують. Каналізація може бути лише там, де є водопровод, але з 42 міст України, що мають останні й лише Харків, Київ, Одеса й Катеринослав каналізовані та й то далеко не по всій території. У володіннях, приєднаних до каналізації, за приблизним підрахунком проживало мешканців у 1923 р.: в Харкові 20% всіх мешканців міста, в Київі — 52,3%, Одесі — 62,6%, Катеринославі — 14,1%. По инших містах бруд просто вивозять. Для цієї мети є спеціяльні асенізаційні обози — комунальні й приватні. Справа очистки ще мало охоплена комунальним господарством і в значній мірі лягає на обов'язок домовласників.

Шляхи й засоби комунікації В наслідок збільшення кількости населення й поширення території міст уже стає недостатнім користування примітивними засобами сполучення, виникає потреба в удосконаленіших засобах — конках, трамваях автобусах. Кінних залізниць на Україні немає. Автобусний рух лише виникає (Харків), електричний трамвай є в 9 містах з населенням по-над 50 тисяч у кожному. Із цієї категорії міст лише двоє — Полтава й Таганрог не мають трамвая. В Кременчуці трамвай не працює, в инших же 8 — Житомирі, Катеринославі,

Зінов'євську, Миколаєві, Одесі, Винниці й Харкові його експлоатують комунальні відділи. Загальний протяг лінії на 1-х-23 р. становив 389,5 версти, експлоатованих же було 242,2 в. або 62,2% Загальна кількість моторових вагонів — 759, причіпних — 210, инших 162, всього — 1138, з них придатних для руху — 672, або 59% в ремонті й чеканні ремонту 243 або 21.4% і мертвих 223 або 19,6%. На одного мешканця припадало в 1923 р. поїздок: в Харкові — 58,5, Київі — 40.2, Одесі — 36,8 і в Житомирі — 14,2.

Трамваї обслуговують потреби пасажирського руху (перевозити вантажі доводиться дуже рідко) Потреби вантажового руху обслуговує гужевий та автомобільний комунальний транспорт. Із 100 обслідуваних міст, які дали відомості про транспорт, видно, що останній є в 31 місті. Склад на 1-х 1923 р. — приблизно 250 одиниць гужевого транспорту й 92 автомашини, що з них працює 47. Обслуговує транспорт 19 спеціяльних майстерень (8 кузень, 4 автомайстерні, 3 колесних, 2 столярних, 1 слісарня й 1 лимарня).

Л а з н і. Із кількости 96 обслідуваних міст, що подали відомості про лазні, в 20 зовсім немає лазень громадського користування, з инших 76 міст, 75 лазень належить комунвідділам.

Кількість всіх лазень на 1-х-23 р. — 128, із них 79 або 61.7% працює. Зазначена кількість лазень та їх пропускна здатність є цілком недостатня. Відповідні підрахунки показали, що коли б лазні працювали 6 днів на тиждень, то все міське доросле населення могло викупатись за рік всього 7 разів. Добова пропускна здатність всіх лазень, що працюють, 51,6 тисяч. фактичне ж відвідування по всіх лазнях становить 53,5% цієї кількости.

Б о й н і. В 99 містах є 108 боєнь. Із них 90 або 83,4% належать комунвідділам, 7 — Укрм'ясохолодно-бойні, 5 — орендовані ріжними організаціями і 6 — орендовані приватними особами. Найбільші бойні містяться в губерніяльних містах. Пересічна денна (8 годин) пропускна здатність їх: великої рогатої скотини — 375 голов, дрібного — 405, свиней — 188. Пересічна ж

по Україні є майже вчетверо менша. Технічне обо-рудування й благоустрій більшости боєнь є дуже примитивні, особливо по окружних та инших містах. Всього ветеринарного персоналу на всіх бойнях 97 лікарів та 57 фельдшерів. В 17,5% міських оселищ нема ветеринарних лікарів при бойнях, у 9,3% нема зовсім ветеринарного персоналу, 66,7% не має мікроскопіч-них лабораторій.

Постановка ветеринарно-санітарного догляду за пригнаним до міста скотом і за привезеним м'ясом є також незадовольняюча. Двори для скоту є в 46,6% міських оселищ, поголовний огляд пригнаної скотини провадиться в 38,3%, окремі загони для хворої ско-тини є в 53,5%, огляд привозного м'яса на місцях продажу проводиться в 67,4% міських оселищ.

Благоустрій. Головніші галузі міського благо-устрою становлять забрукованість вулиць, зелені насаждення (парки, сквери, садки, бульвари) й вуличне освітлення. За винятком найбільших міст України, всі ці елементи благоустрію перебувають на перших щаблях розвитку. Спадщина, що її дістали міста від минулого часу в цій галузі є мізерна й стосується майже виключно до центральних частин міст; діяль-ність комунгоспів за радянський період поки що гальмується, в наслідок браку коштів. Приблизні під-рахунки показують, що по всіх обслідуваних містах, беручи загалом забрукованість становить не більш 12% всієї площи вулиць.

Вуличне освітлення є тільки по центральних вулицях й за кількістю точок горіння це освітлення мізерне. Ціла низка дрібних міст зовсім не має вуличного освітлення. По де-яких містах покладено на обов'язок кожного домовласника, за свій рахунок, освітлювати зовні власний будинок.

№№ по черзі	Міста	Кількість всього населення обох статей (у тис.)	Кількість забудованих володінь (у тис.)	Загальна площа забудованих володінь (у тис. кв. саж.)	Кількість житлових квартир, взятих на облік (у тис.)
		1	2	3	4
	По Україні (612) . . .	**5087,6**	**544,6*)**	—	**1034,6**
	Міста й оселища міського				
	По над 100 тис. (4) .	1188,5	47,5	—	248,7
	Від 50 до 100 тис. (7)	467,3	36,3	—	93,7
	„ 20 „ 50 „ (25) .	793,8	84,3	—	158,6
	„ 10 „ 20 „ (68) .	931,7	129,7	—	185,5
	До 10 тис. (508) . . .	1706,3	246,8	—	348,1
	Разом по містах (154)	3 630,1	337,5	—	740,5
	Разом по оселищах міського типу (458) .	1457,5	207,1	—	294,1
	Губерніяльні, окружні мійські осе				
1	Олександрія	19,0	2,3	980,9	3,0
2	Амур-Нижнєдніпровськ	23,9	3,2	601,8	6,1
3	Артьомівск (Бахмут) .	29,3	2,8	623,0	5,0
4	Охтирка	25,1	4,4	2002,7	4,8
5	Балта	17,2	2,4	828,0	3,6
6	Біла Церква	39,0	4,5	2169,8	6,3
7	Бердичів	45,1	2,6	1467,9	8,4
8	Бердянськ	22,0	3,3	2337,2	5,0
9	Богодухів	13,9	2,3	1094,8	2,7
10	Винниця	51,4	3,9	2062,1	7,9
11	Гайсин	13,8	1,6	449,9	2,4

*) Число забудованих володінь стосується до 608 міських оселищ

ТА КВАТИРІ

% порожніх кватир	Число кімнат та кухонь у занятих кватирях (у тис.)	У них живе (у тис.)	Ч. кімнат та кухонь у порож. кв. (у тис.)	Число кватирь з електрикою (у тис.)	У занят. кватир. пересіч. площа: Однієї кімнати	У занят. кватир. пересіч. площа: На 1 меш.	Крім того, громадсько-спеціяльн. характеру: Кількість	Крім того, громадсько-спеціяльн. характеру: У них мешканців (у тис.)	Крім того, громадсько-спеціяльн. характеру: Число кімнат і кухонь	Крім того, громадсько-спеціяльн. характеру: Пересічна площа на 1 м.
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
2,1	**2481,0**	**4887,3**	**38,7**	**181,2**	**30,9**	**11,6**	**3407**	**140,3**	**29,6**	**10,9**
типу з кількістю населення.										
3,6	698,3	109,4	13,6	71,0	32,1	15,0	880	42,6	10,5	13,6
2,3	219,1	431,2	4,6	16,1	27,2	11,1	670	30,6	5,1	9,3
1,9	404,2	758,4	6,6	30,9	28,1	10,9	696	28,8	6,1	10,0
1,6	416,5	901,9	4,9	22,3	31,3	10,6	629	21,6	4,4	10,2
1,4	712,9	1.683,4	9,0	40,6	32,4	10,1	532	16,7	3,5	9,4
2,6	1891,1	3442,9	34,5	141,8	30,3	12,3	3.025	130,0	27,1	11,0
0,9	589,9	1144,4	4,3	36,1	32,7	9,9	382	10,3	2,2	9,4
лища з населенням по над 20 тисяч.										
1,3	8,4	18,1	0,0	0,3	28,9	10,3	24	0,9	0,2	17,5
5,3	16,7	23,6	0,1	0,1	27,0	13,3	7	0,2	0,0	4,5
0,0	12,7	27,7	0,0	1,2	26,7	9,5	20	1,3	0,2	20,3
0,5	10,3	24,9	0,1	0,5	10,3	11,8	8	0,3	0,1	7,5
2,4	8,1	16,5	0,1	0,2	21,7	7,9	19	0,6	0,2	8,1
2,3	16,9	36,7	0,4	0,2	26,2	8,3	42	1,2	0,3	8,5
1,2	21,4	42,4	0,2	2,4	24,3	9,0	25	1,2	0,2	8,8
5,2	14,0	21,0	0,4	0,3	21,2	10,1	20	0,9	0,2	6,7
1,1	5,4	13,8	0,1	0,3	33,7	9,6	19	0,4	0,2	14,1
0,3	21,3	45,5	0,0	3,4	26,3	9,2	76	5,9	1,2	11,4
0,0	6,2	13,1	0,0	—	23,8	8,0	12	0,6	0,1	10,9

виключено 4 осел. міськ. типу на Донеччині за дефектністю матеріялу

Володіння та квартирі (продовження).

№№ по черзі	Міста	Кількість всього населення обох статей (у тис.)	Кількість забудованих володінь (у тис.)	Загальна площа забудованих володінь (у тис. кв. саж.)	Кількість житлових квартир, взятих на облік (у тис.)
	б	1	2	3	4
12	Катеринослав	129,4	5,9	2093,9	26,2
13	Житомир	68,3	1,2	2865,9	12,5
14	Запоріжжя	43,9	2,9	961,5	8,6
15	Зинов'євськ (Лисаветгр.)	51,6	5,6	1558,2	12,0
16	Золотоноша	15,7	1,9	1018,0	2,8
17	Ізюм	15,4	2,4	1131,3	2,9
18	Кам'янець-Подільськ	29,8	2,5	1035,7	6,5
19	Київ	413,4	13,6	8969,3	81,3
20	Конотоп	29,1	3,1	1990,7	5,3
21	Коростень	8,7	0,8	368,2	1,7
22	Корсунь	8,9	1,4	710,1	1,6
23	Красноград	11,5	1,0	588,6	2,3
24	Кременчук	55,0	3,2	985,9	10,5
25	Кривий-Ріг	19,0	2,7	1441,2	4,1
26	Купянськ	10,2	1,4	970,2	1,9
27	Лубні	19,0	1,7	854,6	3,3
28	Луганськ	44,2	5,1	1089,4	9,6
29	Малин	7,4	0,8	384,4	1,2
30	Маріуполь	31,5	3,9	1794,2	6,8
31	Мелітополь	23,3	2,0	805,0	4,7
32	Могилів	19,6	2,7	1545,5	4,6
33	Ніжин	34,5	4,6	3098,3	6,1
34	Миколаїв	83,7	5,9	4887,4	19,0

% порожніх квартир	Число кімнат та кухонь у занятих квартирях (у тис.)	У них живе (у тис.)	Ч. кімнат та кухонь у порож. кв. (у тис.)	Число квартир з електрикою (у тис.)	У занят. кватир. пересіч. площа		Крім того, громадсько-спеціяльн. характеру			
					Однеї кімнати	На 1 меш.	Кількість	У них мешканців (у тис.)	Число кімнат і кухонь	Пересічна площа на 1 м.
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
4,8	81,3	119,7	1,6	4,2	27,4	14,3	91	4,8	1,4	11,7
1,3	31,3	59,5	0,5	1,1	29,8	12,3	327	8,8	1,8	8,4
2,7	23,2	41,2	0,2	1,9	23,8	9,7	47	2,2	0,5	8,7
6,4	28,8	48,8	1,6	1,6	26,2	11,1	31	1,5	0,2	5,4
0,6	6,9	15,2	0,0	0,2	30,8	10,2	12	0,4	0,1	9,5
1,0	7,7	15,2	0,1	0,6	31,5	11,2	10	0,3	0,1	7,9
1,8	17,7	28,1	0,4	1,7	27,2	12,6	26	1,5	0,4	9,1
1,8	215,9	381,5	3,6	30,7	33,2	15,9	381	19,2	4,8	12,8
0,4	12,3	28,0	0,1	0,4	36,2	11,2	33	1,0	0,3	13,1
1,5	3,4	8,5	0,1	0,3	30,0	8,7	6	0,2	0,0	...
0,6	3,5	8,7	0,0	0,1	43,9	13,7	5	0,2	0,0	5,9
2,6	5,5	10,7	0,1	0,5	28,7	10,8	21	0,6	0,1	12,2
1,7	29,7	52,3	0,3	1,1	22,9	9,3	48	2,5	0,4	11,9
4,7	8,3	18,4	...	0,2	35,9	12,5	3	0,1	0,0	3,9
1,2	4,9	9,5	0,1	0,7	40,0	14,5	19	0,5	0,1	13,9
1,8	8,7	18,2	0,1	0,7	31,2	10,8	11	0,0	0,1	9,6
1,9	23,4	12,1	0,4	2,8	25,7	10,1	33	1,3	0,3	7,1
0,2	2,6	7,4	0,0	0,2	34.2	9,9	3	0,1	0,0	23,6
3,2	18,2	30,2	0,6	1,0	25,6	10,8	20	1,3	0,2	7,9
2,7	12,5	21,8	0,3	0,4	26,9	11,7	26	1,4	0,2	9,1
2,7	11,7	19,2	0,3	0,7	19,9	8,7	13	0,4	0,1	11,7
0,2	13,1	32,8	0,0	0,9	40,6	12,0	34	1,6	0,3	7,0
3,2	52,4	78,3	1,4	3,8	25,3	12,2	49	2,8	0,4	7,7

Володіння та кватирі (кінець).

№№ по черзі	Міста	Кількість всього населення обох статей (у тис.)	Кількість забудованих володінь (у тис.)	Загальна площа забудованих володінь (у тис. кв. саж.)	Кількість житлових кватирь взятих на облік (у тис.)
	6	1	2	3	4
35	Новгород-Сіверський .	10,4	1,3	874,9	1,8
36	Одеса	324,0	11,5	11696,5	81,8
37	Павлоград	15,7	1,8	678,6	3,4
38	Першомайськ	25,2	3,9	1314,0	5,1
39	Полтава	87,6	5,7	3120,1	16,5
40	Прилуки	26,7	3,1	1207,8	5,2
41	Проскуров	25,4	2,1	549,3	4,3
42	Ромни	33,2	2,9	1705,7	6,3
43	Слав'янськ	21,5	2,8	1340,2	4,8
44	Сміла	21,4	2,8	1085,6	4,1
45	Сновськ	7,7	0,7	275,1	1,2
46	Сталін (Юзовка) . . .	32,1	2,1	646,6	7,0
47	Старобільськ	6,2	0,9	546,1	1,3
48	Суми	36,9	4,3	1642,7	7,2
49	Таганрог	68,9	7,9	1983,3	15,3
50	Тульчин	11,7	1,1	681,0	2,1
51	Умань	41,3	3,7	1420,2	7,6
52	Харків	321,6	16,5	6479,3	59,1
53	Херсон	42,2	4,8	1183,7	10,7
54	Черкаси	31,7	3,9	1438,8	6,5
55	Чернигів	36,7	2,9	1952,3	6,2
56	Шахти	18,2	2,1	403,0	4,0
57	Шепетівка	6,1	0,9	576,9	1,3

% порожніх квартир	Число кімнат та кухонь у занятих кватирях (у тис.)	У них живе (у тис.)	Ч. кімнат та кухонь у порожн. кв. (у тис.)	Число кватирь з електрикою (у тис.)	У занят. кватир. пересіч. площа		Крім того, громадсько-спеціяльн. характеру			
					Однієї кімнати	На 1 меш.	Кількість	У них мешканців (у тис.)	Число кімнат і кухонь	Пересічна площа на 1 м.
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
0,3	4,3	9,9	0,0	0,5	13,7	11,7	13	0,5	0,1	12,1
7,3	215,5	301,8	7,9	18,2	32,7	16,9	296	12,0	3,0	17,0
3,5	8,4	11,7	0,2	1,2	25,2	11,4	28	0,0	0,1	18,8
1,7	11,7	24,4	0,2	0,1	25,0	8,2	15	0,5	0,1	6,1
1,2	40,7	80,9	0,3	1,2	31,7	11,6	101	6,2	0,8	9,6
0,9	10,5	26,2	0,1	0,4	30,9	9,1	20	0,7	0,1	5,2
0,4	12,1	23,5	0,1	1,1	24,7	9,3	29	1,4	0,1	12,8
0,7	13,0	32,1	0,0	1,3	36,1	10,9	21	1,0	0,2	9,0
2,8	10,2	19,9	0,3	0,2	27,8	10,1	54	1,3	0,5	12,6
0,4	11,3	21,0	0,0	0,9	26,4	9,9	13	0,4	0,1	9,3
0,3	3,0	7,5	0,0	0,6	28,6	9,3	2	0,1	0,0	13,1
0,3	18,0	31,6	0,1	2,9	24,7	9,7	20	5,0	0,1	5,6
1,6	3,3	5,8	0,1	0,0	25,2	10,5	9	0,4	0,1	8,2
1,0	17,0	36,1	0,2	2,4	36,5	12,3	14	0,6	0,1	11,5
1,2	41,9	66,1	0,5	1,2	26,9	12,4	38	2,9	0,3	9,2
0,3	5,8	10,9	0,0	0,4	23,4	9,1	9	0,8	...	...
2,0	20,9	39,4	0,4	1,7	27,2	10,9	32	1,4	0,3	9,1
0,4	155,5	303,5	0,5	17,8	32,0	12,3	112	6,6	1,3	11,3
5,4	30,9	39,9	1,5	1,6	23,8	13,8	30	1,4	0,3	11,9
1,7	18,3	30,3	0,3	1,4	26,7	11,6	46	1,0	0,2	6,3
0,4	18,0	33,4	0,1	3,1	31,7	13,3	61	3,3	0,9	16,2
0,1	8,4	17,6	0,0	0,1	28,0	10,1	14	0,6	0,1	9,4
0,1	3,0	6,3	0,0	0,5	29,3	9,5	4	0,1	0,0	15,0

Пожежна справа.

За минулих часів Європейська Росія *) що-року від пожеж мала по-над 100 мільйонів карбованців збитку. З цих коштів 26% припадало на міські пожежі, при чому пересічний збиток від кожної пожежи в місті досягає 4396 карб., а в сільських місцевостях лише 1110 карб.

В наслідок імперіялістичної й громадянської війн, що надзвичайно сприяли по містах виникненню й поширенню пожеж, пожежність за наших часів значно перевищує довійськову й дає збитки незрівняно більші, ніж за довійськовий період.

До головніших причин, що сприяють поширенню пожежности, належать:

1. Надмірне скупчення населення: пересічно на кожного мешканця припадає 11,6 кв. аршин житлової площи. Така скупченість виникла, як наслідок припинення за військових часів ремонтової й будівельної діяльности.

2. Велика, порівняно, кількість недобудованих і головне зруйнованих будівель, що становлять за переписом 1923 р. 8% всієї кількости будівель.

3. Масовий перехід міського населення до опалення тимчасовими залізними пічками й попсованість пічних установок і багато инш.

В нижченаведеній таблиці зроблено порівняння пожежности 1922-23 р. **) з довійськовим часом за 10 років: з 1900 по 1909 р.р. включно; проте, слід мати на увазі, що за відомостями центрального пожежного відділу 1922 рік дав порівняно з самим 1921 р. зменшення кількости пожеж на 32,7%:

---

*) „Статистика пожаров за 1895 — 1910 г. г." Видання Ц. С. Ком 1912 року.

**) Відомості про пожежність в містах за 1922 - 23 бюджетний рік відділ міської статистики ЦСУ зібрав по своїй лінії лише частково по Волині, Донеччині, Катеринославщин і, Одещині, й Поділлю В таблиці подано відомості про міста з населенням по-над 20 тис

Кількість помеж, що припадала пересічно на рік.

	Київ	Одеса	Харків	Катеринослав.	Житомир	Таганрог	Вінниця	Бердянськ	Мелітополь
За довійськ. часів .	106	233	171	107	35	20	8	7	8
За 1922-23 р.	277	206	180	157	148	30	37	7	31

	Херсон	Кам'янець-Поділ.	Проскурів	Артьомівськ	Луганськ	Маріуполь	Слов'янськ	Всього пожеж
За довійськ. часів . .	66	8	4	15	15	16	7	826
За 1922-23 р.	87	16	37	8	13	5	10	1249

Обчисливши відсоток кількости пожеж за 1922-23 р. від довійськової кількости, маємо збільшення пожежности на 51,2% 0.

Отже, питання про відповідну організацію боротьби з пожежами є для сучасного моменту актуальним.

Тепер перейдемо до розгляду стану організації самої техничної допомоги на випадок пожеж. З 88 обслідуваних міських оселищ в 4 (Корсунь, Старокостантинів, Богуслав та Звенигородка) зовсім немає організованої пожежної допомоги, хоч і є міські пожежні обози.

З міст: Амур-Нижньодніпровськ, Красний Сулін і Шостка не мають міських команд і їх обслуговують в пожежному відношенні команди спеціяльного призначення.

З останніх 81 міських оселищ 9 губцентрів, 43 окрцентри та 29 инших міських оселищ мають 117 пожежних організацій, що з них 96 являють собою комунальні наймані команди й 21 — вільно-пожежні дружини. Що до вільно-пожежних дружин, то слід зауважити, що хоча спосіб організації боротьби з пожежами за допомогою вільно-пожежних дружин є

для міст наймożливіший при місцевому бюджетові, проте, не зважаючи на це, вони не мають великого поширення: 80% міст їх зовсім не знає. З другого боку, й техничне значіння вільно-пожежних дружин є незначне, бо з 21 дружини 9, тоб-то 43% загальної їх кількости, не мають власного пожежного інвентарю.

Виключно вільно-пожежні дружини обслуговують лише 4 місті: Коростень і Шепетівку на Волині й Канів та Малин на Київщині. Всі обслідувані міста за кількістю пожежних організацій можна розподілити таким чином:

Київ має 11 пожежних команд (частин), Харків — 7. Одеса — 4, Житомир — 3 по 2 пожежні команди має 15 міст, решта 62 міст має лише по 1 пожежній команді.

Пересічно на 1 місто припадає:

Групи міст	Пожежних організацій	Пожежних робітників
По Україні	1,44	42,5
Губцентри	3,44	14,6
Окрцентри	1,25	39,8
Інші міські оселища	1,10	14,3

Наведені абсолютні числа самі по собі ще не є показковими для того, щоб на підставі їх можна було зробити висновок, оскільки вистачає й оскільки рівномірно розподіляються пожежні організації.

До розвязання останнього питання ми підійдемо з боку фактичного оперативного радіусу пожежних організацій в окремих групах міст і на підставі нормального (такого, що повинен бути) радіусу визначимо в відсотковому відношенні фактичний стан кількости пожежних організацій що до нормального.

Пересічно для всіх міських оселищ оперативний радіус пожежних організацій становить 1,5 версти, що навряд-чи можна назвати нормальним, до того-ж треба ще взяти до уваги, що не завжди доводиться мати діло з площею круга й, таким чином, найдальші точки виїзду пожежних команд будуть перебувати не за 1½, а за 2 й більше верст. В таких умовах своєчасне прибуття пожежних команд до місця пожежи, в чому й полягає найголовніша вимога успішности боротьби з пожежами, є звичайно неможливе,

за винятком тих міст, де вже перейшли до автотяги. Тому доцільніше, цінуючи становище, триматись думки практиків, що вважають за нормальне таке становище, коли район діяльности пожежної команди не перевищує одноверстного радіусу.

Підходячи з таким маштабом до окремих груп міст, порівняємо кількість пожежних команд з потрібною кількістю, а саме (для губцентрів беремо двохверстний радіус):

Кількість пожежних організацій, що припадає на 1 місто:

Групи міст	Нормальна	Фактична	У % % відношенні до нормальн.
По Україні	2,93	1,44	49,1
Губцентри	4,37	3,44	78,7
Окрцентри.	2,95	1,25	42,3
Інші міські оселища	1,62	1,10	67,9

Отже пересічно фактичний стан є нижчий од нормального майже на 50%.

Нарешті спинимось на характеристиці пожежних організацій що до їх техничного оборудування й насамперед що до поширення удосконаленого інвентарю: автомобілів, механичних помп, апаратів рятування й димових масок. Автомобілі є лише в 16 містах. Перехід до автотяги почав поширюватись на Україні вже після революції, за винятком м. Київа, де й раніш був 1 автомобіль.

Цей перехід відбувся лише частково, бо лише м. м. Бердянськ та Миколаїв не мають в своїх обозах коней. Апарати рятування є в 11 містах, при чому з 30 апаратів Київ має 9, Одеса — 8 і Харків — 3. Оєтаннє пояснюється тим, що апарати рятування є необхідне приладдя для тих частин, що їм доводиться мати діло з кількоповерховими будинками. Димові маски є лише в 17 містах.

Головний тип помп являють ручні, що становлять 95% загальної їх кількости. Парових та бензиномоторових є лише 5%. Поширення помп вищого типу є можливе лише при умові великих водозборів або водопроводів. При водопроводах значної сили, тоб-то не менш 4 атмосфер тиснення, пристосованих для

протипожежних завдань, не потрібні машини, а досить лише одного рукава.

Водопроводи, що їх маємо ми, здебільшого бувають цілком достатньої дужости, але пристосовано їх для протипожежних завдань лише частково, при чому саме пристосування є тим більше, чим значніше за населенням місто.

Покажчиком пристосування водопроводів для протипожежних завдань є відношення фактичної кількости пожежних грантів до потрібної кількости, що й наведено в такій таблиці:

Кількість пожежних грантів пересічно на 1 місто:

Групи міст	Нормальна кількість 2) гранти на 1 кварт.)	Фактично	У % до взятої норми
По-над 100 тис. .	1079	999	92,6
Від 50 — 100 „ .	449	273	61,2
„ 30 — 50 „ .	412	93	22,6
Менш 30 тис. . .	244	22	9,0

Що ж до оборудування організацій найпоширенішим пожежно-техничним інвентарем, то виявлено, що окремі міста дуже нерівномірно, а иноді й недосить, мають найнеобхідніших засобів для боротьби з пожежами й в першу чергу помп, бочок, рукавів, а також і живого інвентарю — коней. По окремих містах відсутність перелічених видів інвентаря розподіляється так: в 5 містах немає коней, в 2 — помп і т. д. З другого боку, в 20 містах кількість приймальних рукавів, а в 13 — викидних є менша, ніж кількість помп.

Отже в таких випадках немає змоги цілком використати роботу помп. Далі 14% міст порівняно недосить забезпечені викидними рукавами, а саме 4 міста мають лише по 1 викидному рукаву й 8 по 2, що не можна вважати за нормальне при пересічній довжині викидного рукава в 30 аршин і при необхідності завжди підходити як-найближче до вогнища пожежи.

В групі инших міст маємо обслуговування тягою в меншій, ніж потрібно, мірі. З иншого інвентарю найчисленіші й найпоширеніші — це приставні драбини. Вірьовок для рятування немає в 43 міських оселищах, кішок — у 36.

Сільське господарство України в 1924 році.

Посівна площа *).

Посівна площа індивідуальних селянських господарств у 1924 році досягла 17514,8 тис. десятин, тоб-то на 1120,7 тис. десятин або на 6,8% збільшилася порівняно з площею 1923 року. Збільшення це припадає не тільки на степову смугу, що дуже потерпіла в 1921 році і не зовсім відновила своє господарство, але й на лісостепову. Степ розширив свою посівну площу на 756,0 тис. десятин, або на 9,5%; Лісостеп—364,7 тисяч десятин, або на 4,3%.

Зміни посівної площи Лісостепу й Степу за останні роки порівняно з 1916 роком видно з таких даних (в тисячах десятин):

Роки	Лісостеп	Степ	Україна
1916	9198,1	10061,5	19259,6
1921	7947,4	9162,3	17110,0
1922	8300,2	6085,5	14385,7
1923	8434,7	7959,4	16394,1
1924	8799,4	8715,4	17514,8

У %% до площи 1916 року, взятої за 100:

1916	100,0	100,0	100,0
1921	86,4	91,1	88,8
1922	90,2	60,5	74,7
1923	91,7	79,1	85,1
1924	95,9	86,5	91,0

За період 1916 — 1921 р.р., під впливом загальновідомих обставин війни й революції, посівна площа України скоротилася на 2150 тис. десятин, або на 11,2%. Засуха 1921 року нанесла новий дуже тяжкий удар селянському господарству України: під впливом

*) Розділи „Посівна площа" та „Скотарство" написано за остаточними підсумками весняного вибіркового перепису 1924 року.

засушливого 1921 року посівна площа в 1922 році дала дальше скорочення на 2724 тис. десятин. Таким чином, посівна площа 1922 року була на 4874 тисячі десятин або на 25,3% меншою від площи 1916 року. Скорочення площи в 1922 році припадає виключно на засушливі губернії степової смуги. Лісостеп не тільки не скоротив, а, навпаки, розширив у 1922 році свої посіви. Дальший 1923 рік являє собою рік значного відновлення потерпілої від засухи степової смуги. Що ж до Лісостепу, то його посівна площа в 1923 р. держалася на рівні попереднього року, давши ледве помітне розширення. В 1924 році площа посіву розширилася не тільки в Степу, але й в Лісостепу, що треба розглядати, як дуже сприятливу особливість цього року, що відріжняє його від 1923.

Порівнюючи дані про посів 1924 року з даними 1921 та 1916 р.р., бачимо, що в 1924 році площа самих тільки індивідуальних селянських господарств перевищила на 404,8 тис. дес. площу 1921 року і лише на 1744.8 тис. дес. або на 9% одстає від усієї площи 1916 року селянських та приватновласницьких (нетрудових) господарств. Як що ж узяти всю посівну площу 1924 року — селянських індивідуальних господарств, колективів та радгоспів—і порівняти з площею 1916 р.. то одержимо такі результати:

	1916 р.	1924 р.	В 1924 році (більше, + менше —)	
	Тисяч десятин		в тис. дес.	у %%
Лісостеп .	9198,1	9298.4	+ 100.3	+ 0,8
Степ . . .	10061,5	9035,7	— 1025,8	— 9,2
Україна	19259,6	18334.1	— 925,5	— 4,8

Відціля видно, що площа 1924 року недосягла площи 1916 року всього лише на 4,8%, або на 925,5 тис. десятин. Це в цілому по Україні. Лісостеп же, не мавши за останні роки виключних струсів, перевищив на 100,3 тис. десятин площу 1916 року. Займаючи вигідне географичне становище і маючи великий земельний простір, Степ не відстав би, а швидче випередив би Лісостеп в темпі розвитку посівної площи, як би не голод 1921 року. Таким чином, не

будь у 1921 році засухи, посівна площа України в 1924 році перевищила б площу 1916 року, щой тепер ми вже маємо в більшій половині України в Лісостепу.

При порівняннях площу 1916 року ми брали всю—селянську й приватновласницьку (нетрудову). Революція знищила нетрудове землекористування. Бувші нетрудові землі здебільшого відійшли в користування селян.

Які-ж зміни відбулися в посівній площі індивідуального селянського користування? Відповідь на це питання дають такі цифри, де посіви селянського користування (на своїй та орендованій землі) взято за 100:

Рух селянської посівної площи

Лісостеп	Степ	Україна
100,0	100.0	100,0
110,9	107,3	108,9
115,7	71,3	91,5
116,4	93,2	103,5
122,6	102,1	111,4

Селяни не тільки засіяли всю площу, що перебувала в їхньому користуванні в 1916 році, але й поширили її на 11,4% за рахунок нетрудових земель.

Ступінь охоплення селянськими господарствами бувшої нетрудової площи в Лісостепу та Степу є значно ріжний. В Лісостепу охоплено 82% бувшої нетрудової посівної площи, тоб-то вичерпано майже ввесь приступний для обробки земельний запас, як що мати ще на увазі инших користувачів (колективи, радгоспи й инші). Тим часом у Степу зорано всього лише 11% нетрудової посівної площи. Ця відсталість Степу як уже відзначалося, пояснюється засухою 1921 року, що дуже підірвала продукційну дужість степового краю.

Із окремих губерній найбільше розширення посівної площи в 1924 році дали Донеччина та Катеринославщина, найменше — Полтавщина та Чернигівщина.

Одночасно з значним кількосним розширенням посівної площи 1924 рік дав сприятливі зміни в пропорції культур. Як відомо, за останні роки аж до 1923 відбувався процес натуралізації господарства. Цей процес у рільництві виявлявся в тому, що цінніші товарові культури (пшениця й инш.) скоротилися, а натомість розширилися культури чисто харчового значіння—жито, гречка, просо й инш. Ще в 1923 році процес цей зупинився, а в де-яких культур навіть пішов в зворотному напрямкові. В 1924 році рільництво йшло далі цим шляхом збільшення ролі цінніших хлібів. Ось дані про зміни пропорції культур у 1924 році порівняно з 1923 роком (у %):

Табл. 1.

Культури	Лісостеп			Степ			Украïна		
	1923 р.	1924 р.	В 1924 р. більше +, менше —	1923 р.	1924 р.	В 1924 р. більше +, менше —	1923 р.	1924 р.	В 1924 р. більше +, менше —
Жито озиме .	35,6	31,2	—1,1	22,8	21,9	—0,9	29,4	28,1	—1,3
Пшен. озима .	8,1	8,5	+0,4	10,0	12,6	+2,6	9,0	10,5	+1,5
„ яра .	6,6	7,8	+1,2	14,7	20,1	+5,4	10,5	13,9	+3,4
Ячмінь . .	11,8	11,0	—0,8	23,7	22,7	—1,0	17,6	16,8	—0,8
Овес	10,8	10,5	—0,3	3,3	2,3	—1,0	7,2	6,4	—0,8
Гречка . . .	8,9	8,2	—0,7	0,4	0,2	—0,2	4,8	4,2	—0,6
Просо	5,3	4,7	—0,6	4,1	1,9	—2,2	4,7	3,3	—1,4
Кукуруза . .	2,1	1,8	—0,3	7,9	6,3	—1,6	4,9	4,1	—0,8
Картопля . .	3,1	2,5	—0,6	0,8	0,5	—0,3	2,0	1,6	—0,4
Олійні	2,0	2,4	+0,4	7,5	6,8	—0,7	4,7	4,6	—0,1

З цих даних ясно видно й характер і розмір змін, що відбулися. Залишаючи осторонь деталі, бачимо скрізь збільшення відсотку найдорожчих товарових культур—озимої й ярої пшениці та скорочення всіх инших культур.

Найзначнішими ці зміни були в Степу, де озима пшениця збільшилася з 10,0% до 12,6%, а яра — з 14,7% до 20,1%. В абсолютних числах майже ввесь приріст посівної площи у 1924 році припадає на пшеницю, що видно з таких даних:

Приріст посівної площи в 1924 році
(в тисячах десятин)

	Всіх культур	Пшениці (озимої й ярої)
В Лісостепу . . .	364,7	184,7
В Степу	756,0	888,4
По Україні .	1120,7	1073,1

В Степу площа пшениці зросла не тільки за рахунок нового приросту посівної площи, але й за рахунок скорочення посіву инших культур. Розширення площи під посівами пшениці ґрунтується на відносно високій дохідності пшениці в звязку з великим попитом на європейському та внутрішньому ринкові Ціна пшениці в довійськовий час (восени 1913 року) була вищою від пересічної ціни 7 головних хлібів у Лісостепу на 23,0%, в Степу — на 30,4% по Україні — на 26,4%. Восени 1923 року ціна пшениці перевищувала пересічну ціну головних хлібів у Лісостепу на 54,3%, в Степу — на 57,9%, по Україні — на 57,1%. На весну становище пшениці на ринку ще більше поліпшало, що й викликало такий значний приріст площи її посіву.

Зміна площи инших культур має менше значіння хоча є дуже показкова для з'ясування тенденцій, що намітилися в рільництві в 1924 році. В Лісостепу необхідно відзначити збільшення посівів олійних та бобових рослин, цукрового буряку, кормових трав, баштанних та городніх рослин. В Степу, крім пшениці, трохи збільшилася абсолютно також площа ячменю та озимого жита. Останні культури скоротилися, в тому числі й кукуруза, що має в Степу, як засухотривала рослина, особливе значіння.

Ні агрономична пропаганда про поширення посівів засухотривалих рослин, ні навіть тяжка засуха 1921 року не змогли протистати чинності розвитку товарових відносин на вибір населенням дохідніших культур.

Таким чином, необхідно визнати, що селянське господарство в 1924 році, не вважаючи на надто несприятливі для посіву умови погоди, досягло в царині рільництва великого успіху, як у розширенні посівної площи, так і в поліпшенні її якісного складу.

Врожай.

Умови сійби й росту хлібів у 1924 році, як озимих, так і ярих, були виключно несприятливими. В степових губерніях протягом усього вересня й на початкові жовтня була дуже суха погода, що не давала змоги приступити до сійби в звичайний час. Масова сійба почалася після дощів лише в жовтні й затяглася до середини листопаду. Ці пізні посіви пішли під сніг не зовсім окріпшими й уже восени викликали побоювання неврожаю. В той самий час у лісостепових губерніях через теплу й дощову осінь, що затяглася до останніх чисел листопаду, спостерігалося протилежне явище — великий переріст озимини. В результаті, на весну озимина дала великий, проти звичайної норми, відсоток загибелі.

Умови росту хлібів протягом весни й літа не змінились на краще. Холодний та дощовий квітень затримав трохи сійбу ярих. У дальшому, майже по всій Україні, наступила засушлива погода, що вперто трималась до кінця вегетаційного періоду. Дощі, що коли-неколи випадали, були чисто місцевими, смуговими й охоплювали невеликі простори. Ця обставина сприяла ріжноманітності стану посівів. З другої половини квітня по 15 липня стан головних хлібів загалом по Україні погіршав на 32%. Особливо погіршали посіви протягом весни й літа по південно-степових губерніях (—47%).

Несприятливі метеорологичні умови спричинилися до масової загибелі посівів. У де-яких округах України загинуло за 50% посівної площи. За приблизними обчисленнями, площа, що загинула, включаючи й зімню загибель, досягає величезної цифри — 3600 тисяч десятин.

У результаті врожай 1924 року був значно нижчий од торішнього. Ось дані, що характеризують

валовий збір польових культур 1924 року порівняно зі збором 1923 р. по всій Україні:

Культури	Зібрано тис. пудів *)		В 1924 р. зібрано менше ніж у 1923 р.	
	1923 р.	1924 р.	у тис. пуд.	у % %
Жита озимого .	333905,0	191774,7	142130.3	42,6
Пшен. озимої .	101272,7	66840,0	35325,3	34,9
„ ярої . .	66840,0	54085,8	12754,2	19,1
Ячменю . . .	138192,0	82254,0	55938,0	40,5
Вівса	72362,1	46757,9	25604,2	35,4
Гречки	35595,1	29415,8	6179,3	17,4
Проса . . .	41848,3	32874,4	8973,9	21,4
Кукурузи . . .	63321,9	51321,4	11997,5	18,9
Всього головн. культур. .	853337,1	554434,4	298902,7	35,0

Незважаючи на розширення більше ніж на 1 мільдес. посівної площи, валовий збір головних хлібів 1924 року порівняно з попереднім скоротився на 298902,7 тис. пудів, або на 35,0%.

Це скорочення сільсько-господарської продукції нанесло новий тяжкий удар незовсім зміцнілому після голодного 1921 року сільському господарству України.

Отак поки що панує стихія природи над урожаями — основою багатства нашої країни.

Людина не безсила в боротьбі з природою; вона багато могла-б і повинна була-б зробити в цьому напрямкові. На жаль царський уряд далеко був од справжньої допомоги селянству. Недивно через це, що найхлібніша степова смуга України й зараз, як і багато років тому назад, стоїть перед повсякчасною загрозою недороду, що підриває основи добробуту цієї багатої країни.

Радянська влада в міру сил і коштів, вживає рішучих заходів боротьби за сталість урожаїв шляхом землевлаштування агрикультурних та инших заходів.

---

*) Обчислення збору за обидва роки переведено одинаковим методом із внесенням поправки на стан посівів та на багаторічну врожайність.

Як видно з наведених вище даних найбільший недобір у 1924 році абсолютно й відносно дали чисто хлібні (жито, пшениця) та кормові (овес, ячмінь) рослини. Максимальне скорочення дає жито (142130,3 тис. пуд. або 42,6%) та ячмінь (55938,0 тис. пуд. або 40,5%). Останнє місце за розміром скорочення збору займає гречка та кукуруза. Збір олійних рослин не тільки не скоротився, а навіть трохи збільшився, побільшав також трохи й збір баштанів. Збір польової картоплі скоротився. Ось дані що до цього (в тис. пуд.):

Культури	1923 р.	1924 р.	Ріжниця 1924 у %% (більше +, менш.—)
Олійні рослини.	45803,0	46724,3	+ 2,0
Картопля (в переводі на зерно)	48622,3	35533,3	—26,9
Баштанні (в переводі на зерно)	28366,0	31013,0	+ 9,3

Недорід 1924 року по території мав ріжноманітний характер. Поруч із ділянками, де не вродило, траплялися ділянки з задовольняючим урожаєм. Це, розуміється, зменшило тягар лиха. Загалом більше потерпів од недороду засушливий Степ, скоротивши в 1924 р. продукцію головних хлібів порівняно з 1923 р. на 40,2% проти 31,2% скорочення Лісостепу.

Відсоток скорочення продукції окремих культур Лісостепу та Степу видно з таких даних:

	Жито	Пшен. оз.	Пшен. яра	Ячмінь	Овес	Гречка	Просо	Кукуруза
Лісостеп . .	36,0	29,7	27,9	35,7	31.1	16,5	8,2	27,4
Степ	55,0	40,4	14,1	43,0	57,1	50,5	53,9	16,0

Всі хліби, крім ярої пшениці й кукурузи, по Степу дали значно більшу проти Лісостепу втрату Що ж до окремих губерній, то становище їх відносно

збору хлібів є далеко неоднакове. Наведемо дані про збір головних хлібів:

Губернії	Зібрано тисяч пудів		Ріжниця 1924 р. (більш. +, менш. —)	
	В 1923 р.	В 1924 р.	В тис. пуд.	У % %
Волинь	41730,4	42272,7	+ 542,3	+ 1,3
Донеччина . .	82133,4	48224,9	—33908,5	—41,3
Катеринославщ.	142045,1	88210,3	—55835,1	—37,9
Київщина	119973,7	82143,1	—37830,6	—31,5
Одещина	134365,3	77716,2	—56649,1	—42,2
Поділля	93967,9	68872,4	—25095,5	—26,7
Полтавщина . . .	129570,1	88475,0	—41095,1	—31,7
Харківщина . . .	75045,0	34303,7	—40741,3	—54,3
Чернигівщина . .	34506,1	24216,1	—10290,0	—29,8

Харківщина найбільше потерпіла від недороду, бо дала скорочення валової продукції головних хлібів більше, ніж наполовину (54,3%); друге місце займають Одещина та Донеччина (42,2% і 41,3%), третє — Катеринославщина (37,9%). Різко виділяється з ряду Волинь, що дала збір не менший од торішнього.

Недорід 1924 року є значно менший од недороду голодного 1921 року. Більшість округ України як у Степу. так і в Лісостепу не тільки обійдуться хлібом урожаю 1924 року, а й дадуть де-які лишки на продаж. Особливо дуже потерпіли в 1924 році від недороду — Куп'янська та Харківська округи Харківщини й невелике гніздо в складі окремих районів Мелітопольської, Кріворізької та Херсонської округ, що розкидані по схилах нижньої течії річок Дніпра та Бугу. Трапляються окремі райони, що дуже потерпіли від недороду, в складі инших округ — Старобільської. Красноградської та инш.

Всім цим потерпілим від недороду округам і районам держава допомогла насінньовою та скотозаставною позиками. Треба гадати, що дякуючи цьому,

населення справиться з цим лихом у повній мірі, не зачіпаючи насіннєвого фонду, тоб-то не скорочуючи посіву на майбутній рік.

Зменшення збору хлібів й погіршення якости зерна в цьому році порівняно з минулим дала не тільки Україна, а й більшість країн світу, що видно з наведених даних Міжнароднього Сільсько-Господарського Інституту. Країни Східної й Південної Європи терпіли від нестатку вохкости й сухости ґрунту. На зменшення й погіршення продукції країн Північної та Західньої Європи вплинули пізня весна и сила дощів під час поспівання й прибірання хлібів. Задовольняючий збір був у Північно-Американських Сполучених Штатах.

Забезпечення населення харчовими продуктами та хлібо-фуражний баланс. В якій мірі населення 1924 року забезпечено харчовими продуктами, а також рівень зниження цієї забезпечености порівняно з попереднім роком, видно з наведених нижче даних про чистий збір на душу:

	Зібрано на душу головних хлібів:		% скорочення забезпечен.
	1923 р.	1924 р.	в 1924 р.
Волинь	25,1	25,0	0,4
Донеччина	34,1	17,0	49.3
Катеринославщина . .	45,1	24,5	45,7
Київщина	32,7	21,0	35,8
Одещина	50,7	26,4	47,9
Поділля	28,0	19,7	29,6
Полтавщина	35,9	22,9	36,2
Харківщина.	28,9	10,7	63,0
Чернигівщина	17,0	11,0	35,3
По Україні .	34,0	20,1	40,9

Найменше забезпечене хорчовими продуктами населення Харківщини та Чернигівщини. Перша дуже потерпіла від недороду, друга — завжди привозила хліб з инших губерній. Ці губернії, без сумніву, не обійдуться хлібом врожаю 1924 року. До них треба приєднати почасти й Донеччину. Останні губернії покривають власні потреби хліборобського населення з лишками.

Округи України за чистим збором на душу розподіляються на такі групи:

Число округ з чистим збором на душу:

	До 6,0 п.	6,1— 12,0 п.	12,1— 18,0 п.	18,1— 25,0 п.	25 п. і більше	Всього
В абсол. числ.	3	9	10	13	18	53
У % %	5,7	17,0	18,8	24,5	34,0	100

Найбільше округ припадає на групу з найвищою забезпеченістю харчовими продуктами (25 пудів на душу). Скорочення душової забезпеченості харчовими продуктами 1924 року порівняно з 1923 р. дали всі губернії, крім Волині. Пересічно по Україні скорочення це досягає 40,9%. Максимальне зниження забезпеченості харчовими продуктами дає Харківщина (63,0%); мінімальне — Поділля (29%).

Хлібо-фуражний баланс України 1924 року за попередніми обчисленнями має в такий вигляд (головних хлібів, польової та городньої кортоплі):

	Лісостеп	Степ	Україна
Валовий збір	435928,3	223151,7	659080,0
Потреб. сільськ. населення:			
на насіння	78704,6	50606,3	129310,9
„ годівлю скоту	58402,6	31322,7	89725,3
„ харчування	244258,0	107831,4	352089,4
Всього	381365,2	189760,4	571125,6
Лишки у сільського населення	54563,1	33391,3	87954,4
Потреба міст	37448,2	23473,8	60922,0
Чисті лишки	17114,9	9917,5	27032,4

Незважаючи на значний недорід, зібраного хліба вистачить не тільки для задоволення (правда, в знижених трохи нормах) господарських та особистих потреб сільського й міського населення, але зостануться ще лишки в 27 мільйонів пуд., що їх може бути вивезено за межі України; і це лише по індивідуальних селянських господарствах. Коли ж узяти до уваги колективи й радгоспи, а також остачу від урожаю минулих років, що є в населення, то хлібо-фуражний баланс України матиме сприятливіший вигляд. Цифра чистих лишків зростає за рахунок мобільної частини

запасів урожаю минулих років. З наведених розрахунків балансу видно, що Лісостеп має більші лишки від урожаю біжучого року, ніж Степ. Проте, торговля хлібом у 1924 році має більше шансів у Степу; по-перше, тому, що в силу більшої диференціяції в Степу селянства товарові запаси хліба локалізовані в одних шарах населення; по-друге, тому що Степ має більше остач від урожаю минулих років. Ці остачі де-якою частиною в рік недороду, розуміється, буде використано. Товарову масу врожаю біжучого року, тоб-то той хліб, що повинен піти в товаровий оборот, обчислено в 153,5 мільйони пудів або 23,3% від валового збору головних хлібів та картоплі в переводі на зерно. З цієї кількости 65,6 мильйонів пудів повинні піти на покриття потреб шарів населення; останні 87,9 мільйонів пудів може бути закуплено для постачання містам та для експорту. Потерпілі від недороду групи сільського населення можливо й не закуплять всіх 65,6 мільйонів пудів, у звязку з чим зросте фонд позаселянського товарового обороту.

Скотарство.

Після рільництва скотарство є найголовніша галузь сільського господарства на Україні. Скот дає господарству величезний дохід. Він дає населенню продукти харчування й обслуговує рільництво, що його успіх поки що в великій мірі залежить від скотарства.

В той самий час скотарство в своєму розвиткові ще більш залежить від рільництва, зокрема від розмірів урожаю. Задовольняючий збір хліба в 1923 році утворив сприятливі умови для розвитку всього сільського господарства й особливо скотарства.

Кількість всіх видів скоту в 1924 році порівняно з попереднім роком збільшилась на Україні на 4105 тисяч голів або на 19%. Степова смуга дала збільшення на 1880 тис. голів або на 27,9%. Лісостепова — на 2225 тисяч або на 14,8%. Що до приросту скотарства в 1924 році, так само як і посівної площи, степова смуга значно випередила лісостепову. Причини ясні: змагання населення як найшвидче досягти й зміцнити становище господарства порушене голодом 1921 року, що знищив біля 36% скоту по Степу

Зміни загальної кількости скоту за останні рокі порівняно з 1916 роком можна бачити з таких даних:

Роки	В тисячах голів			У % % (1916 р.=100)		
	Лісостеп	Степ	Україна	Лісостеп	Степ	Україна
1916	14190	9705	23895	100,0	100,0	100,0
1922	17127	6209	23336	120,7	63,9	97,7
1923	15018	6741	21759	105.8	69,5	91,1
1924	17243	8621	25864	121,5	88,8	108,2

Загальна кількість скоту на Україні в 1924 році порівняно з 1916 збільшилась на 1969 тисяч голів або на 8,2%.

Проте цей приріст кількости скоту в 1916 році відбувся не скрізь. Як бачимо з наведених даних степові губернії займають инше становище порівняно з лістеповими що до 1916 року. В той час як по Лісостепу кількість скоту в 1924 році збільшилась на 21,5% по Степу, навпаки, на 11,2% зменшилась порівняно з 1916 роком. Таким чином, скотарство повторює відому картину розвитку посівної площи по Степу й Лісостепу.

Ці ріжниці в господарському стані Степу й Лісостепу викликав, як уже відзначалось, голодний 1921 рік. Окремі губернії в 1924 році порівняно з попереднім роком дали ріжний приріст скоту, а саме:

Збільшення кількости скоту

	В тис. голів	У % %
Волинь	63	3,7
Донеччина	508	24,0
Катеринославщина .	783	34,2
Київщина	452	14,4
Одещина	589	25,2
Поділля	149	6,1
Полтавщина	676	20,9
Харківщина	529	30,2
Чернигівщина . . .	357	13,0
По Україні . . .	4105	19,0

За збільшенням загальної кількости скоту в 1924 році порівняно з 1923 роком Україну можна поділити на 3 райони, що йдуть за зростом кількости скоту з північного заходу на південний схід. Найменший приріст скоту дали на північному заході—Волинь та Поділля (3,7% 6,1%), найбільший—Катеринославщина й Харківщина (34,2%, 30,2%). Проте не всі категорії скоту однаково зросли в своїй кількості, як це бачимо з даних:

	Кількість скоту на Україні			% зміни (більш. +, менш. —) в 1924 р. порівняно з	
	1916 р.	1923 р.	1924 р.	1916 р.	1923 р.
Коні (всі)	5423	3758	3929	—27,5	+ 4,6
В.т. ч. робочі . . .	4387	3081	3189	—27,4	+ 3,5
Вел. рогат. скот(всі)	7633	7379	8385	+ 9,8	+13,6
В. т. ч. корови . .	3103	3717	3737	+20,4	+ 0,5
Вівці	6270	8270	9195	+46,6	+11,2
Свині	4563	2308	4301	— 3,9	+86,4

Переважна частина приросту скоту порівняно з 1923 роком припадає на свиней, овець та молодняк великого рогатого скоту — категорії економично менш цінні, але швидче відновлювані. Мінімальне збільшення (0,5% 3,5%) дали найцінніші для господарства категорії скоту: корови та робочі коні. Це, розуміється, знижує економичне значіння приросту в 1924 році загальної кількости, обчисленого в 4105 тис. голів. Із цієї кількости 72% (2918 тис. голів) припадає на свиней та овець (включаючи поросят та ягнят). Останнє ж число припадає, головним чином, на молодняк великого рогатого скоту і найменша кількість припадає на корів та робочих коней. Порівняно ж і з 1916 роком, у 1924 році збільшення скоту відбулося за рахунок овець, великого рогатого скоту, в тому числі й корів, що дали великий відсоток приросту. Кількість коней та свиней зменшилась. Особливо на великий відсоток зменшилось коней (27,5%). Особливості змін окремих категорій скоту

в 1924 році порівняно з 1916 і 1923 роками бачимо з таких даних:

Категорії скоту	Порівняно з 1916 р. По Лісостепу	Порівняно з 1916 р. По Степу	Порівняно з 1923 р. По Лісостепу	Порівняно з 1923 р. По Степу
Коні (всі) . . .	— 13,2	— 44,7	+ 1,0	+ 11,9
В т. ч. робочі .	— 13,1	— 44,9	+ 0,7	+ 9,4
Велик. рогат. скот (ввесь) . . .	+ 10,1	+ 9,5	+ 9,2	+ 21,5
В т. ч. корови .	+ 21,8	+ 18,0	— 2,1	+ 5,6
Вівці	+ 72,9	+ 9,2	+ 10,5	+ 12,8
Свині	+ 8,9	— 30,4	+ 59,2	+234,1

Порівняно з 1923 роком степова смуга поруч із збільшенням кількости скоту досягла також і значного поліпшення його складу. Лісостепова смуга давши значний приріст свиней, одночасно скоротила кількість корів, і майже не збільшила кількости коней, що знижує цінність досягнень Лісостепу.

Порівняно з 1916 роком як по Лісостепу, так і по Степу необхідно відзначити значне зменшення коней і, крім того, по Степу свиней (30,4%) Зменшення числа коней по Степу — 44,7%, по Лісостепу — 13,2%. Останні категорії скоту в 1924 році як по Лісостепу, так і по Степу перевищують кількість 1916 р. Склад скоту за останні роки через значні пертурбації в окремих його категоріях дуже змінився, що й бачимо з таких даних:

Склад скоту в %%

	1916 р.	1922 р.	1923 р.	1924 р.
Коней	22,7	17,6	17,4	15,2
Вел. рогат. скоту	31,9	32,3	33,9	32,4
Овець та кіз . .	26,1	38,8	38,0	35,8
Свиней	19,2	11,3	10,7	16,6
Всього .	100,0	100,0	100,0	100,0

Відсоток коней в складі скоту поступово що року зменшується. Так само поступово зростає відсоток овець. Великий рогатий скот лишається в незмінному стані. Відсоток свиней, скоротившись у 1922 й

1923 роках, в 1924 році значно збільшується. Таким чином у найгіршому стані перебуває найцінніша категорія скоту — робочий скот, як у відсотковому відношенні, так і в своїй абсолютній кількості. Становище Степу в цьому відношенні незрівняно гірше, ніж Лісостепу.

В Лісостепу на 100 десятин землі припадає 34,6 голів робочого скоту (в переводі на коней). В Степу тільки 14,3 голів. Окремі губернії неоднаково забезпечені робочим скотом. На 100 десятин посіву робочого скоту припадає: на Волині 36,4, на Донеччині — 13,6, на Катеринославщині — 12,4, на Київщині — 28,1, в Одещині — 17,0, на Поділлі — 25,1, на Полтавщині — 19,8, на Харківщині 22,3, на Чернигівщині — 40,0 й по Україні пересічно — 20,4. Найбільше забезпечені скотом північні губернії: Волинь та Чернигівщина, найменше—Катеринославщина. Брак робочого скоту примушує використовувати як робочу силу корів.

Пересічно по Україні для праці використовується 6,9% корів. По Степу цей відсоток підвищується до 11,5%, по Лісостепу знижується до 4,3%. Найбільший відсоток корів використовується на Катеринославщині та Донеччині (17,8%, 13,3%), найменший на Волині (0,4). Чернигівщина, маючи достатню кількість робочого скоту, корів до праці не притягає. Що до використовування, як робочої сили, корів та забезпеченості робочим скотом по губерніях спостерігається дивна правильність. Що менша забезпеченість робочою скотиною, то більший відсоток корів притягається до праці. Для висновку необхідно сказати, що не зважаючи на значні успіхи, досягнені сільським господарством у 1924 році, в галузі поширення скотарства ще багато треба працювати. Потрібно не тільки збільшити кількість робочого скоту до норми 1916 року, але, головне, поліпшити якість скотарства, підвищити його інтенсивність, вийти з продукцією скотарства на широкі європейські ринки. Успіх сільського господарства, його майбутнє—в раціональному сполученні галузей хліборобства та скотарства.

ВІДОМОСТІ ПРО СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ ТА ЧУЖОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ *).

КІЛЬКІСТЬ ГОСПОДАРСТВ І НАСЕЛЕННЯ В 1924 р. (В ТИСЯЧАХ).

Таблиця 1.

Губернії	Число господарств	Хліборобське населення **)						Сільське населення (душ обох статей)
		Чоловіків		Жінок		Обох статей		
		Всього	В т. ч. у роб. віці	Всього	В т. ч. у роб. віці	Всього	В т. ч. у робоч. віці	
Волинь	321,1	801,4	365,5	826,7	357,4	1628,1	722,9	1426,1
Донеччина . . .	386,7	1038,8	513,4	1108,1	565,9	2146,9	1079,3	2076,4
Катеринославщина	580,7	1391,2	682,7	1504,7	773,5	2898,9	1456,2	2778,3
Київщина	861,3	1753,8	908,5	1868,9	989,3	3622,7	1897,8	3227,1
Одещина	574,9	1250,4	633,9	1327,1	683,4	2577,5	1317,3	2334,0
Поділля	756,5	1472,2	794,7	1581,3	862,9	3053,5	1657,6	2974,1
Полтавщина . . .	643,9	1571,0	770,7	1653,8	822,8	3224,8	1593,5	3121,0
Харківщина	438,2	1146,7	540,0	1209,3	581,2	2356,0	1121,2	2245,6
Чернигівщина . .	318,7	868,4	439,2	925,4	472,0	1793,8	911,2	1721,9
По Лісостепу . .	3369,7	7613,5	3818,6	8065,4	4085,6	15678,9	7904,2	14715,8
По Степу	1542,3	3683,4	1830,0	3939,9	2022,8	7623,3	3852,8	7188,7
По Україні . . .	**4912,0**	**11296,9**	**5648,6**	**12005,3**	**6108,4**	**23302,2**	**11757,0**	**21904,5**

*) Відомості про сільське господарство України взято переважно з остаточних підсумків весняного вибіркового перепису 1924 року, а дані про чужоземні держави—з Бюлетеня Міжнароднього Сільсько-господарського Інститут/ в Римі, за листопад 1924 р. **) Все населення, заняте сільсько-госп. промислом.

Губернії	Розподіл господарств за забезпеченістю робочого скоту			
	Всього господарств	Без робочого скоту	З 1 головою	З 2 головами
Волинь	321,1	120,5	90,5	106,7
Донеччина	386,7	173,3	64,3	93,6
Катеринославщина	580,7	298,5	141,2	116,9
Київщина	861,3	475,2	232,5	149,8
Одещина	574,9	261,9	128,3	162,5
Поділля	756,5	458,1	190,6	107,6
Полтавщина	643,9	251,7	275,8	94,4
Харківщина	438,1	171,7	176,1	67,4
Чернігівщина	348,7	73,3	182,5	84,7
По Лісостепу	3369,7	1553,5	1148,0	610,0
По Степу	1542,3	733,7	333,8	373,0
По Україні	4912,8	2287.2	1481,8	983,0

Губернії	За забезпеченістю польовою		
	Безпосівних	До 1,0 дес.	Від 1,1 до 2,0 д.
Волинь	13,6	42,6	92,0
Донеччина	28,3	23,1	36,8
Катеринославщина	26,2	28,2	55,3
Київщина	26,1	161,9	296,9
Одещина	21,6	22,7	59,9
Поділля	22,8	114,5	288,5
Полтавщина	31,2	46,1	93,3
Харківщина	30,9	39,2	83,7
Чернігівщина	11,0	16,0	92,2
По Лісостепу	135,9	480,6	946,6
По Степу	76,1	74,3	152,0
По Україні	212,0	554.9	1098,6

*) Рабочій віл вважається за цілу голову

ГОСПОДАРСТВ У 1924 р. (в тисячах). Таблиця 2.

П о д і л ї х						
бочим скотом*)		За забезпеченістю коровами				
З 3 голо-вами	З 4 і більш головами	Без корів	З 1 коро-вою	З 2 коро-вами	З 3 коро-вами	З 4 і більш коровами
2,7	0,7	70,5	194,1	45,8	7,9	2,8
24,2	31,3	112,5	198,3	64,5	8,9	2,5
15,4	8,7	178,5	300,9	88,6	10,0	2,7
2,9	0,9	385,4	415,0	56,0	3,9	1,0
14,2	8,0	235,2	265,6	59,0	10,6	4,5
0,6	0,2	380,1	361,5	14,4	0,4	0,1
15,7	3,3	212,5	360,7	68,3	2,3	0,1
17,2	5,7	154,2	214,3	36,6	2,7	0,4
7,5	0,7	66,7	238,4	40,6	2,7	0,3
46,5	11,5	1269,1	1814,0	261,7	19,9	4,7
53,8	48,0	526,2	764,8	212,7	29,5	9,7
100,3	**59,5**	**1795,6**	**2578,8**	**473,8**	**49,4**	**14,4**

Таблиця 2 (кінець).

ністю польовими посівами					
вим посівом					
Від 2,1 до 3,0 д.	Від 3,1 до 4,0 д.	Від 4,1 до 6,0 д.	Від 6,1 до 9,0 д.	Від 9,1 до 15,0 д.	Від 15,1 д. і більш
79,5	47,4	35,0	9,4	1,4	0,2
10,0	38,9	69,3	70,7	58,4	20,9
66,4	69,4	120,0	106,7	83,0	25,5
208,5	97,3	55,7	12,2	2,2	0,2
88,6	86,0	131,0	91,3	53,9	16,9
190,5	74,1	31,6	4,1	0,1	—
123,9	119,5	144,6	68,2	15,8	1,0
88,9	68,1	76,0	37,0	12,5	1,9
88,2	56,2	43,9	10,4	0,8	—
779,5	462,6	386,8	141,3	33,1	3,3
195,0	194,3	320,3	271,7	195,3	63,3
974,5	**656,9**	**707,1**	**413,0**	**228,4**	**66,6**

ПОРІВНЯНІ ДАНІ ПРО КІЛЬКІСТЬ СКОТУ В 1923 та 1924 р. р.
(в тисячах голів).

Таблиця 3.

Губернії	Роки	Коней		Великого рогатого скоту				Овець	Кіз	Свиней	Всього голів скоту
		Всього	В т. ч. робоч.	Всього	В тому числі: Робочих волів	В тому числі: Корів усіх	В тому числі: Із них ялових				
Волинь	1923	371,1	298,8	579,5	26,8	339,7	50,1	110,2	0,6	346,6	1708,0
	1924	346,0	282,8	596,0	31,6	323,0	62,4	416,2	0,4	412,5	1771,1
Донеччина	1923	219,9	187,1	911,8	232,8	323,3	18,3	885,2	12,1	87,6	2116,6
	1924	215,7	195,1	1122,8	239,3	366,3	32,1	955,2	17,1	284,1	2624,9
Катеринославщина	1923	428,1	351,6	927,4	55,7	501,1	34,9	805,6	3,1	125,3	2289,5
	1924	495,2	393,0	1156,3	53,9	520,8	39,1	956,5	2,6	462,8	3073,4
Київщина	1923	561,9	482,6	1016,0	73,6	549,4	62,9	1182,9	2,7	367,3	3133,8
	1924	540,1	463,9	1115,5	75,8	538,8	69,5	1265,8	0,7	663,9	3586,0
Одещина	1923	572,0	447.2	801,9	40,5	430,7	44,5	812.0	3,5	145,7	2335,1
	1924	624,5	491,2	930,6	42,0	437,6	46,9	912,6	5,9	448,9	2922,5
Поділля	1923	427,1	358,9	776,3	60,8	447,9	61,9	944,3	1,5	297,7	2446,9
	1924	416,4	349,1	730,1	59,4	391,3	61,5	993,4	1,0	455,6	2596,5

Таблиця 3 (кінець).

Губернії	Роки	Коней		Великого рогатого скоту				Овець	Кіз	Свиней	Всього худоби
		Всього	В т. ч. робоч.	Всього	В тому числі: Робочих волів	Корів усіх	Із них ялових				
Полтавщина	1923	464,8	381,3	1041,5	118,7	485,9	108,6	1405,3	5,7	312,3	3229,6
	1924	502,8	403,0	1225,7	122,1	504,1	104,3	1564,6	8,0	604,4	3905,5
Харківщина	1923	278,1	235,4	708,8	113,6	301,0	42,5	600,8	8,0	152,8	1748,5
	1924	317,1	259,0	845,8	127,3	325,9	57,4	765,1	12,2	336,8	2277,0
Чернигівщина	1923	432,1	338,2	616,0	24,1	337,8	66,3	1223,3	6,1	472,9	2750,4
	1924	441,5	351,7	662,2	21,9	328,8	57,5	1366,2	5,4	632,2	3107,2
По Лісостепу	1923	2538,1	2095,2	4738,1	417,6	2461,7	392,3	5766,8	24,6	1949,6	15017,2
	1924	2563,9	2109,5	5175,3	438,1	2412,2	412,6	6371,3	27,4	3105,4	17243,3
По Степу	1923	1220,0	985,9	2641,1	329,0	1255,1	97,7	2502,8	18,7	358,6	6741,2
	1924	1365,4	1079,3	3209,7	335,2	1324,7	118,1	2824,3	25,6	1195,8	8620,8
По Україні	1923	3758,1	3081,1	7379,2	746,6	3716,8	490,0	8269,6	43,3	2308,2	21758,4
	1924	3929,3	3188,8	8385,0	773,3	3736,9	530,7	9195,6	53,0	4301.2	25864,1

ПОРІВНЯНІ ДАНІ ПРО ПОСІВНУ ПЛОЩУ

(в тисячах

Губернії	Роки	Індивідуальних селян					
		Жита	Пшениці		Ячменю	Вівса	Гречки
			Озимої	Ярої			
Волинь . . .	1923	279,8	41,3	4,4	73,4	160,6	94,6
	1924	310,4	55,0	7,1	73,0	155,8	95,8
Донеччина .	1923	330,5	40,7	635,6	536,9	56,5	1,8
	1924	292,8	61,2	862,0	553,8	35,2	0,3
Катеринослав.	1923	814,3	240,0	327,8	661,6	100,1	12,8
	1924	910,6	484,5	499,5	751,7	87,0	7,1
Київщина . .	1923	627,7	171,7	5,7	238,1	213,7	176,4
	1924	661,1	190,7	9,6	216,7	207,0	175,2
Одещина . .	1923	671,6	512,4	204,0	685,8	105,8	15,5
	1924	703,7	545,6	393,1	671,6	77,8	7,2
Поділля . . .	1923	451,2	170,8	14,0	153,2	137,9	90,0
	1924	485,1	188,5	12,4	131,2	123,5	83,8
Полтавщина .	1923	768,0	191,9	377,4	287,1	179,4	171,0
	1924	748,7	195,4	453,1	270,5	189,5	150,3
Харківщина .	1923	469,5	98,0	149,7	231,0	91,5	47,2
	1924	437,9	102,8	192,0	257,8	97,6	48,9
Чернигівщина	1923	407.3	14,0	6,5	14,0	131,9	169,5
	1924	360,8	11,5	12,3	17,7	146,6	165,2
По Степу . .	1923	1816,4	793,1	1167,4	1884,3	262,4	30,1
	1924	1907,1	1094,3	1754,6	1977,1	200,0	14,6
По Лісостепу	1923	3003,5	687,7	557,7	996,8	915,0	748,7
	1924	3007,0	743,9	686,4	966,9	920,0	719,2
По Україні .	**1923**	**4819,9**	**1480,8**	**1725,1**	**2881,1**	**1177,4**	**778,8**
	1924	**4914,1**	**1838,2**	**2441,1**	**2944,0**	**1120,0**	**733,8**

1923 та 1924 Р. Р.

десятин).

Таблиця 4.

Проса	Кукурузи	Бобових	Олійних	Картоплі	Инших	Всього десят.	Крім того, посіви Селянських колективів	Радгоспів а инш. дер. госп.	Разом
ських господарств									
12,1	0,0	12 0	7,9	44,0	23,9	754,0	—	—	—
15,4	0,1	19,3	12,2	43.8	30,2	818,1	3,5	21,8	843,3
58.3	114.0	0,5	228 6	16,9	80 3	2100.6	—	—	—
32,7	113,7	0,6	238,9	12,2	101,2	2310,6	27,9	36,5	2375,0
176,9	223,0	2,0	223,8	26,8	161,0	2970,1	—	—	—
77,5	174,9	2,0	212,0	15,6	168,1	3390,5	38,0	73,2	3501,7
155,3	2,6	22,9	14,4	60,2	46 8	1735,5	—	—	—
142,8	1,4	37,8	19,9	41,2	79,0	1785,4	27,5	135,5	1918,4
90,4	294,3	1,1	148,2	23,5	136,0	2888,6	—	—	—
53,6	264,3	2,3	145,2	16,2	133,7	3014,3	67,9	76,8	3159,0
49,7	143,9	64,6	10,3	56.2	103,7	1445,5	—	—	—
39,9	129,3	87,2	13,6	48,9	164,3	1507,7	9,6	101,0	1618,2
105,2	9,6	3 8	51.9	33.9	80,7	2259,9	—	—	—
97,6	12,6	6,3	61,6	30,7	124,3	2340,6	11,9	67,5	2420,0
106,3	17,1	1,7	68.1	25,4	50,0	1355,5	—	—	—
101,4	18,3	1.9	80,3	27,3	78,8	1445,0	8,2	88,9	1542,1
16,4	—	22,0	14,6	41,6	46,6	884.4	—	—	—
17,0	—	33,9	19,6	39,3	78,7	902.6	2,7	21,2	926,4
325,6	631,3	3,6	600,6	67,2	377,3	7959,3	—	—	—
163,8	552,9	4,9	596,1	44,0	406,0	8715,4	133,8	186,5	9035,7
145,0	173,2	127,0	167,2	261,3	351,7	8434,8	—	—	—
114,1	161,7	186,4	207,2	231,2	555,3	8799,4	63,4	435,9	9298,4
770,6	**801,5**	**130,6**	**767,8**	**328,5**	**729,0**	**16394,1**	—	—	—
577,9	**714,6**	**191,3**	**803,3**	**275,2**	**961,3**	**17514,8**	**197,2**	**622,4**	**18334,1**

ПОСІВНА ПЛОЩА ТЕХНИЧНИХ КУЛЬТУР у 1924 р.

(в тисячах дес.). Таблица 7.

Губернії	Соняшника в полі	Льону			Конопель			Інших олійних у полі	Тютюну			Цукрового буряка в полі
		В полі	В садибі	Всього	В полі	В садибі	Всього		В полі	В садибі	Всього	
Волинь	0,1	7,0	1,7	8,7	5,2	5,2	10,4	—	—	0,4	0,4	3,1
Донеччина	232,0	2,7	0,5	3,2	4,0	5,3	9,3	0,2	—	0,1	0,1	0,1
Катеринославщина	190,5	7,3	1,5	8,8	4,5	5,4	9,9	9,8	0,1	0,2	0,3	2,8
Київщина	9,2	3,6	2,4	6,0	4,3	12 0	16,3	2,8	0.1	0,4	0,5	35,4
Одещина	129,5	1,7	0,4	2,1	1,7	2,8	4,5	12,2	0,2	0,2	0,4	3,3
Поділля	9,1	0,8	0,7	1,5	3,7	9,6	13.3	—	0,5	0,6	1,1	21,6
Полтавщина	29,3	6,4	2,6	9,0	15,6	10,8	26,4	10,1	2,7	3,5	6,2	15,3
Харківщина	71,3	0,9	0,1	1,3	7,2	7,6	14,8	1,0	0,1	0,1	0,2	32,1
Чернигівщина	1,1	9,4	3,0	12,4	7,2	8,8	16,0	1,9	1,0	1,9	2,9	6,9
По Лісостепу	120,1	28,1	10,8	38,9	43,2	54,0	97,2	15,8	4,4	6,9	11,3	114,4
По Степу	552,0	11,7	2,4	14,1	10,2	13,5	23,7	22,2	0,3	0,5	0,8	6,2
По Україні	**672,1**	**39,8**	**13,2**	**53,0**	**53,4**	**67,5**	**120,9**	**38,0**	**4,7**	**7,4**	**12,1**	**120,6**

ПОРІВНЯНІ ДАНІ ПРО ПРОПОРЦІЮ КУЛЬТУР
у 1923 та 1924 р.р.

Таблиця 6.

На 100 десятин польового посіву припадає десят.

Губернії	Роки	Жита озимого	Пшениці озимої	Пшениці ярої	Ячменю	Вівса	Гречки	Проса	Кукурузи	Бобових	Олійних	Картоплі
Волинь	1923	37,1	5,5	0,6	9,7	21,3	12,5	1,6	—	1,6	1,0	5,8
	1924	37,9	6,7	0,9	8,9	19,0	11,7	1,9	0,0	2,1	1,5	5,4
Донеччина	1923	15,7	1,9	30,3	25,6	2,7	0,1	2,8	5,1	0,0	10,9	0,8
	1924	12,7	2,8	37,4	24,0	1,5	0 0	1,4	4,9	0,0	10,3	0,5
Катеринослав.	1923	27,4	8,1	11,0	22,3	3,4	0,4	5,9	7,5	0,1	7,5	0,9
	1921	26,8	14,3	14,7	22,2	2,5	0,2	2,3	5,2	0,1	6,3	0,5
Київщина	1923	36,2	9,9	0,3	13,7	12,3	10,2	8,9	0,1	1,3	0,8	3,5
	1924	37,2	10,7	0,5	12,1	11,6	9,9	8,0	0,1	2.1	1,1	2,3
Одещина	1923	23,3	17,7	7,1	23,7	3,7	0,5	3,1	10,2	0,0	5,1	0,8
	1924	23,3	18,1	13,0	22,3	2,6	0,2	1,8	8,8	0,1	4,9	0,5
Поділля	1923	31,2	11,8	1,0	10,6	9,5	6,2	3,4	10,0	4,5	0,7	3,9
	1924	32,2	12,5	0,8	8,7	8,2	5,6	2,6	8,6	5,8	0,9	3,2
Полтавщина	1923	34,0	8,5	16,7	12,7	7,9	7,6	4,7	0,4	0,2	2,3	1,5
	1924	32,0	8,3	19,4	11,6	8,1	6,4	4,2	0,5	0,3	2,6	1,3
Харківщина	1923	34,6	7,2	11,0	17,0	6,8	3,5	7,8	1,3	0,1	5,0	1,9
	1924	30,3	7,1	13,3	17,8	6,8	3,4	7,0	1,3	0,1	5,6	1,9
Чернигівщина	1923	46,1	1,6	0,7	1,6	14,9	19,2	1,9	—	2.5	1,7	4,7
	1924	39,9	1,2	1,1	2,0	16,2	18,3	1,9	—	3,8	2,2	4,4
По Лісостепу	1923	35,6	8,1	6,6	11,8	10,8	8,9	5,3	2,1	1,5	2,0	3,1
	1924	34,2	8,5	7,8	11,0	10,5	8,2	4,7	1,8	2.1	2,4	2,5
По Степу	1923	22,8	10,0	14,7	23,7	3,3	0,4	4,1	7,9	—	7,5	0,8
	1924	21,9	12,6	20,1	22,7	2,3	0,2	1,9	6,3	0,1	6,8	0,5
По Україні	**1923**	**29,4**	**9,0**	**10,5**	**17,6**	**7.2**	**4,8**	**4,7**	**4,9**	**0,8**	**4,7**	**2.0**
	1924	**28,1**	**10,5**	**13,9**	**16,8**	**6,4**	**4,2**	**3,3**	**4,1**	**1,0**	**4,6**	**1,6**

ГРУПУВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЗА ФОРМАМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЧЕРЕЗСЛУЖНІСТЮ

Таблиця 7.

Губернії	На 100 господарств припадає				Із кожних 100 черезсмужних *) господарств мають землю							На 1 черезсмужне госп. припадає *) шматків
	Хуторів	Одрубів	Черезсмужних	З мішаною форм. землекор.	В 1 шматку	В 2 шматках	В 3 шматках	В 4—6 шматках	В 7—9 шматках	В 10—15 шматках	В 15 і більше шматках	
Волинь	17,0	5,3	74,2	0,8	1,5	6,7	21,2	45,5	14,5	8,4	2,2	5,5
Донеччина	9,1	10,2	78,1	2,6	4,8	7,4	11,4	37,0	20,4	15,4	3,6	6,3
Катеринославщина	1,8	10,7	86,4	1,2	3,1	11,3	22,9	46,0	11,2	5,0	0,5	4,7
Київщина	1,5	4,4	92,3	0,8	2,4	6,2	30,5	41,3	11,3	4,5	0,8	4,6
Одещина	1,3	7,4	91,0	0,3	7,3	10,3	26,7	48,2	5,5	1,8	0,2	3,9
Поділля	0,7	3,7	92,5	0,5	4,5	7,8	30,3	45,7	9,3	2,3	0,1	4,2
Полтавщина	4,5	8,2	86,9	0,4	1,6	10,8	18,7	41,4	17,6	8,4	1,5	5,4
Харківщина	3,0	12,2	83,3	1,5	1,1	5,9	15,5	31,9	20,2	18,9	6,5	7,3
Чернигівщина	1,0	1,2	92,9	1,3	1,6	3,0	8,9	23,7	21,5	26,7	14,6	9,7
По Степу	3,6	9,1	86,1	1,2	5,5	9,9	22,1	41,9	10,6	5,9	1,1	4,7
По Лісостепу	3,5	6,0	88,3	2,2	0,8	7,1	23,0	40,1	14,6	9,6	3,2	5,6
По Україні	**3,5**	**7,1**	**87,5**	**1,9**	**0,9**	**8,1**	**22,7**	**41,9**	**13,1**	**8,2**	**2,5**	**5,3**

*) По Одещині та Поділлю розгруповано за числом шматків орної землі всі селянські господарства а не тільки черезсмужне. Пересічне число шматків орної землі по цих губерніях також обчислено на селянське господарство взагалі.

ПОРІВНЯНІ ДАНІ ПРО ПОСІВНУ ПЛОЩУ ТА ВАЛОВИЙ ЗБІР ОКРЕМИХ КУЛЬТУР 1923 та 1924 р.р. У ГОЛОВНІШИХ КРАЇНАХ СВІТУ *)

Таблиця 8.

Країни	Жито		Пшениця		Ячмінь		Овес		Кукуруза	
	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.
	Посівна площа в тисячах гекторів									
Австралія	—	—	3843,6	4046,8	—	—	—	—	—	—
Австрія	373,0	375,2	192,2	194,6	135,0	137,1	324,5	н. в.	58,4	н. в.
Англія	32,5	26,9	730,8	647,4	602,0	594,2	1333,9	1346,2	—	—
Аргентина	127,6	138,0	6966,8	7185,0	258,0	275,0	1111,8	1071,0	3425,4	н. в.
Бельгія	232,0	227,9	139,8	137,5	34,3	30,1	264,7	264,1	—	—
Британська Індія	31656,9	н. в.	12481,9	12617,1	2995,1	н. в.	—	—	—	—
Венгрія	655,5	657,7	1343 4	1416,1	459,9	437,6	327,2	309,3	995,2	999,2
Німеччина	4364,8	4259,9	1478,2	1466,5	1300,6	1445,3	3343,6	3525,8	—	—
Голандія	210,1	197,9	62,2	48,1	23,8	25,1	154,0	152,5	—	—
Данія	232,5	188,2	82,9	60,2	279,1	301,4	453,9	458,3	—	—
Італія	127,3	125,1	4675,8	4564,9	230,3	231,0	495,0	477,7	1533,8	1520,0
Канада	586,0	360,6	9174,8	9107,3	1126,9	1378,7	5822,5	5860,2	128,6	119,4
Норвегія	11,0	10,9	10,4	10,1	50,4	50,1	103,6	103,4	—	—
Польща	4644,8	4417,1	1017,4	1075,8	1199,5	1218,4	2515,1	2585,0	76,3	76,9

*) За даними Бюлетеня Римського Міжнароднього Сільсько-Господарського Інституту, за листопад 1924 р.

Таблиця 8-а (продовження).

Країни	Жито		Пшениця		Ячмінь		Овес		Кукуруза	
	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.
Румунія .	270,5	271,5	2690,3	3172,1	1878,4	1850,7	1345,4	1236,6	3404,5	3621,5
П-Ам. Спол. Штати	2087,0	1755,1	23596,7	21779,7	3199,1	3058,6	16524,7	16845,2	42151,7	42736,9
Фінляндія	236,0	234,0	16,0	15,0	112,0	112,5	428,6	430,0	—	—
Франція .	896,6	869,7	5533,1	5427,7	681,4	693,8	3422,5	3463,9	342,0	333,5
Чехослов.	859,3	838,9	609,7	606,8	686,6	679,1	842,1	846,3	160,9	157,3
Швеція .	351,8	261,5	146,7	130,5	158,9	173,3	726,2	774,1	—	—
Швейцарія	19,4	19,4	64,7	64,5	6,4	6,3	20,6	20,4	1.6	1,5
УСРР *) .	4260,4	4491,4	2914,5	3920,7	2636,1	2712,3	1067,8	1016,7	736,4	650,7
Валовий збір в тисячах квінталів. **)										
Австралія	—	—	34198,1	н. в.	—	—	—	—	—	—
Австрія . .	4022,6	3911,1	2119,1	2444,7	1710,2	1571,0	3753,8	н. в.	876,4	н. в.
Англія	6,8	н. в.	16157,8	13950,3	11088,2	10434,8	23376,7	15383,0	—	—
Аргентина	1109,6	н. в.	67232,8	51800.0	2624.9	н. в.	1823.6	н. в.	70300,0	—
Бельгія .	5280,2	5013,5	3640,3	3432,5	910,5	811,8	6830,3	5811,2	—	—

*) За даними Бюлетеня Міжнароднього Сільсько-Господарського Інституту в Римі, за листопад 1924 р.

**) За даними ЦСУ УСРР. Посівну площу для обчислення волового збору взято с попередніх даних, через що вона трохи розходиться з остаточними даними, таблиці 4-ої.

Таблиця 9 (кинець)

Країни	Жито		Пшениця		Ячмінь		Овес		Кукуруза	
	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1924 р.	1923 р.	1024 р.
Британськ. Індія .	—	—	101421.8	99105,2	31670,2	н. в.	9,0	6,5	—	—
Венгрія	7944,1	5806,2	18126,6	13712,9	5937,6	3254,4	3985,6	2185,8	12509,4	20343,4
Німеччина	71746,7	59980,3	28196.6	25369,6	23802,3	23929,2	59755,1	61315,5	—	—
Голандія .	3645,7	3721,0	1663.5	1171,5	611,3	685,0	3021,7	3136,0	—	—
Данія . .	3847,1	н. в.	2410 7	н. в.	7066.8	н. в.	9159,6	н. в.	—	—
Італія . .	1617,0	1551,0	61191.0	46206,0	2286,0	1886,0	5781,0	4831,0	22659,0	25000,0
Канада .	н. в.	3683,1	129058,0	73924,6	16764.0	18309,2	86979,7	64849,5	3456,6	2550,8
Норвегія .	188.5	176,4	159 8	150,6	714,6	911,2	1161,1	1420,7	—	—
Польща .	59623,9	38232,8	13535,7	8942,8	16555,1	12456,9	35224,0	25709,9	973,2	н. в.
Румунія .	2440,2	н. в.	27792,7	н. в.	13252,9	н. в.	9096,0	н. в.	38458,5	39926,5
П-Ам. Спол. Штати .	н. в.	16713,9	213847,3	232916,2	43148,8	43752,6	188669,3	219090,7	773714,5	629319,4
Фінляндія	2400,0	2875,6	128,6	189,4	825,0	1258,9	3090,0	4761,1	—	—
Франція .	9275,8	10128,6	74998,4	76839,9	9803,0	10001,1	48907,8	42931,4	3219.0	н. в.
Чехослов.	13548,6	11785,0	9859.1	9333,2	11970,9	10373,4	13308,0	12330,8	2697,8	2420,8
Швеція .	6198,0	2986,0	3016.0	1981,0	2565,0	2738,0	10766,0	10295.0	—	—
Швейцарія	418,0	364,0	1481,0	1285,0	121,0	113,0	444,0	391,0	42,0	40,0
УСРР *) . .	54693,6	31412,7	27536,9	19661,5	22635,9	13173,2	11852,9	7658,9	10372,1	8406,9

* За даними ЦСУ УСРР.

Промисловість України.

I. Важливіші галузі промисловости.

Порівняно з Європейською Росією, довійськова промисловість України в 1912 р. становила що до продукції — 26,7% , що до числа робітників — 25,6% та що до числа промислових закладів 29% . Об'єднавши всі галузі промисловости в 5 основних груп, одержимо:

Групи	Число закладів		Число робітників		Сума продукц. (в мільйон. карб.)	
	Абсол.	У % до підсумку	Абсол.	У % до підсумку	Абсол.	У % до підсумку
Гірнича промисл.	320	9,6	665084	35,7	184,6	15,7
Метальові виробн.	418	12,6	100206	21,7	233,1	19,9
в тому числі:						
Металургія . . .	18	0,5	50683	11,0	138,7	11,8
Текстильна пром.	81	2,5	12557	2,7	23,4	2,0
Харчова „	1171	14,2	121156	26,2	616,8	55,2
Инша оброб. „	1031	31,1	63098	13,7	84,1	7,2
Разом . .	3327	100	462101	100	1172,0 *)	100

Як бачимо, головніші галузі промисловости становлять: гірнича промисловість, метальові виробництва разом з металургією та харчова промисловість. Це дозволяє сказати, що наша промисловість занята переважно добуванням та початковою переробкою копалин та особливо продуктів сільського господарства.

Вартість у довійськових цінах продукції великої трестованої державної промисловости України за 1921-22 р. досягає 121 — 124 **) тисяч довійськових кар-

*) Відомості взято з „Материалов по районированию Украины", Госплан, 1923 р. Без акцизу на цукор уся продукція 1912 року є рівна 974 міл. дов. карб., у тому числі цукор 230 міл. дов. карб., тоб-то 23,7% .

**) У підсумок не включено борошномельної, лісопильної та цементової промисловости. Відомості взято з „Статистичного Бюлетеня" № 4, стаття „Промышленность Украины в 1922-23 г.".

бованців, 1922 - 23 рік дав у тих самих галузях промисловости приріст, порівняно з попереднім роком, на 51,6%, а 1923 - 24 рік перевищив попередній на 56,2%. Вся ж велика трестована державна промисловість у 1923 - 24 році виробила на 321305 тисяч довійськових карбованців або на 636311 тисяч червонних карбованців.

Вартість валової продукції великої промисловости України в 1923 - 24 році (в тисячах карбованців):

	Довійськові карбованці	У %% до підсумку	Червонні карбованці
Важка *)	183144	57	362258
Легка	138161	43	274053
В т. ч. Цуктротрест . .	50451	16	112741
Всього	321305	100	636311

Кам'яновугляна промисловість.

Роки	Добуто (мільйони пудів) По СРСР	В тому числі по Україні: Всього	В тому числі антрациту	Здоб. України у %% до СРСР	По Україні: Вит рачено на потреби самої промисловости в міл. пуд.		Пересічне число робітників в тис.	Продукційність робітника (в рік) в пуд
1913	1769,4	1543,8	291,5	87,3	126,0	8,2	168,4	9185
1914	1940,4	1683,8	312,2	86,8	135,0	8,0	185,8	9051
1915	1901,8	1626,6	310,0	85,5	148,0	9,1	180,6	8989
1916	1991,5	1738,5	378,0	87,2	162,0	9,3	235,0	7151
1917	1813,6	1510,0	355,0	83,3	203,0	13,4	280,0	5393
1918	730,4	541,0	111,0	74,1	152,0	28,1	157,0	3446
1919	511,4	338,0	94,0	66,1	126,0	37,3	88,0	3841
1920	466,5	272,6	81,3	58,4	134,0	49,2	116,0	2300
1921	515,7	330,2	98,3	63,9	136,0	41,3	117,0	2823
1921 - 22	620,6	438,3	121,1	76,3	127,0	29,0	101,4	4236
1922 - 23	705,2	494,1	114,1	70,1	128,0	25,8	124,9	3903
1923 - 24	939,3	741,9	212,1	79,0	118,7	16,0	148,9	4982

*) Важка промисловість — кам'яновугляна, коксова, рудна, соляна (солекопальні), металургійна та машинобудування, крім сільсько-господарського.

За обчисленням професора Лутугіна загальний запас вугілля Донецького басейну становить 3652 мільярди пудів. За початок розвитку кам'яновугляної промисловости вважають шестидесяті роки минулого століття. Протягом 20 літ до 1913 року здобич вугілля в Донбасі зріс у 6½ разів. Ріст здобичу вугілля тягнеться до 1916 року, досягнувши рекордної цифри 1738 мільйонів пудів. В 1920 році здобич знизився до 272 мільйонів пудів, тоб-то, проти 1916 року, майже в 6½ разів; половину його було витрачено на власні потреби і тільки 138,2 міл. пудів припало на долю споживачів. З 1921 року починається щорічний приріст здобичу:

	1920 р.	1921 р.	1921-22 р.	1922-23 р.	1923-24 р.
Приріст здобичу порівняно з попереднім роком у %%.	100	121	133	113	150
Приріст проти 1920 р. у %%.	100	121	161	181	272

У 1923-24 році здобич кам'яного вугілля збільшився проти попереднього року на 50%. Видаток же на потреби самої промисловости дуже скоротився. Із 100 пудів здобичу на власні потреби витрачалось 16 пудів, а для вивозу призначалося 84 пуди, проти 74,2 пудів попереднього року (див. таблицю на 175 ст.).

Рудяна промисловість.

На Україні добувають залізну, манганову й живосрібляну руди. Розробка їх почалася в 70-х роках минулого століття і вже в 1897 році Криворізький район за розмірами здобичу стояв на першому місці в Росії.

ЗДОБИЧ ВУГІЛЛЯ У ВАЖЛИВІШИХ ДЕРЖАВАХ

(в міл пуд.).

Держави	1913 р.	1916 р.	1921 р.	1922 р.	1923 р.	1924 р.
СРСР (Росія)	1769,4	1994,5	515,7	620,6	705,2	939,3
В тому числі Україна	1543,8	1738,5	330,2	438,3	194,4	741,9
Польща *)	547,4	. . .	461,9	1462,5	2203,9	. . .
Великобританія	17832,9	15905,5	10187,0	15547,7	17179,5	8483,4
П.-А. Сполуч. Штати . . .	31575,1	32690,8	27346,6	25488,2	36092,8	. . .
Німеччина	15917,9	14756,0	15811,2	7949,5	1569,0	. . .
Франція **)	2493,8	1301,1	1762,9	2635,2	2915,7	. . .
Бельгія	1400,0	1029,3	1329,8	1295,6	1398,0	750,9
Чехо-Словаччина	870,5	. . .	710,5	607,6	710,0	158,1
Голандія	114,3	157,9	292,8	278,2	324,8	173,1
Канада	831,5	802,2	823,5	622,2	739,3	. . .
Японія	1303,0	. . .	1426,2	1490,6	. . .	. . .
Південна Африка	487,0	553,8	630,3	541,7	660,0	. . .

Примітка. З 1922 р. по СРСР та Україні взято операційні роки, а по Великобританії, Бельгії, Чехо-Словаччині та Голандії відомості показано за 6 місяців.

*) З 1922 року включаючи Горішню Силезію.

**) З 1921 року включаючи Ельзас-Лотарингію та Саар.

Здобич руди в СРСР та на Україні

(в мільйонах пудів)

Роки	Залізна руда		Манганова сира руда		Манганова збагач. руда		Живосріблянa руда	
	В СРСР	В тому числі на Україні	В СРСР	В тому числі на Україні	В СРСР	В тому числі на Україні	В СРСР	В тому числі на Україні
1913	562,6	420,7	...	...	76,6	16,2	2,0	2,0
1916	450,0	323,3	...	...	...	17,3	1,0	1,0
1920	10,0	—	—	—	0,4	—	—	—
1921	8,4	0,52	—	—	0,7	0,04	0,08	0,08
1921-22	11,0	5,9	2,1	1,8	...	1,3	0,08	0,08
1922-23	24,2	10,3	6,3	5,8	4,4	4,2	1,0	1,0
1923-24	54,6	26,5	...	10,6	6,4	6,1	1,2	1,2

Добування руди на Україні в 1920 році цілком припинилося. Вважаючи за початок відновлення рудяної промисловости 1921-22 рік, будемо мати, що здобич залізної руди в 1922-23 році дав приріст на 75%, манганової сирої — на 222% і манганової збагаченої — на 223%. В 1923-24 році в звязку з пуском потушених гут металургійних заводів, здобич залізної руди досяг 26,5 мільйонів пудів, давши приріст проти попереднього року на 157%. Але до довійськових розмірів здобичу рудяній промисловості ще далеко.

Манганову руду, в значній частині, призначалося до вивозу. Здобич її в 1923-24 році досяг 37,6% здобичу 1913 року.

Здобич залізної руди у важливіших державах
(в мільйонах пудів)

Держави \ Роки	1913	1916	1920	1921	1922*)	1923*)
СРСР (Росія) . .	581,5	н. в.	10,0	7.9	11,0	24,2
В т. ч. Україна .	420,0	314,4	—	0,5	5.9	10,3
П.-А. Спол. Штати.	3128,0	4660,3	1190,1	1814,9	2924,3	4273,5
Німеччина **) . .	2200,0	1301,4	388,1	359,4	313,3	305,3
Великобританія .	992,0	836,6	787,8	215,5	427,4	732,6
Іспанія.	558,0	357,2	271,9	н. в.	214,2	н. в.
Франція	1325,0	102,5	846,2	860,7	1269,8	1098,9
Швеція	538,0	426,2	275,7	391,3	378,5	н. в.

Соляна промисловість.

Родовища на території України всіх трьох ріжностатей куховарської соли (самоосадової, кам'яної та виварної) сприяли досить значному розвіткові цієї промисловости. Здобич соли на Україні всіх трьох ріжностатей, пересічно за 15 років (1900 — 1914), становить половину (49,6% 0) загального здобичу Росії, а в її ріжностатях відношення до загально-російського здобичу є таке: самоосадова — 42,9%, кам'яна — 84,8% та виварна 24,2%. На початок війни тягання самоосадової соли почало зменшуватися й уже в 1914 році

*) По СРСР та Україні взято операційні роки.

**) З 1920 р. у нових кордонах.

її здобуто лише 15% здобичу всієї соли в Росії проти пересічної величини за 15 років — 21,4%. Велике підвищення здобичу соли дає 1916 р., досягши цифри 80 міл. пудів, при скороченні здобичу самоосадової та виварної й при збільшенні кам'яної до нечуваних до того часу розмірів — 45,5 міл. пудів. В наступні ж роки значіння соляної промисловости України що до Росії значно спадає. Здобич соли в 1921 році становить 37,3% загальносоюзної, а в 1922 — 35,2%.

Здобич кам'яної соли в Артьомівському районі в 1923-24 році дає приріст на 57% тоб-то 18307 тисяч пудів, проти 11730 тис. пудів 1922-23 р. Виварної ж соли в 1923-24 р. здобуто 2455 тис. пудів, а в попередньому — 682 тисячі пудів.

Металургійна промисловість.

Головних споживачів української руди являють собою металургійні заводи, що на їх долю припадало до війни 3/4 всього здобичу руди. З 18 металургійних заводів половину їх розміщено на місці здобичу сировини та палива (руди й вугілля), а другу половину в місцях, звязаних з вугляними та рудяними районами залізничними та водяними шляхами:

	Число заводів	Витоплено чавуна (міл. пудів в 1913 р.)	У %% до підсумку
На місці здобичу сировини (руди) . . .	2	5,23	2,8
На місці здобичу палива (вугілля).	7	84,17	44,5
На привозних сировині й паливі	9	99,76	52,7
Разом . . .	18	189,16	100,0

Більше половини (52,7%) чавуна витоплено в 1913 р. на заводах, що працювали на привозних сировині та паливі.

Продукція СРСР та України (в мильйонах пудів).

Роки	Витоплено чавуну			Виробл. стальн. й залізн. напівпродукту (мартенівський метал)			Прокатано заліза й сталі		
	По СРСР	В т. ч. по Україні		По СРСР	В т. ч. по Україні		По СРСР	В т. ч. по Україні	
		Абсол.	У % до СРСР		Абсол.	У % до СРСР		Абсол.	У % до СРСР
1913	257,4	189,2	73,7	263,9	166.6	63,1	219,5	141,1	64,3
1916	231,9	176,1	75,9	260,9	162,1	61,7	205,9	129,0	62,7
1921	7,1	1,8	25,4	11,9	3,2	27,0	10,6	3,2	32,0
1921-22	10,4	4,8	46,0	19,4	8,1	41,7	15 7	5,9	37,9
1922-23	18,6	6,9	37,1	37,1	12,7	34,3	28,1	11,0	39,2
1923-24	41,8	22,6	54,1	60,7	24,3	40,0	41,8	17,4	41,6

Продукція металургії, що впала в 1921 р. на Україні, порівняно з 1913 р., у витопці чавуну до 1%, у залізному й стальному напівпродуктові до 1,9% і в прокатному металові до 2,3% , в наступні роки, з пуском нових домен, починає зростати. Це зростання рік-у-рік хоч і дає значне число %%, але кількість продукції випускається далеко менша ніж у 1913 або 1916 р. Так, у 1923-24 році продукція, порівняно з тим же 1913 р., підвищилася що до чавуна до 11,9%, що до стального й залізного напівпродуктів до 14,6% та що до прокатного металу до 12,3%. Проте, незначне підвищення відносно 1913 р. продукції в 1922-23 та 1923-24 р.р. спричинилося до залежування на складах, а невелике затримання — до чавунового голоду, або браку головного ринкового продукта металургії — прокатного металу.

ВИТОПЛЕНО ЧАВУНА (в міл. пудів).

Держави \ Роки	1913	1916	1920	1921	1922	1923	1924 ****)
СРСР (Росія) *) . . .	257,4	231,9	7,0	7,1	10,4	18,6	41,8
В т. ч. Україна *) .	189,7	176,1	0,9	1,8	4,8	6,9	22,6
П.-А. Спол. Штати	1920,0	2444,9	2257,5	1017,0	1665,3	2484,9	1079,9
Великобританія . .	649,9	552,7	496,3	161,3	303,8	431,5	235,4
Німеччина **) . . .	1022,6	691,9	366,2	378,2	402,8	290,0	. . .
Люксембург . . .	155,4	119,0	12,2	59,2	102,8	85,9	64,7
Франція	324,3	79,8	202,0	160,3	312,6	324,7	229,8
Бельгія	157,6	8,0	68,8	39,9	98,1	123,5	83,6

ПРОДУКЦІЯ МАРТЕНІВСЬКОГО МЕТАЛУ (в міл. пудів).

СРСР (Росія)	263,9	9,9	11,9	19,4	37,1	60,7
В т. ч. Україна . .	166,6	2,9	3,2	8,1	12,7	24,3
П.-А. Спол. Штати	1940,5	2612,0	1238,5	1804,4	2184,9	1214,7
Великобританія	482,4	561,0	224,1	361,6	431,5	276,7
Німеччина ***) . .	1016,0	512,0	549,0	557,8	290,0	. . .
Люксембург	80,8	36,0	46,0	85,2	85,9	55,3
Франція	425,3	183,0	н. від.	273,0	324,7	207,0
Бельгія	150,1	73,0	48,3	95,1	123,5	86,4

*) З 1922 р. по Росії та Україні взято операційний рік (жовтень — жовтень)
**) 1916 р. без Ельзас-Лотарингії, а 1920 р. без Саарського басейну.
***) Без Ельзас-Лотарингії.
****) Відомості по чужоземних державах взято за 6 місяців.

Машинобудування.

Майже одночасно й рівнобіжно з розвитком рудної й металургійної промисловости розвивалася на Україні й обробка металів, зокрема машинобудування. Металообробна промисловість, разом з виробництвом машин, струментів та апаратів що до суми продукції в 1912 р. становила 8% усієї фабрично-заводської промисловости України, охоплюючи 50 тис. робітників. У тісному звязку з потребами сільського господарства, розвивалося й сільсько-господарське машинобудування, що на його долю припадало 28% суми продукції машинобудування з металообробкою. В роки війни й революції, поруч з усіма галузями промисловости, дуже знизилась і продукц'я металообробної промисловости. Об'єднана трестами центрального значіння в 1921-22 операц. році, вона випускає продукції на 11298 тис. довійськових карбованців й за довійськовими цінами, що становить 12% довійськової продукції. В 1922-23 р. продукція збільшується, порівняно з попереднім роком, більше ніж удвічі, давши приріст у 127%, а в 1923-24 опер. році вона становить 31848 тис. карбованців, перевищивши попередній рік на 12,4%.

Машинобудування України
(в тис. карбованців за довійськовими цінами).

	1912 р.	1921-22 р.	1922-23 р.	1923-24 р.
Всього вироблено	91411	11298	25678	31848
У %%% до 1912 р.	100,0	12,3	27,1	33,7
В т. ч. сільсько-госп. машин .	26530	1872	8500	12814
У %%% до 1912 р.	100,0	18,3	32,0	18,3
С.-г. у %%% до всього виробленого . . .	28,2	13,1	33,1	40,2

За останні три роки доля продукції, що припадає на сільсько-господарське машинобудування з усього

машинобудування, є більша ніж у 1912 році. В 1923 - 24 р. сільсько - господарське машинобудування дало 48% продукції 1912 р. і коли розвиток його й у дальнішому піде таким самим темпом, як за останні два - три роки, то через три роки продукція досягне довійськового рівня.

Сільсько-господарське машинобудування України
(в штуках)

Назва виробів \ Роки	1921	1921 - 22	1922 - 23	1923 - 24
Плуги	3019	23701	62361	41212
Букери	...	...	3723	6721
Борони	2101	...	11974	99822
Сіялки	902	4821	10278	7569
Жатки	29	2128**)	6284	10372
Молотілки	984	2722	5178	10131
Віялки	113	...	3170	3806

Паротягобудування СРСР й на Україні

	1912 р.	1921 - 22 р.	1922 - 23 р.	1923 - 24 р.
По СРСР паротягів нових	300	111	101	...
В т. ч. на Україні	74	48	51	56
У % до СРСР	24,5	43,2	50,5	...

Цукроварна промисловість.

Цукроварна промисловість за вартістю продукції у 1912 р. становила 230***) мільйонів карбованців, або чверть суми продукції всієї промисловости, переробляючи врожай буряка з площи посіву, що становила коло 4% усієї посівної площи України. В

*) Кінні.
**) Жатки-лобогрійки.
***) Без акцизу.

1914 році продукція цукру в Росії становила п'яту частину світової продукції бурякового цукру й десяту частину бурякового та тростяного, а на долю України припадало 81% російської продукції.

Виробництво цукру
(в тис. тон)

Роки	Всього	Світова продукція цукру		Продукція бурякового цукру		
		В том числі		В Європі	В СРСР	На Україні
		Тростяного	Бурякового			
1914	18914,8	10165,6	8749,2	8088,9	1728,2	1398,7
1915	17150,5	10575,6	6574,9	—	1497,1	1167,0
1916	16966,1	11336,7	5629,4	4882,3	1207.3	973,3
1917	17310.2	12412,5	4897.7	4203,5	915,8	758.7
1918	15819,7	11972,4	3877.3	3180,2	332,0	297.0
1919	15187,9	11920,4	3267,5	2598,0	79,5	68,5
1920	16575.4	11855.4	4720,0	3716,0	90,9	76,2
1921	16422,0	11509,5	4835.0	3989.5	50 2	42,7
1922	. . .	. . .	5355,0	4340,0	200.0	163 9
1923	. .	. . .	. . .	. . .	377,1	301,0

Доля України в продукції цукру (у %%)

Роки	В загальносвітовому	У світовому буряковому	В європейському буряковому	В СРСР
1914	7,4	16,0	17,3	80,9
1915	6,8	17,7	—	78,0
1916	5,7	17,3	19,9	80,6
1917	4,4	15,5	18,0	82,8
1918	1,9	7,7	9,3	89,5
1919	0.4	2,1	2,6	86,2
1920	0,5	1.6	2,1	83,8
1921	0,3	0,9	1,1	85,1
1922	—	3,1	3,8	82,0
1923	—	—	—	81,5

Продукція цукру знижувалася на Україні й в Європі до 1920 р., що дав приріст проти попереднього року в 11%. Неврожай 1921 року не тільки не вдержав продукції цукру на рівні 1920 р., але й дуже зменшив її, довівши до 3% від продукції 1914 року. Дальший 1922-23 рік дав майже стільки ж цукру, скільки дали три минулих роки, досягши 17% продукції 1914 року а 1923-24 рік перевищив попередній на 93%, давши 23% продукції 1914 року.

Площа посіву буряка СРСР та України

Роки	СРСР		Україна	
	Засіяно тис. дес.	У %% до 1914 р.	У %% до СРСР	Вироблено цукру у %% до 1914 р.
1914	697,4	100,0	80,6	100,0
1915	682,3	97,8	78,7	86,5
1916	613.1	87,9	78,6	68,9
1917	539,4	77,4	80,4	52,9
1918	411,3	59,0	83,7	19,3
1919	387,4	55,5	78,7	4,6
1920	180,3	25,9	73,7	5,3
1921	200,1	28,7	77,6	2,9
1922	160,7	23,0	79,1	11,8
1923	236,4	31,4	80,9	21,8
—	—	—	—	—

II. Губернії України в промисловому відношенні.

1. Волинь. На початкові революції в губернії налічувалося до 1757 промислових закладів, серед яких-було 1104 млини, що належать до категорій дрібно-промислових і перемелюють, головним чином, зерно, що привозять селяни для власного споживання.

Останні 653 заклади були заняті: 1) обробкою харчових і смакових продуктів (цукрові, горільчані та

броварні заводи, тютюнові фабрики та инше) — 124; 2) обробкою продуктів скотарства (шкіряні заводи)— 261; 3) механичною обробкою дерева — 119; 4) обробкою мінералів (порцелянові, шкляні, фаянсові й цегляні заводи) — 75; 5) обробкою металу— 17; 6) паперове й поліграфічне виробництво (паперові фабрики, друкарні й инші) — 48; 7) обробкою волокнинних творив — 9, з яких 7 сукновалень, що вироблюють сукно нижчої якости селянського типу.

Число робітників, у довійськовий час занятих у промислових закладах, становило2,4 % всіх робітників, занятих на Україні, тоб-то 11073 особи, які давали виробів за рік на 39,9 міл. карб.; що становило 3,5% усього виробленого промисловістю України. За сумою річної продукції на першому місці була харчова група, що дала три чверти всієї продукції губернії, з якої 89% припадало на долю цукрової промисловости. З останніх галузей обробної промисловости слід зазначити обробку каміння, земель та глин (мінералів), що мала 3,8 мил. карб.; це становило шосту частину продукції даної галузі на Україні, з якої половина припадала на продукцію господарської посуди, керамичної, порцелянової, фаянсової та шкла. Обробка дерева (лісопильні заводи) давала 15% продукції всеукраїнської обробки дерева, а продукція паперу й картону (паперові фабрики) становила половину всієї продукції паперу на Україні. На 1 січня 1924 року, закладів, із числом робітників не менше 16 при механичних двигунах, або не менше 30 без механичних двигунів, налічувалося 174, з яких діяло 113 з 8422 робітниками. Дужість діючих закладів становила 15644 кінських сил, а діяло їх 9550.

2. Донеччина. Підвалину промислового життя України, Півдня та й Союзу являє кам'яне вугіл та антрацит Донбасу. Багаті в губернії зложища вугілля, що своїм складом дуже ріжноманітні, давали вости, змогу розвиватися не тільки тим галузям промисло- які споживали вугіль, як паливо, але утворювали й нові. До таких належить коксо-бензолова промисловість, що вироблювала кокс для потреб металургії й давала, так звані, побічні продукти коксування, кам'яновугляну смолу: нашатир сирий

бензол та инш., що являли велику цінність для хемичної промисловости.

Продукція газу при випалі коксу до початку війни була дуже обмеженою, а з початку війни стала рости. Розвиток коксо-бензолової промисловости звязаний із розмірами випалювання коксу, трата якого головними споживачами дуже скоротилася. На місці здобичу палива й при порівняно близьких родовищах залізної руди осіло 7 великих металургійних заводи, а всього їх є 13. Всі ці заводи збудовано більше 25 років тому назад. У 1913 році вони витопили чавуну майже половину (47,1%), витопленого в усій Росії. Родовища на території губернії кам'яної та виварної соли сприяли розвиткові соляної промисловости. На солярнях м. Слав'янську добувалось більше 4 міл. пудві виварної соли, що мала збут навіть у Сібіру, а на руднях Артьомівського району 1916 р. добуто соли — 45,5 міл. пуд. А тому що в губернії були сировина й паливо, то значно розвивалася хемична промисловість. Продукцією соди всіх видів було зайнято два великих заводи, які давали три чверти всієї соди, що вироблювалася в Росії. Видне місце серед инших галузей промисловости займала й продукція будівельних матеріялів — цементу, вогнетривалої цегли, черепиці, гончарських труб та инших силікатних виробів. Чотирі найбільші цементові заводи випускали на рік до 2 міл. бочок цементу. Необхідно також зазначити групу металообробних заводів і шкіряну промисловість. На 1 січня 1924 року, за обліком державної промислової статистики, налічувалось 614 закладів, з яких діяло 516 *) з числом робітників 198099 осіб і дужістю механичних двигунів у 465438 кінських сил, з яких робило 260919. Взагалі, в промисловому відношенні, Донеччині належить перше місце на Україні.

3. Катеринославщина. В промисловому відношенні губернії належить одно з перших місць після Донеччини. Багаті рудні родовища Криворізького й Никопільського районів дозволяють назвати її губернією металу. Зростання здобичу залізної й манганової руди сприяло розвиткові металур-

*) В тому числі 335 шахт. Бездіяльні шахти не взято на облік.

гійної й металообробної промисловости. На місці здобичу розташувалися два металургійних заводи, останні ж разом з металообробними в місцях, що добре звязують їх з сировиною та паливом. Потреби сільського господарства в знаряддях виробництва дозволили розвинуться сільсько-господарському машинобудуванню. Заводи сільсько-господарських машин скупчені в районах Запоріжжя, Мелітополя та Бердянську. Хлібні лишки губернії й торговля хлібом висунули на одно з видних місць борошномельне виробництво. Млини, добре технично споруджені робили на привозній сировині й на вивіз, перемелюючи на рік од 100 до 120 міл. пудів зерна. В районі Катеринославу розташувалися лісопильні заводи, що переробляють ліс, сплавлюваний по Дніпру. На 1 січня 1924 року в губернії налічувалося 280 закладів, з яких діяло 148 з числом робітників 30404 й числом діючих кінських сил 60999.

4. Київщина в старих кордонах займала, за вартістю продукції, друге місце серед губерній України. На її долю припадала шоста частина всього, що вироблювалося губерніями України. Головні галузі промисловости належать харчесмаковій групі, що давала дев'ять десятих всієї продукції губернії. Основною галуззю промисловости цієї групи була цукрова з 140,2 міл. карб. річної продукції, що становило 72% всієї продукції губернії. Ціни на цукор для всієї Росії, звичайно, визначалися в Київі. З харчових виробництв заслуговують ще уваги борошномельне, тютюнове, горільчане, броварне та дріжжове. Обробки металів та машинобудування скупчені, головним чином, у містах губернії та зокрема в Київі. Ці виробництва обслуговують харчову групу губернії та дуже мало випускають виробів за її межі. Розвиток промислових культур сільського господарства сприяв і розвиткові сільсько-господарського машинобудування з продукцією в 1350 тис. карбованців на рік. З инших галузей обробної промисловости зазначимо шкіряну з продукцією в 3,4 міл. карбованців, здобич та обробка мінералів, обробку дерева і виробництво паперу та виробів з неї. Співвідношення галузей промисловости не змінилося й тепер. На 1 січня 1924 р.

із 495 закладів діяло 281 з числом робітників 36146 осіб і дужістю діючих двигунів у 54252 кінських сил.

5. Одещина. Не одна з галузей промисловости в губернії не має переважного значіння й уся промисловість скупчена, головним чином, у великих містах. Та все-таки до найбільши належить харчесмакова група, що становить трохи більше половини суми продукції всієї губернії. Серед харчової групи перше місце належить цукровій промисловості з річною сумою продукції в 20,2 міл. карбованців, борошномельна давала 20 міл. карб., олійна 8,1, тютюнова 3,7 міл. карб., консервна 3,3 міл. карб та кондитерська 3,1 міл. карб. Група обробки металів дала 22,5% суми продукції губернії, серед якої головне місце належало машинобудуванню з продукцією в 16,8 міл. карбованців. Розвиток машинобудування в губернії визначає її головні риси. Продукція сільськогосподарських машин та знарядців у 7,7 міл. карбованців на рік викликана великими хлібними лишками, а суднобудування з 4,5 міл. карбованців обслуговувало морський транспорт. З инших галузей обробної промисловости, що разом становлять 15,7% продукції губернії, досить значна деревообробна — 5,2 міл. карб., шкіряна — з 4,7 міл. карб. та текстильна з 3 міл. карбованців, скупчена на продукції канатів та мішків для морського транспорту й хлібної торговлі. На 1 січня 1924 р. із 342 закладів діяло 235 з числом робітників 20665 і з дужістю робивших механичних двигунів у 37232 кінських сил. При ріжносаттях галузей промисловости губернія все ж займає четверте місце серед губерній України.

6. Поділля. Вся промисловість губернії скупчена в харчесмаковій групі, що становить 98% усієї продукції губернії. З 92 міл. карбованців продукції в довійськовий час харчесмакової групи, на цукроварну промисловість із 5 заводів припадало 70,3 міл. карбованців, на борошномельну з 41 товаровим млином (всього парових налічувалося 368) — 8,3 міл. карб., на горільчану з 99 заводів — 4,18 міл. карб. та цукерню 7,61 міл. карбованців. За развитком горільчаної промисловости губернія займала п'яте місце між

иншими губерніями та краями Росії. Група метальової промисловости в губернії була мізерна. Трохи більше місце займала текстильна промисловість з продукцією шерстяних тканин на 485 тис. карб. Виникла вона в Дунаєвцях з волі поміщика за кріпацьких часів, але дальшого розвитку до цього часу вона не мала. Тепер в губернії зайнято на 159 діючих закладах — 15631 робітників з 15723 діючих кінських сил.

7. Полтавщина в промисловому відношенні стоїть на одному з останніх місць серед українських губерній. З 65 міл. карбованців довійськової продукції — 92% припадало на харчесмакову групу, серед якої на першому місці стояло борошномелля з 33163 млинами, з яких 32454 вітряки. По кількості перемеленого зерна губернії належало друге місце. Цукрова промисловість з 14 міл. карбованців не відогравала помітної ролі на Україні. Навпаки, тютюнова промисловість з 10,5 міл. карб. займала перше місце на Україні. Головний продукт тютюнової промисловости — махорка, продукція якої скупчена в м. Кременчуці. Горільчана промисловість з 68 заводами давала 2,1 міл. карбованців продукції. Дуже незначні метальова та текстильна групи, а остання, головним чином належить до кустарного типу. З инших обробних галузей промисловости слід зазначити лісопильне виробництво, що міститься по Дніпру. На 1 січня 1924 року діяло закладів 175 з числом робітників 13295 і дужістю діючих механичних двигунів у 16746 кінських сил.

8. Харківщина в промисловому відношенні займає третє місце серед губерній України. Загальна сума продукції фабрично-заводської промисловости в довійськовий час становила 150 міл. карбованців. В 1912 році по губернії було зайнято в промисловості до 60 тисяч робітників, а за переписом 1920 року коло 50 тис. І в цій губернії основа промисловости — харчесмакова група, що становила 73% всієї продукції губернії. Цукрова промисловість Харківщини займала друге місце на Україні й становила за розмірами продукції більше 50%. Борошномелля в губернії менше розвинуто ніж на Катеринославщині та Пол-

тавщині. Група метальових виробництв досить помітна — 17,1 % підсумку губернії. Більша половина з нього припадає на долю машинобудування й зокрема на паротягобудування й продукцію сільсько-господарських машин. Остання ж частина зайнята справлюванням закладів харчесмакової промисловости.

З инших галузей металообробної промисловости слід зазначити обробку вовни (шерстомойки), що дають 3,1% всієї продукції губернії, обробку льону, конопель та джута (продукція канатів тамішків). Друга частина иншої обробної промисловости виготовляє вироби для потреб населення, й зокрема міського. Серед кустарних промислів поширені: ткання полотна, плетіння корзин, чинбарний, колісний та возовий промисли. На 1 січня 1924 року діяло на Харківщині 208 закладів з 333596 робітниками й дужістю діючих двигунів у 40105 кінських сил.

9. Чернігівщина. Промисловість губернії розвинута дуже мало. Їй належить одно з останніх місць на Україні. В довійськовий час сума продукції губернії становила 5,3% всеукраїнської, з якої 76,5% припадало на харчесмакову групу. В останній цукрова промисловість займала 86%, у підсумкові губернії 66%. Решта харчесмакової групи припадала на борошномелля, горільництво й продукцію рослинної олії. Метальова група остільки незначна, що навіть не досягла 150 тис. карбованців. Одержала розвиток текстильна група, головним чином, по продукції щерстяних тканин у Новозибківському та Клинцовському повітах, що відійшли до РСФРР. З инших галузей промисловости слід зазначити лісопильне виробництво та продукцію фанери. На 1 ж січня 1924 р. діяло закладів 57, робітників було 6829 і дужість діючих механичних двигунів становила 5342 кінських сил.

РОЗПОДІЛ ПРОМИСЛОВИХ ЗАКЛАДІВ ПО ГУБЕРНІЯХ ТА ФОРМАХ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

(на 1 січня 1924 року). Табл. 1.

Губернії та форми експлуатації	Закладів		Робітників		Дужість двигунів діючих закладів (в кінських силах)	Дужість двигунів, що працюють
	Всього	Із них діючих	Всього	Із них у діючих закладах		
а	1	2	3	4	5	6
Всього по Україні	**2884**	**1892**	**367926**	**363147**	**884822**	**500868**
В тому числі:						
Державних . . .	2005	1200	318699	314254	846113	469460
Кооперативних .	329	264	10762	10616	14522	11911
Приватних . . .	550	428	8465	8277	24187	19497
В тому числі по губерніях:						
Волинь . . .	171	113	8579	8182	15644	9550
в тому числі:						
Державних . . .	73	50	7822	7747	13169	7812
Кооперативних .	45	31	500	481	1231	1012
Приватних . . .	56	32	257	254	941	696
Донеччина*). .	614	516	199513	198099	468151	260919
в тому числі:						
Державних . . .	551	462	197836	196392	465138	258701
Кооперативних .	37	31	978	978	1734	1430
Приватних . . .	26	23	729	729	979	788
Катеринославщ.	280	148	30636	30104	151819	60999
в тому числі:						
Державних . . .	204	83	28860	28647	117646	57122
Кооперативних .	16	13	428	428	626	451
Приватних . . .	60	52	1348	1329	3577	3123
Київщина . .	195	281	37192	36146	76278	54252
в тому числіі						
Державних . . .	332	164	30665	29727	66928	46888

*) В число закладів включено 335 діючих шахт; відомостей про кількість шахт бездіяльних нема.

Табл. 1 (кінець).

Губернії та форми експлуатації	Закладів: Всього	Закладів: Із них діючих	Робітників: Всього	Робітників: Із них у діючих закладах	Дужість двигунів діючих закладів (в кінських силах)	Дужість двигунів, що працюють
а	1	2	3	4	5	6
Кооперативних .	19	36	1722	4684	4011	3551
Приватних . . .	114	81	1805	1735	5339	3813
Одещина. . .	342	235	20712	20665	69950	37232
в тому числі:						
Державних . . .	201	109	18659	18624	63587	32675
Кооперативних .	39	35	894	894	1950	971
Приватних . . .	102	91	1159	1147	4413	3586
Поділля . . .	250	159	16566	15631	17541	15723
в тому числі:						
Державних . . .	136	71	15737	14825	14953	13819
Кооперативних .	46	39	438	438	979	767
Приватних . . .	68	49	391	368	1609	1137
Полтавщина .	321	175	13616	13295	21260	16746
в тому числі:						
Державних . . .	211	84	10444	10174	16778	10009
Кооперативних .	41	31	1351	1302	2249	1978
Приватних . . .	72	60	1821	1819	5233	4759
Харківщина .	295	208	31081	33596	53907	40105
в тому числі:						
Державних . . .	218	144	32170	31768	51067	37582
Кооперативних .	11	35	1252	1213	1536	1403
Приватних . . .	36	29	659	615	1304	1120
Чернигівщина	110	57	7001	6829	7239	5342
в тому числі:						
Державних . . .	79	33	6506	6350	6248	4522
Кооперативних .	15	13	199	198	510	345
Приватних . . .	16	11	296	281	481	475

РОЗПОДІЛ ПРОМИСЛОВИХ ЗАКЛАДІВ НА ГРУПИ ТА ПІДГРУПИ ВИРОБНИЦТВ І ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ.

Табл. 2.

Групи та підгрупи виробництв	Форма експлуатації	Закладів		Робітників		Дужість двигунів діючих закладів в кінських силах	Дужість двигунів, що працюють
		Всього	Із них діючих	Всього	Із них у діючих закладах		
а	б	1	2	3	4	5	6
Всього по Україні . .	всіх	**2884**	**1892**	**367926**	**363147**	**884822**	**500868**
в тому числі	держ.	2005	1200	348699	344254	846113	469160
	кооп.	329	264	10762	10616	14522	11911
	прив.	550	428	8465	8277	24187	19197
VII. Добування та обробка каміння, земель та глин	всіх	195	55	12289	11869	15701	5851
	держ.	177	49	11659	11244	15701	5851
	кооп.	7	—	1	—	—	—
	прив.	11	6	629	625	—	—
VIII. Гірнича й гірничезаводська пром.	всіх	474	370	186583	185568	512383	261391
	держ.	472	370	186582	185568	512383	261391
	кооп.	2	—	1	—	—	—
А[1]. Добування кам. вугілля та антрац. *)	всіх	335	335	148736	148736	228775	173583
	держ.	335	335	148736	148736	228775	173583
Г[1]. Доб. зал. руд	держ.	46	3	2131	2134	8883	1861
Г[2]. Заліз. пром.	держ.	19	11	31216	30427	265787	80591
И. Сол. пром.	держ.	25	11	1195	1091	3805	2871
IX. Металообробна промисловість	всіх	133	90	11751	11648	32318	14777
	держ.	93	58	10674	10602	30606	13716
	кооп.	15	11	329	329	753	529
	прив	25	21	748	717	959	511

*) Відомостей про бездіяльні шахти нема.

Табл. 2 (продовження).

Групи та підгрупи виробництв	Форма експлуатації	Заклади: Всього	Заклади: Із них діючих	Робітників: Всього	Робітників: Із них у діючих закладах	Дужість двигунів діючих закладів в кінських силах	Дужість двигунів, що працюють
а	б	1	2	3	4	5	6
X. Виробництво машин, струментів та апаратів	всіх	138	86	33058	32677	50076	30533
	держ.	128	78	32824	32453	49779	30386
	кооп.	2	1	26	26	17	5
	прив.	8	7	208	198	280	142
A[1]. Виробництв. сільсько-господарських машин	всіх	63	29	6980	6936	8750	5940
	держ.	57	25	6829	6795	8553	5841
	кооп.	1	—	—	—	—	—
	прив.	5	4	151	141	197	99
XI. Обробка дерева	всіх	161	74	4221	4149	5645	3885
	держ.	127	61	3831	3777	5086	3639
	кооп.	16	9	309	309	246	132
	прив.	18	4	81	63	313	114
XII. Хемична промислов.	всіх	56	33	5397	5304	26569	8086
	держ	47	24	5107	5014	26446	7965
	кооп	8	8	282	282	119	117
	прив.	1	1	8	8	4	4
XIII. Виробництво харчових продуктів, напоїв та наркотиків	всіх	1248	822	84975	42107	118056	97566
	держ.	653	321	71307	32178	83926	69042
	кооп.	206	180	8021	4398	12718	10678
	прив.	389	321	5647	5531	21412	17846
A. Борошномельне та круп'яне виробництво	всіх	607	482	11793	11602	60198	45078
	держ.	228	145	5073	5005	31168	21075
	кооп.	107	95	2305	2233	8741	6905
	прив.	271	242	4415	4364	20289	17098

Табл. 2 (продовження).

Групи та підгрупи виробництв	Форма експлуатації	Заклади: Всього	Заклади: Із них діючих	Робітників: Всього	Робітників: Із них у діючих закладах	Дужість двигунів діючих закладів в кінських силах	Дужість двигунів, що працюють в кінських силах
а	б	1	2	3	4	5	6
Б. Цукроварне й рафінадне виробництво	всіх	191	102	61753	59729	51833	48151
	держ.	182	93	57396	55372	48506	44890
	кооп.	9	9	4357	4357	3327	3261
В1. Виробниц. гор.-винокур.	держ.	118	20	1093	1006	946	629
Г1. Тютюнове виробництво	всіх	86	63	3594	3594	951	685
	держ.	25	10	3263	3263	865	624
	кооп.	29	27	202	202	5	5
	прив.	32	26	129	129	81	56
Г2. Махоркове виробництво	всіх	16	10	2016	1836	609	423
	держ.	9	4	1485	1305	520	352
	прив.	7	6	531	531	89	71
Ж. Олійницьке виробництво	всіх	60	45	1480	1456	1293	949
	держ.	22	14	855	855	692	524
	кооп.	22	18	386	362	301	242
	прив.	16	13	239	239	300	183
XIV. Обробка тверд. матер. тварин. пох.	всіх	14	10	799	799	407	272
	держ.	13	9	785	785	405	272
	прив.	1	1	14	14	2	—
XV. Виробництво шкір. товарів та виробів із шкіри	всіх	177	104	5342	5318	4917	3919
	держ.	61	27	4085	4083	3753	3085
	кооп.	45	29	646	633	496	317
	прив.	71	48	611	602	668	517

Табл. 2 (кінець).

Групи та підгрупи виробництв	Форма експлуатації	Заклади: Всього	Заклади: Із них діючих	Робітників: Всього	Робітників: Із них діючих закладів	Дужість двигунів діючих закладів в кінських силах	Дужість двигунів, що працюють в кінських силах
а	б	1	2	3	4	5	6
XVI—XXI. Текстильна промисловість	всіх	35	26	6990	6946	7464	4862
	держ.	28	19	6840	6796	7307	4760
	кооп.	1	1	17	17	—	—
	прив.	6	6	133	133	157	102
XXII. Одяг та гуалет	всіх	31	29	3278	3249	485	352
	держ.	19	19	2673	2673	446	319
	кооп.	9	7	488	459	16	11
	прив.	3	3	117	117	23	22
XXIII. Паперове виробництво	всіх	42	20	2071	2065	6220	3205
	держ.	28	12	1998	1992	5971	3038
	кооп.	2	2	10	10	2	2
	прив.	12	6	63	63	247	165
XXIV. Поліграфічне виробництво	всіх	110	105	6929	6929	1894	1401
	держ.	89	85	6091	6091	1617	1231
	кооп.	16	16	632	632	155	129
	прив.	5	4	206	206	122	41
XXV. Мистецька й наук.-прикл. промисловість	держ.	3	3	114	114	85	67
XXVI. Виробн. й перед. фіз. сил та водоп.	держ.	67	65	4129	4123	102602	64695

Примітка до таблиць.

Т. 1. Розподіл промислових закладів по губерніях та формах експлуатації.

Т. 2. Розподіл промислових закладів на групи та підгрупи виробництв і форми експлуатації.

Відомості для зазначених таблиць узято з матеріялів державної біжучої промислової статистики на 1 січня 1924 року.

Облікові підлягали всі промислові заклади України з числом робітників не меншим од 16, при механичних двигунах, і з числом робітників не меншим од 30 при відсутності останніх. Крім закладів, що задовольняли зазначеному принціпові, облікові підлягали, незалежно від числа робітників, усі заклади, що їх вироби обкладалося акцизом, шкіряні заводи, що мали більше від 10 дубильних казанів або 3 дубильних барабанів, цеглові заводи з печами (гофманськими й инш.), що діяли без перерви, шкляні заводи з генераторними печами, друкарні з числом робітників по-над 15 душ, хоча б і без двигунів, всі млини з загальним числом не меншим од 5 помольних одиниць *) незалежно від числа робітників.

В кам'яновугляній промисловості за лічильну одиницю взято шахту.

Транспорт і звязок.

Транспорт і звязок України перебувають у віданні загальносоюзних наркоматів: перший — Комісаріяту Шляхів Комунікації, а другий — Комісаріяту Почт та Телеграфів, при чому для керування роботою всіх українських транспортних та почтово-телеграфних установ і для регулювання їх господарського життя, а також для виявлення ріжних питань з транспорту та звязку, при Раді Народніх Комісарів Української Соціялістичної Радянської Республіки є Уповнаркомшлях та Уповнаркомпочтель, що одержуючи загальні директиви з центру Союзу, переводять їх у життя в згоді з постановами й вказівками уряду України.

*) Помольна одиниця — жорно всякого розміру або вальцовий варстат.

Протягом останнього бюджетного року, як і в попередні роки, обом цим важливим галузям народнього господарства уряд уділяв багато уваги й піклувань і в наслідкові нині як транспорт, так і звязок устигли зміцніти й несуть службу цілком справно в маштабі тих вимог, які ставить до них, поступово розвиваючись, господарське й культурне життя країни.

Зокрема про стан та роботу кожної з цих двох галузей народнього господарства можна навести такі дані.

Транспорт.

Залізниці.

В минулому бюджетному 1923 - 24 році число окремих залізниць, що обслуговують Українську Республіку, зменшилося на одну в наслідок скасування з 1 травня Одеського Залізничного Лінійного Відділу, як самостійної адміністративної одиниці, та включення всієї мережи залізниць цього Відділу в склад Південно-Західніх, що з ними залізниці Відділу завжди були тісно звязані економично й технично.

Таким чином, тепер по території України проходять такі залізниці: 1) Донецькі — на протязі 1809,6 клм. (крім того по-за Україною по Курщині — 178,2 клм. та по Південно-Східньому краєві — 85,4 клм.) 2) Південні — на протязі 2617,4 клм. (крім того, по-за Україною: по Кримреспубліці — 459,9 клм., по Курщині — 399,1 клм. та по Вороніжчині — 33,1 клм.). 3) Катеринінська — на протязі 2779,5 клм. (крім того, по-за Україною по Південно-Східньому краєві — 50,1 клм.), 4) Південно-Західні — на протязі 4542,2 клм. (крім того, по-за Україною — по Гомельщині — 67,2 клм.), 5) Західні — на протязі 205,9 клм. (крім того, по-за Україною — 1450,3 клм.), 6) Московсько-Київо-Воронізька — на протязі 551,6 клм. (крім того, по-за Україною — 1595,0 клм.) і 7) Південно-Східні — на протязі 198,5 клм. (крім того, по-за Україною — 2713,8 клм.).

Перші чотирі залізниці перебувають у віданні Південної (Української) Округи Шляхів Комунікації, а останні три — безпосередньо в віданні Народнього Комісаріяту Шляхів Комунікації.

Таким чином, загальний протяг усіх залізничних шляхів, що обслуговують територію України є рівний 12704,7 клм. Шляхи ці розподіляються по губерніях таким чином:

Волинь — 786,4 клм., Київщина — 1282,5 клм., Полтавщина — 1092,6 клм., Донеччина — 2511,7 клм., Одещина — 1557,8 клм., Харківщина — 1252,7 клм., Катеринославщина 2146,8 клм., Поділля — 12923, клм. та Чернигівщина — 781,0 клм.

При пересічному розрахункові на 1000 кв. клм. території та на 10000 населення це дає для окремих губерній такі покажчики:

Протяг залізничних шляхів

Губерній	На 1000 кв. клм.	На 10000 населення
Волинь	24,6 клм.	4,3 клм.
Донеччина	38,6 „	9,3 „
Катеринославщина . . .	27,9 „	6,3 „
Київщина	23,3 „	2,8 „
Одещина	20,0 „	4,7 „
Поділля	38,2 „	3,7 „
Полтавщина	23,8 „	3,1 „
Харківщина	33,8 „	4,6 „
Чернигівщина	21,1 „	3,9 „
Пересічно по Україні . .	27,9 „	4,7 „

Щоб порівняти ці дані про густину залізничної мережи на Україні з такими самими даними що до чужоземних держав, наведемо такі дані:

Протяг залізничних шляхів

Держави	Роки	На 1000 кв. клм.	На 10000 населення
Німеччина . . .	1914	143,9 клм.	11,5 клм.
Франція	1914	94,0 „	12,4 „
Румунія	1914	12,0 „	2,2 „
Англія	1915	122,0 „	8,2 „
Болгарія	1916	23,7 „	5,3 „
Італія	1917	26,0 „	5,2 „

Всіх залізничних станцій в межах України є 964, із них: на Волині — 49, на Донеччині — 237, на Катеринославщині — 158, на Київщині — 108, на Одещині — 95, на Поділлі — 89, на Полтавщині — 66, на Харківщині—110 та на Чернигівщині — 52, при чому всі губерніяльні центри містяться біля залізничних станцій, а з числа 53 окружних центрів — 51 центр міститься біля залізничних станцій і тільки 2 — Старобільськ та Тульчин — стоять на почтовому тракті.

Здорового похідного складу на залізницях Республіки було:

	Паротягів	Товарових вагонів	Пасажирських вагонів
На 1 жовтня 1924 р.	1722	66489	2049
„ „ „ 1923 р.	1544	50192	1811
„ „ „ 1922 р.	1404	42287	1592
„ „ „ 1921 р.	1346	63383	3458
„ „ „ 1912 р.	3642	117158	...

В 1922 році перевозка вантажів по залізницях України збільшилася проти 1921 року на 110,2%, в 1923 році вона знову зросла порівняно з 1922 роком на 48,7% і в 1924 році зареєстровано дальше збільшення перевозки вантажів. Так, пересічно—добове навантажування всіх вантажів у вересні 1924 року досягло 4468 вагонів, тоді як у вересні 1923 року воно становило тільки 2975 вагонів.

Загалом у 1923 році вантажові перевозки по залізницях Української Республіки досягли приблизно 30% довійськових і становили 39,6% усіх перевозок у тому самому році по всій залізничній мережі СРСР, в той час, як довжина цієї мережи на Україні становить тільки 18% загальної довжини всіх залізничних шляхів Союзу.

В 1923 році по всіх залізницях Республіки було перевезено в комерційних потягах усіх вантажів 24374 тис. тон (у тому числі хлібних—3510 тис. тон та кам'яного вугілля—8691 тис. тон) проти 16402 тис. тон у 1922 році (в тому числі хлібних — 2463 тис. тон та кам'яного вугілля—6019 тис. тон), а за перші 6 місяців 1924 року перевезено всіх вантажів 14467 тис.

тон (у тому числі хлібних — 2325 тис. тон. та кам'яного вугілля—5887 тис. тон).

Пасажирів у 1923 році по українських залізницях перевезено: 19 мільйонів проти 16 мільйонів у 1922 р. та 11 мільйонів у 1921 році. За перші ж 9 місяців 1924 року було продано пасажирських квитків — 17 мільйонів. Таким чином, перевозка пасажирів також рік-у-рік збільшується, але від розмірів пасажирського руху в довійськовий час ще значно відстає, бо, наприклад, у 1912 році число перевезених по українських залізницях пасажирів досягало 39 мільйонів.

Наприкінці слід одзначити, що в минулому бюджетному 1923-24 році в звязку з розвитком господарського життя країни, приступлено до поширення залізничної мережи Республіки й розпочато роботи в відновленні та добудуванні залізничних ділянок Мерефа — Херсон з галуззю Снигірівка—Водопій, загальної довжини в 579,4 клм. та Гришино—Ровно (до польського кордону) загальної довжини в 843,9 клм.

Річкові водні шляхи.

Українська Республіка є багата на річкові водні шляхи, бо на її території течуть чотирі великі ріки— Дніпро, Дністер, Південний Буг та Дін із їх численними притоками.

За час світової війни та революції річкове водне господарство дуже занепало як в інвентарі, що й до війни перебував у кепському стані, так, особливо. й у водних шляхах, що їм в наслідок слабого переведення протягом низки років днопоглиблювальних та берегозміцнювальних робот загрожує руїна гідротехничних споруд, що регулюють їх.

Щоб відновити це господарство, нині потрібні дуже великі кошти, а тому що країна перебуває в сутужному фінансовому становищі, то природньо, що відновлення річкового водного господарства йде дуже повільним темпом.

В звязку з цим тепер транспорт річковими шляхами відбувається тільки на двох ріках — Дніпрі та Південному Бугові.

Загальний протяг першої ріки з усіма її притоками є 5810 клм.; із них сплавних — 4843 клм. та судохідних—4008 клм.

Загальний протяг другої — разом з її притоком Інгулом—1179 клм. із них сплавних тільки 165 клм. і судохідних—139 клм.

В межах України на протязі судохідних частин цих рік є всього 53 пристані; із них на Катеринославщині — 9, на Київщині — 21, на Одещині — 17, на Полтавщині — 1 та на Чернигівщині — 5.

В навігацію 1924 року робоча річкова флота Верхньо-Дніпровського та Нижньо-Дніпровсько-Бузького державних пароплавств складалася з 187 парових суден загальної дужости в 14575 кінських сил та 412 непарових суден із загальною вантажопід'ємністю в 31 тис. тон.

Протягом навігації 1923 року по всіх річкових шляхах двох названих рік та їх притоків судна обох держпароплавств та приватновласницькі перевезли всього вантажів — 737 тис. тон (в тому числі хлібних — 123 тис. тон та лісових — 587 тис. тон) і пасажирів 1599 тис., а в навігацію 1922 року всіх вантажів — 272 тис. тон (в тому числі хлібних 32 тис. тон) та лісових — 181 тис. тон) і пасажирів — 753 тис. Таким чином, у навігацію 1923 року порівняно з навігацією 1922 року перевозка вантажів та пасажирів значно зросла, а саме: перших — на 171% і других — на 112,4%.

В 1912 році по тих самих річкових шляхах було перевезено всіх вантажів — 3669 тис. тон (у тому числі хлібних — 557 тис. тон та лісових — 2442 тис. тон) і пасажирів 2175 тисяч.

Морські шляхи.

Багата Україна й на морські шляхи, бо територію її обмиває Чорне море від Дністровського лиману на північ до Одеси, а потім на схід до Південно-Бузько-Дніпровського лиману (Миколаїв та Херсон) із береговою лінією протягом коло 373 клм.

Через порти цих морей Республіка підтримує транспортний звязок із усіма портами земної кулі й

провадить зовнішню морську торговлю з закордонними ринками.

Головніші морські порти України це: Одеса на північно-західньому березі Чорного моря, Миколаїв біля гирла Південного Бугу, що впадає в Чорне море, на віддаленні 128 клм. на північний схід від Одеси та Маріупіль на північному березі Азовського моря — перший із цих портів майже не замерзає.

В довійськовий час ці порти були головнішими портами півдня Росії, при чому Одеса мала значіння світового порта, як що до імпорту, так і що до експорту за кордон ріжних російських товарів; через Миколаїв провадився, головним чином, експорт за кордон хліба в зерні, а через Маріупіль — вивіз в инші російські порти й за кордон кам'яного вугілля.

Нині згадані порти швидко відновлюється й пристосовується до інтенсивного провадження імпортно-експортних операцій.

Вантажооборот цих портів до війни й нині показують такі дані:

Вантажооборот у тисячах тон

	Довійськ. час	1923 р.	1922 р.	1921 р.
Одеса . .	4095	381	228	36
Миколаїв .	2277	409	86	20
Маріупіль .	1933	133	29	. .

В навігацію 1923 року вся торгова флота Чорного й Азовського моря складалася з 27 товаро-пасажирських, 33 вантажових та 71 буксирних пароплавів, 90 парусно-моторових та 72 парусних суден і 201 баржи.

Ця флота в навігацію 1923 року перевезла в унутрішній плавбі всіх вантажів 374 тис. тон (у тому числі хлібних — 142 тис. тон та нафтових — 54 тис. тон), тоді як у навігацію 1922 року всі перевозки становили 248 тис. тон (у тому числі хлібних — 98 тис. тон та нафтових — 44 тис. тон). Таким чином, у 1923 році вантажові морські внутрішні перевозки зросли порівняно з 1922 роком на 50,8%.

В ту саму навігацію 1923 року по всіх морських портах України та Криму зареєстровано чужоземних суден ріжних націй у прибутті — 388 та в відбутті — 369. На суднах цих було привезено вантажів — 37

тис. тон та прибуло пасажирів — 2278, а вивезено вантажів — 1020 тис. тон і виїхало пасажирів — 3926.

Грунтові дороги.

Всі грунтові дороги діляться на дві групи: дороги державні та дороги місцевого значіння.

За державні визнається всі грунтові дороги, що мають стратегічне, транзитне та велике економичне значіння: всі останні—це дороги місцевого значіння.

Загальний протяг усіх державних доріг на території України — 6128 клм., в тому числі вимощених (брукованих) та шосованих — 1276 клм. Доріг місцевого значіння є коло 64000 клм.

Тепер уділяється багато уваги цим дорогам і вже виразно поставлено питання про відшукання коштів на їх відновлення та підтримування в належному стані, як що до полотна, так і що до штучних дорожних споруд. При чому з зазначеної кількости доріг 1276 кілометрів узято на держбюджет.

Автотранспорт.

В міру того, як здійснюється план упорядкування грунтових доріг та штучних дорожних споруд, починає розвиватися — правда, поки що ще повільно, — й автотранспорт на Україні.

Так, на 1 січня 1923 року автомашин у Республіці було 1445, а на 1 жовтня 1924 року зареєстровано їх 1835, тоб-то більше на 27%.

Із числа цих автомашин: легкотяглих — 846, вантажових — 493, напіввантажових — 118, спеціяльних — 3. пожежних — 31, санітарних — 30, цістерн — 4 та мотоциклів — 310.

В даний час на Україні є такі автотранспортні лінії для перевозки пасажирів та вантажів:

1) міські в м. м. Харкові та Полтаві.

2) міжміські:

а) Харків — Вовча протягом 80 клм.;

б) Катеринослав — Запоріжжя (Олександрівськ) протягом 98 клм.

в) Запоріжжя (Олександрівськ) — Нікополь протягом 117 клм;

г) Житомир — Бердичів протягом 48 клм;
д) Житомир—Новоград-Волинськ. протягом 92 клм.

Авіяція.

Нарешті, в 1924 році й авіяція одержала належен їй місце серед инших удосконалених засобів транспорту.

25 травня цього року Українське Акційне Товариство Повітрової Комунікації — Укрповітрошлях одкрило регулярну повітряну комунікацію по двох лініях: 1) Харків — Київ з протягом 430 клм., та 2) Харків — Одеса з протягом у 590 клм. і рейси ці підтримувалися справно до 1 жовтня.

Польоти відбувалися на 4 самольотах системи „Дорн'є" з моторами Рольє-Ройс з дужістю кожен у 260 кінських сил.

Обслуговувало авіокомунікацію 2 пілоти, 2 бортмеханіки, 1 старший механік та 4 мотористи, при чому з числа 4 мотористів — 3 завжди перебували по-за Харковом на станціях Київ, Одеса та Зінов'євськ (Лисаветград).

За ввесь сезон із 25 травня до 1 жовтня було зроблено 92 рейси й перевезено пасажирів — 274, вантажів — 2247 клгр. та пошти — 19247 клгр. Пересічна хуткість руху була рівна 107 — 109,6 клм. за годину. Проїзд 1 пасажира коштував: Харків - Одеса — 60 карб., Харків — Київ — 45 карб., Харків — Полтава — 15 карб., Харків — Зінов'євськ — 35 карб., Полтава — Одеса — 45 карб. та Зінов'євськ — Одеса — 25 карб. За багаж брали окрему плату, а саме: з Харкова до Одеси по 2 карб. 50 коп. і з Харкова до Києва по 2 карб. за кожен кілограм.

Вантажі перевозилося за таксою для багажу.

Служба самольотів для почти полягала в перевозці ріжних посилок, у тому числі й накладного платежу, вагою кожна не більше від 4 клгр. та всіх родів почтової кореспонденції з оплатою цієї перевозки почтовим відомством із розрахунку 0,7 коп. за 1 клгр.-клм.

Крім регулярних рейсів по зазначених лініях, протягом того самого періоду було зроблено екстрені

польоти до Симферополя, Москви, Донбасу, Валок та Чугуєва.

За ввесь час польотів нещасних випадків із пасажирами та службовим персоналом не було зовсім, а польоти відмінено тільки 4 рази: 1 — через несправність мотору, 1 — під час перельоту з Харкова до Одеси, в наслідок аварії в Новій Празі та 2 на лінії Харків — Київ через затримання апарату для екстреного польоту з Харкова до Москви.

В 1925 році намічається відкрити ще дві нові регулярні лінії: 1) Харків — Москва та 2) Харків — Донбас (Артьомівськ, Сталін та Луганськ).

Народній звязок.

Поліпшення роботи транспорту, ясно не могло не видбитися сприятливо на роботі народнього звязку, що здійснює головну частину своєї роботи — почтові зносини — за допомогою транспорту.

За даними на 1 жовтня 1924 року, що стосуються до України й Криму, тому що звязок у них перебуває в віданні одного Уповнаркомпочтеля при РНК УСРР і при РНК КрСРР всіх почтово-телеграфних установ було 1361, із них: почтово-телеграфних 791, почтово-телефонних — 74, почтових — 279 та допоміжних пунктів 217.

Всіх службовців у цих установах було 12733.

За ввесь бюджетний 1923-24 рік перелічені установи переслали внутрішньої й міжнародньої кореспонденції: а) почтової — 185051 тис., в тому числі простих листів та карток — 111508 тис., бандерольних пересилань — 3448 тис., періодичних видань — 55754 т., рекомендованих пересилань — 10622 тис., грошових переводів — 2191 тис., листів з оповіщеною цінністю — 872 тис., та посилок — 656 тис. і б) телеграфної — 19092 тис. телеграм.

Таким чином, порівняно з бюджетним 1922-23 роком, коли було переслано всієї почтової кореспонденції — 145130 тис. і всіх телеграм — 14106 тис., у 1923-24 році проти 1922-23 року як почтовий, так і телеграфний обмін збільшився: перший на 27,5% і другий на 35,3%.

За пересічним розрахунком у бюджетному 1923-24 році припадало: на одного жителя — 4 почтових пересилань проти 21 почтового пересилання в довійськовий час; і 6 телеграм на 10 жителів проти 2 на одного жителя в довійськові роки.

Обмін почти тепер провадиться: між губерніяльними центрами та столицею Харковом — 4 — 7 разів. а то й більше, в тиждень; між губерніяльними та окружними центрами 4 — 5 разів у тиждень, між окружними та районовими центрами 3 рази в тиждень і в сільських місцевостях 2 рази в тиждень.

Ввесь дохід почтово-телеграфних підприємств, у тому числі й радіо-станцій, за бюджетний 1923-24 рік становив 8368447 карб., а всі видатки за той самий період досягли 7741475 карб.

Для внутрішнього телефонного звязку в містах і населених пунктах України є всього 57 центральних станцій, 244 вузлових станцій та 223 пункти для переговорів. Із цього числа телефонних установ у віданні Уповнаркомпочтеля перебуває 44 центральних станцій, 127 вузлових станцій та 143 пункти для переговорів, останніми ж відають місцеві губвиконкоми: Донецький, Київський, Полтавський і Харківський.

В телефонних установах, що перебувають у віданні Уповнаркомпочтеля, всіх службовців є тепер — 1045 осіб.

Валовий дохід цих установ за 1923-24 рік становив 1534985 карб., а валовий видаток — 1372733 карб.

Міжміський телефонний звязок є по таких лініях: 1) Харків — Москва — Ленінград — Нижній Новгород (через Білгород), 2) Харків — Артьомівськ (через Лозову), 3) Харків — Катеринослав (через Лозову) та 4) Харків — Київ (через Полтаву).

Далі, 8 листопаду 1924 року відбулося відкриття знову збудованої телефоної напівавтоматичної станції, що перебуває в віданні губміськвідкомгоспу.

Переваги цієї станції такі: швидкість виклику та швидке роз'єднування після закінчення переговорів.

Нарешті, для радіо-телеграфного звязку на території України на 1 жовтня 1924 року було 55 радіостанцій, що перебувають у віданні Уповнаркомпочтеля.

Із числа цих радіо-станцій — 48 приймали внутрішні радіо-телеграми, 1 станція в Харкові приймала виключно міжнародні радіо-телеграми й 5 станцій приймали й передавали внутрішні радіо-телеграми; ці останні 5 станцій містяться в Артьомівську, Київі, Одесі, Полтаві та Харкові.

Крім того, є 3 приймальні радіо-станції збудовані в 1923 році громадськими організаціями: 2 — в м. Харкові (належать Харківському Технологичному Інституту та 1 — Державному Телеграфно - Телефонному заводові) і 1 — в м. Синельникові (належить клубові спілки Нарзвязку).

Праця.

Вступ.

Основу всякого вивчення обстановки й умов праці становить повний і точний облік трудящих. На жаль, такого обліку на Україні ще нема. Більш або менш систематичні й правдиві відомості ми маємо тільки про окремі групи трудящих, а саме: 1) робітників та службовців фабрично-заводської й гірничої промисловости; 2) робітників та службовців залізничого й водного транспорту; 3) службовців державних установ та торговельних закладів; 4) усіх взагалі робітників та службовців, організованих у професійні спілки, як занятих роботою, так і безробітних.

Найповніший облік трудящих перевадиться в останній із перелічених груп, що, як нижче буде показано, охоплює приблизно 85% усіх занятих найманих робітників та службовців, а також значну частину безробітних.

Ознайомленням із цією групою ми й починаємо наш огляд.

Числовий склад членів профспілок.

На 1 липня 1924 року в професійних спілках України числилося 1174191 члени, занятих роботою й безробітних, що розподілялися по окремих спілках таким чином *). (Див. таб. 1).

*) За даними статвідділу ВУРПС

Табл. 1.

Групи спілок	Спілки	Всього членів профспілок	В тому чис. безробітних членів профспілок	% членів профспілок серед усіх занятих осіб
1	2	3	4	5
С.-го-спод.	Робітники землі й лісу	64679	9089	75,0
Індустріяльна 1 н	Гірняки	142174	2840	89,0
	Металісти	131592	10647	90,1
	Хеміки	27212	3888	91,4
	Шкіряники	19050	3755	91,0
	Цукровики	48274	3169	54,5
	Харчовики	63581	15501	91,0
	Текстильщики	9247	704	94,8
	Швейники	9577	1931	86,1
	Друкарі	11241	1056	96,6
	Папірники	1939	122	83,6
	Деревообробники	13130	2796	89,4
	Будівники	55096	7731	84,0
	Разом по індустр. спілк.	532103	54140	84,9
Транспорту й звязку	Залізничники	146018	8469	—
	Водний транспорт	16743	4396	98,2
	Місцевий транспорт	31198	2619	97,1
	Нарзвязок	16706	1973	97,4
	Разом по спілках транспорту та звязку	210665	16757	—
	В т. ч. без залізничник.*)	64747	8288	97,6
Розумової праці	Радробітники	136307	26003	83,3
	Медикосанпраці	62740	11054	93,8
	Робітники освіти	97547	12360	88,1
	Робітники мистецтв	14853	3252	95,3
	Раз. по спілк. роз. праці	311447	52669	87,0
Інші	Робітники ком. господ.	33540	3887	91,3
	Народнє харчування	21757	2779	88,5
	Разом по инших спілк.	55297	6666	90,5
	По всіх спілках	1174191	139321	—
	В тому числі по всіх спілках без залізничн.*)	1028173	130852	86,0

*) Відомостей про відсоток членів профспілки серед залізничників немає.

Таким чином, найбільше значіння на Україні за числом членів має група індустріяльних спілок. що охоплюють обробну й добувну промисловість, далі йде група спілок розумової праці, потім транспорту; останні ж групи мають незначне число членів.

Як що взяти за 100 загальне число членів усіх профспілок України, то членська маса окремих груп матиме такі величини:

Групи спілок	Число членів у групі в $^0/_0$ до загального числа членів
Сільсько-господарська . . .	5,5
Індустріяльна	45,3
Транспорту й звязку	17,9
Розумової праці	26,5
Инші	4,8
Всі спілки . .	100,0

Найбільший відсоток організованого пролетаріяту (див. табл. 1) спостерігається серед робітників транспорту й звязку, де 97,6$^0/_0$ усіх занятих робітників та службовців є члени профспілок. Серед промислових робітників члени профспілок становлять 84,9$^0/_0$, при чому в друкарів професійна організованість досягає 96,6$^0/_0$, а в цукровиків члени профспілок становлять тільки трохи більше від половини всіх робітників. У найбільших галузях промисловости на Україні — гірничій, метальовій, харчовій та хемичній — на 10 робітників припадає приблизно 9 членів профспілок.

Робітники розумової праці організовані в профспілки загалом на 87$^0/_0$.

Пересічно ж по всіх галузях найманої праці відсоток занятих членів профспілок до всіх занятих осіб становить 86, тоб-то з кожних 7 занятих робітників та службовців 6 осіб — члени профспілок.

По окремих губерніях наводимо нижче дані про число членів профспілок у $^0/_0{}^0/_0$ до загальної їх кількости на Україні та про відсоток організованих у профспілки трудящих серед усіх занятих найманих осіб.

Губернії	Число членів профспілок у $^0/_{00}$ до загального їх числа на Україні	$^0/_0$ членів профспілок серед усіх занятих робітник. та службовців *)
Волинь	3,0	87,9
Донеччина	26,8	88,8
Катеринославщина	11,8	88,0
Київщина	14,2	88,5
Одещина	13,8	89,5
Поділля	5,3	79,1
Полтавщина	7,1	92,6
Харківщина	14,0	79,0
Чернигівщина . .	4,0	87,0
По Україні.	100,0	86,0

За останні роки число членів профспілок значно мінялося в звязку з скороченням та реорганізацією радянського апарату, переходом промисловости в початкові 1922 року на госпрозрахунок та дальшим розвитком її в нових умовах.

Так, зміну числа членів в основних групах профспілок, у $^0/_{00}$ до 1 січня 1922 року, показують такі числа:

Групи спілок	1922 р.		1923 р.		1924 р.	
	1 січня	1 липня	1 січня	1 липня	1 січня	1 липня
Сільсько-господ. . . .	100,0	83,6	87,5	105,9	93,2	108,1
Індустріяльна	100,0	72,4	76,9	92,5	122,9	135,0
Транспорту й звязку . . .	100,0	75,8	69,5	76,5	87,6	85,7
Розумової праці	100,0	64,5	59,0	66,5	84,0	88,6
Инші	100,0	66,5	72,9	99,9	163,1	179,2
По всіх спілках	100,0	70,9	69,8	81,5	103,0	109,7

Загалом число членів профспілок на початок 1924 року досягло й навіть перевищило число членів на 1 січня 1922 року. В групі індустріяльних спілок число членів за $2^1/_2$ роки зросло приблизно на $^1/_3$, а

*) Без спілки залізничників.

в спілках розумової праці, після великого скорочення членської маси протягом 1922 року, починається підвищення кількости членів профспілок, що майже досягає до середини 1924 року числа початку 1922 року.

Робоча сила в промисловості.

Число робітників та службовців, занятих у прорисловості України, можна дати для закладів фабрично-заводської та гірничої промисловости *) на 1 липня 1924 року; що ж до ремісничих та кустарних закладів, то тут обліку занятого персоналу в найближчі роки не було.

В фабрично-заводській та гірничій промисловості України на 1 липня 1924 року було занято загалом коло 400 тисяч робітників та службовців.

По окремих губерніях число промислового персоналу розподіляється так:

Губернії	Число робітників та службовців	У % до загального числа робітників та службовців по Україні
Волинь	8433	2,1
Донеччина	227564	57,5
Катеринославщина	37826	9,5
Київщина	27849	7,0
Одещина . . .	28388	7,2
Поділля	9240	2,3
Полтавщина . . .	12208	3,1
Харківщина . . .	38423	9,7
Чернигівщина . .	6456	1,6
По Україні	396387	100,0

Із ріжних промислових галузей на Україні найбільше число робітників охоплюють гірнича промисловість — зверх 44% усього промислового персоналу, металькова — коло 25% та харчова — коло 14%.

Докладніші ж дані про число занятих по ріжних галузях промисловости робітників та службовців наведено в таблиці 2 (див. стор. 213).

*) Відомості стосуються до закладів, де звичайний склад є не менший од 16 робітників при механичному двигуні або 30 робітників без останнього.

ЧИСЛО РОБІТНИКІВ ТА СЛУЖБОВЦІВ У ПРОМИСЛОВИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

на 1 січня та 1 липня 1924 року по виробництвах.

Табл. 2.

Групи та підгрупи виробництв	1 січня			1 липня		
	Число закладів	В них		Число закладів	В них	
		Робітників	Службовців		Робітників	Службовців
а	1	2	3	4	5	6
VII. Добування та обробка каміння, земель та глинь .	76	12346	1405	82	16948	1423
А. Добування та первісна обробка каміння, зем. та глинь	15	983	158	21	2977	198
Б. Керамична промисловість	41	5487	572	40	7501	586
В. Скляна промисловість	16	5003	585	14	5377	579
Г. Цементова промисловість	2	773	68	2	1019	59
Д. Инші вироби з мінералів	2	100	22	2	71	10
VIII. Гірнича й гірниче-заводська промисловість . . .	128	175300	14393	124	198057	14932
А. Кам'яновугляна промисловість добування горючих лупаків та иншого мінеральн. палива .	67	136896	10172	62	154078	10809
Б. Торфова промисловість	13	48	45	15	1807	188
Г1. Залізорудна промисловість . . .	10	2568	129	12	4190	165
Г2. Залізоробна промисловість	17	32893	3688	16	31226	3496

Табл. 2 (продовження).

Групи та підгрупи виробництв	1 січня			1 липня		
	Число закладів	В них		Число закладів	В них	
		Робітників	Службовців		Робітників	Службовців
а	1	2	3	4	5	6
Е Добування й витопка инш. метал. .	3	1741	114	3	2229	111
И. Соляна промисловість	18	1154	115	16	1527	172
IX. Металообробна промисловість . .						
Б. Продукування вироб. із недор. метал.	67	9878	1174	77	12312	1277
X. Виробництво ріжних машин, струментів та апаратів	101	34575	4914	99	41525	5336
А. Виробництво сільсько-господ. машин	34	7052	941	29	9908	1075
Б. Виробництво инших машин, струментів та апаратів	67	27523	3973	70	31617	4261
XI. Обробка дерева .	85	3930	657	101	4719	621
Б. Лісопильне та фанеропильне виробництва	73	3148	579	81	3303	500
В. Виробництво инш. виробів із дерева .	12	782	78	20	1416	121
XII. Хемична промисловість	31	6948	989	29	6507	969
А Ріжні хемичні виробництва	12	3553	473	17	4330	566
В. Виробниц. штучн. жирів, миловарне та стеаринове . . .	5	126	26	4	142	24

Табл. 2 (продовження).

Групи та підгрупи виробництв	1 січня			1 липня		
	Число закладів	В них		Число закладів	В них	
		Робітників	Службовців		Робітників	Службовців
а	1	2	3	4	5	6
Г. Парфюм. та косм. виробн. та вир-тва хем.-фарм. та фотограф. препаратів .	5	154	57	4	208	55
Д. Виробництво вибухових товарів .	4	2014	360	3	1746	316
Е. Сірникове виробництво	5	1101	73	1	81	8
XIII. Виробництво харчових продукт., напоїв та наркот. .	625	46582	10986	663	42434	10575
А. Борошномельне та круп'яне виробництва	333	10202	2767	355	10701	2811
Б. Цукров. та рафінадне виробництва	163	26070	6675	162	19607	6008
В. Виробництва горільчане, винокур, бровар. та дріжд.	34	1414	282	46	1972	408
Г. Тютюнове виробництво . . .	21	5253	588	18	6095	572
Д. Крохмальне та паточне вир-тво .	4	65	24	4	14	10
Е. Інші виробництва групи	70	3578	650	78	4045	676
XIV. Обробка твердих матеріялів тваринн. походження .	7	723	103	8	535	70
XV. Шкіряна та хутрова промислов. .	—	—	—	—	—	—
А. Виробництва шкіряного товару та виробів із шкіри .	46	4785	661	50	5159	583

Табл. 2 (кінець).

Групи та підгрупи виробництв	1 січня			1 липня		
	Число закладів	В них		Число закладів	В них	
		Робітників	Службовців		Робітників	Службовців
а	1	2	3	4	5	6
XVI. Виробництва обробки бавовни .	—	—	—	1	24	1
XVII. Виробництва обробки шерсти .	18	2003	207	16	1986	182
XX. Вироб-тво обробки конопель та инших волокнинних творив рослинного походження .	3	4655	205	3	4846	228
XXI. Вироб-тво обробки мішаних волокнинних творив .	2	243	45	1	265	43
XXII. Одяг та туалет	31	3559	477	48	7283	685
А. Шкіряне взуття .	15	1609	197	19	2756	230
Б. Инші вироб-тва групи	16	1950	280	29	4527	455
XXIII. Обробка паперу	13	1949	213	14	2342	200
XXIV. Поліграфичне виробництво . . .	86	6837	674	83	7314	710
XXV. Мистецька й прикладна наукова промисловість . . .	3	114	25	3	153	28
XXVI. Вироб-тво й передавання фізичних сил та водопостачання	48	3729	947	54	4722	1092
По всіх вироб-твах .	**1369**	**318155**	**37975**	**1456**	**357432**	**38955**

Кількість робочої сили в промисловості України за останнє десятиліття, тоб-то з початку імперіялістичної війни 1914 р., дуже коливалася. Загальне число занятих у фабрично-заводській та гірничій промисловості України робітників на початок 1914 р. досягало 631,6 тис. осіб обох статей *). Кількість ця протягом 1914 — 1917 р.р. в звязку з розгортанням промисловости, що працювала на військові замовлення, збільшувалася, а з кінця 1917 року, після ліквідації фронту та початку громадянської війни, починає катастрофично скорочуватися.

На жаль, починаючи з 1917 року, даних про число занятих робітників у промисловості нема; досить повні й правдиві відомості стосуються лише до початку 1921 року, коли число промислових робітників на Україні становило загалом коло 50% од довійськового (початок 1914 року).

Зміни в числі робітників української промисловости за останні 25 років, за винятком періоду 1917 — 1919 років, подається нижче **).

Роки	Число робітників занятих у промисловості на кінець року (в тисячах)	Роки	Число робітників, занятих у промисловості на кінець року (в тисячах)
1901	360,2	1913	631,6
1902	354,7	1914	631 4
1903	370,7	1915	635,3
1904	372,4	1916	812,5
1905	371,0	1917	нема відом.
1906	418,0	1918	" "
1907	431,3	1919	" "
1908	449,5	1920	316,5
1909	441,7	1921	280,5
1910	481,0	1922	277,4
1911	513,4	1923	347.4 ***)
1912	549,4		

*) Підраховано за даними звітів фабричних інспекторів, доповненими відомостями про гірничу промисловість із звітів ради з'їздів гірничепромисловців Півдня Росії.

**) З 1901 по 1916 р. за тими самими даними, з 1921 за даними ЦСУ.

***) На кінець 1923 р., крім цукроварної промисловости, що в ній число робітників узято на дату розвитку сезону — 1 листопаду.

Зі зміною в кількості робочої сили промисловости мінявся і її склад: співвідношення числа робітників та службовців, розподіл робітників за статтю (полом) та віком.

За післяреволюційні роки серед промислових робітників співвідношення чоловіків та жінок, а також дорослих і підлітків, молодших 18 років, міняло таким чином:

Роки	Кількість занятих робітників на початок року					
	Чоловіків	Жінок	Всього робітників	В тому числі: Дорослих	В тому числі: Підлітків молодших 18 р.	На 100 осіб персоналу службовців
1921*)	—	—	316533	285513	31020	13,9
1922	244288	36180	280468	256067	24401	15,2
1923	233308	44109	277417	254392	23025	12,6
1924	274466	43689	318155	298160	19995	10,7

Загалом, використання праці жінок та підлітків, показане відсотком до всіх робітників, мінялося за останні 3½ роки так:

Дати	У ‰ до всіх робітників: Жінки	Підлітки молодші від 18 р.
1 січня 1921 р.	13,4**)	9,8
1 липня „ „	13,0**)	10,0
1 січня 1922 р.	12,9	8,9
1 липня „ „	14,1	8,2
1 січня 1923 р.	15,9	8,3
1 липня „ „	14,9	7,6
1 січня 1924 р.	13,7	6,3
1 липня „ „	13,4	5,2

*) Відомостей про розподіл робітників за статтю (полом) на січня 1921 року нема.

**) Дані стосуються тільки до дорослих робітників.

У промислових службовців скорочення відсотку підлітків та жінок відбувалося за ці самі роки ще швидче:

Дати	У ‰ до всіх службовців	
	Жінки	Підлітки молодші від 18 р.
1 січня 1922 р.	12,6	5,6
1 липня 1924 р.	8,4	1,1

Робоча сила на транспорті.

Що до транспорту України наведені нижче дані обмежуються лише числом робітників та службовців, занятих на залізничних та водних шляхах; точних відомостей про персонал, що обслуговує місцевий транспорт на Україні, немає.

На 1 січня 1924 року на залізничному транспорті було занято 123009 робітників та службовців *), що розподілялися по губерніях та службах таким чином **):

Табл. 3.

Губернії	Служби					
	Правлін. та управл.	Тяги	Шляху	Руху	Інші	Всього
Волинь	249	791	988	800	639	3170
Донеччина . .	—	9685	3652	6126	2752	22515
Катеринославщина	2062	9726	4287	4938	3896	24909
Київщина . . .	2936	7235	2752	3666	3479	20068
Одещина . . .	723	4915	2008	2338	1588	11572
Поділля	45	2026	1955	1577	1253	6856
Полтавщина . .	102	4247	1978	2572	1096	9995
Харківщина . .	3437	8767	3284	5141	2756	23388
Чернигівщина ***)	13	38	97	78	10	236
По Україні	9567	47433	21001	27539	17469	123009

*) Штатних та тимчасових без робітників та службовців на випадкових роботах.

**) Відомості складено за даними Південної Округи Шляхів Комунікації.

***) Із залізничних шляхів, що проходять по Чернигівщині, не взято на облік частина М.—К.—В, та Західних залізниць, що не входять у Південну Округу Шляхів Комунікації й підзвітові НКШК.

Персонал водного траспорту України на 1 січня 1924 року обчислювано по внутрішніх (річкових) водних шляхах у 2298 осіб і по морському транспортові в 1389 осіб; усього в 3687 душ робітників та службовців.

Таким чином, увесь транспорт України, за винятком місцевого, обслуговував на 1 січня 1924 року персонал у 126696 робітників та службовців.

Персонал державних установ.

Для службовців установ досить правдиві відомості по всій території України маємо поки що лише що до числа їх на 1 липня 1924 р.; відомості ці охоплюють усі державні установи—адміністративні й господарські, а також державні торговельні заклади.

Загальне число державних службовців на Україні*) на 1 липня 1924 року становило 335822 осіб**), що з них 134623 осіб перебувало в сільських установах та торговельних закладах (40%). Розподіл державних службовців, по відомствах (наркоматах) та губерніях подається в таблиці 4 (див. ст. 222—223).

Таким чином, губернії за загальною кількістю службовців, занятих у їхніх державних установах та торговельних закладах, розміщаються в такому порядкові (число службовців по губернії взято в %% до загальної кількости службовців на Україні):

Губернії	Всі службовці	Из них в міських установах	занято в сільських установах
Харківщина	17,3	22,3	9,6
Київщина	17,1	18,7	14,6
Одещина	14,6	16,5	11,8
Катеринославщина	11,1	10,8	11,7
Донеччина	10,8	9,1	13,5
Полтавщина	10,2	9,6	11,1
Поділля	7,4	5,4	10,4
Чернигівщина	6,5	4,3	9,7
Волинь	5,0	3,3	7,6
По Україні	100,0	100,0	100,0

*) Крім службовців державних промислових закладів, що про них відомості дано в розділі „Робоча сила й "промисловість".

**) Відомості попередні.

Як видно з таблички, число службовців сільських установ перебуває в залежності від дужости губернії що до кількости населення, її економичного значіння й т. д.; число міських службовців міняється в звязку з дужістю міст губернії й тому особливо виділяється на Харківщині, Київщині та Одещині.

Як що об'єднати відомства (наркомати) за характером їхньої діяльности в 3 групи — адміністративну, господарську й групу, що обслуговує культурно-соціяльні потреби населення *), то число занятих в установах кожної групи службовців становитиме такий відсоток до загальної кількости всіх службовців:

Відомства	Всього	Із них у сільських установах
Адміністративні	27,1	31,2
Господарські	23,1	11,3
Що обслуговують культ.-соціяльні потреби	49,8	57,5
Всього	100,0	100,0

Половина всіх державних службовців обслуговує культурно-соціяльні потреби населення, а на селі ця група становить навіть коло 60% усіх службовців. Службовці адміністративних та господарських установ являють приблизно рівні за значінням групи, в сільських же установах службовці господарських установ становлять тільки 1/8 частину всього апарату, що пояснюється скупченням управляючих господарських органів та установ і державних торговельних закладів у міських центрах.

Безробіття.

З другої половини 1922 року спостерігається безперестаний приплив вільної робочої сили на ринки праці міст.

Роботи починають шукати й ті групи міського населення, що в період 1920—1921 р.р. мали инші

*) В адміністративну групу входять: ВУЦВК, Н. К. Праці, НКВС Уп. Н.К.Зак. Справ, НКЮ, НКРСІ та ЦСУ; в господарську—Уп. Н. К. Шлях, ВРНГ, Уп. Н. К. Зовнішторг, Н. К. Внуторг, НКФ та Н. К. Зем. Инші відомства віднесено до останьої групи.

ЧИСЛО СЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ
НА 1 ЛИПНЯ

Губернії / Відомства	Волинь	Донеччина	Катеринославщина	Київщина
ВУЦВК	2771	3830	4584	5593
Уп. НКШлях	93	785	2156	4250
Уп. НКПочтель . . .	483	1257	1524	1982
ВРНГ.	125	1329	1186	2530
Уп. НКЗовнішторг .	143	194	137	223
НКВнуторг	131	629	1467	671
НКФ	1084	1528	1812	2673
НКЗем	2800	1182	1214	2421
НКОсвіти	3552	12214	10950	17946
НКЗдоров'я.	1737	6548	5295	7073
НКСЗ	1957	178	1621	3193
НКПраці	130	1786	320	524
НКВС.	1234	3970	3928	6692
Уп.Н.К.Закорд. Справ	—	—	—	—
НКЮ.	431	848	884	1049
НКРСІ	23	30	51	48
ЦСУ	100	91	119	152
Разом . . .	**16794**	**36399**	**37248**	**57320**
В тому числі в сільськ. установах та торговельних закладах .	10220	18114	15757	19764

*) В тому числі було робітників, що суміщали посади: на 3583, Одещині—4962, Поділлі—1349, Полтавщині—2010, Харківщині—

ТА ТОРГОВЕЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ 1924 РОКУ*).

Табл. 4.

Одещина	Поділля	Полтавщина	Харківщина	Чернигівщина	Всього по Україні	В тому числі в сільських установах та торг. закладах
5682	5763	4916	5091	3378	41608	34330
2469	210	283	5004	388	15638	477
2275	1024	1325	2091	714	12675	2955
1211	754	638	5446	673	13892	1442
906	162	56	615	34	2470	236
1082	177	535	2128	51	6871	315
2660	1585	2032	3274	1231	17879	2485
2281	2457	2546	3754	2252	20907	10245
13597	6974	11545	11749	7614	96141	49803
7483	2712	4320	8890	1750	45808	13558
1417	77	956	1947	828	12474	11077
411	185	314	683	194	4547	969
6422	1988	3554	5615	1851	35254	4433
10	—	—	55	—	65	—
875	774	906	1108	597	7472	2298
35	26	28	262	20	523	—
244	79	250	418	145	1598	—
49060	**24947**	**34204**	**58130**	**21720**	**335822**	**134623**
15856	13985	14953	12979	12995	134623	134623

Волині—535, Донеччині—871, Катеринославщині—1216, Київщині—2133, Чернигівщині—450. Всього по Україні—17109.

заняття, й частина сільського населення, що не має можливости одержувати засоби до існування від свого господарства.

Приплив безробітних був остільки значний, що не вважаючи на безперестанне підвищення числа занятої робочої сили промисловости протягом 1922, 1923 та 1924 р.р., число їх так само систематично наростало за всі ці роки.

Підвищення числа безробітних за даними бірж праці 20 найбільших міст України *) в 1922—1924 р. р. ішло таким темпом:

	Число безробітних на:				
	1 січня	1 квітня	1 липня	1 жовтня	31 грудня
1922 р., в тис. . .	19,8	28,4	55,3	71,3	92,2
у % % до 1 січ.	100	143	278	359	464
1923 р., в тис. . . .	92,2	114,1	121,0	143,3	184,1
у % % до 1 січ.	100	124	131	155	200
1924 р., в тис. . . .	184,1	189,8	191,5	210,0	—
у % % до 1 січ.	100	103	106	114	—

По окремих групах професій безробіття збільшувалося неоднаково: найбільший ріст числа безробітних спостерігається в 1922 році в робітників розумової праці в звязку з загальним скороченням штатів державних установ та промислових підприємств, а протягом 1923 та 1924 р.р. особливо збільшувалося безробіття в чернороботих. Склад безробітних під впливом нерівномірного темпу збільшування безробіття в ріжних професійних групах мінявся таким чином:

*) Матеріяли статистичного відділу Народнього Комісаріяту Праці.

На 100 безробітних усіх груп було

Дати	Пром. роб.	Чорно-роб.	Робітників розумової праці	Инших	Всього
1 січня 1922 р. .	35	17	30	18	100
„ „ 1923 р. .	28	11	45	16	100
„ „ 1924 р. .	28	18	42	12	100
1 жовтня „ .	28	25	35	12	100

Склад безробітних за статтю (полом) протягом останнього (1924) року стояв на досить сталому співвідношенні; так, на 100 безробітніх, що числилися на біржах праці, було жінок:

На 1 січня 1924 р. . . .	41
„ 1 квітня „ „ . . .	40
„ 1 липня „ „ . . .	39
„ 1 жовтня „ „ . . .	41

Найістотніший покажчик безробіття становить не число безробітних, яке б воно значне не було, а відношення цього числа до загальної кількости населення, що його джерело засобів до існування являє наймана праця, тоб-то до всіх робітників та службовців, що мають роботу та шукають її (безробітних).

На жаль, такі покажчики так званої інтенсивности безробіття (тоб-то її розвитку, сили) обчислити через відсутність повного обліку безробітних та занятих найманою працею осіб не можливо.

Досить повний облік безробітних маємо тільки для організованої групи трудящих членів профспілок *). Інтенсивність безробіття серед членів проф-

*) Див. розділ „Числовий склад членів профспілок".

спілок показують такі числа (% безробітних членів до загальної їх кількости):

Групи спілок	Інтенсивність безробіття	Губернії	Інтенсивність безробіття
Сільсько-господарська	14,1	Волинь	10,5
Індустріяльна	10,2	Донеччина	4,0
Транспорту й звязку	8,2	Катеринославщ.	18,5
Розумової праці	16,8	Київщина	20,8
Инші	12,1	Одещина	22,0
		Поділля	15,3
Всі спілки	12,0	Полтавщина	16,8
		Харківщина	15,0
		Чернигівщина	18,1

Можна з достатньою ймовірністю гадати, що серед трудящих — не членів профспілок інтенсивність безробіття є ще більша.

Дані про інтенсивність безробіття серед професійно-організованого пролетаріяту свідчать про те, що найдужче терплять од безробіття спілки розумової праці, найменше — індустріяльні, що обслуговують промисловість. Із губерній найкраще справа стоїть на Донеччині, що розгортає свою промисловість; найгостріше-ж відчувається безробіття на Одещині та Київщині.

Заробітня платня.

Матеріяльний добробут робітників залежить, головним чином, од величини їх заробітку, тоб-то реального купівельного значіння оплати їхньої праці.

За останні три роки (з кінця 1921 року), після переходу промисловости на господарський розрахунок, реальні розміри заробітньої платні робітників безперестанно підвищувалися до кінця 1923 року. В першій чверті 1924 року, в звязку з виключно швидким знеціненням радзнаків, що ними виплачувалося, головним чином, зарплатню робітникам, реальна величина її знизилася. Проте, з переходом до сталої

золотої валюти, з II чверти 1924 року заробітня платня знову підвищується.

Щоб простежити зміну величини реальної зарплатні в промисловості України, наводимо нижче дані за 1922 — 1924 р.р., обчислені в умовних довійськових карбованцях. Ці умовні карбованці одержують, поділивши що місячну заробітню платню в радзнаках на 0,1 вартости певного набору товарів, що їх звичайно споживає робітник (набір бюджетного індексу Держплану). Вартість набору також обчисляють у цінах того самого місяця.

В таких умовних довійськових карбованцях зарплатню обчислено для одного пересічного робітника, при чому взято пересічні розміри місячного заробітку за кожну чверть року, що виразніше виявляє характер зміни величини заробітків *).

	Пересічний місячний заробіток в умовних довійськових карбованцях	У $^0/_0^0/_0$ до пересічного заробітку за січень — березень 1922 р.
Січень — березень 1922 р.	7,80	100
Квітень — червень „ „	11,10	142
I-е півріччя „ „	9,50	—
Липень — вересень „ „	15,00	192
Жовтень — грудень „ „	17,40	225
II-е півріччя „ „	16,20	—
Січень — березень 1923 „	18,93	242
Квітень — червень „ „	19,90	256
I-е півріччя „ „	19,42	—
Липень — вересень „ „	20,33	260
Жовтень — грудень „ „	24,43	314
II-е півріччя „ „	22,37	—
Січень — березень 1924 „	20,79	266
Квітень — червень „ „	23,54	302
I-е півріччя „ „	22,17	—
Липень — вересень „ „	22,02	282

Докладніші відомості про заробітки робітників української промисловости по губерніях та основних виробництвах за 1923-1924 р.р. наведено в такий таблиці

*) За 1922 р. не включено даних про кам'яновугляну промисловість; за 1923 та 1924 р.р. дані стосуються до всіх галузей промисловости України.

ПЕРЕСІЧНІ МІСЯЧНІ ЗАРОБІТКИ В ЧВЕРТЯХ 1923 та 1924 р.р.

№№ груп та літери підгруп	Губернії та виробництва	Пересічний заробіток в умовних довійськ. (московських) карбованцях						
		1923 рік				1924 рік		
		I чверть	II чверть	III чверть	IV чверть	I чверть	II чверть	III чверть
	Волинь	17,40	18,63	17,40	19,10	16,64	20,25	22,70
	Донеччина	18,07	18,17	18,87	27,50	20,08	22,67	23,61
	Катеринославщина	17,40	20,00	18,83	24,73	19,85	21,06	21,16
	Київщина	21,83	23,20	24,87	16,37	23,76	27,21	24,76
	Одещина	23,33	25,93	27,63	23,83	23,48	27,20	24,86
	Поділля	11,90	17,77	15,23	10,27	20,03	20,33	17,93
	Полтавщина	26,10	23,63	24,43	21,43	21,33	28,84	25,06
	Харківщина	21,73	22,23	21,60	24,73	22,91	25,59	24,47
	Чернигівщина	18,13	18,20	17,37	17,20	17,14	22,42	18,73
	Разом по Україні	18,93	19,90	20,33	24,43	20,79	23,54	22,02
	В тому числі по виробництвах:							
VII	Добув. та обробка каміння, земель та глин	15,63	20,63	22,06	22,10	16,78	19,91	20,63
VIII	Гірнича й гірничезаводська промисловість	18,20	17,67	18,83	27,00	19,90	22,41	23,55
A	Кам'яновугляна промисловість	19,03	17,67	18,70	28,43	20,05	22,88	23,92
I	Залізоробна промисловість	15,76	17,93	17,70	23,60	19,17	22,53	22,29
IX	Металообробна промисловість	15,83	18,56	17,57	23,60	18,53	21,58	22,12
X	Виробн. ріжних машин, струмент. та апар.	15,97	19,33	20,50	26,03	19,25	23,25	23,15

Пересічні місячні заробітки (кінець).

№№ груп та літери підгруп	Виробництва	Пересічний заробіток в умовних довійськ. (московських) карбованцях						
		1923 рік				1924 рік		
		I чверть	II чверть	III чверть	IV чверть	I чверть	II чверть	III чверть
XI	Обробка дерева	20,43	24,07	23,53	25,33	23,71	26,74	23,86
XII	Хемична промисловість	16,43	18,97	20,20	19,13	23,67	24,89	24,01
XIII	Виробн. харч. продук., напоїв та наркот.	20,73	21,70	21,27	15,53	21,36	24,08	21,76
А	Борошномельне й круп'яне виробинцтво	24,80	25,37	27,57	27,33	27,44	26,98	28,53
Б	Цукроварне й рафінадне виробнництво	15,93	15,60	12,60	10,17	17,80	18,36	15,16
Г	Тютюнове виробництво	26,80	27,03	24,87	22,07	22,59	32,34	25,90
XIV	Обробка тверд. матер. тваринного походж.	30,23	32,33	30,57	28,50	29,75	35,24	26,15
XV	Шкіряна й хутрова промисловість	30,97	33,80	36,30	41,80	38,21	35,87	35,69
XVI	Виробництва обробки бавови	—	—	—	—	23,24	28,46	31,16
XVII	Виробництва обробки шерсти	20,90	25,30	24,57	29,43	25,76	23,18	27,55
XX	Виробн. обробки конопель та инших волокн. творив рослинного походження	18,06	23,63	17,90	29,43	22,68	21,65	19,45
XXI	Виробн. обробки мішан. волокн. творив	19,33	16,83	30,53	33,90	28,02	27,28	19,11
XXII	Одяг та туалет	21,83	27,20	30,33	29,57	30,39	29,00	26,24
XXIII	Обробка паперу	16,10	16,77	17,90	21,87	15,81	20,67	17,49
XXIV	Поліграфичні виробництва	29,20	31,73	32,60	30,03	32,74	32,85	30,35
XXV	Мистецька й прикладно-наукова промисл.	21,17	30,83	28,73	25,90	27,83	37,34	35,66
XXVI	Виробн та передав. фізич. сил і водопост.	21,37	25,73	29,93	26,30	26,50	30,23	27,89

Пересічна заробітня платня робітників зросла в своєму реальному значінні з початку 1922 р. (I чверть) до кінця 1923 року (IV чверть) більше ніж у 3 рази. В I чверть 1924 року через виключно швидке знецінення радзнаку реальна величина заробітку робітників знизилася; проте, це зниження було майже виправлено в II чверті року, після переведення грошової реформи, коли товарові ціни не тільки усталилися, але й почали знижуватися.

По окремих виробництвах найвищі заробітки спостерігаються в борошномельній промисловості, тютюновій, шкіряній, поліграфичній (друкарні). Навпаки, найнижчі заробітки мають робітники української важкої промисловости, що перебуває ввесь час у тяжкому фінансовому становищі (кам'яновугляна промисловість, залізоробна, машинобудівельна, хемична), а також виробництв, що не вимагають од робітників високої кваліфікації (цукроварне, обробка конопель, добування й обробка каміння, земель та глин).

Заробітня платня робітників є ріжна не тільки залежно від виробництва; неоднаково оплачується чоловічу працю порівняно з жіночою, працю дорослих робітників порівняно з працею підлітків.

Щоб уявити відповідні співвідношення в заробітній платні, наводимо такі дані *).

Категорії робітників	Пересічний місячний заробіток у золотих карб.	Пересічний заробіток у % до заробітку всіх робітників	Число тарифних одиниць пересічно на 1 робітника	Число тарифних одиниць у % до пересічн. для всіх робітників
Чоловіки	39,13	105,0	2,89	104,0
Жінки	28,80	63,9	1,92	69,0
Всі робітники . .	37,29	100,0	2,78	100,0
В тому числі:				
Дорослі	38,66	103,8	2,86	102,9
Підлітки до 18 рок.	15,77	12,3	1,43	51,5

Пересічний заробіток чоловіка є всього на 5% вищий од пересічного заробітку всіх робітників; заро-

*) Дані стосуються до березня 1924 р.

біток же жінки-робітниці становить менше від $^2/_3$ загального пересічного заробітку.

Ще більша є ріжниця в зарплатні залежно від віку: підліток заробляє тільки $^2/_5$ заробітку дорослого робітника. Як що навіть узяти на облік скорочення робочого дня для підлітків до 6 годин, тоб-то на 25%, то й тоді оплата робочої години підлітка становитиме лише трохи більше від $^1/_2$ оплати проробленої години дорослого робітника.

Дві останні графи таблички містять у собі відомості про пересічне число тарифних одиниць, що припадають на робітника кожної категорії, тоб-то про число ставок першої категорії, що визначають оплату робітника. Ці числа можуть бути покажчиками кваліфікації робітника. Остання, як видно, розріжняється в окремих категоріях робітників у меншій мірі, ніж їх заробітки.

Сама тільки реальна величина заробітньої платні не повно визначає значіння її для робітника; видавання в рахунок заробітньої платні великої кількости натури погіршує якість зарплатні, оскільки примушує робітника користуватися й споживати такі товари та продукти, що в них він на самім ділі немає потреби. Крім того, частину з одержуваної в рахунок зарплатні натури робітник буває змушений продати на ринкові, завжди втрачаючи на цьому.

Тому зниження відсотку натуральних видавань у складі заробітньої платні, що відбувалося протягом 1922—1924 р.р., свідчить про систематичне поліпшення якости заробітку робітників. Натуральна частина зарплатні в % до загальної її суми мінялася за цей період таким чином:

Січень—березень	1922	р. . . .	66,8
Квітень—червень	„	„ . . .	53,3
Липень—вересень	„	„ . . .	27,9
Жовтень—грудень	„	„ . . .	20,5
Січень—березень	1923	р. . . .	20,7
Квітень—червень	„	„ . . .	15,3
Липень—вересень	„	„ . . .	10,6
Жовтень—грудень	„	„ . . .	12,0 *)

*) Підвищення відсотку натури в складі зарплатні пояснюється високою натуралізацією зарплатні в сезонових робітників цукроварної промисловости.

Січень — березень 1924 р. . . .	2,4
Квітень — червень „ „ . . .	3,1

В безпосередньому звязку з підвищенням заробітньої платні робітників за 1923 — 1924 р.р. стоїть зміцнення дисципліни праці в закладах, що виявляється в збільшенні днів фактичної роботи та в зниженні числа прогулів та неявок через хворобу. Так, пересічно на одного робітника за півріччя, ці величини протягом останніх 3½ років показано в таких числах*).

Півріччя	На 1 робітника припадає за півріччя днів		
	Фактичної роботи	Неявок через хворобу	Прогулів
I півріччя 1921 року .	97,6	12,6	17,4
II „ „ „ .	121,0	6,1	13,6
I „ 1922 року .	127,1	7,4	7,7
II „ „ „ .	138,4	6,7	7,1
I „ 1923 року	133,9	5,9	5,0
II „ „ „ .	139,8	5,6	5,3
I „ 1924 року .	132,1	4,2	5,1

Особливо помітно скоротилися порівняно з 1921 роком прогули — більше ніж на 70%; пропуски через хворобу знизилися на 66%, а фактична робота підвищилася на 36%.

Робітничий бюджет.

Матеріяльні умови існування робітника в найбільшій мірі характеризують дані про будову робочого бюджету по окремих статтях його доходу й видатку. Обслідування бюджетів робітників на Україні провадиться що-року; останні дані стосуються до кінця 1923 року.

Із цих даних видно, що найістотнішу статтю в доході робітника являє заробітня платня його та членів родини — вона становить не менше від 75% усієї дохідної частини бюджету. Тому питанням заробітньої платні уділяється виключну увагу, визначаючи матеріяльні умови життя робітника.

*) По всіх галузях промисловости, крім кам'яновугляної, що в неї нема даних про робочий час за 1921 та 1922 р.р.

У видатковій частині робочого бюджету головні статті являють видатки на харчування, на одяг та взуття і на житло (квартирна платня, паливо, освітлення й т. д.) — ці статті становлять звичайно не менше від 80% усього видатку.

Розподіл робочого бюджету на окремі статті доходу та видатку в кінці 1923 року (листопад) подано нижче. Відомості стосуються до промислових центрів України — Донбасу та Харкова *). Обчислено їх пересічно на одного дорослого „їдця" - чоловіка (див. табл.).

Будова робітничого бюджету за останні роки мінялася в бік його оздоровлення. Скорочуються „негативні" доходи, тоб - то такі, що викликають зменшення майна робітника (продаж власних речей або його заборгованість), одночасно росте значіння заробітньої платні в загальній сумі доходу.

Знижується значіння видатків на харчування при одночасному збільшенні значіння видатків на одяг та задовольнення культурних і громадьских потреб робітника.

Сказане може підтвердити таке порівняння даних обслідування бюджетів харківських робітників — металістів у 1920, 1922 та 1923 р.р. **).

Рік обслідування	% зарплатні в загальній сумі доходу	На 1 дорослого „їдця" в % до загальної суми видатку		
		Видаток на харчування	Видаток на одяг та взуття	Культ-освітні та загальнополітичні видатки
1920	36,9	70,3	6,8	0,6
1922	74,9	43,6	22,0	4,2
1923	85,2	42,6	28,9	4,6

*) В Донбасі було обслідувано бюджети родин робітників гірняків, металістів та хеміків, у Харкові — родин робітників металістів, мукомолів, кондитерів, табачників, друкарів та цукровиків.

**) Обслідування переводилося: в 1920 р. протягом лютого, в 1922 — в грудні і в 1923 р. — в листопаді. Розбіжність місяців обслідування відбилася на окремих статтях видатку (паливо, освітлення, одяг) так значно, що порівнювати дані за ріжні роки можна тільки з певною умовністю.

Статті доходу	Донбас		Харків	
	В москов. довійськ. карб.	У % до всього доходу	В москов. довійськ. карб.	У % до всього доходу
1. Зароб. платня	15,03	88,8	11,58	77,4
2. Інші доходи	0,36	2,2	0,87	5,
3. Дохід од власн. господарства	0,41	2,4	0,15	1,0
4. Продаж речей та харчу з запасу	0,12	2,4	0,75	5,0
5. Позички	0,31	1,8	0,53	3,6
6. Кредит у крамницях	0,01	0,2	0,68	4,6
7. Инший дохід	0,36	2,2	0,37	2,5
Всього доходу	16,93	100,0	14,93	100,0
Взято з запасів та збережень	0,37	—	0,75	—
Невиясненний дохід	0,03	—	0,07	—

Статті видатку	Донбас		Харків	
	В москов. довійськ. карб.	У % до всього видатку	В москов. довійськ. карб.	У % до всього видатку
1. Помешкання	0,47	3,3	0,44	3,0
2. Паливо та освітл. матер.	1,79	12,5	1,33	9,4
3. Харчування	4,47	31,3	6,48	45,0
4. Тютюн та спирт. напої	0,27	1,9	0,49	3,4
5. Одяг та взуття	5,08	35,6	3,86	26,8
6. Господарські речі	0,32	2,2	0,29	2,0
7. Гігієна	0,20	1,3	0,01	0,2
8. Лікування	0,03	0,2	0,03	0,2
9. Культ.-освітні видатки	0,19	1,3	0,30	2,1
10. Загально-політичні видатки	0,51	3,8	0,49	3,4
11. Видатки на власне господарство	0,44	3,1	0,21	1,5
12. Інші видатки	0,19	3,5	0,44	3,0
Разом	14,29	100,0	14,40	100,0
Не з'ясновані видатки	0,11	—	0,18	—
Всього видатку	14,40	—	14,58	—
Остача доходу	2,93	—	1,18	—

Особливо значні зміни складу робітничого бюджету в 1923 р., порівняно з 1920 роком, коли майже всі зусілля робітника були спрямовані до того, щоб прохарчувати себе й свою родину *), при чому тільки коло 1/3 засобів існування він одержував од заробітньої платні. В 1922 р. робітничий бюджет уже наблизився в будові до бюджету в кінці 1923 року, проте, дохід не від заробітньої платні ще становить 1/4 загальної суми доходу; в 1923 році зарплатня вже покривала зверх 5/6 усього доходу робітничої родини.

Число робітників та службовців застрахованих у касах соцстрахування України на 1 липня 1924 р. **)

Губернії	Чоловіків	Жінок	Обох статей
Волинь	37037	9972	47009
Донеччина	257244	45155	302399
Катеринославщина . .	75986	16949	92935
Київщина	120151	50695	170846
Одещина	90206	28661	118867
Поділля	51016	13915	64931
Полтавщина	55119	31814	87233
Харківщина	99291	41416	140707
Чернигівщина	34816	17795	52611
По Україні .	821166	256372	1077538

Торговля.

I. Внутрішня торговля.

В українському селі здавну спостерігається широкий розвиток роздрібного й дрібного торгу, що провадиться переважно на базарах та ярмарках.

*) Частина видатків на харчування в 1920 році повинна була б бути ще вищою, як би місяць обслідування (лютий) не викликав дуже великих витрат на опалення та освітлення житла.

**) За даними Н. К. Праці без робітників транспорту.

З заселенням краю та з розвитком промисловости почала швидко розвиватися й міська торговля.

Нарешті, багатюща чорноземля півдня, зложища корисних копалин та близькість портів Чорного й Азовського морей сприяли широкому розвиткові експортної торговлі.

Проте, події останнього десятиліття все це припинили: світова війна вбила експорт, а громадянська припинила й внутрішній вільний товарооборот.

Нова економична політика, встановивши вільний товарооборот, допустила до участи в торговлі, крім державних та кооперативних організацій, і приватну торговлю.

Установити значіння в товарообороті згаданих торговельних організацій, а також установити стан торговлі в даний час взагалі, й має на меті наша стаття.

За даними податкової статистики НКФ число торговельних закладів у 1923 - 24 господарському році по окремих губерніях України досягало таких цифр:

Губернії	Число торговельних закладів		
	I півріччя (жовтень 1923 р. — березень 1924 р.)	II півріччя (квітень 1924 р. — вересень 1924 р.)	Відсотк. відношення числа торг. закладів у II півріччі до числа торг. закл. у I півріччі
Волинь . . .	5974	6888	115,3
Донеччина . .	11327	19161	169,2
Катеринославщ.	10184	11220	110,2
Київщина . . .	18720	15439	82,5
Одещина . . .	14208	18119	127,5
Поділля . . .	10287	14862	144,5
Полтавщина . .	10031	11382	113,5
Харківщина . .	11112	15510	139,6
Чернигівщина .	4530	5463	120,6
Разом . .	96373	118044	122,5

З таблиці видно, що число торговельних закладів у II півріччі збільшилося порівняно з I півріччям на 22,5%, тоб-то більше ніж на 1/5 їх, при чому найзначніше збільшення відбулося на Донеччині та Поділлю, а найменше — на Катеринославщині. Зменшення ж числа торговельних закладів спостерігається тільки на Київщині.

В даний час, через відсутність відповідних матеріялів, ми не можемо точно встановити причин цього явища. Можливо, що на цей ріст числа торговельних закладів вплинуло відкриття закладів, що торгують сезоновими товарами (продукти рільництва, садівництва та городництва), а може бути це пояснюється й розвитком торговлі взагалі.

Треба гадати, що в даному разі мали місце обидві зазначені причини, що доводить і збільшення числа торговельних закладів, однесених у промисловому оподаткуванні до всіх п'яти його категорій:

Категорії торговельних закладів	Число торговельних закладів		Відсотк, відношення числа торг. закл, у II півріччі до числа торг. закл. у I півріччі
	I півріччя	II півріччя	
I категорія	18179	23322	128,3
II „	44543	50913	114,3
III „	29573	37973	128,4
IV „	2999	4467	148,9
V „	1079	1369	126,9
Разом . .	96373	118044	122,5

Найзначніше збільшення числа торговельних закладів спостерігається в IV категорії (майже напо-

ловину). Значний ріст маємо також і в закладів I, III та V категорій. Таким чином, ми бачимо, що найбільший відсоток збільшення стосується до торговельних закладів, що не мають сезонового характеру, а тому треба гадати, що головну причину цього збільшення являє розвиток торговлі взагалі.

Останнє підтверджують також і дані, що характеризують ріст двох груп торговельних закладів: першої—торговельних закладів перших двох категорій, що серед них здебільшого й можуть бути заклади сезонового, тимчасового характеру, і другої — закладів вищих категорій (III — V), що майже виключно являють собою постійні заклади. Відсоток підвищення першої групи є рівний 18,4, а другої — 30,2.

Максимальний ріст торговельних закладів для всіх категорій спостерігається на Донеччині, потім для закладів першої категорії (розносна торговля й торговля з місць) — на Харківщині, для закладів II й III категорій (дріб'язкова й середня роздрібна торговля) — на Поділлі, для IV категорії (велика роздрібна й гуртово-роздрібна торговля) — на Волині та для V категорії (та сама, що й у попередній категорії, та, крім того, гуртова) — на Полтавщині.

Що ж до поширености торговельних закладів по окремих губерніях взагалі, то найбільшу кількість їх мала в I півріччі Київщина, де була майже $^1/_5$ частина загального числа всіх торговельних закладів, а в II півріччі — Донеччина та Одещина, де було по $^1/_6$ частині загального числа закладів. Найменше торговельних закладів як у тому, так і в другому півріччі було на Волині.

Звернемося тепер до оборотів торговельних закладів. Це обороти торговельних закладів чотирьох вищих категорій промислового оподаткування й стосуються вони до періодів перед звітовими півріччями, тоб-то для I півріччя — обороти стосуються до II півріччя 1922 — 23 року (квітень — вересень), а для II півріччя — до I півріччя 1923 - 24 року (жовтень — березень).

Обчислено ці обороти в таких сумах:

Губернії	Обороти торговельних закладів (в тис. карб.)		Відсотк. відношення оборот. торг. закл. у I півріччі до обороту торг. закл. у II півріччі
	II півріччя (квітень — вересень 1923 р.)	I півріччя (жовтень 1923 р. — березень 1924 р.)	
Волинь	10500	13535	128 9
Донеччина . .	47775	64772	135.6
Катеринославщ	45671	62140	136,1
Київщина . . .	86565	137297	158,6
Одещина . . .	54953	68824	125,2
Поділля . . .	18748	22631	120,7
Полтавщина . .	25032	37769	150,9
Харківщина . .	95844	101162	117,8
Чернигівщина .	14640	19531	133,4
Разом . .	399728	527661	132,0

Обороти торговельних закладів за I півріччя 1923-24 р. перевищують обороти II півріччя 1922 — 1923 р. на $^1/_3$, при чому максимальний ріст відбувався в торговельних закладів Київщини, а мінімальний — у торговельних закладів Харківщини.

Зростати обороти могли або в наслідок збільшення числа торговельних закладів, або в наслідок збільшення розмірів обороту їх, або ж, нарешті, під впливом тої й другої причини разом.

Проте, дані в нашому розпорядженні показують, що число торговельних закладів, що про їх обороти ми маємо відомості, збільшилося лише на Полтавщині (на 10%), на Харківщині воно залишилося таким самим, а в останніх губерніях навіть зменшилося (від 2% до 15%); загалом же, по Україні в цілому, число торговельних закладів, що про їх обороти ми маємо дані, зменшилося на 3,6%.

Отже, причину росту оборотів треба шукати в иншому, а саме в збільшенні розмірів обороту. Дійсно, пересічний розмір обороту на один торговельний заклад по Україні в цілому збільшився з 4,9 тис. карбованців, до 6,8 тисяч карбованців, тоб-то на $\frac{2}{5}$, при чому коливання цього збільшення рівні від 5% по Харківщині до 67% по Київщині.

Не вважаючи, однак, на те, що збільшення пересічного обороту торговельного закладу Харківщини являє собою мінімальне, сам же оборот його порівняно з закладами инших губерній є найбільший (11,8 тис. карб. у II півріччі, 12,4 тис. карб. у I півріччі). Найменший же оборот має торговельний заклад Волині та Поділля (2,0 тис. карб. у II півріччі, 2,6 тис. карб. у I півріччі).

Що до розподілу торговельного обороту по окремих губерніях необхідно відзначити, що на першому місці як у тому, так і другому півріччі стояли Київщина та Харківщина; на долю їх припадало в другому півріччі 45,7% всього обороту, а в першому — 44,8%, при чому ці губернії, переходячи з одного півріччя в друге, мінялися місцями: Київщина, займавши в другому півріччі друге місце, в першому займає вже перше, а Харківщина, стоявши в другому півріччі на першому місці, в першому, навпаки, стає на друге.

На останньому місці в обох півріччях була Волинь (2,5% загального обороту).

Отакий був стан торговлі по Україні в 1923 - 24 господарському році й зміни її протягом цього року.

Зупинимось тепер на розподілові її за місцем перебування, тоб-то на міську та позаміську.

Для такого розподілу ми маємо дані тільки на І півріччя 1923-24 року, коли всі торговельні заклади, що діяли в цей час, розподілялися по окремих губерніях за цією ознакою таким чином:

Губернії	Число торговельних закладів (у %%)	
	У міських оселищах	У позаміських оселищах
Волинь	76,2	23,8
Донеччина	56,2	43,8
Катеринославщина	68,2	31,8
Київщина	80,7	19,3
Одещина	77,3	22,7
Поділля	59,2	40,8
Полтавщина	78,8	21,2
Харківщина	80,3	19,7
Чернигівщина	73,8	26,2
По Україні . . .	72,9	27,1

Таким чином, ми бачимо, що майже 3/4 всіх торговельних закладів перебували в містах та оселищах міського типу і тільки 1/4 — в сільських місцевостях.

Найбільшою кількістю закладів у міських оселищах одзначаються Київщина та Харківщина, кількістю ж закладів у сільських місцевостях — Донеччина та Поділля.

Які ж розміри цих закладів та яке за цими розмірами їх співвідношення в міських та позаміських

оселищах? Як на те, так і на инше питання відповідь дає вміщена нижче табличка:

Категорії торговельних закладів	Число торговельних закладів у міських оселищах	Число торговельних закладів у позаміських оселищах
	(У %%% до підсумку)	
I Категорія	18,1	20,9
II „	46,0	46,7
III „	30,8	30,4
IV „	3,7	1,6
V „	1,4	0,4
Разом . . .	100,0	100,0

Найбільша кількість закладів як у гому, так і в другому типі оселищ припадає на II та III категорії. при чому частки їх у цих категоріях цілком однакові. Число закладів першої категорії переважає в сільських місцевостях (на одну шосту частину), а IV та V в міських оселищах (IV категорія на половину, V — на три чверти).

Що ж до оборотів, то вони для міських торговельних закладів становлять 341748 тис. карб., а для сільських 57980 тис. карб., тоб-то обороти міської торговлі досягають 85,5% загальної суми їх, сільської ж — лише 14,5%. Инакше кажучи, торговельний оборот у містах є в 6 разів більший, ніж у сільських місцевостях.

Серед окремих губерній найбільшим оборотом міської торговлі відзначаються Харківщина та Київщина (по 1/4 частині загальної суми обороту міської торговлі на кожну), сільської ж — Донеччина (3/10 частини всього обороту сільської торговлі). Найменший оборот міської торговлі припадає на Волинь, а сільської — на Поділля (по 2% загального обороту для кожної).

Перейдемо тепер до останньої частини нашого викладу, а саме до встановлення значіння окремих груп власників торговельних закладів. Матеріял для цього являють дані так саме тільки за І півріччя 1923-24 року й тільки в частині, що стосується до числа торговельних закладів.

Це значіння ріжних категорій власників торговельних закладів як у містах, так і в сільських місцевостях характеризують такі цифри:

Губернії		Число торговельн. закладів (у %%) до підсумку)			
		Державні	Кооперат.	Приватні	Разом
Волинь	в міських оселищ.	1,2	3,2	95,6	100,0
	„ позаміськ. „	1,0	5,7	93,3	100,0
Донеччина	в міських оселищ.	3,9	3,5	92,6	100,0
	„ позаміськ. „	1,6	9,6	88,8	100,0
Катерин.	в міських оселищ.	3,5	3,0	93,5	100,0
	„ позаміськ. „	1,6	13,5	84,9	100,0
Київщина	в міських оселищ.	2,0	2,4	95,6	100,0
	„ позаміськ. „	0,5	7,9	91,6	100,0
Одещина	в міських оселищ.	3,3	2,6	94,1	100,0
	„ позаміськ: „	1,1	3,8	95,1	100,0
Поділля	в міських оселищ.	1,7	2,5	95,8	100,0
	„ позаміськ. „	0,4	4,9	94,7	100,0
Полтавщ.	в міських оселищ.	3,1	3,2	93,7	100,0
	„ позаміськ. „	1,4	16,5	82,1	100,0
Харківщ.	в міських оселищ.	5,5	3,1	91,4	100,0
	„ позаміськ. „	2,6	21,6	75,8	100,0
Чернигівщ.	в міських оселищ.	1,6	4,5	93,9	100,0
	„ позаміськ. „	0,7	18,6	80,7	100,0
Разом	в міських оселищ.	3,0	2,9	94,1	100,0
	„ позаміськ. „	1,2	10,2	88,6	100,0

Дані таблиці показують, що переважне значіння за числом торговельних закладів як у міських оселищах, так і в позаміських мають приватні особи. На другому місці стоять у містах державні органи, а в

сільських місцевостях — кооперативні організації й на третьому — в містах — кооперація, а на селі держава. При цьому необхідно відзначити, що значіння державних органів та кооперативних організацій у міських оселищах є майже однакове.

Найдужче поширені державні торговельні заклади з окремих губерній (порівняно з пересічним значінням по Україні в цілому) на Донеччині, Катеринославщині, Полтавщині та Харківщині в обох типах оселищ, та на Одещині — тільки в містах; кооперативні торговельні організації як у містах, так і в сільських місцевостях тих самих чотирьох перших губерній, та, крім того, ще на Чернигівщині й, нарешті, приватні — в міських та позаміських оселищах Волині, Київщини та Одещини і в міських оселищах Поділля.

Наприкінець, зупинимося ще на значінні торговельних закладів ріжних категорій власників з боку їх розмірів. Це характеризують дані такої таблиці:

Категорії торговельних закладів		Число торгов. закладів (у %% до підсумку)			
		Державн.	Кооперат.	Приватні	Разом
I категорія	міськ. оселища . .	0,5	0,0	99,5	100,0
	позаміськ. оселища	—	0,0	100,0	100,0
II „	міськ. оселища .	0,4	0,3	99,3	100,0
	позаміськ. оселища	0,1	1,1	98,8	100,0
III „	міськ. оселища . .	3,6	6,3	90,1	100,0
	позаміськ. оселища	2,6	30,0	67,4	100,0
IV „	міськ. оселища . .	25,0	16,7	58,3	100,0
	позаміськ. оселища	14,8	27,7	57,5	100,0
V „	міськ. оселища . .	52,0	17,1	30,6	100,0
	позаміськ. оселища	35,6	15,9	48,5	100,0
Разом	міськ. оселища . .	3,0	2,9	94,1	100,0
	позаміськ. оселища	1,2	10,2	88,6	100,0

Таким чином, ми бачимо, що найбільша кількість приватних торговельних закладів належить в обох типах оселищ до перших трьох категорій, найбільша кількість кооперативних закладів у міських оселищах — до четвертої й п'ятої, а в позаміських — до третьої й четвертої категорій і, нарешті, найбільша кількість державних торговельних закладів як у містах, так і в сільських оселищах входить у склад вищих двох категорій.

Отака коротенька характеристика внутрішньої торговлі України в 1923 - 24 господарському році.

II. Зовнішня торговля.

Відновлення економичних зносин України з зовнішнім світом припадає, через цілу низку причин, на еередину 1921 року, при чому операції товарового обороту до жовтня місяця були зовсім незначні й мали цілком випадковий характер. Лише з початку 1921 -22 господарськ. року вони набірають постійного характеру і разом з тим чим-раз більших розмірів і, в розвиткові їх, не вважаючи на різкі коливання в окремі місяці, можна встановити тенденцію до зростання.

Вже в підсумках першого року загальний оборот (не включаючи благодійного вантажу) виявився в сумі 17258 тис. зол. карб. (в цінах 1913 року), що з них 5079 тис. зол. карб. припадає на долю експорту і 12179 тис. зол. карб. — на долю імпорту.

Таким чином, наш торговельний баланс дав пасиву 7100 тис. зол. карб. і експорт що до імпорту становив 41,7%.

Яке-ж становище зовнішньої торговлі України було в 1922-23 господарському році?

Довіз чужоземних товарів протягом цього року виявився в кількості 2.095 тис. пудів, вартістю в 14002 тис. зол. карб.

В ці суми включено кількість і вартість вантажу двох груп: комерційного та благодійного, наявність останнього в той час у загальному довозі вантажу з'ясовується наслідками сумної памяти 1921-22 років—голоду.

Як цей вантаж двох груп надходив по окремих півріччях, показує ось ця таблиця:

		I півріччя	II півріччя	Разом за рік
Комерційний вантаж	Кількість (тис. пуд.)	543	571	1114
	Вартість (тис. крб.)	2178	3595	5773
Благодійний вантаж	Кількість (тис пуд.)	913	68	981
	Вартість (тис. крб.)	6818	1411	8229
Відсотк. відношу. довозу благодійного вантажу до загального довозу	В кількості . .	62.7	10,6	46.8
	У вартості . .	75,8	28.2	58,8

Як видно з цієї таблиці біля $^1/_2$ загальної кількости вантажу за вагою і біля $^3/_5$ за вартістю припадає на долю вантажу благодійного, що надійшов на адресу: АРА, Місії Нансена, Наслідголу, Джойнту, Міжнароднього й Українського Червоного Хреста та инших благодійних організацій, при чому головна маса його, більше ніж $^9/_{10}$ загальної кількости благодійного вантажу вагою і більше $^1/_5$ вартістю, надійшла протягом першого півріччя.

Таким чином, комерційний довіз все ще займає в загальному довозі країни друге місце, хоч відносне його значіння вже до де-якої міри більше, ніж то було в попередньому господарському році, коли благодійний вантаж становив 55.7% загальної кількости вантажу вагою і 61,9% — вартістю.

Не вважаючи, однак, на зазначену ролю комерційного довозу в загальному імпорті, ми все - таки, в своєму огляді, зупинимося лише на ньому, бо довіз благодійних товарів не є елементом зовнішнього торговельного обороту.

Довіз комерційного вантажу в 1922 - 23 році виявився в кількости 1114 тис. пудів, вартістю в 5773 тис. карб.

З цієї кількости на I півріччя припадає 543 тис. пудів, вартістю на 2178 тис. карб. і на II півріччя 571 тис. пудів, вартістю на 3595 тис. карб. Таким чином, довіз другого півріччя перевищує довіз першого — на 28 тис. пудів, вартістю на 1417 тис. карб.,

тоб-то всього лише на 1/20 вагою, але натомість майже на 2/3 вартістю довезеного.

Порівняно з довозом 1921 - 22 р. ми мусимо констатувати підупад його, про що свідчать такі цифри:

	1921 - 22 р.	1922 - 23 р.	% відношення 1922-23 р. до 1921 - 22 р.
Кількість довезеного (в тис. пуд.)	5706	1114	19,5
Вартість довезеного (в тис. карб.)	12179	5773	47,4

Ці числа говорять, що довіз 1922 - 23 року становить 1/5 частину ваги й майже 1/2 вартости довозу попереднього року.

Таке зменшення довозу з'ясовується переведенням у 1921 - 22 році великих операцій закупівлі на закордонних ринках зернових хлібів для засіву й харчування голодного населення.

В 1922 — 23 році потреба в цьому зникла, а в звязку з цим зменшився й довіз коштом довозу життьових продуктів. Це стверджують ось такі цифри:

	1921 - 22 р.	1922 - 23 р.	% відношення 1923-23 р. до 1921 - 22 р.
Вартість довезеного без групи життьових припасів (в тисяч. карб.).	5907	5017	84,9

Таким чином, зменшення довозу у 1922 -23 році порівняно з довозом 1921 - 22 року треба вважати фактично лише на 15%, тому що товари групи „життьових припасів" були товарами вивозу, а не довозу, що мало місце в рік народнього лиха.

Одночасно зі зменшенням довозу життьових припасів склад товарів нашого імпорту в цьому році почав наближатися до довійськового:

Групи товарів	I півріччя	II півріччя	Разом за рік
Всього довезено (в тисяч. карб.)	2178	3595	5773
В тому числі (в %%):			
Життьових припасів	13,0	13,1	13,1
Сировини й напівоброблених матеріялів	29,8	15,0	21,3
Виробів	57,2	71,9	65,6

В загальній сумі довезених із-за кордону товарів за рік, перше місце належить виробам, тоб-то готовим фабрикатам. На їх долю припадає $^2/_3$ всієї вартости довезеного товару. Друге місце належить сировині й напівобробленим материалам що на їх долю припадає $^1/_3$ вартости всього довезеного. Нарешті, третє місце належить життьовим припасам і їх доля в загальному довозі становить $^1/_8$ частину.

В окремі півріччя порядок прибуття цих трьох груп товарів зберігається, а для товарів групи життьових припасів зберігається навіть сама кількосна частина їх. Кількість же сировини й напівфабрикатів у II півріччі зменшилась і за рахунок цього зменшення зросло в довозі значіння готових виробів.

Порівняно з попереднім роком роля окремих груп товарів у загальному довозі змінилась у такому напрямкові:

	1921-22 р.	1922-23 р.
Життьові припаси . . .	51,5%	13,1%
Фабрикати, напівфабрикати й сировина . .	48,5%	86,9%
Разом . . .	100,0%	100,0%

Таким чином, ми бачимо, що товари групи життьових припасів, що мали в довозі 1921 - 22 р. вели-

чезне значіння, в довозі 1922 - 23 р. це значіння втратили, й роля їх за вартістю в цьому році становить лише 12% довозу 1921 - 22 р., а натомість збільшилось значіння довозу виробів і напівоброблених матеріялів. Иншими словами, як ми й зазначали вже вище, імпорт 1922 - 23 р. складом товарів наближається до імпорту довійськового, що в нього входили. головним чином, товари колоніяльні (20% загальної суми довозу), сільсько-господарські знаряддя та машини (20%), механичне приладдя (22%) й продукти хемичного виробництва (8%).

В імпортовій торговлі України брали участь більше ніж 15 країн, але головнішими з них були: Польща. що з неї довіз становив 46,4% вартости всього довезеного, потім Німеччина з часткою, рівною 14,3% і Англія з частиною 6,7%.

Таким чином, ці три країни дали ⅔ загальної вартости довозу. Серед решти країн певне значіння в довозі товарів на Україну мали також іще такі: Турція, Італія, Австрія, Сполучені Штати Північної Америки, Латвія й Чехо-Словаччина.

У минулому році головним ринком в імпортовій торговлі України були: Сполучені Штати Північної Америки (31,5%), потім Польща (12,7%), Англія (9,2%). Чехо-Словаччина (8,6%), а також Румунія (7,8%) й Німеччина (7,7%).

Головним імпортьором у зовнішній торговлі України був Нар. Ком. Зовн. Торг.; йому належало 44,5% всієї вартости вивезеного. Далі йдуть військове відомство (13,8%) й державні установи (11,6%). Частка, вивезена кооперацією, становить 7,3%, приватними особами — 6,1% і концесіонерами — 5,8%.

Вивіз із України за 1922 - 23 р. становив за кількістю 121469 тис. пудів, вартістю — 20147 тис. карб.

З цієї кількости на I півріччя припадає 5722 тис. пудів, вартістю в 5699 тис. карбованців, і на II півріччя 15747 тис. пудів, вартістю в 14448 тис. карбованців. Иншими словами, вивіз другого півріччя перевищує вивіз першого на 10025 тис. пудів, вартістю на 9349 тис. карбованців, тоб-то майже в 3 рази як що до ваги, так і що до вартости.

Порівняно з вивозом минулого року, вивіз 1922-1923 р. перевищує його в 6½ разів що до ваги й у 4 рази що до вартости:

Групи товарів	І півріччя	ІІ півріччя	Разом за рік
Всього вивезено (в тис. карб.)	5699	14448	20147
В тому числі (в %%):			
Життьових припасів	24,4	71.7	58,4
Сировини й напівоброблених матеріялів	73,7	27,7	40,7
Виробів	1,9	0,6	0,9

Перше місце в цьому вивозі з України за рік належить життьовим припасам, що їх частка становить майже 3/5 всієї вартости вивезеного. Друге місце належить сировині й напівобробленим матеріялам, що їх частка становить 2/5 вартости всього вивезеного. Таким чином, на долю третьої групи товарів, а саме готових виробів, припадає всього лише 1%.

В окремі півріччя порядок прибуття цих трьох груп товарів був трохи инший, останнє місце як в обох півріччях, так і за рік в цілому належало готовим виробам, проте відносне значіння вивозу їх в першому півріччі було майже в два рази більше, ніж у другому.

Перше місце у вивозі першого півріччя мала сировина й напівфабрикати, що в другім півріччі мали вже друге місце, поступившись першим місцем життьовим припасам, що були на другому місці у вивозі першого півріччя.

Порівняно з минулим роком значіння окремих груп товарів в загальнім вивозі змінилося в такому напрямку (в %%):

	1921-22 р.	1922-23 р.
Життьові припаси	11,3	58,4
Сировина й напівобробл. матер.	68,9	40,7
Вироби	19,8	0,9
Разом	100,0	100,0

Таким чином, ми бачили, що головними предметами вивозу в 1921 - 22 р. були сировина, напівфабрикати й готові вироби переважно з срібла, а в 1922 - 23 р. — життьові продукти й теж сировина та напівфабрикати. І це цілком зрозуміло. Ми не могли в минулому році вивозити головний наш експортний товар — хліб, що був дуже потрібний нам самим (неврожай 1921 р.), бо його в нас не вистачало й ми самі примушені були довозити його з-за кордону.

У звітовому ж році, ми мали цей товар уже в потрібній кількості, а тому мали можливість експортувати його й, одночасно, затримувати в себе фабрикати, вироблені з коштовних металів.

Иншими словами, склад товарів вивозу 1922-23 р., як також і довозу, починає наближатися до довійськового, що складався переважно з продуктів сільського господарства (79% загальної суми вивозу), продуктів скотарства й живої скотини (8%) і сільсько-господарської індустрії — цукру й инш. (8%).

Головними ринками в експортовій торговлі України були: Німеччина, що забрала 62,2% вартости всього вивозу, потім Турція з часткою, рівною 10,3%, Італія — з часткою в 8,2% і Голандія — з часткою, в 8%. Таким чином, оці чотирі країни забрали в Україні майже 9/10 її вивозу.

Решта ж вивозу пішла в инші держави, числом більше 7 середних довозом українських товарів найбільше визначаються Польща, Англія й Франція.

В минулому році головними ринками для експортної торговлі України були: Турція (41,7% вартости вивезеного з України), Польща (24,6%) й Німеччина (17,1%).

Розглянувши питання експорту й імпорту, зупинимося ще на питаннях загального обороту й торговельного балансу.

Загальний оборот зовнішньої торговлі України за 1922 - 23 р. виявився в сумі 25920 тис. карб., що до обороту 1921 - 22 р. становить 150,2%, тоб-то більше в 1½ рази й до обороту 1913 р. — 1,7%.

Торговельний баланс дав актив у 14374 тис. карб. в наслідок того, що експорт перевищив імпорт в 3½ рази.

Для окремих півріч ми маємо такі числа:

	I півріччя	II півріччя	Разом за рік
	(в тисячах карбованців)		
Експорт	5699	14418	20147
Імпорт	2178	3595	5773
Загальний оборот . . .	7877	18013	25920
Відсотнове відношення експорту до імпорту	261,7	401,9	349,0

Як видно з даних таблиці, II півріччя в нашій зовнішній торговлі має важливіше значіння тому, що його загальний оборот у 2¼ рази більший від обороту I півріччя, а експорт перевищує імпорт у 4 рази, тоді як у I півріччі це перевищення було всього лише в 2⅗ в рази.

У співвідношенні між експортом та імпортом окремих груп товарів ми помічаємо, що вивіз життьових припасів перевищує їх довіз в 17 разів, а вивіз сировини й напівоброблених матеріялів — в 7⅓ рази і тільки вивіз готових виробів становить вартістю всього лише ⅒ частину цієї ж групи товарів, довезених на Україну.

При порівнянні окремих країн це співвідношення двох операцій зовнішньої торговлі виявляється ось у чому: вивіз із України до Німеччини, Турції й Італії перевищує довіз на Україну з тих самих країн, при чому це перевищення становить для першої 16⅔ р., для другої 7½, для третьої 6½ разів. Вивіз до Польщи менший од довозу з неї й становить всього лише ⅖ частини останнього; вивіз до Англії й довіз із неї рівні між собою. Що ж до всіх инших країн, то експорт до них перевищує імпорті з них у 2½ рази.

Отака коротка характеристика стану зовнішньої торговлі України в 1922 - 23 господарському році.

Зупинимося тепер ще на стані зовнішньої торговлі в першому півріччі 1923 - 24 господарського року.

Довіз закордонних товарів протягом цього часу становив 1018 тисяч пудів цінністю в 3241 тис. карбованців, при чому ввесь вантаж, що надіходив, був вантажем комерційним, бо благодійних вантажів у цьому півріччі не було через то, що країна не потрібувала вже більше допомоги громадян закордонних держав, бувши раніш змушеною прохати їх в наслідок голоду. Вантажі, що прибули, на окремі групи товарів розподілялись таким чином:

Групи товарів	Цінність їх у $^0/_0$ до підсумку
I. Життьові припаси	8,3
II. Тваринні продукти й вироби з них	10,5
III. Лісовий матеріял і вироби з нього	2,9
IV. Кераміка	1,1
V. Паливо, асфальт, смола й прод. їх обробки	0,7
VI. Матеріяли й продукти хемичного виробництва	14,8
VII. Руди, метали й вироби з них	27,8
VIII. Паперові товари й друковані твори	17,3
IX. Пряльні матер. й вироби	12,8
X. Одяг, галантерея й канц. приладдя	3,8
Всього	100,0

У підсумкові довозу закордонних товарів за півріччя перше місце займають руди, метали й вироби з них, переважно дріт, гроси, а також сільсько-господарські й инші машини та знаряддя (половина цінности цієї групи товарів), друге — паперові товари, третє — продукти хемичного виробництва, головним чином медикаменти й дубітелі (по $^3/_{10}$ частини цінности даної групи), четверте — пряльні матеріяли й вироби та п'яте — тваринні продукти й вироби з них, що серед них перше місце займає парафін ($^3/_{10}$ цінности цієї групи товарів).

Ці п'ять груп товарів становлять у своїй цінності більше $^4/_5$ всього довозу.

Головними ринками в імпортній торговлі України були Німеччина, з часткою в цінности довозу рівною 42,4%, потім Польща — з часткою в 13,6% та Естонія — з часткою в 12,9%.

Таким чином, довіз цих трьох країн на Україну становив за цінністю 2/3 всього її довозу, а остання 1/3 припадала на інші країни, що їх число перевищать тринадцать, при чому частка їх довозу є рівна від 0,2% (Швеція, Сполучені Штати П. А.) до 4,4% (Чехо-Словаччина).

Головними імпортьорами були Нар. Ком. Зовнішньої Торговлі, що на його долю припадала цінністю половина всього довозу та потім ріжні инші державні установи, з часткою, рівною більше ніж 1/3. Таким чином, на долю держави припало 85,6% загальної цінности довозу, на долю кооперації 4,5%, на долю приватних осіб — 0,2% останні ж 9,7% належали мішаним акційним товариствам, концесіонерам та иншим ріжним організаціям.

Вивіз із України за кордон товарів становив 64099 тис. пудів, цінністю в 58440 тис. карб.

Значіння в цьому вивозі окремих груп товарів видно з такої таблиці:

Групи товарів	Цінність їх (у %%% до підсумку)
Життьові припаси . . .	96,3
Сировина та напівфабрикатні матеріяли . .	3,7
Вироби	0,0
Всього	100,0

Перше місце у вивозі займають життьові припаси, майже виключно зернові хліби (94% цінности цієї групи), що серед них головне значіння має жито (8/5 цінности цієї групи).

Де-яку ролю мають також сировина та напівфабрикати.

Що ж до готових виробів, то вони в цінності всього експорту ніякого значіння майже не мають.

Найбільша кількість (за цінністю) ішла в Німеччину (35,9%), а також на Гібралтар (26,6%).

Остання ж частина припадала на Англію (9,7%), Голандію (7,3%), Турцію (6,9%), Італію (5,8%) та на инші держави (7, 8%).

Головним експортьором був „Укрекспортхліб", що на його долю припало 96,7% всієї цінности

вивезеного. Частка „Укрзовнішдержторгу“ рівнялася 2.2%, инших державних установ — 0,3%, мішаних акційних товариств — 0,4%, Вукопспілки — 0,2% і приватних фірм та осіб — також 0,2%.

В результаті зовнішній товарооборот України за перше півріччя 1923 - 24 року, бувши рівним 61681 тис. карбованців, дав актив 55199 тис. карбованців; експорт перевищив імпорт у 18 разів.

	Цінність (у тис. карбованців)
Експорт	58440
Імпорт	3241
Загальний оборот . . .	61681
Відсотк. відношення експорту до імпорту	1803,1

Порівнюючи зовнішньоторговельні операції між собою по окремих групах товарів, ми повинні констатувати, що вивіз життьових припасів цінністю перевищує довіз їх більше ніж у 200 разів, вивіз же инших товарів є менший од довозу їх і становить коло 3/4 останнього.

Що до окремих країн ми всюди маємо перевищення експорту над імпортом; вивіз у Німеччину перевищує довіз із неї в 15¼ разів, вивіз у Англію — майже в 57½ разів, в Італію — майже в 37 разів, у Турцію — в 55½ разів та в инші країни — в 15 разів, загалом же що до всіх країн, експорт перевищує імпорт у 18 раз.

Розглянемо ще на прикінці динаміку (за цінністю) зовнішнього товарообороту України за звітовий час:

	1922-23 р.		1923-24 р.
	I півріччя	II півріччя	I півріччя
Експорт	100,0	253,5	1.025,4
Імпорт	100,0	165,1	148,8
Загальний оборот	100,0	229,1	783,0

Таким чином, ми бачимо, що протягом півтора року зовнішній товарооборот швидко розвивається, особливо в першому півріччі 1923 — 24 р., при чому цей розвиток відбувається, головним чином, за кошт експортних операцій.

Кооперація та її завдання.

Серед ріжноманітних господарських об'єднань, що існують в сучасному економичному житті, особливу вагу для працюючих мас мають кооперативні об'єднання. Ці об'єднання в ріжних формах виникли порівнюючи недавно; початок кооперативного руху, звязаний з боротьбою пролетаріяту за поліпшення свого економичного добробуту, хоч кооперативні форми иноді використовуються й ворожими пролетаріяту соціяльними групами.

Завдання кооперативних об'єднань — боротьба з капіталом в усіх його виявленнях, чи то в галузі торгового посередництва—чи то в инших галузях економичного життя. Форми кооперативних об'єднань ріжняться поміж собою відповідно тим господарським цілям, що ставлять собі ці об'єднання. Так, перш за все, маємо споживчу кооперацію. Шляхом організації споживчих товариств робітники й селяни можуть позбавитись посередництва приватнього крамаря і набувати дешевий і кращий крам.

Друга галузь кооперативного руху особливо корисна в даний момент для селянства, це сільськогосподарська кооперація. Вона має на меті допомогти розвитку та удосконаленню селянського господарства; в дійсності існують ріжноманітні форми сільсько - господарських кооперативів. Сюди належать: с. - г. комуни, с. - г. артілі. товариства по спільній обробці землі, с. - г. кредитові т-ва, та инші ці об'єднання є провідниками соціялізму на селі; за їх допомогою селянське господарство має перебудуватись у вищу господарську форму.

Ця галузь кооперації широко провадить також операції по кредиту; таким чином, в дійсності у нас не відокремлюється спеціяльний тип кредитової кооперації, а він сполучений з розвитком сільськогосподарської кооперації.

Міцно звязаною з селянськими інтересами є й третя галузь кооперативного руху — кустарно-промислова кооперація; вона стає в великій пригоді дрібному кустареві, забезпечуючи шляхом кредитування збут виробів та придбання необхідних для виробництва матеріялів.

За часи існування радянської влади кооперація пережила кілька етапів в своєму розвитку. Під час військового комунізму вона була апаратом розподілу та постачання для населення річей першої необхідности. Перехід до нової економичної політики висунув нові завдання й перед кооперацією. На долю кооперації, особливо споживчої, випадає завдання надзвичайної ваги — об'єднати широкі маси робітників та селянства на ґрунті самодіяльности та матеріяльної зацікавленості

В цьому напрямку кінець 1923 і 1924 року принесли з собою перебудову всього кооперативного апарату на нових підвалинах; цей процес ще не зовсім закінчився, але вже яскраво виявились його корисні наслідки — усунута одірваність кооперативних союзів од низових об'єднань, встановлено безпосередній звязок з держорганами й ин. До цього ще спричинився й перехід на добровільне членство, що забезпечений декретами від 28 грудня 1923 р. і 25 травня 1924 р.

В наслідку цієї перебудови далеко помітнішого стає участь кооперації в торговому обороті й вплив на народнє господарство.

В якому ж вигляді існує зараз кооперативна мережа, оскільки широкі кола працюючих мас охоплені кооперативними об'єднаннями? За відомостями на 1 липня 1924 р. вся мережа споживчої кооперації складається з 45 союзів, що охоплюють 5839 споживчих товариств, серед них сільських т-в — 5520, міських робітничих 319; загальне число членів пайщиків на 1 липня досягає 1240 тис. душ. Центральним кооперативним об'єднанням для всієї України є „Всеукраїнський Кооперативний Союз", або „Вукопспілка" з „Уцерабкопом", що обслуговує робітничу кооперацію, та „Укртранспосекцією", що об'єднує транспортові т-ва.

Що до кількости кооперованого населення, то на 1 липня споживча кооперація об'єднує 1/6 частину всього сільського населення і майже половину робітників та службовців, об'єднаних в профсоюзи.

Для характеристики господарської діяльности споживчої кооперації маємо такі цифри: в червні 1924 р. пересічний оборот одного сільського споживчого товариства досягає 2821 карб., тоді як в жовтні 1923 р. цей оборот досягав лише 942 карб.; зріст оборотів маємо також і в робітничих кооперативах: пересічно на 1 кооператив в липні 1924 р. припадає 254 тис. карб., в січні — 128 тис. карб.

Зміцнення господарської роботи райсоюзів виявилось в зрості оборотів на один союз — в червні 1924 р. 115 тис. карб., в жовтні 1923 р. — 60 т. карб.

Переходячи до огляду сільсько-господарської кооперації маємо такі відомості (на 1 липня 1924 р.) — вся мережа союзів та первісних об'єднань с.-госп. кооперації, що об'єднується центральною всеукраїнською організацією „Сільський Господар" нараховувала 4651 універсальне с.-г. кредитове т-во, 519 фахових т-в, разом 5170 т-в, в них 506694 члена, сільсько-господ. колективів налічується 5054; в них 74582 члена; взагалі, вся сільсько-господарська кооперація України об'єднує 590000 господарств, або 12% всіх селянських господарств України, кількість союзів 63.

Про господарську роботу с.-г. кооперації маємо такі відомості: пересічний місячний оборот с.-г. т-ва по купівлі складає 3079 карб., по продажу — 2657 карб.; пересічний оборот союзу за перше півріччя 1924 р. по купівлі досягає 285106 карб., по продажу — 276903 карб. Коли порівняти обороти союзів з 1923 роком, то в першому півріччі 1924 р. вони зробили обороти вдвічі більші, ніж за весь 1923 р.

Порівнюючи з споживчою або сільсько-господарською кооперацією, кустарно-промислові об'єднання далеко менш розвинені на Україні; загальна кількість кустарно-промислових об'єднань

налічується в 1095 т-в з 43155 членами; серед них об'єднано промисловими спілками 797 т-в з 31.886 членами; решта — поза спілками. Переважну частину кустарно-промислових об'єднань (тих, що входять в союзи) складають трудові артілі; їх налічується 646 або 81,0%, інші об'єднання утворюють невеликий відсоток (від 2 до 3); цікаво зазначити, що біля половини куст.-пром. кооперативів знаходиться в селах або містечках — 46,7%, решта — 53,3% — в містах.

Господарська діяльність куст.-пром. кооперації виявлялась, головним чином, в торговельних операціях; за час з 1 січня по 1 серпня 1924 р. загальна сума купівлі по 9 промислових спілках досягає 1246671 карб., по продажу — 1007166 карб., серед проданого краму 41,3% складають кустарні вироби, 22,9% — матеріяли та сировина, 35,8% — фабрикати.

Наведені цифри безперечно свідчать про певні господарські успіхи кооперативного руху, але не треба забувати, що це лише початок кооперативного будівництва, і тому перед кооперацією лежить широке поле діяльности; вона, по вислову Леніна, повинна стати головним чинником в справі з'єднання міста й села, робітників і селян.

Але цими черговими завданнями сучасного моменту не може обмежитись кооперація; вона повинна здійснити такий кооперативний товарооборот, в якому б дійсну участь брали дійсні маси населення; тим самим кооперація стає шляхом до утворення соціялістичного суспільства.

Це найвище завдання кооперативного будівництва яскраво формульовано в таких словах Леніна — „все суспільство повинно перетворитись в єдиний кооператив працюючих".

Рух цін та індекси.

Ціни є надзвичайно важливе господарське явище; ними цікавиться кожен: і органи державної влади і господарські організації і окремі особи. Ціни в цілому

визначають і рівень дорожнечи, й купівельну силу грошей і реальний дохід.

В звязку з цим особливу вагу набувають способи збірання відомостей про ціни. Необхідно, щоб зібраний матеріял був певним і відбивав на собі дійсність. В сучасний момент, в міру ускладнення господарського життя, нас вже не може задовольнити збірання цін лише в межах роздрібного ринку; виникає потреба поширити спостереження на державну й кооперативну торговлю. Крім того, великий інтерес викликають ціни в сільських місцевостях; вони повинні з'ясувати нам ті економичні процеси, що відбуваються на селі. Звичайно, ціни в їх безпосередньому конкретному вигляді не можуть стати в пригоді для освітлення того чи иншого питання. Для цього вони потрібують певної наукової обробки; з конкретних цін окремих товарів вираховують середні числа, що повинні дати уявлення про середній рівень цін.

Найважливіший спосіб наукової обробки цін — це метод і н д е к с і в або чисел-покажчиків. В головних рисах суть цього методу полягає ось в чому: для з'ясування змін в рівні цін беруться ціни певної кількости товарів; ціни на окремі товари вираховуються у $^{0}/_{0}$ до певного року або цілого періоду, коли немає різких змін в рівні цін; найчастіш для цього береться передвійськовий час; з покажчиків окремих товарів вираховується середня для всіх взятих товарів; власне, ця остання середня й зветься індексом, що має з'ясувати середню зміну цін. Це є найелементарніший спосіб вираховування; є инші складніші способи вираховування індексів, але на них ми не будемо зупинятися.

Навіть в такій елементарній формі індекси в значній мірі полегшують нам дослідження руху цін; як приклад, візьмемо всеукраїнський індекс роздрібних цін по 15 товарах, що вираховується ЦСУ України:

	1923 р.			1924 р.									
	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень
Заг. індекс . .	142	167	177	170	197	196	191	183	171	189	202	189	173
Індекс по гр. с.-госп. тов. . .	66	82	132	131	171	170	163	156	139	168	191	163	130
Індекс по гр. пром. тов. . .	222	208	229	206	219	219	207	202	201	206	208	209	207

Зміни всеукраїнського індексу на протязі цілого господарського року досить яскраво відбивають на собі головні економичні моменти; так, в жовтні й листопаді визначився перелом у співвідношенні цін на сільсько-господ. та промислові товари і після різкого зниження ціни на зернові хліба почали швидко зростати; в той же час одбувалось зменшення цін на промислові товари в наслідок певних заходів радянської влади

Не менш яскраво відбиває на собі індекс і другий важливий момент в нашому господарському житті — це грошову реформу; одразу, після грошової реформи, помічається зниження цін на промисловий крам; загальний рівень цін на де-який час залишається майже без змін; лише в червні, в звязку з погіршенням сподівань на врожай, піднімається нова хвиля підвищення цін на сільсько-господарські продукти. Останні осінні місяці, в звязку з новим урожаєм показують зменшення рівня цін на сільсько-господарські продукти; ціни на промисловий крам твердо залишаються на попередньому рівні.

Для виразнішої ілюстрації співвідношення цін на сільсько-господарські продукти та промисловий крам користуються й таким способом: індекси окремих

груп товарів вираховуються у $^{0}_{0}{}^{0}/_{0}$ до загального індексу; цей спосіб, перенесений на діаграму, здобув собі назву „ножиць“, бо фігура на діаграмі дуже нагадує „ножиці“.

Користуючись цим способом, в цифрах маємо таке співвідношення цін на сільсько-господарські та промислові товари:

Співвідношення цін на сільсько-господ. продукти та промисловий крам

(у $^{0}_{0}{}^{0}/_{0}$ до загального індексу)

	1923 р.			1924 р.									
	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Верес.	Жовтень
Індекс сільгосп. прод. .	46	49	75	77	87	86	85	85	80	89	94	86	75
Індекс пром товарів	156	125	129	121	111	112	108	110	116	109	103	111	120

Подібні явища у співвідношенні цін спостерігаємо ми й тоді, коли візьмемо другий всеукраїнський індекс — бюджетовий, що має на меті з'ясувати рівень дорожнечи життя:

Співвідношення цін на сільсько-господ. продукти та промисловий крам

(у $^{0}/_{0}{}^{0}/_{0}$ до загального індекса)

	1923 р.			1924 р.									
	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Верес.	Жовтень
Індекс сільгосп. прод. .	47	56	72	78	83	84	85	87	81	88	88	83	76
Індекс пром. товарів	196	175	148	128	119	118	109	113	121	116	117	121	131

Як уже зазначалося раніш, індекси цін вираховуються, переважно, у відсотках до рівня цін за часи передвійськові. Але, в цілях практичних, виникає потреба знати, як змінився рівень цін у відношенню до ближчого до нас моменту; таким моментом вважається або початок даного року, або, напр., середні ціни квітня (перший місяць грошевої реформи).

Для освітлення руху цін в 1924 р. маємо нижче вміщену таблицю, що дає уявлення про рух цін найголовніших товарів (у $^0/_0{}^0/_0$ до 1 січня):

Рух середнє-українських цін
(у $^0/_0{}^0/_0$ до 1 січня 1924 р.).

Сільгоспод. прод.	1924 р. I-I	I-IV	I-VII	I-X
Жито	100	126,0	178,0	170,0
Пшениця	100	132,2	162,4	139,8
Ячмінь	100	149,0	196,2	179,2
Овес	100	150,0	209,1	174,2
Борошно жит.	100	132,8	177,1	168,6
Картопля	100	157,6	181,3	86,4
М'ясо (ялов.)	100	138,9	88,9	66,7
Масло кор.	100	95,6	79,4	76,5
Сало свин.	100	111,1	84,4	91,1
Середня по гр. сільгосп. прод.	100	132,6	150,7	128,0
Промисл. товари				
Цукор-пісок	100	96,1	107,7	103,8
Сіль дрібна	100	100,0	100,0	100,0
Мило	100	109.5	109,5	101,8
Махорка	100	88,9	88.9	88,9
Ситець	100	88.9	88,9	88,9
Нитки	100	100,0	95,0	95,0
Гвіздки	100	78,6	75,0	67.8
Сірники	100	90,5	85,7	80,9
Гас	100	80,9	75,3	75,6
Середня по гр. пром. товарів	100	92,6	91,8	89,5

Середнє-українські ціни в 1924 р.
(в червон. коп.)

Сільгосп. прод.		1924 р. I-I	I-IV	I-VII	I-X
Жито	пуд.	50	63	89	85
Пшениця	„	93	123	151	130
Ячмінь	„	53	79	101	95
Овес	„	66	99	138	115
Борошно жит.	„	70	93	124	118
Картопля	„	59	93	107	51
М'ясо (ялов.)	ф.	18	25	16	12
Масло кор.	„	68	65	54	52
Сало свин.	„	45	50	38	41
Промисл. товари					
Цукор-пісок	ф.	26	25	28	27
Сіль дрібна	„	3	3	3	3
Мило	„	21	23	23	22
Махорка	1/8 ф.	9	8	8	8
Ситець	арш.	45	40	40	40
Нитки	кот.	20	20	19	19
Гвіздки	ф.	28	22	21	19
Сірники	пач.	21	19	18	17
Гас	пуд.	283	229	213	214

В даному разі особливу увагу звертають на себе ті зміни в рівні цін, що сталися, порівнюючи з січнем — так, перш за все, по всій групі сільсько-господарських продуктів; загальний рівень цін в цілому підвищився на 28 % (на 1 жовтня); коли узяти не всю групу в цілому, а ціни на окремі товари, то тут помічаємо велику ріжницю й нерівномірність в рухові цін: в той час як ціни по 4 зернових хлібах збільшились в середньому на 66% ціни на м'ясо зменшились на 33.3% також значно зменшились ціни на масло коров'яче на 23,5%; що до цін на картоплю, то їх зменшення в даному разі стоїть в певному звязку з новим урожаєм. Далеко рівномірніші зміни маємо ми в цінах на промисловий крам; безперечно, тут певну

важливу ролю в зниженні цін відограли регулюючі заходи з боку державної влади. В цілому, порівнюючи з січнем, загальний рівень цін на промислові товари зменшився на 10,5%; по окремих товарах ці зміни виявляються таким чином: найбільші зміни маємо в цінах на гвіздки, гас і сірники — в межах од 32,2 до 19 1%; в цінах на ситець, махорку й нитки зменшення одбулось лише в таких межах: від 11,1% до 5% і, нарешті, ціни на мило й цукор-пісок трохи підвищились на 4—5%.

Без сумніву, зазначені зміни в рівні цін, особливо на промисловий крам свідчать про те, що регулюючі заходи в справі зниження цін за цей час вже дали певні наслідки, але ще по-за впливом цих заходів залишається стихія ринку сільсько-господарських продуктів; в бік регулювання останньої стихії й слід направити певні енергійні зусілля.

Фінанси.

I. Державні доходи та видатки.

Держава, як і кожне окреме господарство, має доходи й видатки. Доходи держава одержує від державних підприємств та податків; витрачає ж держава кошти на потреби країни: оборону країни, підтримування внутрішнього ладу, утримування службовців та, поліпшення економичного й культурного стану країни. Кожна держава прагне до того, щоб видатки не перевищували доходів. Коли ж видатки більші, держава випускає позики, як зовнішні (тоб-то бере гроші в позику за кордоном), так і внутрішні (тоб-то позичає гроші в свого ж населення).

В довійськовий час царський уряд Росії мав великі доходи. Ці доходи давали прибуткові підприємства та податки, головним чином, із селянства та від

державної горільчаної монополії. Доходи від торговлі горілкою до війни давали майже 1/3 всіх державних доходів. Значну частину державних коштів царський уряд витрачав на утримування імператорського двору, церкви й духівництва, армії, урядовців та поліції.

В Радянському Союзові немає державної горільчаної монополії, а всі податки, зведені в Радянських Республіках мають класовий характер: всім своїм тягарем податки падають на нетрудові та заможні групи. Радянський Союз на „двір", церкву, духівництво не тратиться, а найбільшу частину коштів витрачає на утримання тих галузей господарства, що своїми доходами повертають витрачені на їхнє утримування кошти. Багато коштів відпускають Республіки на піднятя культурного добробуту (освіта, охорона здоров'я, громадянське піклування й ин.); витрати ж на армію в Радянському Союзові, порівняно з довійськовими, та витратами инших держав, невеликі. Уряд Союзу РСР не раз пропонував сусіднім державам зменшити свої армії, і тоді в СРСР армію можна було б лишити тільки в розмірі, якого потрібувала б охорона ладу в середині Республік, але сусідні держави цієї пропозиції не прийняли й поки-що треба і в СРСР лишити армію в попередніх розмірах.

Після закінчення Європейської та громадянської війни все народнє господарство Союзу РСР виявилось дуже зруйнованим. У перші роки після війни державні підприємства не тільки не давали доходів, але ще потрібували на своє утримування значних видатків, залізниці, почта та телеграф працювали ще втратно, так само й промисловість, і доходи держава одержувала, головним чином, од податків. Але, дякуючи великому старанню всіх працьовників Радянських Республік, промисловість начала відновлюватись і де-які галузі промисловости дають уже прибутки, залізниці працюють уже з кінця 1923 року безвтратно, а почта й телеграф також дають доходи.

А чим більш держпідприємства даватимуть прибутків, тим менш податків буде припадати на населення. Наведені цифри показують, як збільшувались доходи Укр. Соц. Рад. Республіки:

Роди доходів	Одержано за			На кожних 100 карб. 1921 - 22 року припадало карб. у	
	1921 - 22 р.	1922 - 23 р.	1923 - 24 р.	1922 - 23 р.	1923 - 24 р.
	в тисячах золотих карбованців				
I. Податки:					
Прямі (без єдиного с.-г. податку) . .	3038	19521	32475	612,5	1069.0
Посередні	2089	25326	65169	1212,3	3119,6
Мита	197	3083	9508	1565,9	1826,4
Разом податків .	5324	47930	107152	900,3	2012,6
II. Доходи від майна та підприємств .	18865	79338	154068	420,6	816,7
В т. ч. од залізниць	14666	64739	123301	441,4	810,7
Всього податків та доходів	24189	127268	261220	526,1	1079,9

У наведеній таблиці показано, як прямі податки, так і посередні, тоб-то такі, що ніби сховані, і являють собою додаток до ціни на користь держави. Ці посередні податки були в старі часи, є вони й зараз, але ріжниця між ними велика: в царські часи акциз (додаток до вартости товару) накладали головним чином, на ті товари, що мали широкий збут і, значить, ці податки були дуже важкі для трудящих; тепер же, в Радянському Союзов і акциз накладається, в значній своїй частині, на речі розкошів, й звільняються від нього речі найширшого споживання.

Вся система стягання податків Радянською владою будується так, щоб податки не шкодили розвиткові народнього господарства, та щоб відходила тільки та частина доходів господарств, що її без шкоди для кожного господарства, можна вилучити з нього. Найкраще це можна спостерегти на системі стягання податків із сільського господарства.

II. Єдиний сільсько-господарський податок.

Система податків з сільського господарства з часу існування Радянської влади пережила де - кілька періодів: продрозкладка, продподаток, єдиний сільсько - господарський податок. Метою розкладки було встановлення хлібного відбутку для тих, хто має хлібні лишки, на користь трудящих, що не виробляють хліба. Але держава не обмежувалась однією реквізицією в селі лишків продуктів, що останнє вироблювало, але одночасно, шляхом введення товарообмінних операцій, намагалась давати селу те, чого воно потрібувало, тоб-то було встановлено обмін товарами, вироблюваними селом з одного боку, і містом з другого Після закінчення громадянської війни й з переходом до мирного будівництва, Радянська влада, з метою розвитку самодіяльности в сільському господарстві, замінила продрозкладку продподатком. Держава вже не реквізувала всіх лишків, а встановлювала податок на продукти, вироблювані по селах. Але, окрім продподатку, сільське господарство було обтяжено ще цілою низкою инших податків (подвірно - грошовий, трудгужподаток й ин.). З тією ж метою швидчого відновлення сільського господарства, в інтересах селян, що їм на початку року важливо знати як багато буде відібрано від них продукції в біжучому році. Радянська влада замінила продподаток єдиним сільсько-господарським податком. Кожен, хто працює в сільському господарстві (окремий селянин, артіль, комуна, радгосп. державна установа) підлягає оподаткуванню єдиним сільсько - господарським податком. Підсумки продрозкладкових й продподаткових кампаній на Україні бачимо з таких цифр:

I	розкладка	1920 р.	—	28369	тис.	пуд. жита
II	„	1920 - 21 р.	—	94746	„	„ „
I	продподат.	1921 - 22 „	—	8[illegible]884	„	„ „
II	„	1922 - 23 „	—	105109	„	„ „

Перший раз єдиний сільсько - господарський податок було введено в 1923 - 24 році. На протязі

1923 - 24 року податок одержувано як грішми, так і натурою; всього в 1923 - 24 році надійшло 179913 т. п., із них натурою 41213 тис. пудів (23%). Єдиний сільськогосподарський податок установлено й на 1924 - 25 рік.

Податок 1924 - 25 року є дійсно єдиний, бо платники єдиного сільсько - господарського податку, коли не мають инших промислів, не обкладаються більш ніяким податком, що падав би на сільське господарство, окрім прибавки на місцеві потреби (школи, лікарні, містки, лагодження шосе й ин.). Прибавка на місцеві потреби вписується в окладний лист платника єдиного сільсько - господарського податку.

Порівняно з минулим роком, єдиний сільськогосподарський податок біжучого року обчислюється в золотих карбованцях і стягається грішми, або облігаціями селянської позики. Податок обчислюється й стягається з кожного окремого господарства, залежно від кількости належної господарству землі, а також робочого й великого рогатого скоту.

За одиницю оподаткування береться десятину орної землі, а оподатковуваний скот прирівнюється до орної землі за певними нормами, встановленими для кожної губернії.

З метою підвищення сільского господарства й заохочування селян до поліпшення свого господарства, вживається ріжних пільг. Так, звільняються цілком від податку: землі заняті під культури насіння засівних трав, корнеплодів, поліпшених культур инших рослин; площі наново закладених плодових та виноградових розсадників і хмільників. Окрім того, положенням Раднаркому Союзу РСР передбачено ще цілу низку инших пільг (цілковите звільнення від податку, тимчасове звільнення, преміювання) виключно з метою заохочування й поліпшення сільського господарства.

У біжучому році на Україні встановлено такі терміни стягання податку:

На 10 — 15 вересня — 20% річного призначення, на 1 листопаду — 50%, на 15 січня — 85% і на 15 березня всі 100%. Загальний розмір податку для України обчислено в 92050 тисяч карбованців (в тому

числі з державних сільських господарств 2050 тисяч карб.). Податок почав надходити з губерній України в середині серпня. За серпень місяць податку надійшло 3045 тисяч карб., за вересень -- 20025 тис. карб., а за жовтень 20248 тисяч карб. Разом на 1 листопаду надійшло 43319 тисяч карб., що становить 47% річного призначення. Із загальної суми внесення 16% становлять облігації селянської позики. Розподіл внесення по губерніях видно з нижченаведеної таблички: (див. табл. на стор. 280).

III. Місцевий бюджет губерній УСРР.

Відновлення народнього господарства в Радянських Республіках, дуже зруйнованого після всіх війн, вимагало великої праці не тільки від централізованого державного апарату, але й від усього населення окремих місцевостей. З цією метою, крім державного бюджету (державного господарства), почали складатися й місцеві бюджети. Місцевий бюджет охоплює значну частину народнього господарства й, головним чином, ту частину, що безпосередньо звязана з інтересами місцевого населення й задоволенням культурних його потреб, як народня освіта, охорона здоровля, соціяльне забезпечення, будування шляхів місцевого значіння й т. ин.

Для керовництва місцевим господарством, складанням місцевого бюджету державна влада, починаючи з 1922 року, особливими постановами зазначала ті видатки, що їх повинно покривати за рахунок місцевих коштів, а також ті дохідні джерела, що можуть іти на покриття місцевих видатків.

До кінця 1922-23 року фактично був тільки загальний губерніяльний бюджет, починаючи з 1923-24 року в основу будови місцевого бюджету було покладено принціп розкладання його на низку окремих бюджетів.

Таких бюджетів в межах губернії встановлено 5: 1) бюджет загально-губерніяльний (загально-губерніяльних потреб) 2) бюджет губерніяльного міста,

3) бюджет загальноокружних потреб, 4) бюджет окружних міст і 5) районові бюджети.

Річний місцевий бюджет 9 губерній зведено

Доходи	107504	тис. карб.
Видатки	109549	„ „
Дефіцит (перевищення видатків над доходами)	2045	„ „

Таким чином, дефіцит по всіх 9 губерніях України становить 2%. Губернії, що склали свої бюджети з дефіцітом, є такі: Донеччина, Одещина, Полтавщина й Чернигівщина.

Сполучаючи всі доходи й видатки губерній України в де-кілька основних груп, ми бачимо, що в дохідній частині податки й доходи становлять майже рівні частини бюджету, в видатковій же частині основна маса видатків припадає на культурні (41,4% всіх видатків), господарські видатки становлять 29,0%, а адміністративні — менш 1/5 частини всіх видатків; у групі „культурних“ — видатки на народню освіту становлять 58,9% , а на охорону здоровля — 27,6%.

Так у %% до загального розміру бюджету ріжні групи доходів та видатків становлять:

Доходи		Видатки	
1. Податки	43,0	1. Адміністративні .	18,6
2. Доходи від майна та підприємств	47,1	2. Господарські . .	29,0
3. Инші	9,9	3. Культурні	41,4
		4. Инші	11,0

Така роля кожної групи доходів або видатків може змінитися залежно від окремих бюджетів. В 1923-24 році не всі губернії розчленили свої бюджети на зазначені вище бюджетні одиниці. Так, Одещина об'єднала бюджет губерніяльного міста із загальногуберніяльним і бюджети окружних міст із загальноокружними, що зробила й Волинь. Таким чином, точно відокремлені бюджетні одиниці ми маємо тільки в

7 губерніях. Роля кожної бюджетної одиниці в доходах і видатках 7 губерній України має такий вигляд (в $^0/_0{}^0/_0$):

Бюджети	Доходи	Видатки
Загально-губерніяльні .	14,2	14,2
Губерн. міст	33,6	32,3
Загально-окружні . . .	18,5	18,6
Окружних міст	13,0	11,9
Районові	20,7	23,0

Бюджет кожної окремої губернії залежить від загальної економичної дужости даної губернії. Зіставляючи розміри бюджетів з кількістю населення, ми бачимо, що на одну душу населення припадає доходів (у карбованцях):

Волинь 2,89	Поділля 2,14
Донеччина . . . 4,33	Полтавщина . . 3,38
Катеринославщ. . 3,44	Харківщина . . . 9,01
Київщина 3,61	Чернигівщина . . 2,22
Одещина 4,66	По Україні . 3,95

IV. Грошовий обіг СРСР.

В кожній державі, в кожному господарстві гроші відограють велику ролю: вони правлять за посередника в обміні, вони звязують виробництво із споживанням. Ще до війни, майже в усіх державах поруч із метальовими грішми (золотими, срібними) ходили й паперові, при чому паперові гроші, часто приймалися навіть з більшою охотою, ніж метальові. Але кількість паперових грошей в державі не повинна перевищувати дійсну потребу в них для обігу, тоб-то кількість грошей не повинна збільшуватись, коли на ринках не з'явилося більше товарів. З початку европейської війни, коштів, що одержувались від прибуткових підприємств, податків й инш., виявилось не досить, і багато держав, в тому числі й Росія, припинили розмін паперових грошей на золото, почали

випускати паперові гроші в такій мірі, в якій було потрібно для ведення війни й підтримання що-раз гіршого економичного свого становища. Рівновага порушилась, почали рости ціни й падати купівельна здатність грошової одиниці. В перші роки встановлення Радянської влади так само довелося випускати паперові гроші, оскільки держава потрібувала коштів, а доходи були ще надто незначні. Але гроші, що випускались чим-раз губили свою цінність, а товарові ціни все зростали. Ось цифри паперових грошей, що перебували в обігові та їхньої реальної купівельної здатности:

На 1 січня	В мільйонах карбованц. за старим рахунком	Дійсна їх купівельна сила (в міл. крб.)	Те саме на 1 душу населення	
			Крб.	Коп.
1915 р.	2947	3269	13	81
1916 „	5737	3930	23	92
1917 „	9225	3129	19	10
1918 „	27313	1315	8	03
1919 „	60766	371	2	26
1920 „	225015	93	—	84
1921 „	1168597	70	—	63
1922 „	17539135	61	—	5[illegible]
1923 „	1994464454	101	—	91
1924 „	178509765000	47	—	37

Випуск що-раз нових радзнаків причиняв велику шкоду всьому народньому господарству. Вже на кінець 1922 року Радянська влада розпочала реформу грошового обігу.

Спочатку було випущено банкноти (червінці) й разом з тим провадилися підготовчі роботи для цілковитого вилучення радзнаків і заміни їх сталими

грішми. В 1923 році, й почасти в 1924 р., Радянських Республіках в обігові були й радзнаки й червінці. Одночасне існування грошей, що де-далі більше втрачали свою купівельну вартість, — „радзнаків", і старих банкнотів викликало великі незручності й відбивалося як на бюджеті робітників та селян, так і на бюджеті цілих підприємств та всього державного господарства. Березень місяць 1924 року, являє місяць завершення грошової реформи, коли радзнаки на де-який час були так само сталими грішми, через установлений на них викупний курс, а надалі були цілком вилучені з грошового обігу й замінені виключно сталими скарбничими білетами, срібною та мідною монетою й розмінними бонами.

Вводив нову валюту в обіг Наркомфін надзвичайно обережно, не вважаючи на те, що в обороті бракувало розмінних грошей. Ця саме обережність і непереобільшування кількости грошових знаків сприяло установленню довір'я до нових грошей.

Усунення несталого радзнаку й заміна його твердими грішми викликало напочатку де-яку запинку в обороті. Але дуже скоро почали виявлятися позитивні наслідки грошової реформи: зросло споживання, поширився оборот, збільшилась купівельна здатність селянства, що для нього радзнаки були виключно податком.

Із нових сталих скарбничих грошей насамперед було випущено скарбничі білети — папірці в 1, 3 і 5 крб. золотом.

Для того, щоб скарбничих білетів не випустити занадто багато, щоб не повторити історії радзнаків, ЦВК та РНК СРСР відповідним декретом обмежили їхній випуск наперед установленими розмірами, з тим, щоб дрібних грошей у державі було не більш ніж є в них потреба.

Окрім кредитових білетів, в обіг випущено срібну монету в 10, 15, 20, 50 коп. і 1 карб. та мідна — в 1, 2, 3 й 5 коп. Вибивати потрібну кількість срібної та мідної монети було трудно, а тому тимчасово було випущено розмінні бони, що їх незабаром буде замінено мета-

льовими грішми. Дзвінку монету випускається з такою самою вагою срібла, як і до війни.

Загальний розмір грошової маси зростає протягом усього 1923 - 24 року. На 1 жовтня 1922 року всю грошову масу складали одні радзнаки, — усього в обігові було грошей на 212 міл. карб., на 1 жовтня 1923 р. грошова маса збільшилась до 264 міл. карб., при чому роля радзнаків звелася вже до 1/5 частини всієї грошової маси, головну же ролю відогравали вже банкноти (78%).

На 1 жовтня 1924 р. радзнаки цілком уже вилучено, транспортні сертифікати, що були тимчасово в обігові також вилучено, нові стали гроші становлять значну частину грошової маси (44%), а загальний розмір грошей в обігові збільшився до 629 міл. карб., що дає збільшення проти суми грошей на 1 жовтня 1923 р. на 105%. Точний розподіл грошового обігу СРСР за родами валюти та за їхньою вартістю наведено в такій таблиці (див. табл. на 281 стор.).

Ще зовсім не довго ходять нові гроші, в де-які далекі місця вони тільки почали доходити, а користь від них уже видно. Насамперед випуск нових сталих грошей відбився на товарових цінах: коли за продані товари платили радзнаками, що дешевшали з кожним днем, продавці, щоб не мати збитків, установлювали величезні надбавки, що часто перевищували підвищення курсу червінця. Коли було випущено нові гроші, що своєї купівельної сили не міняли, тоді не було потреби установлювати надбавки до ціни, і ці надбавки, установлені за останні місяці до лютого, можно було виключити з ціни товарів, що й було зроблено: ціни багатьох товарів знизилися. Таким чином, коли з'явились нові гроші, подешевшали й де-які товари. Але не тільки товари подешевшали: з появою нових грошей чужоземні гроші — американські долари, англійські фунти стерлінгів — також знизились у своїх курсах. Червінець і скарбничі знаки являють собою, таким чином, тверді сталі гроші.

В умовах загального розвитку всього державного й народнього господарства, суворої дисципліни в усіх видатках, що їх робить держава, сталість грошової системи СРСР триватиме й надалі.

V. Державні позики.

Відновлення зруйнованого війною господарства Союзу РСР потрібує великих коштів.

Тих доходів, що одержує держава від маєтків, підприємств та від податків, може вистачити тільки на біжучі видатки. Для того ж, щоб зробити якесь удосконалення, відремонтувати все зруйноване війною, поширити мережу залізниць, та перевести инші заходи— потрібні капітали. Ці капітали держава зможе одержати тільки випускаючи позики. Зовнішньої позики, тоб-то позики в чужоземних держав, Радянському Союзові до цього часу одержати не вдалось, через те, що чужоземні держави становлять такі умови, на які Союз Рад. Соц. Республік погодитись не може. А для господарювання гроші все ж таки потрібні, й Радянський уряд робить внутрішні позики, тоб-то позичає в своїх громадян. Вперше Радянська влада випустила хлібну позику в 1922 році.

У 1923 році було випущено II хлібну позику й I виграшну; у 1924 р. випущено II виграшну й селянську позику. Придбання облігацій позик є вигідне для кожного громадянина: окрім відсотків за користування капіталом, взятим у позику, облігація дає можливість виграти велику суму грошей. За гроші ж зібрані від позик, держава зробила багато такого, чого не можливо було б зробити без позики (ремонт шляхів, відновлення фабрик, заводів, елеваторів й инш).

VI. Кредит (робота банків).

Змагаючись налагодити господарство країни, держава організовує банки. Банки — це такі установи, що, одержуючи гроші на час від одних вкладчиків, видає їх у позику иншим. На 1 жовтня 1923 р. на Україні було 125 кредитних установ, а на 1 жовтня 1924 року — 183 установи. Розвиток діяльности окремих кредитних установ на Україні видно з таких цифр (у міл. карб.):

Кредитні установи	1 жовтня 1922 р.	1 жовтня 1923 р.	1 квітня 1924 р.	1 вересня 1924 р.
I. Баланс				
Всіх кредитних установ	15,2	74,5	168,6	215,9
В т. ч.: Держбанк	14,2	49,4	110,0	108,9
Промбанк	—	7,9	21,2	40,0
Українбанк	1,0	11,4	20,6	27,0
Комунбанки	—	3,1	5,5	7,8
Укр. Сільгосп. банк та губ. т-ва с.-г. кредиту . .	—	2,0	9,5	29,6
Т-ва взаємного кредиту	0,04	0,7	1,8	2,3
II. Дисконтово-позичкові операції				
Всіх кредитних установ	5,4	37,8	60.7	122,3
В т. ч.: Держбанк	4,8	23,8	31,4	62,3
Промбанк	—	5,1	11,2	23,8
Українбанк	0,6	4,7	8,1	10,1
Комунбанки	—	2,4	3,3	4,7
Укр. Сільгосп. банк та губ. т-ва с.-г. кредиту . . .	—	1.2	5,6	20,4
Т-ва взаємного кредиту .	0,02	0,6	1,1	1,1
III. Вклади та біжучі рахунки				
Всіх кредитних установ	4,9	16,7	38,0	49,7
В т. ч.: Держбанк	4,6	11,1	19,5	21.0
Промбанк	—	2,0	8,4	15,4
Українбанк	0,3	1,8	6,5	7,6
Комунбанки	—	1,4	2,1	3,2
Укр. Сільгосп. банк та губ. т-ва с.-г. кредиту . .	—	0,1	1.0	1,9
Т-ва взаємного кредиту .	0,02	0,3	0,5	0,5

Для дрібного господарства особливо важливий є розвиток кредитної кооперації. В такому кооперативі селянин може взяти позику, використати ці гроші

на потреби свого господарства, а потім і повернути позику. Всіма заходами селяни повинні підтримувати утворювані тепер у сільських місцевостях кредитні кооперативні товариства.

VII. Державні трудові ощадні каси.

Початок існування ощадних кас у Радянських Республіках припадає на час особливо швидкого зниження курсу радзнаків і відсутности дрібних сталих грошей. Сталими грішми в той час були тільки червінець, рівний своєю вартістю 10 карбованцям, та транспортні сертифікати рівні 5 карб. Зберегти свої дрібні гроші від знецінення можна було тільки в ощадних касах. Але ощадні каси служать не тільки для страхування грошей від знецінення; вони уможливлюють зберігання лишків грошей своїх вкладників. З цих грошей вони дають велику допомогу державі в її творчій роботі. З заміною радзнаків сталими грішми ощадні каси не тільки не припинили свого існування, але й продовжували розвиватись. Ось цифри, що характеризують розвиток ощадних кас на Україні:

На 1 число	Число кас	Кількість вкладчиків	Остача вкладів (у тис. карб.)	Пересічний розмір вкладу на 1 вкладчика (в карбов.)
Жовтня 1923 р.	68	10090	190,8	18,91
„ 1924 „	871	113692	1509,2	13,27

Після введення сталої валюти частина вкладчиків відійшла, але з того часу ощадні каси відновили свої втрати й стали швидко розвиватись. Дані про соціяльний склад вкладчиків виявляють, що більше ніж 75% із них є трудові елементи. Кожен громадянин Радянської Республіки повинен пам'ятати, що в ощадних касах він може зберегти те, що зараз не потрібно витрачати, і що держава через ощадні каси одержує багато грошей, що дають можливість, як і позика, зробити цілу низку видатків на відновлення народнього господарства, не збільшуючи випуску паперових грошей.

VIII. Державне страхування на Україні.

Відновленню народнього господарства в великій мірі перешкоджають стихійні сили природи.

Особливі збитки стихійні лиха вчиняють селянському господарству. Сюди можна віднести: вогонь, град та падіж скоту. Для того, щоб господарство після якого-небудь стихійного лиха могло поправитись й знову продовжувати процес відновлення, необхідно, щоб це господарство одержало від когось підмогу. Таку підмогу може мати кожне господарство, коли воно застраховане. Державне страхування буває обов'язкове й доброхітне.

Оскільки переважна частина населення неохоче згоджується на добровільне страхування свого двору від вогню, скоту від пошести й посіву, від граду, то держава в інтересах селянського населення ввела обов'язкове страхування. За обов'язковим страхуванням числяться всі будівлі, ввесь посів і ввесь скот у тих губерніях, де введено це страхування. Але тому, що за обов'язковим страхуванням держава, не бажаючи дуже обтяжувати селян, забирає лише незначну суму, то й допомога, що дається населенню являє собою тільки першу допомогу. А тому організовано також і доброхітне страхування, що в разі лиха може цілком повернути селянам всі збитки й відновити втрачене добро.

На протязі 1923-24 року державні страхові органи провадили такі страхування: від вогню, транспортів, тварин від падежу, посівів від граду й особисте страхування на випадок смерти й інвалідности. Ось підсумки державного страхування на Україні за 1923-24 рік (див. табл. на стор. 282).

Таблиця показує, що держава дала значну допомогу в біжучому році.

ВНЕСЕННЯ ЄДИНОГО СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКОГО ПОДАТКУ НА УКРАЇНІ

на 1 листопаду 1924 року

Губернії	ОБЧИСЛЕНО ПОДАТКУ НА РІК			ВНЕСЕНО		НА 1 ЛИСТОПАДУ 1924 р.			% % внесення до річного обчислення
	Всього	В тому числі в селянських господарствах		Податку	Недоплат попер. року	Разом		В т. ч. обліг. селян. позики	
	В тисяч.	Карб.	В % % до підсум.	В тисячах		Карб.	В % % до підсум.	В т. кар.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Волинь	7150	6950	7,7	3119	72	3191	7,2	789	43 6
Донеччина	8900	8900	9,9	4075	268	4343	9,8	895	45,7
Катеринославщина	12550	12550	14,0	5241	196	5437	12,3	851	41,6
Київщина	13390	12900	14,3	5915	64	6009	13,6	748	44,3
Одещина	10660	10600	11,8	5700	37	5737	12,9	963	53,5
Поділля	10200	9600	10,7	5306	65	5371	12,1	1052	52,0
Полтавщина	15660	15300	17,0	7665	192	7857	17,7	713	49,C
Харківщина	6740	6500	7,2	3343	59	3102	7,7	613	49,6
Чернигівщина	6800	6700	7,4	2925	54	2979	6,7	573	43,0
По Україні	**92050**	**90000**	**100,0**	**43319**	**1007**	**44326**	**100,0**	**7227**	**47,0**
По 3 степових губ.	32110	32050	35,6	15016	501	15517	35,0	2709	46,7
По 6 лісостепових губ.	59940	57950	64,4	28303	506	28809	65,0	4518	47,2

ГРОШОВИЙ ОБІГ СРСР.

Роди валюти	1 жовтня 1922 р.	1 жовтня 1923 р.	1 січня 1924 р.	1 квітня 1924 р	1 липня 1924 р.	1 жовтня 1924 р
I. В міл. карб.						
Банкноти	—	207,4	237,2	294,5	286,6	352,9
Радзнаки	212,9	56,8	58,0	14,3	—	—
Сертифікати	—	0,2	9,6	20,8	20,5	—
Скарбничі білети . .	—	—	—	54,6	124,1	201,8
Сріб. й мідні монети	—	—	—	10,0	16,7	49,0
Розмінні бони . . .	—	—	—	3,0	15,7	25,3
Разом	212,9	264,4	304,8	397,2	463,6	629,0
II. В % до заг. кіл.						
Банкноти	—	78,1	77,5	73,9	61,9	56,1
Радзнаки	100,0	21,5	19,4	3,9	—	—
Сертифікати	—	0,1	3,1	5,2	4,4	—
Скарбничі білети . .	—	—	—	13,7	26,7	32,1
Сріб. й мідні монети	—	—	—	2,5	3,6	7,8
Розмінні бони . .	—	—	—	0,8	3,4	4,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
III. Розподіл за вартістю (у % %)						
До 1 карб.	—	9,5	5,1	7,1	8,5	11,0
Від 1 до 3 карб. . .	—	11,5	14,3	5,2	14,0	32,9
5 карб.	—	0,1	3,1	13,8	15,6	
10 карб. і вище . .	—	78,9	77,5	73,9	61,9	56,1
Разом	—	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Види страхувань	Страхування: Число страхувань	Страхування: Страхова сума (В тисяч карб.)	Страхування: Премія (поступ. платеж.) (В тисяч карб.)	Страхування: На 1 страх. Страх. сума (В карб.)	Страхування: На 1 страх. Премія (В карб.)	Збитки: Число потерп. одиниць	Збитки: Сума оплач. збит. (В тис. карб.)	Збитки: На 1 страх. одиницю припадає збитків (В тис. карб.)	Збитки: % збитків до зібраної премії
Від вогню (крім обов'язкового окладного)	64081	661261	3406	10163	53	298	120	402	3,5
Транспортне	30961	70637	554	2281	17	13	5,2	400	0,9
Від падежу скоту (крім обов'язкового окладного)	14431	433	21	29	1,5	861 г.	20	23	95,2
Від граду (крім обов'язкового окладного)	11720	2137	48	182	4,1	1160 д.	18	15	37,5
На випадок смерти і інвалідн.	2552	1638	1,5	641	0,6	—	—	—	—
Окладне (обов'язк.) від вогню	—	—		—	—	15106	683	45	—
„ „ „ падежа	—	—	від. нема	—	—	85051 г.	1386	16	—
„ „ „ граду	—	—		—	—	421664 д.	2578	6,1	—
Разом	—	—	8537	—	—	—	4647	—	54,4
В т. ч.: сільське	—	—	7770	—	—	—	4606	—	59,3
міське	—	—	767	—	—	—	41	—	5,4
Всього по всіх видах страх.	—	—	12568	—	—	—	4810	—	38,3

Приймається передплата на 1925 рік
на велику двохтижневу газету

„РАДЯНСЬКИЙ СТАТИСТИК“

що її видає Центральне Статистичне
Управління України

Газета має на меті дати можливість широким масам населення ознайомитися в зрозумілій і загально-приступній формі з основними питаннями статистичної теорії й практики.

Статистика, широко розповсюдившися в нашій Республиці за останні роки, проте що й досі не користується правильним розумінням її основних завдань і цілей серед населення. Мета газети—допомогти цьому розумінню і полекшити роботу первісних статистичних агентів.

Крім статистики, газета на своїх стовпцях дає також місце головнішим політичним подіям, агрономії та питанням селянського землевлаштування.

Всім передплатникам газети „Радянський Статистик“, а також райстатистикам та доброхітним кореспондентам надано пільгові умови передплати на журнал

„ЗНАННЯ“

(видавництво „Червоний Шлях“).

Мета журналу — дати широким робітниче-селянським масам у зрозумілій для них формі найріжноманітніші знання з ріжних галузей науки та життя.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:
на газету „РАДЯНСЬКИЙ СТАТИСТИК“

на 1 рік	1 карб.
„ 6 міс.	50 коп.
„ 3 „	30 „
„ 1 „	10 „

Пільгові умови для передплатників „Радянського Статистика“, а також доброкорів та райстатистиків на журнал „ЗНАННЯ“

на 1 рік замість	7 карб.	50 к.	—	6 карб.	— к.		
„ 6 міс. „	4 „	— „	—	3 „	20 „		
„ 3 „ „	2 „	25 „	—	1 „	75 „		
„ 1 „ „	— „	80 „	—	„	65 „		

Адреса редакції та контори газети „Радянський Статистик“:
ХАРКІВ, ВУЛ. АРТЬОМА 3, ЦСУ

Пільгова передплата на журнал „ЗНАННЯ“ приймається тільки в адресу контори газети „РАДЯНСЬКИЙ СТАТИСТИК“.

Статистичні відомості про

(„Народное хозяйство СССР в

Республіки та краї	Площа території (в кв. клм.).	Число міст та осел. міс. типу	Число насел. пунктів у сільських місцевостях	Наявне насе	
				Всього	в тому Сільс.
				в тися	
Союз Рад. Соц. Республ.	20924	2328	315746	134353	112934
I. Російська СФРР	20221	1510	295474	100010	84612
В тому числі:					
А. Автономні краї:					
Адигейська . . .	3	—	250	88	88
Вотська	29	4	—	710	647
Зирянська	374	3	—	211	202
Кабардино-балкар.	***)	3	190	176	161
Калмицька	99	—	503	137	137
Карачаєвсько-Чорн.	11	2	114	140	121
Кубано-Чорномор.	89	19	4181	2631	2147
Марійська	19	6	1608	398	385
Ойратська	95	1	583	83	83
Чеченська	***)	—	689	254	254
Чуваська	17	6	1735	749	729
Б. Автоном. С. Р. Респ.:					
Башкірська	154	16	7478	2843	2654
Бурято-Монгольська	70	3	—	118	118
Бухарська	н. від.	10	6200	н е	м а
Горська	***)	4	534	308	231
Дагестанська . . .	59	5	1682	886	814
Карельська	118	7	2296	213	168
Киргизька	2209	44	8176	4475	4031
Кримська	26	21	2500	608	351
Німців Поволжья .	25	8	681	599	534
Татарська	66	22	3109	2818	2563
Туркестанська *) .	1478	64	9100	7078	6130
Хорезма	н. від.	2	2200	} н е	м а
Якутська	н. від.	5	—		
II. Білоруська СРР	52	90	н. від.	1541	1256
III. Українська СРР**)	461	612	41052	27628	22517
IV. Закавказька СФРР	190	116	9220	5675	4547
В тому числі:					
Азербейджан. СРР	89	60	3772	2135	1653
Армянська „	31	20	1103	1100	1253
Грузинська „	67	36	4315	2140	1641

*) Туркестанська СРР в 1924 р. поділилася на Туркмен
з частин Одещини, Київщини та Поділля Молдавську Авт
відзначених3 територій, разом із площею м. Грозного, стано

Союз Рад. Соц. Республік

цифрах", вид. ЦСУ СРСР, 1924 р.)

лення числі: міське чах	Число господарств (в тис.)	Площа посіву 1923 р. Всього в тис. десят.	На 100 д. пос. прип. дес. озим.	Кількість скоту (в тис. голів) Всього	І з н и х: Коней Всього	в т. ч. робоч.	Вел. рог. скот. Всього	В т. ч. корів
21919	**19853**	**61538**	**39,6**	**124230**	**19992**	**16375**	**38515**	**20034**
15396	14693	43896	—	99939	15889	13027	30433	15927
—	19	75	48,4	нема відомостей				
63	108	370	55,4	713	112	93	193	106
9	39	21	33,5	208	36	30	87	54
15	30	94	23,5	431	35	32	111	56
—	34	20	33 7	347	9	7	128	46
19	23	46	48,4	522	27	19	171	56
484	425	2062	43,7	2842	573	442	916	390
13	78	200	50,5	428	55	50	107	62
—	16	18	1,1	232	62	47	66	33
—	63	90	23.7	660	45	40	201	77
20	149	355	50,4	7634	100	91	152	100
189	445	1510	37,7	1993	425	348	744	394
—	нема відомостей							
77	42	150	28,1	385	58	51	126	60
72	133	91	47.6	655	26	22	164	55
45	34	43	38,6	222	28	23	125	56
444	701	1590	8,2	7612	1336	904	2377	938
257	66	350	51,8	472	45	38	110	54
65	86	476	37,1	531	64	52	173	86
255	485	1587	49,4	1752	309	275	469	306
948	нема відомостей							
285	246	747	46,2	2533	345	267	703	390
5111	4913	16894	38,4	21758	3758	3081	7379	3717
1128								
482	нема відомостей							
147								
499								

ську й Узбекську С. С. Республіки. **) В 1924 р. виділено
СРР. Всі дані про Україну з матеріялів ЦСУ УСРР. ***) Площа,
вить 32 тис. кв. клм.

Статистичні відомості про частини світу та головніші країни

А. ТЕРИТОРІЯ Й НАСЕЛЕННЯ*).

Частини світу та країни	Територія (тис. кв. клм.)	Населення (тис. жителів)
Європа . .	**9955**	**445767**
В т. числі:		
Євр. ч. СРСР	1211	105199
Австрія . .	84	6423
Албанія . .	38	832
Англія . .	231	42917
Болгарія .	103	4861
Бельгія .	30	7462
Венгрія . .	93	7946
Німеччина .	472	59858
Голандія .	34	6845
Греція . .	122	4832
Данія . . .	43	3268
Іспанія . .	505	21347
Італія . . .	309	38836
Латвія . .	66	1596
Литва . . .	52	2750
Норвегія	324	2632
Польща . .	386	27184
Румунія .	294	17393
Євр. Турція	28	1891
Фінляндія	388	3365
Франція .	551	39210
Швеція . .	439	5954
Чех.-Словач.	140	13611
Півд.-Славія	244	12027
Естонія .	47	1250
Океанія .	**8568**	**8467**
В т. числі:		
Австралія .	7704	5437

Частини світу та країни	Територія (тис. кв. клм.)	Населення (тис. жителів)
Півн. Амер.	**22352**	**146626**
В т. числі:		
Канада . .	9660	8788
Спол. Штати	7839	105711
Мексика .	1987	17000
Півд. Амер.	**18588**	**67105**
В т. числі:		
Аргентина .	2987	8699
Бразилія .	8511	30635
Азія . . .	**41242**	**1024708**
В т. числі:		
Аз. ч. СРСР	16749	38306
Афганістан	635	6381
Брит. Індія	4661	318859
Китай . .	11080	443623
Персія . .	1626	9000
Аз. Турція .	720	12600
Японія . .	386	55963
Африка . .	**29795**	**135414**
В т. числі:		
Алжир . .	575	5806
Єгипет . .	1036	13387
Конго Бельг.	2415	17500
П.-Аф. Союз	1225	6926
Абісінія . .	800	8000
Всі частини світу . .	**130500**	**1828087**

*) За даними на 1922 р. „Нар. хоз-во СССР в цифрах".

Б. ПРИРОДНІЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ.

Держави	1913 р.			1921 р.			1922 р.			1923 р.		
	Шлюби	Народження	Смерті	Шлюби	Народження	Смерті	Шлюби	Народження	Смерті	Шлюби	Народження	Смерті
	На 10000 жителів припадало											
Англія (Уельс) . . .	78	241	138	85	224	121	79	206	129	76	197	116
Австрія	71	235	181	127	229	169	114	231	173	91	224	156
Бельгія	81	224	146	118	219	136	110	204	139	—	—	—
Венгрія	91	345	235	105	279	193	105	294	208	95	284	192
Німеччина	77	275	150	118	253	140	111	228	143	94	209	139
Голандія	78	283	123	92	274	111	87	259	115	80	260	99
Данія	72	256	125	82	210	110	79	223	119	—	—	—
Іспанія	68	304	221	78	305	214	76	305	205	73	305	207
Італія	75	317	187	117	301	175	—	—	—	—	—	—
Норвегія	62	252	131	67	211	114	61	242	119	62	230	115
Португалія	66	330	207	84	318	201	—	—	—	—	—	—
Фінляндія	59	272	161	70	243	140	69	234	144	—	—	—
Франція	75	188	177	116	207	177	97	194	176	91	194	170
Чехо-Словаччина .	...	...	...	120	291	178	106	282	177	—	—	—
Швейцарія	69	231	143	84	208	127	77	196	129	—	—	—
Швеція	59	232	137	66	214	123	61	196	124	—	—	—

Держави	1913 р.	1921 р.	1922 р.	1923 р.
Емігрувало з				
Англії	85709	199000	174096	256284
Австрії	...	5176	10579	15497
Бельгії	...	2200	879	2256
Німеччини	25843	23151	36527	115416
Голандії	...	3386	2377	6930
Данії	8846	5309	4094	7601
Іспанії *)	220399	92501	93591	123804
Італії	872598	255166	276964	348024
Норвегії	9900	4627	6456	18287
Польщи	...	109001	70089	...
Фінляндії	20057	3557	5715	13843
Чехо-Словаччини	...	...	39429	32341
Швейцарії	6000	7129	5787	8006
Імігрувало в				
Сполуч. Штати Північної Америки **)	1197892	805228	309556	522919
Канаду	402132	148177	89999	72887
Аргентину	364000	112000	142000	...
Бразилію	192683	61000	...	...
Австралію	..	87938	93513	92859
Нову Зеландію	14588	41882	35233	36488

*) Число осіб, що відбули через морські порти.
**) За операційний рік, що кінчається 30 червня.

г. ПРОДУКЦІЯ ГОЛОВНИХ ПОЛЬОВИХ КУЛЬТУР у 1923 р

Частини світу	Посівна площа (в тис. гектар.)	Збір (в тис. квінтал.)
Пшениця		
Європа .	26441	348811
Океанія . .	4121	31478
Америка .	40701	421058
Азія . . .	12963	110732
Африка .	3469	31687
Всі частини світу . .	**87698**	**943766**
Жито		
Європа . .	15918	210581
Америка .	2810	24002
Африка . .	. . .	204
Всі частини світу . .	**18728**	**234787**
Овес		
Європа . .	18060	261832
Океанія .	57	. . .
Америка .	23101	282526
Африка . .	304	567
Всі частини світу . .	**19322**	**273740**
Ячмінь		
Європа . .	10871	144852
Америка .	4613	63402
Азія	1018	26025
Африка . .	2953	22068
Всі частини світу . .	**19485**	**256347**

Частини світу	Посівна площа (в тис. гектар.)	Збір (в тис. квінтал.)
Кукуруза		
Європа . .	7422	120392
Америка .	45840	777847
**Всі частини світу .	53262**	**898239**
Картопля		
Європа .	9783	1002537
Америка .	1772	139956
Азія . . .	3	360
Африка . .	21	475
**Всі частини світу .	11579**	**1143328**
Цукровий буряк		
Європа .	1400	305760
Америка .	273	64243
**Всі частини світу .	1673**	**470003**
Бавовна		
Європа . .	6	4
Америка .	15144	21857
Азія	8994	9155
Африка . .	880	2720
Всі частини світу . .	**25024**	**33763**

Г. Продукція голови. польових культур у 1923 р. (кінець).

Частини світу	Посів. пл. (в тис.гек.)	Збір на-сіння (в т. квінт.)	Збір волокна (в т. квінт.)	Частини світу	Посів. пл. (в тис.гек.)	Збір на-сіння (в т. квінт.)	Збір волокна (в т. квінт.)
Коноплі				**Льон**			
Європа .	177	396	787	Європа . .	371	1490	949
				Америка .	3257	22254	...
Азія . . .	529	...	1830	Азія	1359	5405	..
				Африка . .	20	...	...
Всі частини світу . .	**706**	**396**	**2617**	**Всі частини світу** .	**5007**	**29149**	**949**

Д. СКОТАРСТВО (в тисячах голів).

Частини світу	Коні	Рогатий скот	Вівці	Свині
Європа	38300	122100	153300	63200
Океанія	2790	16060	98800	1090
Америка	41300	160700	120900	85600
Азія	15900	182300	97400	57100
Африка	1400	29600	61600	2560
Всі частини світу . .	**99690**	**510810**	**532000**	**209550**

Е. ДОВЖИНА ЗАЛІЗНИЧНОЇ МЕРЕЖИ (в кілометрах).

Європа (25 країн)	**287432**
В тому числі:	
Німеччина . . .	57652
Франція	41226
Англія	37973
Італія	20118
Польща	15887
Іспанія	15520
Чехо-Словаччина	14030
Румунія	11678
Океанія (2 країни)	
В тому числі:	**46752**
Австралія	41923
Америка (17 країн)	
В тому числі:	**581929**
Спол. Штати . .	401038
Канада	63634
Аргентина . . .	35747
Бразилія . . .	28827
Мексика	26462
Азія (5 країн) . .	**91450**
В тому числі:	
Брит. Індія . . .	59626
Японія	13639
Китай	10972
Африка (6 країн)	**33838**
В тому числі:	
Півд. Африка .	16090
Єгипет	7876
Алжир	4380
Всі частини світу (55 країн) . . .	**1041401**

ЧИСЛА-ПОКАЖЧИКИ ГУРТОВИХ ТОВАРОВИХ ЦІН (ціни 1913 р. = 100).

Роки й місяці	Англія (Statist)	Бельгія (офіційні)	Голандія (офіційні)	Німеччина (стат. упр.)	Данія (Finanstidente)	Іспанія (офіційні)	Італія (проф. Bachi)	Польщ.***) (офіційні)	Швеція (Kommerskolegium)	Франція (офіційні)	Спол. Шт. (Бюро ст. праці)	Японія (Японськ. банк)
Серед.-міс. в 1920 р.	295	—	292	1486	341	221	624	—	359	509	226	259
„ „ „ 1921 „	182	—	182	1911	178	190	577	—	222	345	147	200
„ „ „ 1922 „	154	367	160	34182	181	176	562	73	173	327	149	196
„ „ „ 1923 „	153	497	151	1619*)	210	172	574	86	163	419	154	199
Вересень 1923 р.	150	514	145	2*)	205	174	569	95	162	424	154	210
Жовтень „ „	150	515	148	709*)	207	171	563	72	161	421	153	212
Листопад „ „	156	531	153	139**)	210	173	571	81	160	443	152	210
Грудень „ „	157	545	154	126	210	176	577	95	160	459	151	210
Січень 1924 р.	161	580	156	117	223	178	571	111	161	494	151	211
Лютий „ „	163	642	158	116	227	180	573	112	162	544	152	208
Березень 1924 р.	161	625	155	121	228	180	579	110	162	499	150	206
Квітень „ „	161	555	154	124	225	184	579	109	161	450	148	207
Травень „ „	160	555	153	122	219	179	571	104	160	458	147	205
Червень „ „	160	565	151	116	220	179	566	101	158	465	145	199
Липень „ „	163	566	151	115	233	182	567	102	157	481	147	195
Серпень „ „	162	547	151	120	231	182	572	109	160	477	150	200
Вересень „ „	166	550	158	127	234	184	580	112	163	486	149	—

*) В мільярдах.
**) З листопаду 1923 р. в золотому обчисленні.
***) В золотому обчисленні.

Загальний відділ.

Релігія і бог.

„Свята встановлені від самого бога“, так кажуть досі темні люди під впливом попів, мул, равинів та инших. Кажуть це християни, магометани, євреї, погани. Всі вони мають свої власні свята згідно з їх релігією і ці свята неоднакові в християн з магометанами, в останніх — з євреями й т. д.

В чому ж тут справа? Нам же кажуть, що „бог один“! Християни говорять: „вірую в єдиного бога творця, вседержителя“; магометани виголошують: „нема бога, окрім бога“; євреї вкладують в уста свого бога Ягве (Ієгови): „аз єсмь господь, бог твій“; буддисти шанують Будду і навіть дикун-поганин не проміняє свого ідола на якогось бога, „сущого на небесах“. Кожен з богів має свій культ (релігійне шанування) — молитви, обряди, жертви, має свої перекази й учення (релігійне вірування). Це вчення міститься в євреїв у біблії, у християн — в євангелії, у магометан — у корані, у буддистів у книзі „Ведд“ і т. д. й т. ин.

І виходить, що скільки релігій на землі, стільки й богів! При чому кожна релігія зазначає, що її бог — бог самий справжній та що всі ті, що инакше вірують — „єретики“, „погани“, „гяури“, „гої“. Навіть більше, — наприклад, у християнській релігії, що об'єднує багато народностей, кожна народність молиться своєму богові, прохаючи в нього допомоги проти иншої християнської ж народности (про „перемогу й подолання“). Инакше як же зрозуміти, що „єдиний, всемогутній та всемилостивий“ бог може допомагати у війні одночасно й німцям, і росіянам, і французам, і туркам і т. д. Аджеж і німці, й росіяни, й французи, й турки взивали до бога перед боями; перемагали ж німці, а для православних німці — єретики,— як же це тоді

виходило, що бог єретикам „давав“ перемоги, а „своїх рабів“ залишав пригніченими. Може „як для кари за гріхи“. Та сім років за гріхи карати—щось дуже багато, та мабуть і ні за що; багато каялися, молилися, і значить не відступалися від бога. За гріхи ж частини людей навіть найсердитіший бог — єврейський Ієгова — і то не карав. Пам'ятаєте, він казав Авраамові, що коли в Содомі та Гоморрі знайдеться десять праведників, то він не спалить ці грішні міста. У нас в імперіялістичну війну скільки одного духівництва „подвизалося“, мільйони людей каялися й прохали від щирого серця допомоги — все-таки не поміг. А з'явились безбожники — більшовики — і в усьому їм удача. Удача, не зважаючи на те, що вони все божественне ламають, словом і ділом безбожжя насаждають. Підтоптався, очевидно, зовсім православний бог, або ж од революційного доброхему на Росію рукою махнув...

І не тільки в кожної релігії та в кожної нації є свій бог, кожна віруюча соціяльна група одного народу вірує в свого бога. Подумайте самі — раніш купці та фабриканти багатіли, платячи робітникам копійки, обшукуючи покупців і, пам'ятаючи про бога, дякували йому молебнями та свічками, певні, що „господь“ їм допоможе. Але як може „єдиний і всемилостивий“ бог допомагати їм проти мільйонів покривджених та пригнічених, що теж прохають його допомоги. Аджеж сотні років злиднів та голоду російських селян і робітників, муки їхні все-таки не спонукали бога до допомоги, не спонукали, не зважаючи на моління й сльози їхні. Так невже ж богові багатіїв уклонялися темні селяни та робітники?! Видимо, в уявленні їх був якийсь инший бог, що обіцяв „успокоїти всіх трудящих та обтяжених“. Або, може темні люди скажуть, що, „караючись за гріхи“, селяни та робітники мучилися? А хіба багачі безгрішні були?! Чи так уже воно заведено, що „на бідного Макара всі шишки валяться?!“

А як що ж багатіям діявол допомагав, так невжеж православний бог за тисячі років діявола подолати не зміг?

Виходить щось та не так. Кожна релігія проповідує про свого бога, багато народностей однієї й тієї самої релігії мають своїх богів кожна, і навіть у соціяльних груп населення ріжне уявлення про бога однієї й тієї самої народности — де ж „єдиний... нестворений... вседержитель?“

Як з'явилася віра в бога.

Багато мільйонів років існує наша планета — Земля, маленький шматочок всесвіту. Десятки тисячеліть існує на Землі людина. Велику школу життя пройшла вона: од голого дикуна, що не знав ні вогню, ні знарядів виробництва, ні суспільности — до культурної людини, електричности, тракторів, аеропланів, людини з різко визначеною класовою свідомістю; від первісної людини, що цілком залежала від природи, до сучасної людскости, що успішно перемагає природу.

Первісна людина не знала бога. Гола беззбройна, без вогню й житла, своїм життям не одріжнялася вона від инших тварин в шуканнях харчу, в боротьбі з небезпеками, в неспокійному відпочинкові вона не відокремлювала себе від природи, що її оточувала.

Ось з'явилися в неї в руках перші знаряддя виробництва — спочатку камінь та палка, потім штучна сполука палки з каменем, шліхтування останнього. Ці знаряддя захисту й добування харчу підвищили продукційність повсякденної праці, дали людині можливість міркувати про оточення й про себе саму. В той самий час співробітництво й групові звязки між людьми почали виливатися в примітивні організаційні форми. А дальший розвиток техніки, ускладнення полювання, вміліть добування вогню, зародження скотарства, а потім і хліборобства, — все це потрібувало розподілу організаторських та виконавчих функцій. Ватажок невеликої купки людей поступово перетворюється в керовника громадського и господарського життя роду, племени (старшину, патріярха), в охоронця форм назбіраного трудового досвіду, набуває великого значіння й авторитету. І в міру назбірування досвіду, ускладнення життьового побуту, завдання організатора виділялися що-раз повніше й

виразніше. Ширився й авторитет давніх предків в міру зміни поколінь у людській громаді. Керовник громади продовжував за шаблоном будувати життьовий побут, посилаючись на досвід та заповіти своїх попередників і тим самим піднімаючи ще більше авторитети останніх. Ще на початкові розумного життя людини зародилися в неї два уявлення: про природу, як про світ чинности та про душу — друге „я" всього живого. Сили природи поневолювали первісну людину своєю могутністю, неухильністю таємністю. Він жив у страхові перед явищами природи й перед усіма, хто був дужчий за його. І все дуже, таємне, незрозуміле для його темного розуму вособлювалося ним остільки, оскільки помітніший був вплив цього таємного на його життя, — людина визнавала за природою самочинність. В той самий час мимохіть вона звернула свою увагу на незрозумілу для неї подвійність людських переживань: думка, виникаючи в глибині людини, перетворюється нею в чинність; у сні вона бачить себе дієвою, бачить членів свого роду, померлих предків; дихання виходить із людини, як витече кров і т. д. Ці моменти, кінець кінцем утворили уявлення про подвійність людини, про те, що вона складається з тіла (тимчасової фізичної оболонки) та душі (постійно живого), що керує тілом і вільно покидає його І бачучи дужість на незбагненість природи, відчуваючи користь завітів та досвіду предків у побуті свого життя, людина почала схилятися перед усім дужим від, чого залежало її життя А ймення предків, звязані з поняттям про тварину, або явища природи, мимоволі спонукували вособлювати в цих предках активні сили природи. Схиляння ж перед ними поступово переходило в обоготворення і людина утворила собі божество.

Серед природи особливо дужою була залежність людини від сонця: при соняшному світлі людина вільно полює й бачить небезпеку, проміння сонця гріють її, хижі звірі сидять у логовиськах. Сонце, що дає життя всьому земному, допомагаючи людям; сонце, що, то заходить у далечінь, залишаючи людину на холод і голод, то повертається з теплом і вро-

жаєм; сонце, що рухається віками в одному порядкові, й було в уяві людини тим первісним предком, що дав життя всьому існуючому. Відомо що всі давні народи вважали сонце за головного й доброго бога. В Єгипті цей бог-сонце звався Ра, Аммон або Озіріс, в Індії — Савітрі, в євреїв — Саваоф (Ягве), у слов'ян — Дажбог і т. д.

Окрім сонця людськість утворювала собі божків із середовища тварин, що найдужче впливали на її життя (наприклад, святий бик Апіс у Єгипті, святий змій в Індії, мідний змій у євреїв) і вособлювала добрими та злими богами всю природу (водяники, лісовики, русалки, домовики)

Утворюючи, таким чином, богів, людина уявляла їх „по образу і подобію своєму" і наділяла чисто людськими ознаками Боги були добрі й злі, вони сердилися й раділи, карали й нагороджували, мали родини й заняття, подібне до людського (так, у слов'ян-скотарів був Велес аба Волос — бог скотини, хлібороби єгиптяни шанували Ізіду — богиню родючости; був бог торговлі Меркурій, бог лікування — Ескулап і т. д.). Навіть уклад божого життя людина малювала собі подібним до укладу людського В патріярхальний період (єдина влада старшого в родові) влада старшого бога була єдина й неподільна (наприклад, бог стародавніх євреїв) і бог цікавився заняттями свого народу; в епоху феодалізму й самодержавної влади, при королеві, при герцогах та баронах, — і християнські боги мали драбину, де зверху був бог із сином та з янголами ріжних рангів (придворні при королеві), погім ішли апостоли, пророки, святі й, нарешті, підвладні—прості преподобні та мученики—підначальні, подібно до селянства на землі, і боги вже стають тільки небожителями, відірваними від земних занять, як феодали й капіталісти від виробництва. Візьміть для прикладу ікону Христа: в перші віки християнства його малюють, як агнця, „пастиря доброго" — бога трудящої людськости, а потім з моменту панування християнської церкви, Христа ми бачимо в царських одягах, в короні з скіпетром та державою в ролі „царя царствуючих та господа господствуючих". Капіталістичний лад утон-

чив це уявлення: телескопи та підзорні труби знищили уявлення про небо, а влада капіталу безмежна, і бог став „повсюди сущим духом".

Релігія й церква.

Людина, утворивши божество, утворила й культ його, тоб - то звертання, молитви та жертви. Культ вимагав певної обрядовости — способів та умов, що їх треба було додержуватися при молитвах та жертвах. Все це дало початок стародавнім релігіям.

Установилась обрядовість при звертанні до богів, установилися й дні загальних жертвоприношень, пристосованих на початок великих господарських подій (жертва прохання) або на кінець їх (жертва подяки), тоб - то на моменти, коли людина особливо дуже відчувала свою слабість перед силами природи (посів урожай, вигін скотини й т. и.). І плем'я неухильно прийшло до єдиної обрядовости, до спільности в справі схиляння перед богами. Утворювалася церква — релігійна громада віруючих, фактично ж господарська й політична організація.

Культ божества утворювався в стародавньої людськости під дужим впливом носителя святих заповітів та звичаїв предків — патріярха племени та його близьких. Своїм авторитетом об'єднуючи плем'я в громаду, як організатор, патріярх у той самий час об'єднував релігійні вірування, як посередник між людиною та божеством. Пізніше ця подвійність обов'язку поділилася: явилася влада світська (вожді й царі) й духовна (жерці, попи), звязані загальними інтересами підпокорення собі племени.

Недарма слово релігія походить од слова звязувати. А там, де є звязування волі й думки людини, є й поневолення.

Звертання до божества потрібувало жертви—приношення, що його краща частина йшла жерцям. Підвищення ж техніки виробництва збільшило розміри додаткового продукту (лишки засобів, необхідні для повсякденного існування), а з ростом добробуту племени зростала цінність жертовних приношень. А ця обставина поруч із часом, вільним од повсякденної

роботи для добування засобів до існування, дозволяла жерцям розвивати життьовий досвід, вивчати явища природи й використовувати свої знання для ще більшого піднесення свого авторитету. Так, єгипетські жерці, вивчаючи астрономію й метеорологію, „віщували“ час розливу р. Нілу й соняшні затемнення, пояснюючи це волею богів. Єврейський Моїсей, знаючи періоди припливів й відпливів, перейшов зі своїм плем'ям через Чермне море, приписавши відплив божій допомозі. Погрози тогосвітнім життям, шанування „святих“ предметів, творення „чудес“, масове натхнення, — всім цим користувалися й жерці поганські, й попи християнські з метою зміцнення своєї влади, зміцнення матеріяльного добробуту, бо росло число віруючих, росла й жертва, що останні приносили. А безумовна віра в авторитет духівництва, в допомогу й милість божу затемняла соціяльну ріжницю населення племени (пізніше — держави), дозволяла владним спокійно експлуатувати трудові маси, що лише молилися богу й не усвідомлювали того, що „ждать рятунку їм ні від кого: ні від богів, ні від царів“.

„Мощі“, „чудеса“, „явлення“ особливо почали квітнути в християнській релігії. Між иншим непогодженність у справі відкриття мощей дійшла до того, що в християнських церквах є: від апостола Андрія — в 6 церквах по голові, в 5 по тулубові та в 17 — руки й ноги; а тулубові Георгія Побідоносця поклоняються навіть у 30 церквах. Правда, тепер ми знаємо, що „святі мощі“ являють собою напівгнилий порох кісток, ганчірки, опудала, а той й просто тирсу, але сотні років шанували їх, сотні років попи грали ними на почуттях віруючих?! До яких тільки ошуканств не доходила релігія для зміцнення свого добробуту! — Наприклад, справа дійшла до того, що цар Петро I, прочувши про явлення в одному манастирі сльозоточивої ікони богородиці, відповів: „передайте ченцям, що коли їх богородиця не перестане плакати маслом, то їх зади заплачуть кров'ю“; і уявіть собі, — богородиця в ту ж мить заспокоїлась...

І в той самий час відомо, що давня єврейська церква була дужим організатором господарського життя племени; католицька церква відограваала ви-

ключну ролю в організації феодального ладу, православна церква мала не менше значіння в організації московського єдинодержавства, а пізніше була вірною помічницею монархії.

Духовний авторитет служив церкві для зміцнення її матеріяльних добр. І від доброхітних приносин віруючих де-які церкви перейшли навіть до примусового обкладання їх: так, усі католики повинні були платити десятину від своїх доходів (хочеш—не хочеш, віддай десяту частку церкві!), а вплив на темні голови страхіттями тогосвітнього життя віддавав у руки попів тисячі десятин землі, дохідні підприємства, мільйони золота та срібла й сотні тисяч ...кріпаків селян та робітників

Великі багатства, величезні господарства мали духовні особи й манастирі, слугуючи фактично „мамоні", а не „богові" Хто ж, як не царська влада, основана також на насильстві та ошуканстві, могла бути захистницею церковних багатств? І всіма заходами підтримуючи монархію, проповідуючи простим смертним „смирення й кротість", церква тим самим зберігала й назбірувала свої багатства. Навіть більше, всяка пануюча церква, за допомогою світської влади, боролася з иншими віруваннями й ученнями; боячись за авторитет та свої багатства, вона кров'ю подушувала своїх супротивників, вживаючи мордування, в'язниці та спалюючи на вогні.

Отже, релігія виникла від культу обоготворених предків, сил та явищ природи.

Утворившися на основах первісної релігії, певні вірування дали початок церквам Керовники останніх ради багатства й влади приголомшували віруючих ускладненням культу божества й постійно підтримували світську владу — захистницю їх багатств.

Христіянство.

Стародавня людськість відчувала, що первісний предок — сонце, даючи життя всьому живому, має свій постійний шлях на небі. Заходячи далеко від землі, воно покидає людськість на холод, голод та инші небезпеки.

І в той самий час у грозі та бурі, в полум'ї дерева, що спалахнуло від удара блискавки, з'явився на землі вогонь, що володів властивостями вогненного божества. А тому що божество людськість мислила по „образу й подобію своєму", то мимоволі виникала думка, що вогонь — син сонця. Відомо, що в стародавніх народів була ця віра в сина божого, що сходив з неба, щоб спасати людей.

Бог-сонце послав, нарешті, сина свого — вогонь на землю: люди навчилися добувати вогонь. Цей здобуток, звичайно, залишив глибокий слід у думках дальших поколінь, давши людськості незамінне знаряддя в боротьбі за життя.

Як люди навчилися добувати вогонь — невідомо. Але й тепер ще дикі племена Австралії та Африки добувають вогонь, тручи одна об одну сухі дерев'яні палички. Так, очевидно, робили й первісні люди, поступово удосконалюючи це приладдя. В індуських святих книгах (за декілька тисяч років до християнського літочислення) описано приладдя для добування вогню, що зветься свастикою. Вона складається з двох навхрест скріплених паличок з кінцями, загнутими в один бік (щоб можна було ставити приладдя на землю).

Там, де дотикаються палички, зроблено заглиблення, куди кладеться сухий шматочок дерева. Шматочок цей придавлювався зверху третьою паличкою, що швидко крутилася. Від тертя шматочок дерева починав тліти, тоді його клали під сухий хмиз, помащений жиром або маслом й роздували, поки хмиз не загорався.

Вміліть добувати вогонь була в руках керовників роду, а сам спосіб перетворювався в священодію.

В індуських книгах вогонь, що з'являвся на свастиці, звався богом Агні; заглиблення, куди клали шматочок сухого дерева — Майєю (мати бога Агні), а повітря, що роздувало вогонь — Вайєю (дух). Індуси вважали, що небесний отець Агні — сонце (Савітрі), а земний — тесля (чоловік, що зробив свастику); мати Агні — діва, бо бог-отець лише через духа — Вайю приймає участь у зародженні свого сина.

Малюнок свастики, иноді з полум'яним віночком, трапляється на святих предметах не тільки індусів, а

й давніх асирійців та єгиптян. Та сама свастика, тільки без загнутих кінців у паличок є святий предмет християнства — хрест.

Тепер скажемо про Ісуса Христа, що його йменням зветься християнська релігія. Єврейське слово „ісус" означає „помазаний", „христос"—означає „спаситель"*).

Предковічні люди звали вогонь, що спасав їх від холоду та небезпек, помазаним спасителем, помазаним через те, що для більшого полум'я дрова мастилися горючою рідиною. Пізніше тим самим іменням євреї звали жертву богові — ягня (барана), перенісши на нього божеські властивости вогню. Культ ягняти й обрядовости були розвинуті в єврейський секті іосеїв, що існувала на початкові нашої віри й положила, очевидно, початок християнству.

На пам'ятниках перших християн (майже до VII століття) Христа малювали спочатку у вигляді ягняти (агнця) з полум'яним віночком круг голови та з свастикою, прихиленою до грудей (хрестом); потім голову ягняти було замінено людською й лише пізніше почали малювати Христа людиною з віночком, хрестом та ягням.

І, нарешті, треба відзначити ось що: за переказом, Христос з'явився в царювання римського імператора Августа, в розквіт римської культури. Тоді жили вчені люди та історики: Іосиф Флавій (написав „Історію війни євреїв із римлянами"), Таціт (літописи), Філон Олександрійський, Іустус із Тіверіяди, — і ніхто з них не згадує про таку подію, як життя Христа, його проповідь, смерть і воскресіння. Правда, у Флавія (рукопис „стародавности") є невеликий запис, але зроблено його иншою рукою й, з усіх ознак, далеко пізніше.

Навіть у євангеліях та в діяннях апостолів не говориться про Христа, як людину, що жила в свій час. Та й усі 4 євангелія написано багато років згодом (у II столітті, а Іванове навіть у IV столітті) і містять багато найріжноманітніших повчень, що їх можна знайти в єврейській біблії та індуських „Веддах". Крім того, кожне євангеліє містить у собі

*) За Фігуриним „Азбука безбожжя", стор. 21—22.

багато суперечностей, як у подіях, так і в повченнях. Ріжні списки одного євангелія відріжнялися один від одного, і тільки в IV столітті християнська церква стала їх погоджувати.

Ще один факт. Що суперечності в основах християнства були, говорять за це так звані „Вселенські собори", що протягом декількох століть установлювали єдину церкву. Відомо, що аж до Нікейського собору (325 р.) християнської релігії не було,— було тільки до 60 сект, що спорились, кляли одна одну і кожна з ім'ям Христа на вустах.

Історичні відомості говорять, що не було людини Христа, не було євангелістів його, а казка про нього зародилася спадково від стародавніх релігій.

На останнє показують і свята християнські, з точністю відновлені вчителями церкви з свят та обрядів тих же стародавніх поганських релігій.

Свята християнські.

Новий рік. Задовго до зародження християнства євреї-скотарі святкували початок нового року весною, а пізніше, після переходу до хліборобства, святкування було перенесено на осінь (кінець польових робот річного циклу). Стародавні римляни вважали 1 січня початком року, бо сонце приблизно з цього дня твердо йде на літо (зимове сонцестояння).

Російська церква в старовину святкувала новий рік — 1 березня — початок польової роботи, перейнявши цю дату в євреїв. З 1492 року московська Русь святкує вже новий рік 1 вересня (кінець польових робот річного циклу), і лише наказом Петра I це святкування перенесено на 1 січня (1700 р.) і тим самим початок нового року вирівняно з Західньою Європою, що перейняла святкування в римлян.

Таким чином, церква тричі переносила дату святкування нового року, переймаючи його від инших релігій.

Водохреща. Водохреща існувало за тисячі років до початку християнства. У давньому Вавилоні христили водою й поклонялися водяному богові — рибі Еа. Бог цей був відомий і в Палестині, й у

Греції під назвою Оаннеса (що перейшов до євреїв та християн з ім'ям Іоанна). Шанування його одночасно з обливанням поширилося серед євреїв.

В останніх кожна людина, що инакше вірувала, приймаючи єврейство, повинна була обов'язково христитися водою.

Давні перси вживали такий самісінький обряд. Відомо, що давні християни хрестилися дорослими й незавсігди водою. Хрещення ж дітей стало в християн обов'язковим лише згодом 400 років після моменту, коли виникло християнство.

Що ж до хрещення Ісуса, то подібне явище відзначено й у буддійських святих книгах (за 400 років до християнства) про хрещення Будди водою в його предтечи Рудри.

Таким чином, не тільки „таїнство" хрещення, а й історію хрещення Ісуса християни запозичили в давніших релігій.

Стрічення та великий піст. З лютого й майже до квітня наставав найтяжчий період життя у давніх хліборобських народів. Поїдалася остача запасів, доводилося перебиватися як-небудь, зберігаючи в той самий час і зерно на посів, і останню частину скоту. І лютий, останній місяць зіми, був місяцем очищення (лютий, по римському, значить очищення), з лютого мимоволі доводилося поститися до початку весни, прилітання птахів (день прилітання птахів і тепер ще зазначається в християнських календарях), появи зелені.

Пізніше, коли техніка виробництва підвищилася, лютнева голоднеча минула, та все-таки цей період в пам'яті від предків залишився вже звичаєм.

Християнська церква прийняла до свого службового вжитку й лютневі поганські звичаї, надавши їм „священного благолєпія", встановленням через 600 років після „різдва христового" свята „стрічення" (очищення богородиці). Бо незважаючи на благословення боже „плодітеся, размножуйтеся", незважаючи на встановлене „таїнство" шлюбу, жінка-роженица

вважається нечистою І навіть Марії, що познала лише „духа святого“, довелося пройти через очищення.

А природнє в старовину напівголодне життя на весні церква освятила встановленням „великого посту“.

Благовіщення. Момент повертання Ра (бога сонця) й запліднення ним землі (набрякання бруньок, перша зелень) святкувався в стародавньому Єгипті за тисячі років до християнства. Жерці й у той час перевернули його в релігійне свято благовіщення: легенда про непорочне зачаття діви народилася в Єгипті та Індії.

Так, єгипетська легенда каже, що діві Мет-Єм-Ве явився бог Тот — посланець бога Ра й благовістив про народження нею сина — богочоловіка; барельєфи давніх єгипетських храмів зберегли нам історію зачаття, народження сина Мет-Єм-Ве і навіть поклонення 3 волхвів. Так само й індуська легенда говорить, що мати „Будди“ діва Майя одержала подібне ж благовіщення. І християнська релігія прийняла цю легенду, пристосувавши це свято на день весняного сонцестояння.

Вербна неділя. В звязку з поклоненням богові-сонцю в старовину існував звичай палити на початкові весни опудало зіми, або навіть приносити в жертву богам живу людину. Останній за декілька днів до жертвоприношення віддавали царські шаноби: на вулицях зустрічали його з пальмовими гіллями потім стьобали бичами й, нарешті, карали. Подібний звичай існував у єгиптян, вавилонян (свято закхеїв), євреїв (пурим), римлян (русалін) і він же відбився й у євангельській легенді про вхід в Ієрусалим.

Великдень (воскресіння з мертвих). Весною, зустрічаючи воскреслу природу, в старовину обов'язково приносили жертву богові, щоб спокутувати гріхи, зроблені за зіму, й попрохати щастя на літо. Так, єврейська паска це весняне свято; під час його відбувалося урочисте жертвоприношення людського первістка, пізніше — первороднього ягняти, або перших овочей. Легенда про воскресіння грунтувалася на

одному явищі природи: зерна, посіяні в землю, гинуть, а потім (приблизно днів через три) відроджуються ростками в нову рослину („смертію смерть поправ"). Давні єгиптяни та індуси й утворили легенду про воскресіння Озіріса, Будди. Єгиптяни, наприклад, малювали воскресіння Озіріса так: із мумії бога, поливаної водою, виростають стебла ячменю.

Християнське свято Великдень перейнято від євреїв, а легенду про воскресіння — від єгиптян. Перейняли аж до випікання ціліндричної форми з вершком — папушників або пасок. Останні ж являють собою відбиток поклонення богові родючости — Фаллосу, що його зображали у вигляді чоловічого дітородного члена.

Вшестя. Оповідання про вшестя богів з'явилися тоді, коли людина ще не знала, що неба нема.

Той голубий звід, що ми бачимо над землею, являє собою лише спідні шари повітря, що його щільність зменшується зі збільшенням віддалення від землі, стає помітнішим нестаток його для дихання, що при наявності страшного холоду в горішніх шарах атмосфери не дозволяє людині піднятися далеко в небесну височінь.

Вшестя означало підняття сонця до його найвищої точки літнього сонцестояння. У грецькій легенді про вшестя прямо зазначено, що бог злинув у небо на вогняній колесниці з тим, щоб знову прийти на землю (зімове сонцестояння — „різдво христове"). Ця легенда й перетворилася у християнське оповідання про вшестя Христа та його другий майбутній прихід.

Зелені свята (Трійця). Свято Трійці було єврейським святом закінчення жнив*): бог („отець") послав свою благодать — соняшне тепло („дух святий"), що принесло врожай („син божий", що спустився до людей). В це свято будинки прикрашувалися зеленню, а вночі підпалювалося багаття (вогняним язиком — промінем „зійшов дух").

Що ж до бога „єдиного та в трьох лицях", то в давніх єгиптян, як і в євреїв, боги були трьох типів,

*) Жнива кінчалися в Палестині весною, до літа.

при чому „дух" зображався у вигляді жінки. У єгиптян ця тройця богів складалася з Озіріса (бог сонця), Ізіди (богиня — мати) та Горуса (син бога-сонця).

Спас. Спас — свято збору винограду, що його сік, даючи червоне, як кров, огрійне, як сонце, вино, вважався у давніх хліборобів кров'ю бога (хліб вважався його тілом). Це свято було в євреїв (свято „кущей"), римлян та инших народів.

Християнство зберегло у своєму вжиткові давнє поганське свято—величання бога-сонця й молодших богів. У євангеліях наївно говориться, що під час преображення обличчя Христа зробилося світлим, як сонце, та що Ілля (бог дощу) й Моїсей (бог хліборобства) розмовляли з ним.

Перша пречиста. Сумне свято відмирання природи від літньої спеки було відоме в усіх давніх хліборобів — поган, що шанували богиню землі, як матір усього живого. Ще у Вавилоні, задовго до християнської ери, святкувалася смерть богині Іштар; у давніх слов'ян це святкування було пристосоване на закінчення жнив. І християнська церква лише перейняла свято успення, замінивши поганських богинь богородицею Марією.

Друга пречиста. Початок осени, — час великої жіночої роботи для заготовлення всього потрібного на зіму, й у давніх поган у цей період були свята в честь богинь. Головніші з них присвячувалися в честь матери богів, богині землі й родючости, бо в кожній давній релігії були богородиці (Ізіда, Юнона, Майя, Ма, Мірра й инш.) й обов'язково — діви.

І культ діви Марії (а він виник далеко пізніше християнської релігії) цілком було перейнято від давніх поганських вірувань.

Різдво. День зімового сонцестояння (повернення сонця на літо) — 25 грудня починався у всіх народів давнього Сходу, як день народження богочоловіка — сина сонця, що родився від діви. Християнська церква не внесла чогось нового в це свято, змінивши лише ймення Озіріса, Мітри, Тамуза йменням Ісуса. Саму історію народження й звязаних з

нею подій цілком узято з старих поганських переказів („кланятися сонцю правди").

Розглянувши головніші християнські свята, бачимо характерне явище: всі християнські свята взято від давніх поганських релігій і тільки погоджено з євангельським ученням. А всі поганські свята своєю підставою мають події господарського життя або явища природи. що впливають на матеріяльний стан людськости. Значить, християнські свята— це пережиток далекого минулого, пережиток первісних розумінь поневоленої природою людини.

Під впливом науки давно вже прогнили листки біблії, корану, євангелій.

Давно вже „єдиний і нестворений вседержитель" виявився многим і багатоликим створеним і не вседержителем, а лише плодом уяви темного розуму людини.

Наука до безмежности розсунула вузький світ уявлень первісної людини. Вдихнула єдину віру — це віру в закономірність життя світу, в свої сили й земне царство великої праці, що його досягнуть трудящі власними зусиллями.

Комінтерн.

Світова війна завдала II Інтернаціоналові багато зворушень. Війна для нього не була громом з чистого неба. На ріжних міжнародніх конгресах виносились резолюції про боротьбу всіма засобами проти загрози імперіялістичної світової війни. Проте II Інтернаціонал складався з партій, що на протязі кількадесяти років провадили мирну щоденну роботу та ігнорували революційну діяльність і соціялістичну конечну ціль. Наскрізь пересякнені опортунізмом, їх проводирі мали тисячу ниток - звязків з буржуазією. Міжнароднє об'єднання цих партій — II Інтернаціонал — також страждав на ці хвороби. Цим з'ясовується той факт, що на початку війни майже всі без винятку партії II Інтернаціоналу перейшли на бік буржуазії.

Винятком були російські більшовики, що в наслідок страшного гніту самодержавства були примушені з настирливою старанністю вживати всіх заходів революційної класової боротьби. Гостра боротьба з російськими меншовиками, а потім революційна хвиля 1905 року та наступний період репресій мали той наслідок, що більшовики, у протилежність західно європейським робітничим партіям, не впали до реформистського коловороту. За останні роки перед війною вони все яскравіше помічали опортунізм II Інтернаціоналу та розпочали боротьбу проти нього, і вони ж перші, коли вибухнула війна, почали створювати дійсний революційний Інтернаціонал.

У книжці „Проти течії" зібрано статті т.т. Леніна та Зінов'єва, що стосуються до цієї доби. Ці статті—кращий доказ їх силкувань зорганізувати пролетарські сили, що, не ввжаючи на зраду II Інтернаціоналу, лишились вірними класовій боротьбі.

З цих статтів видно, що з першими спробами відновлення Інтернаціоналу на конференціях у Цімервальді (в Швейцарії), на початку вересня 1915 року,

та в Кинталі (також у Швейцарії), в квітні 1916 року, більшовики виступили, як проводирі, на чолі революційної меншости. Правда, їх гасла, і в першу чергу гасла про перетворення імперіялістичної війни в війну громадянську, були відкинуті хисткими пацифістсько-антимілітаристичними елементами, що були приступні на цих конгресах поруч революціонерів та центристів. Але їх діяльність ступнево революціонізувала та проясняла свідомість західньо-європейських робітників. Коли згодом у Росії вибухнула революція, більшовики від слів перейшли до діла, з цього часу партія російських більшовиків, ще більше, ніж раніш, стає на чолі боротьби за новий Інтернаціонал.

Необхідність створення нового Інтернаціоналу стала особливо яскравою, коли російський пролетаріят розбив свою буржуазію й соціял-демократія знову зрадила, як і в 1914 році, змовившися з буржуазією проти Радянської Росії.

Через два місяці після поразки центральних держав, у січні 1919 року, Ц. К. Р. К. П. вкупі з кількома невеличкими комуністичними групами й організаціями, оголосив відозву, де зазначав необхідність створити новий революційний Інтернаціонал та, крім того, змальовував його мету та завдання. Відозва зазначала крах капіталізму, виставляла, як чергове завдання пролетаріяту, захоплення державної влади та створення диктатури пролетаріяту, опертої на ради. Одночасно 39 робітничих організацій, з назвищем кожної, закликалось на конгрес у Москву для організації Комуністичного Інтернаціоналу.

Перший конгрес відбувся в початку березня 1919 року. Через гостру блокаду лише небагатьом партіям пощастило делегувати своїх представників на цей конгрес. До того ж у ріжних країнах комуністичні партії в той час перебували в процесі організації. Через те перший конгрес не міг досить конкретизувати практичні, принціпові та організаційні питання нового Інтернаціоналу й обмежився тим, що підніс комуністичний прапор, навколо якого повинні були зібратися робітники всіх країн.

Повстання Комуністичного Інтернаціоналу дало. таким чином, ціль та напрямок незадоволеним масам, розчарованим II Інтернаціоналом. І дійсно відразу ж почався наплив революційних робітників у лави Комінтерну. В березні 1919 року до Комінтерну пристала італійська комуністична партія, в травні — норвезька робітнича партія й болгарські „тісняки", в червні — шведські ліві соціялісти, угорська соціял-комуністична партія та т. ин. Низка инших партій виступила з II Інтернаціоналу.

Другий конгрес, що відкрився десь коло 15 липня 1920 року в Петербурзі, свідчив, як бурхливо відбувається процес росту Комінтерну. На цьому конгресі були присутні делегати всіх країн. Конгрес встановив тактику комуністів у всіх царинах пролетарської боротьби та склав відому „21 умову", щоб зробити перешкоду до вступу в Комінтерн розкладеним реформістським елементам.

„21 умова" примусила реформістів скинути маску і, з рештою, у всіх соціял-демократичних партіях почався процес відгорожування реформістів від революційних елементів. У вересні 1921 року велика більшість чехо-словацької соціял-демократичної партії приняла „21 умову". В жовтні ці умови були прийняті більшістю $^4/_5$, і було постановлено прилучитися до компартії, що об'єдналася з німецькою комуністичною партією. У грудні французька соціялістична партія більшістю ($^4/_5$) постановила прилучитися до Комінтерну.

Крім того, II Інтернаціонал загубив цілу низку инших партій. що хитались між II та III Інтернаціоналами, й що їх об'єднання одержало назву II$^1/_2$ Інтернаціонал.

Перші два конгреси Комінтерну відбулись тоді, коли перемога пролетарської революції здавалась уже близькою. Але, в перемежок між II та III конгресами, стало зрозуміло, що по всіх краях, де буржазія наближалась до загибелі, їй допомогли соціял-демократи, що розпочали жорстоку боротьбу з революційним пролетаріятом. Досить лише згадати про Носке, а таких Носке було багато по всіх краях, що пережили революцію. З другого боку, економична

криза також вимагала розпочати наступ проти робітничої класи.

Серед таких обставин зібрався III всесвітній конгрес Комінтерну в червні 1921 року Комінтерн, як авангард робітничої класи цілого світу, мусив своєчасно виробити методи боротьби, відповідні до нових обставин.

Перша велика революційна хвиля, що насунула по закінченні війни, спала Доба легкої перемоги тимчасово минула, і Комуністична Партія повинна була обмежити свою тактику завоюванням широких мас шляхом систематичної щоденної роботи, в процесі впертих постійних змагань. Відповідно до цього, конгресом було викинуто гасло — „ближче до мас". Було створено організації, як-от Червоний Профінтерн, що мали полекшити пройти комуністичним партіям у маси робітників.

Комінтерн на протязі двох років свого існування розвинувся у велику світову організацію

До моменту конгресу він мав свої секції в 52 країнах. Кількість їх членів досягала 3 мільйонів, а кількість щоденних газет — до 700. У протилежність II Інтернаціоналу, що був виключно організацією білих, головним чином, західньо-європейських робітників, до Комінтерну приставали пролетарі всіх країн, різних рас та кольорів шкіри. Комінтерн широко відкрив двері визискуваним елементам колоніяльних та напівколоніяльних країн Азії та Африки, і тим самим забезпечив собі приплив свіжих резервів і сил.

Під давлінням капіталістів у робітничій класі всіх промислових країн виник стихійний рух, метою якого було скупчення всіх сил пролетаріяту для боротьби з наступом капітала. Це був рух тих робітників, що революційними місяцями захоплювали в буржуазії одну позицію за другою, що бачили, як загрози російської та середньо європейської революції викликають жах у буржуазії всіх країн, та які нині готувались розпочати контр-атаку Вони прагнули лише забезпечити собі трохи більший шмат хліба, трохи кращі умови життя.

Ці обставини зумовили тактику єдиного фронту, яка полягала в тому, що комуністи, спіраючись на виниклу волю до боротьби робітничих мас, пропонували соціял-демократам та амстердамським профсоюзним проводирям вкупі провадити боротьбу за конкретні цілі. Комуністи, звичайно, не сподівались, що соціял-демократичні проводирі провадитимуть дійсну боротьбу проти буржуазії. Але вони, таким чином, мали можливість довести робітникам, які все ще вірили соціял-демократичним провадирям, не вважаючи на їх зраду, що тільки комуністи можуть вести робітничу класу до конечних цілей та керувати нею в щоденній боротьбі. Тактика єдиного фронту вперше показала могутність Комінтерну.

На протязі небагатьох тижнів Комінтерн намітив тезами про єдиний фронт конкретну ціль стихійного руху мас, довівши робітникам цілого світу, що комуністи, яким соціял-демократи приписують розклад робітничого руху, використовують всяку нагоду, щоб відновити єдність пролетаріяту в боротьбі з капіталом.

Під давлінням мас на весні 1922 р. відбулась конференція 3 Інтернаціоналів. Ця перша спроба створення згори єдиного фронту пролетаріяту кінчилась тим, що II та II½ Інтернаціонали організували єдиний фронт проти комуністів.

Потім настав період упертих боїв, у час яких комуністи при кожній нагоді доводили пролетаріятові, що лише вони, а не соціял-демократи захищають інтереси робітничої класи. Зростаюча економична криза, безробіття, зміцнення реакції, великі страйки, у час яких соціял-демократи були примушені одверто виступити проти робітничої класи на захист буржуазії, давали вдячний грунт для такої роботи. Не малу ролю відограло й зміцнення Радянської Росії. Робітники все яскравіше переконувались, що російський пролетаріят, після 4 років величезної боротьби та голоду, нарешті досягнув, хоч і по волі, поліпшення свого матеріяльного стану в той час, як пролетаріят инших країн, де існує влада буржуазії, все більше терпить голод та злидні.

IV конгрес Комінтерну, що відбувся як раз у 5-ті роковини переможної російської пролетарської

революції, продовжував йти тим шляхом, на який став 3 конгрес. Він тривав цілий місяць і дав конкретне вирішення всіх питань робітничого руху, що стояли на черзі.

На Конгресі були присутні представники 62 секцій, і він був яскравим доказом того, що Комінтерн все більш стає єдиною міцною організацією цілого міжнароднього пролетаріяту.

Не пройшло ще й місяця після закінчення IV Конгресу, як французькі імперіялісти, окупували Рурський край, довівши цим нездатність буржуазії розвязати питання, що викликали світову війну У часи цих подій знов повторилось те саме, свідком чого пролетаріят був уже кілька разів: соціял-демократи, що скликали за місяць до окупації Рура „конгрес миру" в Гаазі, на якому вони обіцяли почати боротьбу проти світового імперіялізму, покірливо виступили захищати буржуазію, як тільки розпочалась окупація. Навпаки, комуністичні партії, особливо французька та німецька секції, вкупі з Комінтерном та з Радянською Росією прикладали всі зусилля, щоб мобілізувати робітничі маси на боротьбу з імперіялізмом.

Тим часом злидні французьких, а особливо німецьких робітників дуже зростали. З другого боку, міжнародня реакція, що виступила під маскою фашизму, ставала все більш зухвалою. Під впливом цього маси прилучалися до комуністів.

II та II[1 2] Інтернаціонали безупинно губили свій вплив та своїх членів. Силкуючись припинити цей процес, вони вирішили об'єднати обидва Інтернаціонали, що й відбулось у кінці травня 1923 року в Гамбурзі. Проте цей крок не міг зупинити розкладу їх; навпаки, одночасно з Гамбурзьким конгресом відбувся конгрес Всесвітньої федерації (Амстердамської) транспортових робітників вкупі з союзами, що прилучились до Червоного Профінтерну для обговорення заходів спільної боротьби з імперіялізмом. Тим самим було порушено мури Амстердамського Інтернаціоналу, де до того всяка спроба спільної боротьби проти всесвітнього капіталу кінчалась нічим. За цією нарадою мусять піти й инші. Нові плани

інтервенції, що мають на меті перешкодити зміцненню Радянської Росії, лише прискорять цей процес.

Ці події, проти яких соціял-демократи провадять боротьбу всіма засобами, доводять, що старанна ретельна робота останніх 2 років, нарешті, почала давати плоди. В європейському робітничому рухові повіяло свіжим повітрям. Ця нова обстанова створюється в момент, коли по важливих країнах Європи є великі комуністичні масові партії, що готуються виконати своє історичне завдання — звоювати та зруйнувати буржуазну державу. У Франції та у Чехо-Словаччині до комуністів пристала більшість свідомих робітників. У Німеччині комуністична партія готується завоювати у соціял-демократів більшість. Буржуазія, що розуміє значіння цього, діяльно готується до громадянської війни.

У такій атмосфері зібрався в червні 1923 року розширений Виконком Комінтерну, що властиво уявляв собою Всесвітній Конгрес Комінтерну в зменшеному вигляді. Обговорювались питання, що не стояли на порядку денному з часу 1920 року, а саме — проблеми партій, які стоять перед захопленням влади. Кинуте Конгресом гасло робітниче-селянського уряду яскраво зазначило шлях, по якому повинні йти комуністичні партії для скупчення всіх трудящих міста та села. Практичний підхід до національних питань мусив відкрити комуністам можливість і в цій царині провадити успішну боротьбу з буржуазією. Крім того, обговорювалась низка инших питань, особливо питання про боротьбу з фашизмом.

Отже боротьба триває далі з подвійною енергією. Громадянська війна в Центральній Європі вперше з часів 1919 року стає на порядок денний. Проте, нині робітнича класа має організацію, що готова й здатна провадити громадянську війну, опіраючись на всі революційні сили і використовуючи весь досвід, що набув міжнародній пролетаріят. Ця єдина всесвітня організація — Комінтерн. Потім міжнародня робітнича класа може опертися нині на зміцнілу Російську Радянську Республіку, що під керовництвом Р. К. П. є авангардом міжнароднього пролетаріяту та запорукою його майбутніх перемог.

Комуністичний Інтернаціонал Молоди.

Ще у перших роках нашого століття Карл Лібкнехт та Людвіг Франк і Де-Ман силкувалися звязати межи собою окремі національні соціялістичні організації молоди. Зусилля їх кінчились успіхом, і в1907 р. у Шгутгарті (Німеччина) відбулась міжнародня соціялістична конференція молоди. Конференція мала безпосередні звязки з Загальним Міжнароднім Конгресом Соціялістів з 24 по 26 серпня 1907 року.

Конференція визнала посганову утворити „Міжнароднє об'єднання соціялістичних організацій молоди", визначила Міжнароднє Бюро та виробила директиви для роботи окремих союзів.

У центрі наради стояли питання про освіту та економичну боротьбу робітничої молоди. У тезах, запропонованих т. Генрієтою Роланд-Гольст, зазначалось, що поруч з викладом загального знання необхідно також політичне виховання робітничої молоди у самостійних в організаційному відношенні союзах. У тезах про економичну боротьбу підкреслено було, що союзам робітничої молоди необхідно співробітничати з профсоюзами. Всі ці директиви, а також напрямок у питанні про боротьбу з мілітаризмом (запропоновані Карлом Лібкнехтом) були одноголосно приняті конференцією.

Конференція та її постанови були під сильним впливом радикальних партійних груп і у всіх дискусіях проглядала могутня мелодія російської революції 1905 р. Але скоро картина змінилася розкладаючим впливом ревізіонізму, що мав після 1907 року все більший вплив на ввесь західний робітничий рух через соціял-демократичні партії та профсоюзи Соціялістичний рух молоди став на слизький шлях пошлих веселих гуртків та екскурсійних клубів. У Німеччині партійна демократія розбила в 1908 році соціялістичні вільні організації молоди й створила комітети молоди, що цілком підпадали під її вплив. За цим прикладом

у 1911 році пішли голандські, а в 1917 французькі групи, а инші уже збирались (Швейцарія, Італія, Швеція та т. ин.).

Міжнароднє Об'єднання Соціялістичних Організацій Молоди не робило нічого, щоб затримати цей відхід з соціялістичного шляху. Навпаки, його Віденське Бюро готувалось приєднати Бюро Молоди, зробивши підлеглим Брюсельському Бюру, до II Інтернаціоналу. Раніш, ніж вдалось виконати цей план, вибухнула війна. Подібно до того, як капітулювало Брюсельське Бюро, так капітулювало й Віденське Бюро Молоди, і „на час" спинило свою роботу. Але в той час, як великі партії II Інтернаціоналу вважали діяльність свого міжнароднього центру за природню, юнацькі союзи повстали проти саботажу свого міжнароднього центру й скликали на великдень 1915 р. у Берні Міжнародню Конференцію Соціялістичних Організацій Молоди. Це була перша міжнародня конференція робітників та соціялістів в початку війни. На конференції було 16 делегатів від десяти країн, серед них делегати з Німеччини, ЦК якої й до цього часу уникав приєднання, ніби-то зважаючи на німецький закон про союзи.

Конференція мала рішуче значіння для дальнішого розвитку соціялістичного Інтернаціоналу Молоди у комуністичну організацію. Було вирішено утворити міжнародню організацію, міцнішу ніж попередня (постійний секретаріят, видання „Інтернаціоналу Молоди" та т. ин.). У політичній резолюції було підкреслено необхідність революційно-політичної діяльности всіх юнаків-робітників та передбачено підтримку опозиційних партійних груп проти соціял-патріотичних войовничих вождів.

За кілька місяців після Бернської конференції всі існуючі соціялістичні організації молоди визнали Бернський програм. Винятком були лише французький ЦК та Берлінський ЦК. У Берліні головою ЦК молоди був тоді Фріц Еберт, що потім став президентом Німеччини. Майже одночасно з розколом німецької партії відбувся також розкол німецького соціялістичного руху молоди. Більша частина німецьких

союзів робітничої молоди висловилася за реорганізоване у Берні міжнароднє об'єднання і проти соціял-патріотичного Берлінського ЦК. У Швеції, Норвегії, Данії, Італії, Іспанії, Фінляндії, Болгарії, Швейцарії, Америці та т. ин. соціялістичні юнацькі організації рішуче висловились за Берн. Під давлінням майже однодушного визнання нового напрямку у соціялістичному рухові молоди й Віденське Бюро, а також міцно звязаний з його керовниками австрійський союз робітничої молоди теоретично також приєднались до секретаріяту, утвореного у Цюриху Бернською конференцією.

У час війни соціялістичний Інтернаціонал молоди провадив значну пропаганду проти війни та мілітаризму й тимчасово був центром для революційних елементів, що виступили проти угодовців - проводарів та бюрократів. Інтернаціонал всіми засобами підтримував групи цімервальдської лівої, а його союзи перші приєднались до Комуністичного Інтернаціоналу Молоди. Цей розвиток скінчився міжнародньою конференцією, що відбулась у Берліні, у листопаді 1919 року, яка також офіційно винесла постанову про приєднання до комуністичного Інтернаціоналу та назву „Комуністичний Інтернаціонал Молоди".

У переглянутому організаційному уставі була виставлена вимога ще міцнішої централізації, а в програмі діяльности всіх союзів особливо підкреслювались підтримки комуністичних партій та революційно - політичне виховання широких мас робітничої молоди.

На Берлінській конференції знову була представлена більшість, головним чином, найміцніші та найдіяльніші організації молоди; були відсутніми та немов відмовлялись тільки де - які союзи. Пізніше вдалося завойювати для Комуністичного Інтернаціоналу Молоди також ще кілька цих союзів, так, напр., союзи молоди в Чехо-Словаччині, що тоді організаційно були дуже сильними, союз молоди у Франції та половину німецьких вільних соціялістичних союзів молоди. Лише взімку 1920 р. нужденні лишки соціял - патріотичних союзів молоди об'єднались за допомогою соціял - патріотичних та незалежних партій і створили

на весні 1921 року щось подібне до міжнароднього об'єднання молоди соціял-патріотичних юнацьких союзів і таке ж об'єднання незалежних юнацьких союзів — обидва з центрами в Берліні. Але ж одне з них не могло конкурувати з Комуністичним Інтернаціоналом Молоди, як по організаційному значінню, так і своєю активністю та політичною ролею.

Соціял-патріотичний Інтернаціонал Молоди мав, власне кажучи, лише два більш-менш значні об'єднання: робітничої молоди у Німеччині та об'єднання робітничої молоди в Голандії. Крім того, до нього входили невеликі групи Швеції, Данії, Бельгії та т. и. З рештою, об'єднання ледве нараховувало 150000 членів, а більшість його організацій занімалась, головним чином, грою, розвагами та влаштуваннями гулянок.

Віденський Інтернаціонал Молоди був ще менше, — єдиний більш-менш великий союз його — це союз молодих робітників в Австрії, що нараховував 300000 членів і решта, куди входили групи, що висловилися за нього лише теоретично (Франція — 2000 членів, Німеччина — 12000).

Тим часом обидва „Інтернаціонали" злилися за прикладом соціял-демократичних партій у Гамбурзі у „Соціялістичний Інтернаціонал Робітничої Молоди". Річ ясна, віденські центристи капітулювали перед соціял-патріотами в усіх рішаючих питаннях.

В иншому вплив нового Інтернаціоналу, взятий у міжнародньому маштабі, надто малий. Коли ми візьмемо на увагу, що його організаційний устав досить федералістичний, то, власне кажучи, новий Інтернаціонал поширюється лише на середню та північну Європу; через це стає ясно, що він не відограє жодної ролі, як міжнародній фактор. Навпаки, в національному маштабі, він ще має в середній Європі, головним чином у Німеччині та Австрії, сильний вплив. Але й тут нашим союзам удасться зломити цей вплив, тим більше, що з часу злиття в обох цих союзах спостерігаються сильні симптоми розкладу.

Комуністичний Інтернаціонал Молоди у 1920 та в 1921 році значно зміцнів в організаційному відношенні,

здобув грунт на Заході й на Далекому Сході, таким чином, значно поширившись.

На другому міжнародньому конгресі Комуністичного Інтернаціоналу, влітку 1921 р. у Москві, у присутності по-над 150 делегатів, з 30 країн, Комуністичний Інтернаціонал Молоди міг уже влаштувати огляд своїх сил, що сконцентрувались у 48 союзах з 800 тис. членів. Конгрес поліпшив організаційний устав, утворив ще міцніший звязок між окремими організаціями та Виконавчим Комітетом, різко розмежував завдання, що мусили були змінюватись залежно від розвитку комуністичних партій по окремих країнах, урегулював відносини комуністичних організацій молоди до комуністичних партій та з'ясував питання комуністичної освітньої роботи в комуністичних організаціях молоді та їх ролю в часи переведення робітничою молоддю економичної боротьби.

Час після II конгресу не дуже сприяв розвиткові пролетарського юнацького руху. Могутні революційні хвилі 1917, 1918, 1919 р.р., що здвигнули тисячі молоди та повели її до організації, спали, у широких масах молоді відчулась політична втома.

Але рішаючою перешкодою був нечуваний замах реакції на комуністичні союзи молоди. Велику кількість союзів було розпущено, заборонено, а союзи, що й до того працювали нелегально, підпали переслідуванню, що вирвало з їхніх лав численні гуртки. Нині 14 союзів працює у підпіллі, а велика кількість примушена працювати напівлегально та, крім того, що-дня можна чекати переходу проти волі до нелегального стану.

Третьою важливою причиною зменшення руху після II конгресу був сильний рост безробіття та злидні робітничої молоді, що викликали повну апатію,

Для значіння окремих пролетарських об'єднань молоди характерно, що комуністичний рух молоди ще менше постраждав після переслідувань та що по окремих країнах, головним чином, у таких важливих для всесвітнього господарства країнах, як Англія і Америка, рух міг ще зміцніти,

Сучасний стан.

Сучасний стан у КІМ характеризується чотирьма моментами:

1. Поступовий розвиток централізованої та керуємої світової організації.

2. Початок енергійної перебудови організації по принципу фаб-зав-ячейок.

3. Остаточний перехід до практичної роботи у так званих завданнях молоди у власному розумінні слова (економично-професійна робота, освітня робота, робота в армії та т. и.).

4. Надзвичайне збільшення його впливу у широких масах робітничої молоди та незвичайний внутрішній та зовнішній рост руху.

Коли час після II всесвітнього конгресу був як для цілого робітничого руху, так і для КІМ, часом кризи, часом революційного відступу, то про час після III всесвітнього конгресу можна сказати, що у лавах молодої гвардії Комінтерну виник новий великий підпал, що принесе остаточне завойовання більшости мас трудящої молоди.

Рішаюче значіння для цього розвитку має щоденна практична робота, що провадиться КСМ у царині захисту економичних інтересів робітничої молоди, як на підприємствах проти працедавців, так і проти амстердамської профсоюзної бюрократії у професійних союзах. (У цьому відношенні з червоними профсоюзами вдалось дійти до повної згоди, що особливо відбилось у директивах Червоного Профінтерну, даних союзам з приводу вимог робітничої молоди). Через цю роботу КСМ майже всюди вдалось значно збільшити свій вплив, а почасти й завоювати рішаючий вплив. Удале зміцнення цієї роботи у майбутньому та її ще більш планове переведення прискорять цей процес.

Другий рішаючий факт у цьому розвиткові,— це початок реорганізації союзів по принципу фаб-зав-ячейок, на підставі резолюції III всесвітнього конгресу. Зміст її такий: перенесення центру ваги на підприємства, де є частина робітничої класи — її молодь, зміцнення пролетарського ядра руху та утворення взаємного звязку між союзами та широкими масами

робітничої молоди, життя якої ступнево мусить бути охоплено союзом. Підсумки початку цієї роботи (німецький союз, напр., зміг на протязі трьох місяців майже на 20% збільшити кількість своїх членів та значно збільшити їх вплив) можна вважати за добрі в майбутньому. КІМ був у цій царині й провадирем Комінтерну: після того, як КСМГ уже практично та успішно приступив до цієї роботи, КПГ також почала утворювати фаб-зав-ячейки. Инші партії також роблять за цим прикладом

У царині освітньої роботи в даний час є найбільш важливим випуск бібліотек-серій для робітничої молоди та юних комуністів. Великий брак підхожих підручників є небезпечною загрозою для виховання зростаючого покоління комуністичного руху та це завдання ставе у цілої освітньої роботи.

Перетворення у світову організацію має великий поступ з часу III всесвітнього конгресу. По всіх країнах світу юнаки - комуністи працюють нині у добре організованих союзах.

Прилучились ще КСМ Китаю, КСМ Японії та Союз Робітничої Молоди Америки. Але рішаючий поступ полягає в тому, щоб кожний з 47 союзів (кількість союзів, очевидно, зменшилась через злиття кількох союзів у де-яких країнах в один союз та зарахування де-яких союзів у Російський союз) є під щоденним керовництвом Виконкома. Це стосується також 14 союзів, що працюють нелегально.

Міжнародні виступи провадяться більш одноманітно та у більшому маштабі. Перша велика міжнародня кампанія проти мілітаризму та війни й антивійськова кампанія, влаштована у звязку з окупацією Рура, яскраво підкреслила поступ світової організації. Кампанія у Рурі була першим виступом, напрявленим проти буржуазного мілітаризму, виступом, у якому два союзи активно й успішно працювали серед салдат буржуазної армії та до того, навіть, з успіхом звертались до кольорових військ. Зрештою рух юнаків комуністів все більш збірає молоді у місті та на селі, щоб вкупі з компартією закінчити справу визволення робітничої класи.

Червоний Інтернаціонал профсоюзів.

На передодні світової війни, у 1914 році, професійні союзи нараховували більш як 10 мільйонів членів. Проте, професійні союзи майже не поставили серйозного опору імперіялістичній бойні. Більше навіть, вожді старого професійного руху віддали себе та свої організації у повне розпорядження буржуазних урядів. Все, що було здобуто пролетаріятом у довголітній боротьбі, загублено.

Газети й журнали, що видавали старі професійні союзи, підбивали робітників віддавати своє життя во ім'я інтересів капіталу, закликали їх до „захисту батьківщини" та провадили буржуазні ідеї у гущу професійно-організованих робітників. Одним словом, старі професійні союзи склали мирову угоду з капіталістичною класою. Після світової війни з лав керовників старого професійного руху вийшли огидні кати пролетаріяту.

Зрада угодовських діячів, під керовництвом яких у більшості країн були та є старі професійні союзи, викликала обурення у колах організованих робітників багатьох країн і привела до створення нових масових пролетарських організацій — фабрично-заводських комітетів у Німеччині, революційних груп у синдикатах Франції та освітніх ліг профсоюзів Америки.

Досвід російської революції 1905 та 1917 р.р. і німецької революції 1918, 1919 та березневого руху 1921 р. свідчив, що пролетарський авангард може захопити державну владу у свої лише руки з умовою, коли йому пощастить притягти на свій бік більшість активних членів професійних союзів.

Але війна навчила де-чому.

Професійні союзи не можуть більше обмежуватись лише боротьбою за визволення заробітньої платні. Шалена дорожнеча на річі першої необхідности, що нині панує у цілому світі, зводе на-нівець ті удавані здобутки, якими так носяться профсоюзи старого

типу. Професійні союзи не можуть лишатись такими, якими є вони нині: вони повинні перетворитись у справжні бойові організації пролетаріяту; бо у противному разі вони лише будуть животіти й зійдуть зі сцени.

До цього висновку прийшло багато революційних робітників. А через те вони вирішили об'єднатись та створити революційні професійні союзи в інтернаціональному маштабі.

Початок міжнародньому об'єднанню професійних союзів було покладено 16 червня 1920 року. У цей день за ініціятивою Виконавчого Комітету Комуністичного Інтернаціоналу відбулося засідання представників англійських професійних союзів, італійської конфедерації, італійського союзу металістів, італійського союзу робітників шкіри, Всеросійської Центральної Ради Професійних Союзів та голови Виконавчого Комітету Комуністичного Інтернаціоналу.

У липні того ж року за участю запрошених Виконкомом Комінтерна представників професійних та виробничих союзів Росії, Італії, Іспанії, Франції, Болгарії, Південно-Славії та Грузії було покладено початок об'єднанню революційних профсоюзів. На цьому засіданні було скликано тимчасову „Міжнародню Раду Професійних та Виробничих Союзів" та було намічено найближчі завдання всіх революційно-настроєних робітників, що приймали участь у професійному рухові:

1) Засуджуючи тактику виходу з існуючих профсоюзів, нові профсоюзи вважають за необхідне змагатися з опортунистами та вигнати їх з союзів.

2) Систематично розповсюджувати ідеї комунізму серед членів профсоюзів.

3) Створити міжнародню бойову організацію, що стає на чолі та направляє процес революціонізування професійного руху.

Такою організацією було визнано Міжнародню Раду, у склад якої ввійшли представники всіх прилучених до неї професійних та виробничих союзів.

Діяльність Міжнародньої Ради. За час свого існування Міжнародня Рада виконала величезну роботу, віддавши цей час завершенню організації

„Червоного Інтернаціоналу Профсоюзів“, розповсюдженню його ідей та підготовці до першого установчого конгресу. Організаційні звязки Міжнародньої Ради на протязі цього періоду було встановлено майже по цілому світу.

Як наслідок своєї 11-місячної діяльности, Тимчасова Міжнародня Рада у докладі першому конгресові революційних професійних союзів могла констатувати слідуюче: за приєднання до революційного Інтернаціоналу профсоюзів, принципи якого було встановлено Міжнародньою Радою, висловились організації десяти країн; з нових революційних організацій, що існують поруч із старими загально-національними, організаціями 18 висловилось за приєднання до Московської Міжнародньої Ради

До того, у відчиті Міжнародньої Ради нараховано 36 окремих професійних та виробничих профсоюзів та 85 місцевих професійних союзів у великих містах, що висловились у дискусії по питанню „Москва чи Амстердам“ за основні положення Московського Інтернаціоналу, або мали фракції, які висловились в такий спосіб. Треба зазначити, що центральні організації Італії та Норвегії висловились за основні положення Московського Інтернаціоналу й не вишли із складу Амстердамського Інтернаціоналу. Фінляндські професійні союзи висловились за вихід з Амстердаму, але через пануючий у Фінляндії білий терор формально до Москви не прилучились.

Одже організувати, об'єднати всі профсоюзи, що порвали з тактикою співробітництва з буржуазією, і було основним завданням „Тимчасової Міжнародньої Ради Профсоюзів“.

Установчий Конгрес Червоного Інтернаціоналу Профсоюзів. Після підготовчої роботи було скликано перший міжнародній конгрес революційних професійних союзів, що працював від 3 червня до 9 липня 1921 року та створив твердий фундамент для нового революційного міжнароднього об'єднання профсоюзів цілого світу.

На з'їзді було 330 делегатів. Разом було представлено 42 країни. Делегати предстаявляли коло 17 мільйонів організованих у профсоюзи робітників. Це

складає трохи менше половини всіх організованих робітників цілого світу.

(У післявійськовий період помічається надзвичайне збільшення профсоюзів: до війни нараховувалось коло 10 мільйонів організованих у профсоюзи робітників, а у 1922 року профсоюзи об'єднували вже до 40 мільйонів пролетарів).

З'їзд вирішив всі основні питання міжнародньої боротьби робітничої класи з капіталом, виробив єдиний програм роботи та створив керовничий бойовий орган „Червоний Інтернаціонал профсоюзів" у противагу міжнародньому об'єднанню угодовських союзів, що стоять на точці зору співробітництва з буржуазією, так званому Амстердамському Інтернаціоналові профсоюзів.

До Амстердамського Інтернаціоналу належить ще значна частина профсоюзів. Це зменшує революційні сили пролетаріяту та відсуває конечну перемогу.

Червоний Інтернаціонал профсоюзів поставив своїм черговим та невідкладним завданням вирвати з - під впливу „Амстердаму" професійні союзи. Перший з'їзд порадив всім профсоюзам, що стояли на грунті революційно - класової боротьби та диктатури пролетаріяту, створити по виробництвах та фахах міжнародні комітети пропаганди аби зібрати розпорошені революційні сили для рішучої боротьби проти класового співробітництва та викривати зрадницьку політику амстердамців.

Амстердамський Інтернаціонал зрозумів, що з ростом революційного Московського Інтернаціоналу наближається його кінець, а через те він оголосив рішучу війну всім тим, хто стояв на грунті революційної боротьби: геть з союзів революціонерів та комуністів — галасували амстердамці, працюючи в той же час разом з буржуазією.

Конгрес виніс низку важливих резолюцій та випустив кілька оголошень та відозв.

Нове міжнароднє професійне об'єднання на своєму установчому з'їзді висловилося за переведення у життя таких завдань.

1. Організувати широкі маси робітників у цілому світі для скинення капіталізму, визволення трудящих

від гніту, визиску та встановлення соціялістичного ладу.

2. Провадити широку пропаганду та агітацію ідей революційно-класової боротьби, соціяльної революції, диктатури пролетаріяту та масових революційних вчинків з метою повалення капіталістичної системи та буржуазної держави.

3. Боротись проти співробітництва з буржуазією, ідеї співробітництва класів та соціяльного миру і безглуздих надій на лагідний перехід від капіталізму до соціялізму.

4. Скупчити революційно-класові елементи світового професійного руху та повести рішучу боротьбу проти міжнароднього бюра праці при Лігі Націй, проти міжнародньої федерації професійних союзів у Амстердамі, що через свій програм та тактику підпирають буржуазію.

5. Координувати та погодити боротьбу робітничої класи по всіх країнах та організувати міжнародні виступи кожен раз, коли цього вимагають обставини.

6. Брати ініціятиву міжнародніх кампаний з приводу видатних фактів класової боротьби, давати допомогу тим, що страйкують.

Щоб накреслені завдання можна було виконати необхідні дві умови: єдність у розумінні завдань Червоного Інтернаціоналу та єдність роботи. З'їзд постановив, що всяка революційно-класова економична організація може бути членом Червоного Інтернаціоналу лише після попереднього приняття таких основних умов:

1. Визнання принціпів революційно-класової боротьби.

2. Переведення у життя цих принципів у своїй щоденній боротьбі з капіталом та буржуазною державою.

3. Визнання необхідности повалення капіталізму шляхом соціяльной революції та встановлення для переходового часу диктатури пролетаріяту.

4. Визнання та підлягання міжнародній пролетарській дисципліні.

5. Визнання та переведення у життя постанов установчого конгресу Червоного Інтернаціоналу профсоюзів.

6. Розрив з жовтим Амстердамським Інтернаціоналом.

7. Єдність роботи зо всіма революційними організаціями та комуністичною партією країни у всіх оборончих та наступних діях проти буржуазії.

Найвищим органом Червоного Інтернаціоналу профсоюзів є міждународні з'їзди революційно — класових профсоюзів всіх країн, що збіраються не менш одного разу на рік.

Право представництва на з'їздах мають всі профорганізації, що погоджуються з програмом Червоного Інтернаціоналу та виконують його директиви.

З'їзд обирає Центральну Раду, що й керує всією роботою від одного з'їзду до другого та репрезентує Червоний Інтернаціонал профсоюзів перед цілим світом, збірають не менш двох разів на рік; рада розвязує, головним чином, принципові питання; біжучу працю проваде виконавче, бюро, що вибирається центральною радою.

З'їзд висловився проти „нейтралізму" та „незалежности" професійного руху й вирішив встановити міцний безпереревний звязок з Комуністичним Інтернаціоналом. Учитуючи, що „логіка сучасної класової боротьби вимагає скупчення сил пролетаріяту та єднання у революційній боротьбі", конгрес зробив постанови:

1. Використати всі засоби для об'єднання революційних професійних союзів в єдинуміцно збиту бойову організацію з міжнароднім центральним органом — Комуністичним Інтернаціоналом профсоюзів.

2. Нав'язати яко мога більший звязок з авангардом світового революційного робітничого руху — Комуністичним Інтернаціоналом у формі обопільного представництва в їх виконавчих органах, в вигляді нарад та т. и., цеб-то Центральна Рада Червоного Інтернаціоналу надсилає до Виконавчого Комітету Комінтерну трьох представників з рішаючим голосом і, навпаки, а також улаштовує спільні засідання з Виконкомом Комінтерну для обговорення важливих

питань міжнароднього робітничого руху та для організації спільних виступів; Червоний Інтернаціонал випускає, коли цього вимагатимуть обставини, вкупі з Комуністичним Інтернаціоналом відозви.

3. Надати цьому звязкові органичний та діловий характер, який мусить виявитись у спільній підготовці революційних вчинків та у погодженні переведення їх у національному та міжнародньому маштабі.

Вириваючи профсоюзи з-під впливу „амстердамців", об'єднуючи тих, хто проваде рішучу боротьбу з капіталом, Червоний Інтернаціонал особливо звертає увагу на роботу серед робітничої молоди. У своїй постанові з'їзд говорить:

„Профсоюзи повинні уважливо ставитись до своїх молодих членів, маючи на увазі, що на долю зростаючого покоління припадає фактично реалізація та переведення у життя як самої соціяльної революції, так і наслідків її. Завоювати молоде покоління, виховати його, піднести його до свідомости необхідности соціяльної революції та диктатури пролетаріяту, витворити з кожного юнака та з кожної дівчини свідомого борця у майбутніх жорстоких боях — є важливе завдання всіх прибічників Червоного Інтернаціоналу профсоюзів".

У тезах та постановах про завдання та тактику професійних союзів, про контроль над виробництвом, про фабрично-заводські комітети та про безробіття, конгрес встановив лінії поведінки для червоних профсоюзів та окремих груп, що стоять на платформі Червоного Інтернаціоналу профсоюзів, хоч організаційно й звязані з Амстердамом.

Перший конгрес професійних союзів заложив фундамент Червоного Інтернаціоналу профсоюзів, накреслив програм та тактику, накреслив той шлях, по якому мусять йти революційні союзи всіх країн.

Другий конгрес Червоного Інтернаціоналу профсоюзів. Другий конгрес Червоного Інтернаціоналу відбувся у Москві з 19 листопаду до 2 грудня 1922 р. З часу першого конгресу робітнича класа всіх країн провадила тяжку, уперту й жорстоку боротьбу. Не було жодного закутка на земній кулі, де-б за цей час не загострились класові

протиріччя, де-б за цей час капітал не душив знесилених робітників.

16 місяців з часу першого конгресу пройшли у цілому світі під прапором наступу капіталу, що почався ще з літа 1920 р., збільшився й зформувався влітку 1921 р. З того часу буржуазія вела наступ широким суцільним фронтом. У цому наступові робіничою класою керував Амстердамський Інтернаціонал, який виявив у цій боротьби свою неспроможність тим, що він нічого не робив, аби організувати опір. Навіть більше, по багатьох країнах помічався відступ керовників амстердамського об'єднання з доброї волі; вони відмовлялись від боротьби та годилися з капіталом.

Наступ капіталу всюди мав одну і ту ж ціль: з одного боку знизити життьовий рівень мас, скоротити видатки на віробництві для полекшення конкуренції на світовому рінкові, а з другого — роз'єднати робітничий рух, розбити робітничі організації так, щоб вони не тільки не могли виступати проти класового ворога, але й втратили всяку надію на можливість повалення буржуазного ладу та встановлення диктатури пролетаріяту.

У цих тяжких умовах самооборони робітничої класи Амстердамський Інтернаціонал виступив з величезною енергією проти революційного пролетаріяту. Розпочалася доба виключення революціонерів з профсоюзів, доба шалених переслідувань.

Амстердамці силкуються всіма силами роз'єднати профсоюзи. Проти цього Червоний Інтернаціонал боровся й бореться і викинув гасло: „геть розкольників, хай живе єдність профсоюзів, наперекір всім бажанням буржуазії та її агентів".

В Італії відбувся переворот: владу захопили фашисти.

Останні йдуть під прапором націоналізму, силкуючись задавити силу робітничого руху; їх виступ до де-якої міри допоміг пануючим класам. Робітнича класа Італії розплачується за зраду, зроблену її уголовськими поводаря.

Але те саме з'явище помічається не тільки в Італії, але по инших країнах. Фашизм — міжнароднє

з'явище — це є організований наступ капіталістичної класи на пролетаріят. У ньому виявляється характерне для сучасного періоду прагнення буржуазії — одкинувши легальність, зрікшись демократичних масок, цинічно та грубо скрутити робітничу класу голою силою, роздавити робітничі організації так, щоб дати свободу та простір визискові пануючої класи.

Розбити робітничий рух та відкинути загрозу соціяльної революції на десятки літ назад — в цьому полягає історична рація фашистського руху.

Під ударом реакції за цей рік (до скликання другого конгресу Червоного Інтернаціоналу) союзи ослабли. По багатьох країнах вони згубили багато членів. По багатьох країнах панував білий терор. Проте, було б помилкою, коли б ми сказали, що перемогла буржуазія. Під її важким натиском створювався в той же час і революційний рух, загартовувалась комуністична партія та революційні профсоюзи.

За цей рік організації, що прилучились до Профінтерну, зміцніли. Серед Амстердамського Інтернаціоналу є мільйони робітників, що стоять на платформі Профінтерну.

Попередні Інтернаціонали були об'єднаннями виключно європейськими. За межами Європи до їх приставали лиш окремі маленькі організації. Профінтерн — і в цьому величезна його вага — вперше прилучив до свого складу справжні робітничі організації далеко-східніх країн. Японія, Китай, Ява, віддалені колонії Англії — всі ці країни мають своїх представників у Профінтерні, і Профінтерн (скорочена назва Червоного Інтернаціоналу Профсоюзів) за ці місяці виріс у справжню світову силу, що об'єднує робітників всіх країн. Він став дійсно бойовим Інтернаціоналом, який хоч і пережив не мало тяжких ударів у багатьох країнах, але вийшов з них зміцненим.

У міжнародньому робітничому рухові є багато традицій та пережитків, яких робітнича класа позбувається у тяжкій боротьбі хоч і поволі.

Завдання Профінтерну полягає в тому, щоб виділити із всієї ріжноманітности міжнароднього профруху спільні моменти, зібрати весь революційний досвід, зробити цей досвід масової боротьби власностю

всіх, полекшивши, таким чином, боротьбу революційних робітників у кожній країні.

Питання про єдиний фронт, що найбільше звертало увагу конгресу, було розвязано без жодних труднощів, не дивлячись на те, що за кілька місяців до конгресу чутко було голоси проти цього гасла Досвід переконав всіх без винятку в необхідности тактики єдиного фронту. Життя довело, що тактика єдиного фронту не є вигадки більшовиків, але є єдиний вихід з того тяжкого стану, в якому опинилася зараз робітнича класа Европи та Америки.

На другому конгресі вже не говорили про тактику єдиного фронту взагалі, а говорили про те, яким чином цей єдиний фронт перевести у життя, навколо яких питань скупчилась увага робітників, які конкретні проблеми поставити найголовнішими що до пропаганди та агітації. Вироблена з приводу цього постанова висуває цілу низку питань, пропонуючи всім революційним робітникам звернути увагу пролетаріяту на цю щоденну боротьбу.

Другий конгрес особливо уважно поставився до питання про єдність профруху. Для конгреса було досить ясно, що дальніше роз'єднання профруху може привести до величезного занепаду сил робітничої класи. Профінтерн у своїх постановах висловився за життя існуючих рівнобіжних профсоюзів, вирішив боротись за повернення виключених та за створення дійсного єдиного фронту у боротьбі проти буржуазної реакції

Другий конгрес Профінтерну посвідчив, що вплив революційних ідей у міжнародньому профрухові дуже великий.

Але спереду ще багато праці — ще живий „Амстердам", ще не мало профсоюзів є під його розкладаючим впливом, він не гидує нічим, аби тільки не допустити, затримати ріст Червоного Інтернаціоналу.

Найважливіші етапи розвитку Російської Комуністичної Партії.

Процес утворення.

Російська комуністична партія (більшовиків) не виникла „раптово", одного дня. Вона має свою велику історію і довгий, часом болісний, процес утворення. Як партія робітничої класи, вона розвивається разом з нею. та разом з нею міцніє; перемоги та поразки робітничої класи — були і є перемогами та поразками комуністичної партії.

Народжується Р К. П. з того часу, коли з'явився в робітничій класі Росії перший просвіток класової свідомости та було утворено перші робітничі революційні спілки. Діялось це у 70-х роках минулого століття.

1878 - 1879 р. у Петербурзі, за ініціятивою столяра Степана Халтуріна, та слюсаря Обнорського утворено було нелегальний „Северно-русский рабочий союз". Всупереч ріжним народолюбським організаціям, що існували в той час, ця спілка вперше встановила, що для успіху боротьби робітничої класи необхідна, перш за все, масова організація і що для боротьби за соціялізм необхідно насамперед здобути політичну свободу. „Союзу" не пощастило утворити масової робітничої організації: після короткого існування його було знищено.

Справу „Северного Союза" продовжувала група „Освобождения Труда", що виникла у Швайцарії 1883 р. Ця група заснована була Г. Плехановим, П. Аксельродом, В Засулич, Л. Дейчем та В. Ігнатовим.

Визнавши підвалини наукового соціялизму (наука Маркса та Ф. Енгельса), група „Освобождения Труда" вважала за головне найперше завдання скинення царського самодержавства; до того боротьба з самодержавством розумілась, як масова боротьба робочої класи, але не окремих осіб та гуртків шляхом терористичних актів (царевбивство). „Освобождение рабочих должно быть делом самих рабочих". Група

провела велику роботу, що до розповсюдження та популяризації марксизму в Росії й боротьби з народолюбством.

Одночасно з тим, як існувала за кордоном група „Освобождения Труда", почали закладатися по багатьох містах Росії перші марксистські соціял - демократичні гуртки та групи—гурток Благоєва 1884 р. у Петербурзі, гуртки у Москві, Київі, Одесі, Ростові на Дону, Мінську та ин. в кінці 80-х років.

Страйковий рух 1896 — 1897 р.р. став імпульсом до об'єднання окремих груп та гуртків у „Союзи боротьби за визволення робітничої класи". Від нині „Союзи" не лише ведуть пропаганду та агітацію але приступають до керування страйковою боротьбою. 1895 року виникла така спілка у Петербурзі; на чолі спілки стояли тов. Ленін і робітники Шелгунов та Бабушкін. „Союзом" успішно переведено 1891 р., страйк 30 тисяч ткачів. У Москві „Союз" виник 1897 року; того ж літа виник і „Всеобщий Еврейский Рабочий Союз" („Бунд").

Заснування партії.

Марксистські с. - д. гуртки та „Союзи" ще не складали партії. Це були лише початкові елементи, що з них склалася партія робітничої класи.

Перша спроба організації партії припадала на 1898 рік, коли було скликано вперше соціял - демократичний з'їзд у Минську. На з'їзд прибули представники Пітера, Москви, Київа, Катеринослава, спілки єврейських робітників („Бунда"), Київської „Робітничої газети" та инші.

З'їзд об'єднав розпорошені групи у „Російську Соціял-Демократичну Робітничу Партію", ним принято статут партії та видано маніфеста, в якому говорилось, що партія вважає за найперше завдання — здобуття політичної свободи, остаточне — соціялізму.

Але розвинути роботу соціял - демократичній партії не судилось. По закінченню з'їзду, зараз же майже всіх учасників його та членів обраного центрального комітету було заарештовано й соціял - демократичні групи, як раніш, на місцях позбавлені були спільного

керовничого осередку та провадили роботу самостійно.

Після з'їзду серед с.-д. визначились досить гострі дві течії: „економісти" та „іскровці". Основні тези „іскровців" (Ленін, Плеханов, Мартов): поліпшення економічного стану робітничої класи неможливе без скинення самодержавства, без політичних вільностей. Робітнича класа, організувавшись у самостійну політичну партію, повинна керувати політичною боротьбою.

„Економісти" були суперечниками політичної боротьби. Вони тримались того погляду, що політичну боротьбу із царським самодержавством мусить вести ліберальна буржуазія, при їхній допомозі, самим же с.-д. потрібно обмежитись лише економичною стороною робітничого руху.

„Економісти" мали свій друкований орган, — „Рабочую Мысль", у Росії та „Рабочее Дело" за кордоном.

„Іскровці" видавали газету „Іскра" та часопис „Заря". Вони провадили рішучу боротьбу проти всяких ухилень від революційної лінії, широко розповсюджуючи пропаганду революційної науки Маркса та Енгельса.

Липня 1903 р. відбувся другий з'їзд російської соціял-демократичної робітничої партії.

Другий з'ізд мав об'єднати усі соціял-демократичні групи, що різно одна від другої провадили роботу по містах Росії, та утворити єдину робітничу партію. Але не те сталося.

З'їзд припинив кустарництво та розпорошенність соціял-демократичних груп та гуртків. Вироблено було програм та статут партії, накреслено тактичну лінію.

У виробленому програмі, підвалиною якого була наука Маркса та Енгельса, підкреслювалось, що для остаточного визволення робітничої класи необхідно здобувати політичну владу пролетаріяту та встановити диктатуру пролетаріяту, що без цієї попередньої умови неможливий і соціялізм. Найперше завдання партії (програм-мінімум) — було скинення царського самодержавства та утворення демократичної республіки.

Однодушно принявши програм, з'їзд розколовся по питаннях організаційних та що до відносин з „ліберальною буржуазією".

Більшість з'їзду хоч справді й незначна, складалась із прихильників революційної течії, непримиреної класової боротьби. На чолі цієї течії більшости був тов. Ленін. Проводарем угодовців меншости з'їзду був Мартов.

Звідси стали звать їх „більшовиками“ тоб-то „більшостю“ та „меншовиками“ тоб-то „меншостю“.

„Більшість“ цього соціял-демократичного з'їзду висловилась проти якої-будь угоди з буржуазією та вимагала щоденно розкривати перед робітниками її політику, ворожу робітничій класі.

„Меншість“ не погоджувалась на таку непримириму позицію та визнавала можливим вступати у деякі порозуміння з ліберальною буржуазією.

При обговоренню першого параграфу статута — кого мати за члена партії, тов. Ленін запропонував вважати за члена партії того, хто визнає програм, плате членські внески та є членом якої-небудь партійної організації, тоб-то, хто справді провадить якубудь партійну роботу (у той час нелегальну), а не лише рахується членом партії.

Угодовці, що одержали по цьому питанню незначну більшість, визнавали,— досить погодитися з програмом партії та платити членські внески, щоб бути членом партії. В дійсности, це значило допустити в партію нерішучий, нереволюційний елемент та елемент із „ліберальної“ буржуазії.

З'їзд обрав Центральний Комітет (між иншим „меншовики“ відмовились увійти в Ц. К., боячись там бути меншостю).

Партію було утворено, хоча внутрі неї й не було єднання.

Боротьба в середині С.-Д. Партії.

З розвитком революційного руху, незгода, що виникла на другому з'їзді все збільшувалась та загострювалась, і селила між „більшовиками“ та „меншовиками“ глибоку безодню. Стало ясно, що тут не одна партія, а дві. Правда, не раз були спроби об'єднаться й після другого з'їзду, але ж по суті жодного об'єднання не було. На місцях увесь час „більшовики“

та „меншовики“ провадили самостійну роботу й між цими двома течіями йшла увесь час боротьба за вплив на робітничий рух.

Травня 1905 року, після 9 січня на передодні революції, скликано у Лондоні третій з'їзд Р.С.-Д.Р.П. На з'їзді були представники від 29 організацій. Коли виявилось, що на з'їзді „меншовиків“ надто мало, усього 9 чоловік, вони лишили з'їзд та влаштували у Женеві (Швейцарія) свою першу загально-російську конференцію.

Таким чином, третій з'їзд був виключно з'їздом „більшовиків“. З'їздом було ухвалено резолюцію про підготовку та організацію збройного повстання проти царського самодержавства, про організацію революційного уряду, про форми диктатури пролетаріяту та селянства

Стоячи на непримиренно-ворожій позиції, що до буржуазії, „більшовики“ у трудовому селянстві вбачали спільників пролетаріяту в його революційній боротьбі — одночасно „меншовики“ покладали свої надії на „ліберальну буржуазію

Революція 1905 року но була для „більшовиків“ несподіванкою: вона справді розвилась так, як передбачив третій з'їзд. Загальний страйк надто хутко обернувся у збройне повстання, що ним керували „більшовики“; на селах повстало селянство.

Після поразки революції незабаром влаштовано у Стокгольмі четвертий з'їзд, так званий „об'єднальний“. На з'їзді присутніх було 111 делегатів з ухвальними голосами від 57 організацій; із них було 62 „меншовика“ та 46 „більшовиків“. „Меншовики“ скористали свою більшість і ухвалили низку угодовських резолюцій, що до збройного повстання, про „незалежність“ профспілок від партії й т. и.

На місцях „більшовики“, як і раніш, провадили революційну роботу, не рахуючись з меншовицьким Ц. К. та меншовиьцкими постановами.

У 1907 році, після ліквідації революції 1905 року, у Лондоні скликано останній соціял-демократичний з'їзд, на якому були „меншовики“ та „більшовики“. Із 305 делегатів „більшовиків“ було 105, „меншовиків“ — 97 та бундовців (єврейська спілка) — 57.

Було переглянуто питання, що ухвалив попередній з'їзд. Що до профспілок з'їзд відкинув „незалежність“ їх та визнав занеобхідне, щоб партія взяла на себе ідейне керування професійним рухом та впорядила організаційний звязок між профспілками та партійними органами.

На цей раз обраний Ц. К. у своїм складі мав переважну кількість „більшовиків“.

Боротьба за партію.

„Меншовики“ гадали, що революція 1905 року закінчилась та що Росія вийшла на шлях повільного розвитку „демократії“, парламентарного ладу. А тому немає потреби у жодній підпільній нелегальній партійній організації. Необхідно її ліквідувати, натомісць потрібно пристосуватись до нових умов, працюючи легально в межах дозволення царським урядом.

Инакше розуміли „більшовики“ тогочасні події. Поразка революції розумілась лише тимчасово; революція ще не скінчилась (самодержавство ще лишилось), неминучий новий вибух, необхідно бути на сторожі, необхідно самим прискорити рух подій.

Можливо зробити це шляхом нелегальним, підпільним, через підпільну організацію, використати все, що можна, та в межах дозволеного — Державну Думу, профспілки, клуби та инш.

Нелегальна праця була надзвичайно утруднена. Робітнича класа була сплюндрована й помалу відходила від „кровопускання“ 1906 р.; партійні організації розбиті, найсвідоміші та активні члени заключені були по в'язницях та на засланні.

Не вважаючи ні на які труднощі, постійні арешти, більшовики провадили свою революційну справу.

То була доба забарної гурткової роботи. Браковано великих організацій, але за те тут виковувались загартовані борці, передовий загін, авангард революції.

До 1911 року пролетаріят уже одужав від поразки, цього року кількість страйків зросло до 422, в яких брано участь по-над 250000 робітників.

З грудня 1910 року почала виходити більшовицька легальна газета „Звезда“, що потім 1912 р.

5 травня змінилась „Правдой“. Вона закликала та гуртувала робітничу класу до нових революційних страйків.

Після Ленського розстрілу (1912 р.) надходе доба революційного піднесення. Страйки стають упертими, кількість страйкарів безупинно збільшується. Проти революційного руху, що почався, „меншовики“ провадили шалену агітацію. Нічого гарного не вийде із цього „страйкового залпу“— казали вони. „Меншовики“ були проти страйків, проти революційної боротьби робітників із самодержавством. Вони боялись, що страйки можуть пошкодить легальним організаціям.

Роки війни.

1913 року відбулося 1370 страйків, 1914 — по 1 серпня 3534 страйка; у них брало участь 1337500 чоловік. Три чверті всіх страйків мали політичний характер, були уперті та затяжні.

Але з початком світової війни припинився зріст руху, що незабаром почав хутко зменшуватись. З 1 серпня 1914 р. до 1 січня 1915 р. було всього 41 страйк (із них 7 політичних), участь в яких приймало всього 8661 чоловік.

Війна розладнала войовничі лави пролетаріяту. Уведений військовий та надзвичайний стан, суворе переслідування за співучасть у страйкові, за що иноді каралось навіть на смерть, знищення робітничих об'єднань та органів преси — все це неймовірно утрудняло боротьбу робітників.

„Більшовики“ без найменшого вагання поставились вороже до війни; „війна — війні“— було гасло „більшовиків“. Не захищати „свою“ буржуазію, боротися проти неї, звільнити кожну країну від панування її,— закликаючи до „братання“ на фронті та повстання у тилу.

26 липня 1914 р. думська фракція „більшовиків“ голосувала проти військових кредитів та заявила про свою солідарність з міжнароднім пролетаріятом.

У жовтні 1914 р. Центральний Комітет видає тези, в яких зазначує суть війни, що її вигадали імперіялісти всіх країн з метою захоплення та грабіжу чужих земель.

„Меншовики“ ж виступили з гаслом „оборони отечества“, тоб-то оборони царської Росії, зрадивши тим Інтернаціонал.

Одночасово, як „більшовики“ вели кампанію солідарности робітників усіх країн, „меншовики“ тримали єдиний фронт з войовничею буржуазією та брали участь в військово-промислових комітетах, що бойкотувались „більшовиками“ та передовими робітниками.

Революційна робота „більшовиків“ серед робітників та салдат царської армії марно не загинула. Кінець 1916 та початок 1917 років позначались масовими виступами робітників під гаслом: „Геть війну“, „Геть самодержавство“.— Армія перестала коритись наказам, салдати відмовлялися йти на фронт, на фронті не йшли до бою. У лютому 1917 року царський уряд скинено, змінив його Тимчасовий уряд, що усяким способом підтримувався „меншовиками“ та ес-ерами.

Боротьба за владу.

Перші дні лютневої революції говорили вже за те, що вона у своїм розвиткові не зупиниться на буржуазній владі й піде далі. У лютневій революції „більшовики“ вбачили пролог соціялістичної революції, тоб-то як перший крок до неї. Звідси робився практичний висновок: ні на хвилю не ослабляти революційної боротьби та готуватись до опанування політичної влади.

Шостий з'їзд зробив підсумки боротьби з буржуазним Тимчасовим урядом та накреслив дальніші плани. Тимчасовий уряд був не стійкий, це було ясно, потрібно було лише вибрати лучший мент, щоби з ним покінчити.

Переслідування більшовиків та контр-революційна політика влади зміцнювали лави більшовиків і тим самим зміцнювали вплив партії на робітничі та салдацькі маси. У вересні 1917 р. цей вплив був остільки великим, що у Петроградську Раду було обрано значну кількість більшовиків. Головою ж Ради було обрано Л. Троцького.

У влади.

Під керовництвом більшовиків та при безпосередній активній співучасти партії стався Жовтневий переворот 17 року. Тимчасовий уряд було скинуто й влада перейшла до Рад. Партія стає пануючою, керовницею Радянської держави. З цього часу партія віддає всю свою увагу та сили справі вирішення питань захисту та зміцнення пролетарської держави, розвитку господарського життя, культурного життя країни й т. ин.

До VII партійного з'їзду, що відбувся у березні 1918 року, наша партія звалась Російською Соціял-Демократичною Робітничою Партією („більшовиків"). Приписка в дужках „більшовиків" ставилась на те, щоб не перемішати нашу революційну партію з „меншовиками" - угодовцями. VII з'їзд ухвалив змінити назву партії, і вона від тоді стала зватися Російською Комуністичною Партією (більшовиків).

На цьому ж з'їзді було обрано комісію для перегляння подекуди перестарілого програму.

Новий програм було ухвалено на слідуючому черговому VIII з'їздові, що відбувся березня 1919 року. Частину старого програму. де говорилось про вимоги до уряду, було викинено та натомісць замінено програмом конкретних заходів пролетарської влади по переходу до соціялізму.

Нині комуністична партія, ставши урядовою, стала перед загрозою бути засмітченою елементом чужим пролетаріяту. Справді, тепер вже не той час, що було за царського самодержавства, коли за приналежність до партії замикали по в'язницях, засилали у Сибір та на каторгу.

Аби уникнути такого засмітчення та щоб схоронити в партії переважно свідомий пролетарський елемент, периодично провадиться перереєстрація членів. От скажемо, у кінці 1921 р. було переведено всеросійську генеральну чистку, що викинула непричетний та непотрібний елемент, і тим уздоровила нашу пролетарську партію.

Минуло 7 років, як у Росії державна влада в руках авангарда робітничої класи — комуністичної пар-

тії. Осьмий рік комуністична партія порядкує життям однієї з найбільших країн світу.

Численні спроби „отечественной" та світової буржуазії скинути владу Рад відбито. Непереможна, мов криця, стоїть Радянська Республіка.

Комуністична партія здобула величезний авторитет та симпатії не тільки робітників Росії, але й всього світу.

В чому ж полягає сила Р. К. П? В умінні розуміти об'єктивний хід речей та в одностайности її комуністичних лав.

Комуністична партія завжди славна своєю організованностю та крицевою дисципліною. Постанови партійних осередків мусять виконуватись всіма членами хутко та точно. Нема місця ваганню в лавах комуністів. До остаточного вирішення партією, спірних питань внутрі партії дозволяється вільне обговорення їх. Але, коли партія поклала рішенець, суперечки припиняються. Ця постанова перевадиться в життя всіма членами партії. Проти порушення партійної дисципліни партія веде рішучу боротьбу, навіть виключає з партії винуватців.

Завдячуючи своїй организованности та залізній дисципліні, комуністична партія перемогла у громадянській війні своїх численних ворогів.

Вороги робітничої класи, також Радянської Росії та комуністичної партії, нетерплячи вже 7 років чекають того часу, коли партія розколеться, розуміючи гаразд, що руйнування Р. К. П. приведе до занепаду влади робітничої класи. Але жодний із партійних з'їздів, починаючи з VII та кінчаючи XIII, що відбувся в 1924 р. не подав надії ворогам. Кожен з'їзд незмінно свідчив про єдність та міць комуністичної партії та її тверду відвагу продовжувати боротьбу до краю, до світової соціялістичної революції.

Російська комуністична партія (більшовиків) пройшла великий та славний шлях. Із невиличких, розпорошених марксистських гуртків зросла могутня робітнича партія, що успішно провадить диктатуру пролетаріяту, впливаючи на весь міжнародній робітничий рух.

Склад партії.

Кількість членів російської комуністичної партії наближається до 600 тисяч.

Дані приблизного обчислення дають таку картину зросту партії по роках:

1914 р. . . .	40000		
1917 „ . . .	200000	(до VI	з'їзду)
1919 „ . . .	300000	„ VIII	„
1920 „ . . .	610000	„ IX	„
1921 „ . . .	705000	„ X	„
1922 „ . . .	532000	„ XI	„
1923 „ . . .	380000	„ XII	„

Зменшення кількости членів партії за останні два роки з'ясовується, по-перше, минулим 1921 р. генеральною чисткою партії, що викинула з її лав усі непотрібні елементи; по друге, органічними самочистками, що провадяться й нині, тоб-то роботою контрольних комісій та доброхітними виходами шкурників та людей, ворожих партійній дисципліні та партійній етиці.

Значіння цієї самочистки величезне. Пролетарський склад партії безупинно збільшується.

По даним всеросійського партперепису 1922 року соціяльний склад виявляється такий (у відсотках):

Робітників	44,3
Селян	26,8
Службовців. . . .	22,2
Инших	6,7

Безперечно, по промислових районах відсоток робітників більший, по хліборобських — менший. У Ленінграді, напр., відсоток робітників — 58,1, а в Туркестані — 29,2. Зате відсоток селян у Ленінграді— 6,3, а в Туркестані — 42,6. Найбільший відсоток комуністів-селян — у Кирреспубліці (45,1), найменший у Москві (4,2).

Найбільший відсоток службовців — у Москві (32,1), найменший — у Сибіру (14,3).

Найбільший відсоток инших (кустарів, ремісників) — у Туркестані (12.8), найменший — по автономних країнах та республіках (4,2).

Значно рельєфніші цифри маємо при поділі членів партії по освіті. Ці цифри дають можливість обчислити тих службовців та кустарів, що є пролетарі своїм походженням.

Дані перепису показують слідуюче:

Пролетарських елементів . . .	66,9
Напівпролетарськ. та непролетарск.	33,1

Таким чином, в дійсности, при обчисленні всіх даних статистики, виявляється, що пролетарський склад партії значно більший від того, що ми бачимо при попередньому підрахункові.

Ленінський набор, що проведено після смерти тов. Леніна, поповнив лави партії свіжими силами робітничої класи, що послала до партії більш ніж 200000 робітників від станка.

Це ще більш зміцнило пролетарський склад партії і забезпечило в ній перевагу пролетарського елементу.

Роля та значіння комнезамів.

Наша влада є владою робітниче-селянською. Це значить, що робітники та селянство відібравши владу від капіталістів, дідичів та куркулів, утворили свою владу й керують державою, проводячи диктатуру пролетаріяту й ідучи шляхом будування соціялістичного суспільства, тоб-то такого, коли не буде експлуататорів і експлуатуємих і коли всі будуть рівні.

Яка ж в цьому велетенському русі роля та значіння незаможнього селянства?

Це питання повинно собі добре з'ясувати і робітництво і селянство.

Пролетаріят почав себе організовувати й готуватися до перемоги над цараторм та капіталом з давніхдавен Комуністична партія, яка є поводирем пролетарського руху, в минулому році святкувала 25-ті

роковини свого існування, тоб-то вже минуло 25 років з того часу, як пролетаріят розпочав організуватися. Але цей термін не є остаточний. Боротьба пролетаріяту має давнішню історію, що захоплює дуже старі часи.

Селянство теж з давніх-давен мріяло про своє позбавлення з неволі, про те, щоби скинути з себе ярмо дідичів та куркулів.

Славетний поет і борець за народню волю, Тарас Григорович Шевченко, ще в половині минулого сторіччя стояв на чолі тієї боротьби. А ще раніше, в XVII і XVIII сторіччі Стенька Разін та Омельян Пугачов, запоріжці на Україні та инші намагалися визволити селянство та козацтво з-під ярма катів.

Але ці мрії, ця боротьба не була організованою. Селянство прокидалося лише инколи, відгукуючись на рух робітництва і зразу-ж, як тільки перемога переходила на бік жандарів та катів—селянство відмовлялося від дальнішої боротьби й знову піддавалося ворогам народу. Так було в 50—60-их р. р. минулого сторіччя, під час „славетнього“ звільнення селянства від кріпацтва, так було в 1903 — 1905 роках, коли дідичі та царські жандарі, розправившися з пролетаріятом, почали розправляться й з селянством, знущались над селянами-повстанцями, ставили їх навколішки і, знову сівши на їх шиї, сиділи аж до Жовтневої революції.

Але не так сталося після Жовтневої революції.

Захопивши владу, пролетаріят зразу ж кинув гасло незаможному селянству організуватися і повстати для зміцнення тієї влади, за закріплення здобутків революції.

Це гасло пролунало по всій території бувшої Російської Імперії Перш за все на це гасло відгукнулося селянство Росії, де пролетарська влада існує без перериви з 1917 року. Там же утворилися комітети селянської бідноти. Тепер в Росії тих комітетів вже немає, бо в них немає і потреби. В Росії тепер класова боротьба переведена не лише в місті, але й на селі, і незаможне селянство тепер фактично має владу в своїх руках, російські куркулі по селах опинилися тепер в такому стані, як наша міська буржу-

азія, тоб-то вони цілком відповідають прислів'ю: „скачи враже, як пан каже".

Не те у нас на Україні. Темряву та пригнобленність українського незаможника з початку революції, з 1917 р. використали українські угодовці, петлюровці, зрадники й продавці свого народу та народної справи. Під ріжними гаслами вони відривали селянство від пролетарського руху, пролетарської боротьби, і тому громадянська війна була на Україні дуже гострою і довгою.

Німці, приведені на Україну Центральною Радою, денікінці, що захопили Україну, дякуючи зраді панів і куркулів, польська шляхта, що грабувала Україну руками Петлюри — все це заважало справі організації селянства, коштувало йому багато крови і затягувало громадянську війну.

Тому попередні комітети української селянської бідноти й теперішні комітети незаможніх селян мали і мають перед собою дуже складні завдання і роля їх в революції не така, як роля російських комітетів.

Російські комітети не знали велетенської боротьби з бандитами, з Петлюрою, Махном та иншими „батьками". Російські комітети не мали проти себе так організованих куркулів, як це було на Україні.

В чому ж полягала й полягає роля комнезамів?

Українське незаможне селянство йшло і йде поруч, рука в руку з українським пролетаріятом.

Ведучи боротьбу в місті, на військовому та економичному фронтах, робітництво певно, що його брати, незаможне селянство, веде так само боротьбу на селі. Віддаючи своїх кращих синів в Червону армію, робітництво знає, що плечем в плече з ними йдуть в армію сини незаможніх селян. Відбудовуючи морську флоту, робітники миколаєвських доків (заводи, де будуються кораблі) знають, що незаможнє селянство відбувало свій миноносець „Незаможник", який є красою й гордістю Червоної флоти; будуючи літаки — робітництво знає, що в цій справі є й доля і допомога селянства. І воно дійсно так, що пролетаріят на Україні є братом незаможнику і що влада наша робітниче-селянська.

Разом з цим, поруч з величезною військовою роботою, незаможнє селянство виконує ще й свою ролю на економічному і культурно-освітньому фронті. Розкулачивши куркулів, захопишви владу на селі у свої руки, знищивши бандитизм, селянство тепер будує на селі нове життя. Воно провадить кращі форми землекористування та хліборобства, воно організує колективи й кооперацію, воно будує читальні, сельбудинки, воно прагне до культури та освіти — воно прагне до кращого життя.

Комітети незаможнього селянства є тепер міцною опорою влади на селі і коло тих комітетів раз-по-раз скупчується, організовується селянська біднота.

Ніде тепер немає села, де не було б комітета незаможніх селян, а де далі тих комітетів більшує, вони зміцнюються. На останньому III з'їзді незаможних селян в травні минулого року, це яскраво відбилося; там було видно, яку величезну ролю грає незаможне селянство в нашій революції.

Але справу незаможного селянства не можна лічити покінченою. Доки існує озброєне оточення Радянського союзу, доки на Заході ще гримлять зброєю капіталісти та їх прихвостні—соціял-угодовці, доки инші народи не дожили ще до свого Жовтня, доти незаможнє селянство повинно своїм прикладом, своєю організацією, своєю міццю показувати незаможному селянству всього світу, як слід боротися з своїми дідичами та куркулями, як слід добувати волю. І в цьому напрямку, в напрямку організації західного селянства наше назаможне селянство вже зробило багато. В минулому році відбувся перший Всесвітній з'їзд незаможнього селянства, де було покладено початок Червоного Селянського Інтернаціоналу. Нижче друкується стаття про цей Інтернаціонал і з цієї статті видно, що й селянство Заходу вже прокидається, і що приклад нашого незаможнього селянства зробив свій вплив і що наше селянство тепер вже не є самотнє, а має піддержку з боку селянства Заходу і, в першу чергу, з боку рідних братів-селян Галичини й Польщі, які ще поки знаходяться під п'ятою капіталістів.

Міжнародня Селянська Спілка.

Пролетаріят давно вже зрозумів, що перемогти своїх ворогів — світову буржуазію, світовий капітал, можна лише в об'єднанні своїх сил. Тому ще в середині минулого сторіччя була утворена міжнародня спілка працюючих — Інтернаціонал. Як відомо цей Інтернаціонал, що лічиться першим, утворений Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом, мав на меті боротьбу за утворення комуністичного суспільства, але вже Другий Інтернаціонал, що прийшов Першому на зміну, відмовився від того гасла, яке було проголошено Марксом та Енгельсом і пішов шляхом угоди з буржуазією, через що ті робітничі партії, які входять в той і Другий Інтернаціонал і звуться соціял-угодовцями.

Тепер утворено III Інтернаціонал — Комуністичний, який не тільки стоїть на чолі пролетарського руху, але ж і здійснює його, бо він утворений і працює в умовах Радянської Республіки, в умовах диктатури пролетаріяту.

Селянство, яке так само, як і пролетаріят, було завше пригноблене капіталом, яке так само належить до класи експлоатуємих і яке у нас в Радянському Союзі, разом з пролетаріятом, здійснює диктатуру пролетаріяту і захищає здобутки Жовтневої революції — такого об'єднання свого досі не мало. У нас це селянство йде в своїй боротьбі за здійснення комуністичного життя поруч з робітниками, але на Заході це селянство розпорошене, не має проводиря і тому його боротьба досі не дала жодних наслідків. Так, напр., в Болгарії селянство було захопило владу в свої руки, але дякуючи тому, що воно не було об'єднане між собою і не було об'єднане з пролетаріятом, наступ фашизму і болгарської реакції розбив селянський рух і селянський уряд тепер там знищений.

Так було до жовтня 1923 року. Цей місяць тепер повинен рахуватися славетньою добою в житті селянства, бо в цей місяць був утворений всесвітній Селянський Інтернаціонал. Сталось це так. На всесоюзну

виставку в Москву в жовтні 1923 р. з'їхалось багато селян-делегатів з ріжних країн. Тут були представники селянських мас всіх республік і автономних країн Радянського Союзу, тут були і селяни з инших держав і країн, як-то Галичини, Німеччини, Франції і ин.

З'їхавшись до Москви й оглядаючи виставку чужоземні селяни при зустрічах і розмовах між собою пильно прислухались і придивлялись як будується наша пролетарська держава, як живе радянське село, як вибираються та з кого складаються Ради. Особливо цікавились вони нашими с.-г. комунами та радянськими господарствами. Ознайомившись з усім, що їх цікавило, закордонні селяни в розмовах з нами почали висловлювати ту думку, що треба було-б організувати міжнародню селянську нараду представників селянства всіх Радянських Республік і чужоземних країн, бо з'їхалося їх на виставку чимало: всіх разом біля 40 національностей.

На цьому конгресі малось поставити питання про утворення всесвітньої незаможницько-селянської спілки - інтернаціоналу та утворити як найміцнійший звязок селян з робітниками, щоб єдиним робітниче-селянським фронтом боротися з світовою буржуазією, поміщиками та капіталістами, які вже давно мають свої ріжні спілки по всьому світу.

Далі від розмов почали переходити до діла. Було вибрано бюро, що перевірило мандати і виявило, що з надісланих ріжними селянськими організаціями представників — право голосу мали по-над 120 осіб. Серед них було по кілька представників від Німеччини, Франції, Польщі, Угорщини, Швейцарії, Америки, Японії, Аргентини, Индо-Китаю, Финляндії, Литви, Болгарії та ин.

Представників з союзних Радянських Республік було: українців—12, росіян—22, від Закавказчини, Туркестану й инших країн — 13, білорусів — 2 і від Далеко-Східньої Республіки — 2.

Коли все було підготовлено, організаційна комісія 9 жовтня намітила план роботи та порядок денний, а 10 жовтня розпочалась уже й сама конференція. Аж до самісінького ранку цілі юрби охочих попасти на відкриття купчились біля Троїцької брами Кремля,

через яку по своїх мандатах проходили делегати. Конференція мала вилбуватися в найкращому кремлевому палаці — де вже раніш засідав Комінтерн.

О 2 годині дня в урочистому оточенні розпочалася селянська світова конференція. Відкрив її член аграрної комісії при Комінтерні т. Домбаль, який у своїй промові підкреслив велику вагу та своєчасність об'єднання селянства в світову спілку, яку робітники вже давно заснували (Комінтерн), щоб протиставити її буржуазії та фашизмові, які поширюються на всенький світ.

Наша мета — казав т. Домбаль — це тісний звязок з робітниками всього світу. „Хай ця конференція буде смертельна поразка світовій буржуазії", — закінчив він свою промову. Грім музики та співи Інтернаціоналу ріжними мовами справили справді величезне враження.

На конференції з привітанням виступали—Староста Союзу Радянських Республік т. Калінін, представники Франції, Польщі, Німеччини, Болгарії, та инших країн. Далі на конференції було заслухано доповідь про боротьбу проти війни, про становище селянства за кордоном, про наслідки Жовтневої революції, про стан українського селянства, про стан селянства в Польщі і в инших країнах, про сільсько-господарську кооперацію, про звязок селянства з робітництвом і т. инш.

В наслідок цієї конференції був заснований всесвітній Селянський Інтернаціонал, при чому конференція обрала раду всесвітнього Інтераціоналу в такому складі:

Від РСФСР—Смірнов, від України - Одинець, від Польщі — Домбаль, від Монголії — Аваров, від Болгарії — Ілієв, від Франції — Вазей, від Американських Сполучених Штатів — Грині Пелькер, від Фінляндії—Рантa, від Естонії — Фолмс, від Японії — Хаясо, від Індо-Китаю—Ай-Квак, від Бразилії — Шурано, від Німеччини — Кіблер, від Мексики — Альманза, від Литви — Петрейтис, від Чехо-Словаччини - Ридло і від Республік СРСР — один товариш.

Далі з складу цих товаришів обірається президія Ради Селянської Спілки — Смірнов, Домбаль, Борга,

Вазей, Ридло, Горов, Херс, Грин, Голован, Хаясо і Ай-Квак.

По всіх доповідях, конференція ухвалила таку резолюцію.

1. Боротися всіма засобами проти світової буржуазії та проти війни, непотрібної для трудящих. Для цього треба підтримувати Червону армію, що з неї єдина запорука миру на всім світі.

2. Щоб легше було боротися з всесвітнім панством, як має міцну організацію, селянство всіх країн повинно негайно заснувати всесвітню Селянську Спілку і, в тісній згоді з робітниками, міцно стати проти світового капіталу.

3. Відібрати у поміщиків і капіталістів усі землі й передати їх робітниче-селянському урядові для розподілу між тими, хто її обробляє своїми руками, як це вже зроблено в Союзі Радянських Республік, щоб на землі ніхто нікого не міг визискувати.

4. За-для того, щоб селянській бідноті легше було боротися з злиднями, селяни повинні всі йти до кооперації, зробити її дійсно селянською і взяти керування нею в свої руки, вигнати з кооперації куркулів, фермерів і попів, увійти в найтіснійший звязок з робітничою кооперацією і напружити всі сили, щоб об'єднати с.-г. кооперацію в одну велику всесвітню організацію.

„Єднайтеся" — це повинно бути головним гаслом для робітників і селян усього світу.

Ухвалено видати відозву до селянства всього світу з закликом швидче єднатися в Селянську Спілку, щоб запобігти кривавій війні, до якої знову лагодиться світова буржуазія.

Таким чином, селянство тепер не є вже самотне, а має звязок між собою і через свій Інтернаціонал має звязок також з робітничим класом, себ-то з Інтернаціоналом Червоних Профспілок.

Ці Інтернаціонали вдвох за допомогою і під керовництвом III Червоного Комуністичного Інтернаціоналу, повинні здійснити мрії всіх працюючих, всіх пригноблених, повинні довести людність до комуністичного суспільства.

Міжнародні й Українські Громадські Організації.

Міжнародне Товариство Допомоги борцям революції

Уряди капіталістичних держав усього світу в боротьбі з невпинним зростом класової свідомости широких робітничих мас, що їх вони гнітять, намагаються закинути в тюрми все живе, здатне мислити, боротись та кликати до боротьби проти вікової експлоатації.

Безупинний терор проти революціонерів, що його практикують катівні Польщі й Румунії та фашисти в Італії й инших країнах не спинять, звичайно, міжнародній революційний рух.

На зміну одним борцям революції приходять нові.

Для допомоги борцям революції революційні організації всіх країн утворили організацію під назвою МТДР, що значить: Міжнароднє Товариство Допомоги борцям революції.

З 1 вересня 1924 року на Україні розпочав свою роботу Всеукраїнський Центральний Комітет МТДР в складі 9 членів.

Тепер число членів МТДР вже досягає 4000000 осіб, що їх місячний членський внесок становить щось коло 260.000 карб.

Крім цього, МТДР иноді одержує в своє розпорядження значні суми від вистав, концертів, продажу значків МТДР'у.

Робота в ознайомленні трудящих мас України з тяжким станом пролетаріяту та його кращих представників у західньо-європейських країнах, що її широко розгортає Центральний Комітет МТДР'у, з одного боку, й приїзд до УСРР політемігрантів — з

другого, викликають швидкий і значний зріст осередків МТДР, організованих по всіх підприємствах та установах Республіки.

До цього часу МТДР організував:

У Полтаві сільсько-господарську колонію імени тов. Благоєва, де працює коло 70 політемігрантів.

В Одесі 1 - 2 кіно та агітпункт, що при ньому є заїздний двір також для політемігрантів і

У Харкові — спільне помешкання на 30 — 40 осіб.

Членом МТДР може бути, згідно з статутом, кожен трудящий, не позбавлений активного та пасивного виборчого права, що досяг 16 років, співчуває боротьбі за Радвладу та ідеали комунізму, а також, що бере участь у роботі організації.

Члени організації повинні активно підтримувати всі заходи МТДР, пропагандувати його ідеї, притягати до лав організації нових членів і точно виконувати вимоги статуту.

Членів МТДР виключається з організації:

а) коли вони порушили статут,

б) не внесли на протязі 3 місяців членських внесків і

в) підпали засудженню суду за карні й політичні злочини.

Виключення стверджує загальне зібрання або конференція організації.

Розмір членського внеску: для червоноармійців 5 коп. у місяць, для робітників і службовців у відсотках, що до заробітньої платні, залежно від її розміру.

Кожному, хто увійшов у члени МТДР'у видається членську книжку й нагрудного метальового значка з малюнком грат тюрми, що її розбивають міцними ударами робітник та селянин.

Центральний Комітет МТДР працює при ЦККП(б)У.

Тимчасовий голова його т. Гальперин.

Секретар Комітету т. Урін.

Жертінтервен.

„Робітничий" уряд Англії під час переговорів про уложення торговельного договору та про надання гарантованої позики Союзові Соціялістичних Радянських Республік висунув умову — задовольнити претензії англійської буржуазії, що потерпіла від націоналізації її майна великою Російською Революцією.

Всі, що потерпіли „на цій справі", великі и малі капіталісти швидко умовилися проміж себе й подали нашій делегації довгий рахунок.

Але перш ніж зобов'язатися платити за цим рахунком, Радянський уряд поставив умову — одночасно розглянути радянський рахунок. Цей рахунок буде складено на підставі претензій трудящих Радянських Республік до англійської буржуазії.

Десятки тисяч робітників та селян потерпіли від білогвардійщини, що її всіма засобами підтримували закордонні інтервенти — французькі та англійські війська.

Виявлення осіб, що в тій, чи иншій мірі потерпіли від інтервенції, при величезних розмірах території, що була плацдармом громадянської війни, розкиданості населення, особливо сільського, й малописьменності його, являє собою дуже складне завдання, незрівняно складніше, ніж виявлення „робітничим" урядом Англії претензій англійських капіталістів.

У в цьому випадкові, як завжди, Радянському урядові стала до помочи пролетарська суспільність.

За ініціятивою активних представників її 5 лютого 1924 року в Москві було утворено Всесоюзне Правління Комітету Допомоги жертвам інтервенції. А через 2 місяці — 3 квітня було утворено й у Харкові Центральне Правління Всеукраїнського Комітету Допомоги жертвам інтервенції „Жертінтервен".

Від інтервенції закордонних держав та білогвардійщини більше, ніж останні республіки Союзу, потерпіла, як відомо, Українська Республіка. У Всеукраїнському Комітетові довелося негайно взятися за

тяжку організаційну роботу. За короткий строк було з'організовано губерніяльні комітети допомоги жертвам інтервенції. Почалося розсилання відозв, плакатів, улаштовування доповідей на підприємствах.

По містах, де газети читають майже всі трудящі, де робітнича класа зосереджена в своїх районах та підприємствах, за допомогою профспілок, робота комітетів Жертінтервену значно полекшувалася. І тут потерпілі надіслали багато заяв до комітетів. На село ж діяльність Жертінтервену поширилася значно пізніше й була тут спочатку дуже повільною. Комітетові довелося розіслати по селах спеціяльних інструкторів із відповідною літературою.

Наслідки швидко виявилися.

За даними на 1 жовтня 1924 р. до Всеукраїнського Комітету надійшло 47172 заяв.

Заяви ці, що до кількости, так розподіляються по окремих губерніях:

Донеччина	16718
Київщина	16862
Катеринославщина	2044
Поділля	1334
Полтавщина	1333
Одещина	3849
Волинь	3232
Харківщина	1336
Чернигівщина	135

І окремо надійшло від Укрбюро ЦК залізничників 326 заяв.

Таким чином, найбільше заяв надійшло з Київщини й Донеччини — найменше з Чернигівщини.

Темп надсилання заяв за останній час значно зріс і за даними на 24 жовтня ц. р. загальне число заяв, одержаних Всеукраїнським Комітетом, становить значну цифру — 72000, давши приріст за 24 лише дні в 24500 заяв.

Статистично розроблено поки що 30000 заяв.

Грошових претензій є на суму 104 мільйони карбованців.

Особистих шкод: вбивств — 8208, випадків биття та арештів—9270, зґвалтувань — 226.

Ці наслідки підрахунку будуть тим стрічним позовом, що його уряд СРСР від імени українських робітників та селян пред'явить англійській буржуазії за понесені через її інтервенцію збитки.

Майже 1/3 всіх заяв становлять претензії, що на юридичній мові звуться „моральними збитками".

Як що перекласти на звичайну мову, то це значить: від тих, що потерпіли од биття, знущань, згвалтувань, родин забитих та инш.

І ці моральні збитки треба перевести також на гроші, бо англійські капіталісти, як і капіталісти всього світу, знають тільки мову грошей, а не моралі.

А оцінити вартість крови й усе, що пережили жертви інтервенції, перевести на гроші не так легко, бо пролетарська суспільність торгувати „моральними збитками" не може.

Але — „з вовками жити — по вовчі й вити".

Прагнучи притягти як найбільше трудящих до роботи у виявленні осіб, що потерпіли від інтервенції й збитків, понесених ними Всеукраїнський Комітет Жертінтервену приймає в члени т-ва всіх громадян, що не були під судом.

Розмір членського внеску — вступний 1 карб., щомісячний 10 коп.

На члена т-ва покладається один обов'язок — допомагати роботі т-ва.

На чолі Всеукраїнського Комітету стоїть Правління з 21 особи: т. т. проф. Алов—голова, Г. С. Дахнович — секретар і члени Правління: т. т. А. Л Маліцький, Мазуренко, Шраг, Сударський, Чечель, Загер, Езерський, Соломіна, проф. Гродзінський, Борисов, Кондрашенко. Блакитний, Новаковський, Одинець, Іванов, Терентьев, Тиль, Головіна й Нікітін.

Збірання всіх заяв гадають закінчити до 1 січня 1925 року.

Товариство ж продовжуватиме роботу в напрямкові можливої матеріяльної допомоги жертвам інтервенції й надалі.

„Геть з руками від Китаю!“.

В даний час у Китаї, як відомо, точиться запекла громадянська війна, що спалахнула в серпні — вересні 1924 року.

Боротьба виникла між реакційним центральним Пекинським — за назвою столиці — Пекин) урядом китайського феодалізму (поміщицького ладу) з одного боку, і революційним південним урядом Сун-Ят-Сена та манчжурським урядом промислової буржуазії в особі її голови — Чан-Цзо-Ліна — з другого.

Почалася ця війна за найенергійнішою допомогою міжнародніх хижаків імперіялізму,— так гарно знайомих Союзові Соціялістичних Радянських Республік,— Англії, Америки та Японії.

Ріст молодої китайської промисловости в найближчому майбутньому повинен неминуче викликати визволення Китаю від „добр“ чужоземної промисловости.

А це означало б скорочення для зазначених держав обсягу споживання китайським ринком їхньої продукції.

Для міжнародніх імперіялістів, що ввесь час провадять запеклу боротьбу за розширення ринків збуту, цього одного вже було б досить, щоб ужити улюблених ними заходів до „культурного“ завоювання Китаю, або в перекладі з цієї „дипломатичної“ мови на загальноприступну — до грабування Китаю. Але тут виявилися ще й инші фактори — не менш, як що не більш, важливі.

Один із них — це зближення СРСР з Китаєм, що вийшов із вікової покори міжнароднім хижакам і підписав договор та угоду, що на її підставі СРСР одержав назад Східньо-Китайську залізницю. Вартість цієї залізниці сягає величезної суми — півтора мільярди карбованців.

Другий фактор — це китайська народньо-революційна партія „Гоміндан“, що її керовник Сун-Ят-Сен, голова південно-китайського уряду, довгі роки бореться за незалежність Китаю та розкріпачення його трудящих мас.

В результаті всього цього Англія та Америка присилували центральний китайський уряд оголосити війну як південному урядові Сун-Ят Сена, так і манчжурському урядові Чан-Цзо-Ліна.

Останнього підтримує безпосередньо зацікавлений у Манчжурії сусідний молодий імперіялістичний хижак — Японія, що її інтереси в Китаї порушує політика англійського та американського імперіялізму.

Ріст революційної свідомости трудящих мас Китаю примусив їх уряди піти на уложення договору з СРСР.

Міжнародня політика останнього, не маючи загойовницьких цілей, дала ясно зрозуміти й урядові Китаю, що з усіх великих держав тільки Союз Радянських Соціялістичних Республік простягає Китаєві руку без каменя за пазухою. Побоювання росту впливу СРСР на Китай та могутнього сприяння його велетенської революції класовому розбудженню 400-мильйонового китайського народу прискорило події в Китаї, що їх викликала англо-американська буржуазія.

Ніби для захисту чужоземців, що живуть у Китаї, „робітничий" уряд Англії відрядив кілька суден у китайські води.

Братерська солідарність пролетаріяту наших Радянських Республік із пролетаріятом усього світу підказала йому необхідність негайного утворення товариства „Геть з руками від Китаю".

Міжнародня організація революційного пролетаріяту — Комуністичний Інтернаціонал перший виклинув заклик до утворення цього товариства.

Пролетаріят Англії та Німеччини також утворив у себе такі товариства, але там вони поки що не такі численні, як у нашому Союзі.

На перший заклик ВЦРПС (Всеросійської Центральної Ради Професійних Спілок) у Москві організувалося Центральне Правління товариства.

Трудящі червоної столиці негайно стали вступати в члени товариства по одинці і цілими підприємствами.

За даними на 20 жовтня кількість членів товариства перевищує півтора мільйони душ.

На Україні організацію товариства „Геть з руками від Китаю" взяла на себе ВРПС (Всеукраїнська Рада

Професійних Спілок), що поки що провадить лише підготовчу організаційну роботу.

Пролетаріят УСРР, не дожидаючи плакатів, відозв та доповідей, одержавши лише сповіщення про спроби міжнародніх інтервентів втручатися в справи Китаю, масами став вступати в члени товариства.

Борючись за свою незалежність, пролетаріят Китаю знає, що він не самітний у своїй боротьбі. Що ту моральну підтримку. яку тільки й можна виявити, дасть переможний пролетаріят Союзу Радянських Соціялістичних Республік.

ТАПУК.

„Культурний“ Захід, що велетенськими кроками поступає в справі розвитку авіяції, значно обігнав СРСР у використанні її досягнень.

Тисячі самольотів служать у буржуазних державах Європи й Америки як військовим цілям, в першу чергу, безумовно,— так і мирним.

Десятки повітряних ліній звязують не тільки окремі міста між собою, а й цілі держави.

Швидкість самольотів — до 400 верст за годину — зводить кордони майже на-нівець.

Незвичайно швидке збільшування своєї повітряної флоти Францією, Англією, а за ними й дрібними державами: Польщею, Румунією, Південно-Славією, Фінляндією, повинно було притягти увагу трудящих Союзу Радянських Соціялістичних Республік.

Розвиток авіяції зустрів гаряче співчуття в трудящих мас Союзу, що виявилося в підтримці будівництва червоної повітряної флоти.

Спочатку 1923 р. в Москві було засновано Товариство Друзів Повітряної Флоти — „ТДВФ“, а в березні того самого року в Харкові організовано Товариство Авіяції та Повітроплавання України й Криму — „ТАПУК“.

Тоді ж було утворено й Раду ТАПУК'а, в складі 75 осіб та Правління в складі 7 осіб.

В перший же рік свого існування ТАПУК провів велику роботу у втягненні трудящих .в члени ТАПУК'а; наслідком її було те, що на 1 січня 1924 р. ТАПУК налічував 152116 членів, а за січень — березень 1924 р. записалося членами ще 45186 осіб.

Таким чином, через рік роботи ТАПУК мав 195066 членів. За неповними ж відомостями на 1 жовтня 1924 р. ТАПУК об'єднував уже 226523 члени.

Крім того, є 8641 члени, що колективно вступили в ТАПУК. Сільського населення втягнено до лав ТАПУК'а 10 — 12% зазначеного числа, тоб-то коло 23000 осіб.

По губерніях України склад членів ТАПУК'а розподіляється так:

Одещина	64117
Харківщина . . .	25425
Чернигівщина . . .	8753
Полтавщина	9895
Донеччина	36351
Волинь	5560
Поділля	12553
Київщина	24318
Катеринославщина	33760
Крим	5791

За останніми ж даними, ТАПУК об'єднує до 300000 членів.

ТАПУК є головний пайщик акційного товариства „Укрповітрошлях", що має в своєму розпорядженні шість пасажирських самольотів (кожен на шість місць) „Дорньє Комета".

На кошти ТАПУК'а збудовано в Харкові величезний ангар ім. тов. Фрунзе.

Найбільше ж зібраних коштів ТАПУК витратив на формування ескадриллі імени Ілліча в 10 самольотів.

ТАПУК розпочинає вже формування другого відділу самольотів для тієї самої ескадриллі.

Крім того, ТАПУК придбав 2 пасажирські самольоти типу „Дорнье Комета", три агітсамольоти та 2 сферичних аеростати.

Необхідно зазначити, що всі самольоти ТАПУК'а ескадриллі ім. Ілліча будується на авіо-заводі СРСР в Москві.

Прагнучи до повного здійснення своїх завдань ТАПУК зорганізував низку гуртків для вивчення повітряної флоти в усіх її виглядах; провадить шефство над авіо-частинами і працює в царині відбудування авіопромисловости (завод Анатра).

Крім того, ТАПУК'а збудував 11 планерів, що їх три проекти він премірював на попередньому конкурсі.

Зараз він будує ще п'ять планерів.

ТАПУК провадить велику культурно-пропагандистську роботу, видаючи й поширюючи в десятках та сотнях тисяч примірників ріжні відозви, плакати, листівки, журнал „Повітряна Флота", а також цілу низку книжок популярно-наукового характеру.

Використання авіяції в царині сільського господарства, в справі боротьби з шкідниками, а також поширення на селі літератури ТАПУК'а й збільшення числа його агітаторів — значно підвищать кількість членів ТАПУК'а за кошт села.

Всі, хто вступав в члени ТАПУК'а, повинні знати, що вони мають право:

1. Один раз безплатно політати на самольотові.

Порядок здійснення цього права встановлюють керуючі органи ТАПУК'а залежно від матеріяльних можливостей т-ва.

2 На знижку від 10 — 25% при платних польотах на самольотові ТАПУК'а та

3. На пільговий вхід до аеродрому в дні польотів.

Всі трудящі мусять також пам'ятати, що ТАПУК повинен в найближчий час мати в своїх лавах 1000000 осіб.

Розмір членського внеску: для тих, що вступають, індивідуально — вступний, одноразово, 1 карб. та річний 1 карб. а для членів КНС по 50 коп.

Для колективів, ЛКСМ, юних ленінців та червоноармійців по 10 коп.

Для колективів, робітників та членів профспілок по 20 коп.

Доброхем.

Значні успіхи в царині хемії, досягнені за кордоном, зокрема у Франції, Англії, Америці та Німеччині, — уряди цих країн використовують у першу чергу для вдосконалення тих витончених способів масового вбивства, що їх вони зможуть ужити в прийдешніх імперіялістичних війнах.

Поруч із цим там, звичайно, розвиток хемичної промисловости використовується й для мирного будівництва, але в значно меншій мірі.

Союз Радянських Соціялістичних Республік не міг не звернути уваги на ці озброєння світової буржуазії і, невважаючи на своє миролюбство, змушений був ужити низки заходів до захисту робітниче-селянської держави. Була б непоправна помилка, як би ми ігнорували ту бойню, що її підготовляє буржуазія, і залишалися байдужними до військових приготувань світового капіталу. Ми змушені використати плоди науки з метою охоронити й захистити нашу соціялістичну державу.

Розвиток хемичної промисловости Союзу для використання в військових цілях і в інтересах мирного будівництва, притяг увагу пролетарської суспільности.

В результаті в Москві виник „Доброхем", а за Москвою й на Україні.

13 червня 1924 року відбулося установче зібрання Всеукраїнського Товариства Друзів Хемічної Оборони й Промисловости — „Укрдоброхему". Фундаторами його були ВУЦВК, Раднарком УСРР, РВР УВО, УРНГ, Укрдержплан, НКОсвіти, УпНКШляхів, НКЗдоров'я, НКЗем, НКФ, УпНКЗовнішторгу, ДПУ, Вукопспілка, Укрбюро ВЦРПС, профспілки залізничників, хемиків, гірняків, шкіряників та всеробітземлісу, банки: Промбанк та Українбанк, Хемвугіль, Коксобензол, Донвугіль, Укрсилікаттрест, Шкло порцеляна-фаянс-трест, Укрсільтрест, Електротрест, ПМТ, Південсталь, Сільський Господар, ЦК ЛКСМУ, ЦБ ком. студенства, УкрВНТ, ХТІ, ІНО, Мединститут, Український інститут прикладної хемії, Метеорологічний Інститут

та редакції газет: „Коммунист“, „Вісти ВУЦВК“ і „Пролетарий“.

Мета товариства — допомагати хемічній обороні країни, шляхом розвитку хемічної промисловости УСРР та широкому вжиткові хемії в сільському й лісовому господарстві.

Свою допомогу хемічній обороні країні товариство здійсне, зокрема, такими засобами:

1) Допомагає лабораторним роботам у вивченні та відшукуванні засобів та способів провадження хемічної війни, а також і засобів протидіяння отрутним творивам, 2) сприяє хемічній освіті населення України.

Організація Укрдоброхему нараховує тепер вже по-над 100 тисяч членів. По всіх підприємствах та установах Республіки організуються осередки Доброхему.

Членами товариства можуть бути як окремі громадяни, що досягли повноліття й не обмежені судом у правах, так і цілі організації, уряд ві установи, господарські органи, професійні спілки, фабрики, заводи, студенські об'єднання, окремі села та ріжні товариства. В число членів можуть входити й неповнолітні — члени ЛКСМУ та учні профшкіл, але віком не молодші від 14 літ. Кожен дійсний член товариства Укрдоброхему має право:

а) ухвального голосу на засіданнях своєї організації, вибирати й бути обраним на всі посади в управлінні організаціями товариства;

б) носити нагрудний членський значок Укрдоброхему;

в) користуватися на пільгових умовах бібліотеками, музеями, виставками, лекціями, що їх улаштовують організації Доброхему й набувати на пільгових умовах усіх виробів Доброхему;

г) на пільги, вступаючи на хемічні курси та школи, що їх організовує Доброхем;

д) на публічні виступи від імени Укрдоброхему за відповідними мандатами місцевих організацій та

е) робити обкурювання газами в спеціяльній камері.

Розмір членського внеску: під час вступу в члени товариства вноситься одноразово (вступний внесок) 20 коп. і щорічно — один карбованець.

Розмір членського внеску для червоноармійців при індивідуальному вступі в члени Укрдоброхему встановлено в 10 коп. на рік. Од виплати вступного внеску червоноармійців звільняється.

Укрдоброхемом керує вибрана Рада товариства з 60 осіб, а саме: т. т. Чубаря, Затонського, Єгорова, Тимофеєва, Шумського, Маслова, Клименка, Порайка, Богданова, Марченка, Перекатова, Гурвича, Рухімовича, Стрелкова, Орлова, Буценка, Владимирського, Олександрова, Лонгви, Тризни, Яворського, Красуського, Писаржевського, Трефільєва, Суховія, Полоза, Зотіна, Олександрова, Главацького, Гуревича, Дудника, Пирогова, Геде, Гамбурга, Кабанова, Лідера, Бондаренка, Блакитного, Любченка (Панаса), Ветошкіна, Кудрявцева, Будаєва, Розенталя, Мусульбаса, Вольфа, Бурштина, Савицького, Баранова, Кудрі, Солодуба, Мазуренка, Терентьєва, Кожухова та Ківгілла.

Для керування біжучою роботою Рада виділила Президію Товариства.

Голова Ради є т. Чубар. Заступники голови — т. Затонський (УВО) та т. Єгоров (УВО).

Члени Президії: т. т. Богданов (УВО), Шумський (ІНО), Маслов (ВРНГ), Порайко (Укрсільбанк), Клименко (НКСЗ), Тимофеєв (ІНО), Марченко (ЦК ЛКСМУ), Перекатов (Укрбюро ЦК хеміків), Гурвич (Хемвугіль), Рухімович (Донвугіль), Орлов (ХТІ) та Стрелков (ХТІ). Останній є відповідальний секретар Ради.

За короткий час свого існування Укрдоброхем проробив дуже значну організаційну роботу, проте її результати повніше виявляться лише на весні 1925 року, коли в кампанію охоплення села буде втягнено КНС (комітети незаможних селян, ЛКСМУ, активних агрономів, лікарів та сільське вчительство).

Вважаємо за необхідне наприкінець зазначити, що з популярно-наукової літератури Укрдоброхем вже випустив де-кілька брошур, в том числі: брошуру проф. Єгорова „Химия на службе земледелия", проф. Орлова „Химическая промышленность на страже СССР", відбиток промови т. Троцького на всесоюзному установчому зібранні Доброхему; проф. Тимофеєв „Химия в обыденной жизни человека" і

проф. Орлова „Химия в деле возрождения нашей промышленности".

Крім цього, в найближчому часі буде випущено брошури проф. Янати „Химия в сельском хозяйстве" і лектора ХТІ т. Дедусенка „Роль химии в народном хозяйстве и обороне".

Центральна Комісія Допомоги Дітям.

(ЦКДопдіт).

З 1914 й аж до 1922 року не припинялося лихоліття на Україні: війна, імперіялістична та громадянська, антантівська блокада, пошесні занедужання, господарська руїна і, нарешті, жахливий голодний 1921/22 рік. І поруч з тягарем страждань та загибеллю дорослого населення, безмежно зростала кількість бідних та безпритульних дітей. Допомога в нормальних рямцях роботи Наркомосу та Наркомздоров'я що провадили її за положенням, було недостатньою. Утворена для погодження й контролю цих двох відомств Центральна Рада Захисту Дітей (Радздаіт), методом своєї роботи не могла бути об'єднуючим органом у масовій боротьбі з голодом та безпритульністю дітей. Голод не давав часу для постановки допомоги дітям у нових організаційних формах, і ввесь 1921-22 р. що до бідних та безпритульних дітей пройшов під гаслом рятування дітей від голодної смерти при керовництві ЦКдопголу. Організована останнім масова кампанія громадського харчування, звернула особливу увагу на харчування бідних дітей, що їх число в охоплених голодом губерніях, перевищувало півтора мільйона. Більше 50% цих дітей користувалися громадським харчуванням. ЦКдопгол в наслідок своєї гарячкової діяльности не міг звернути потрібних сил і коштів на боротьбу з дитячою безпритульністю, та все таки в

дитячих будинках, що він одкрив, утримувалося до 40 тисяч безхатніх дітей; чимала частина їх прибула з голодного Поволжя.

Боротьба з голодом не припинялася й після реалізації врожаю 1922 року, залишився той самий фронт боротьби, але змінився метод її, зважаючи на поліпшення загального харчового стану України. Замісць ЦКдопголу — б о р о т ь б и з б е з п о с е р е д н і м г о л о д у в а н н я м н а с е л е н н я, Центральна Комісія боротьби з наслідками голоду (ЦКнаслідгол) головні сили й кошти свої кинула на справу відбудування сільського господарства — в и р о б н и ч у д о п о м о г у н а с е л е н н ю.

Поруч з масою дітей, що потрібували харчування: дуже збільшилася кількість безпритульних дітей-наслідки голоду, розпад сім'ї, загибель рідних та зро. стання безробіття, дали нові кадри безпритульних Допомога дітям потрібувала особливих форм, засобів та методів роботи, що мимоволі звязували ЦКнаслідголу в його діяльності, що до відбудовання господарства. В наслідок цього, ВУЦВК організував Ц е н т р а л ь н у К о м і с і ю б о р о т ь б и з д и т я ч о ю б е з п р и т у л ь н і с т ю (ЦКдопдіт), що ідейно й матеріяльно звязана з ЦКнаслідгол.

У число завдань ЦКдопдіт, разом з об'єднанням робот ріжних відомств у допомозі дітям' входило притягнення уваги широких мас населення до справи цієї допомоги й організація радянської суспільности на фронті боротьби з безпритульністю, а також концентрація й розподіл коштів на боротьбу.

У вересні 1923 року, після ліквідації ЦКнаслідголу, ЦКдопдіт вступає в період самостійної роботи в двох напрямках: допомога безпритульним та допомога дітям неврожайних губерній. Тісно об'єднавши під своїм керовництвом органи Наркомосу, Наркомздоров'я та Українського Червоного Хреста, що ведуть роботу допомоги дітям, ЦКдопдіт притяг до безпосередньої роботи й широкі маси трудового населення, особливо шляхом організації в установах та на підприємствах осередків Д р у з і в Д і т е й (з березня 1924 року). Завдання останніх такі: 1) участь в

організації нових осередків; 2) шефство та патронування над дитячими будинками; 3) переведення всяких заходів спрямованих до врятування дітей й поліпшення їх побуту не тільки за завданнями, а йз власній ініціятиви; 4) допомога органами охорони праці в боротьбі проти експлуатації дітей.

За даними ЦКдопдіт зараз по Україні наслічується коло 900 осередків „ДД“ з числом членів більшим от 105 тисяч робітників, службовців та членів їх родин; в тому числі по м. Харкову—140 осередків з 30 тисячами членів.

За даними, що оголошено в збірникові „Допомога Дітям“ (Х., 1924 р.) ЦКдопдіт та її органи на місцях (губдопдіти) за рік своєї роботи (з вересня 1923 р.) одержали 2062097 карбованців. Ця сума склалася: від податкових надходжень (подоходно-майнових) — 15%, одчислень та зборів по відомствах та організаціях — 31%, од клубів з лото, казино та инш. — 18%, дотація уряду — 19% та инші надходження (тижні допомоги дітям, продаж марок та инше)—17%. З цієї суми витрачено на потреби допомоги дітям 1588059 карб.; із них на утримання дитячих установ—до 80%.

За річний період діяльности ЦКдопдіт повернув рідним й одіслав до батьківщини 23,5 тис. дітей (з них у 1924 році—4,5 тис.); утримувався (за відомостями на 1/I—24 р.) дитячих будинків 1025 з 78772 дітьми, із них у вікові від 12 років—70%, а за соціяльним складом — 80% безпритульних; дитячих городків коло 25 з 15 тисячами дітей, дитячих колоній — 80, з населенням у 12 тис. дітей; сільських захистків — 420, де перебувало більше 16000 дітей під час жнив.

Таким чином, коло 110 тисяч безпритульних дітей мали не тільки притулок, харч та одяг, а й виховувалися і привчались до праці. Взявши на увагу, що до війни в ріжних притулках було всього 5000 дітей, утримуваних майже виключно буржуазною добродійністю, можна бачити, яку величезну організаційну роботу перевела Радянська влада в справі охорони сотень тисяч дітей.

Зараз ЦКдопдіт пеклується за долю підлітків (у вікові 16—18), що переросли крайній вік для дитячих

будинків. Крім розміщення таких підлітків у проф-школах, фабзавучах, підприємствах та установах, організуються для тих сільсько-господарські колонії й будинки-майстерні, де провадиться систематично навчання їх ріжним ремествам.

Але цілком зрозуміло, що тільки при допомозі всього населення Республіки, ЦКдопдіт зможе в повному обсягові продовжувати свою високої цінности добродійну роботу.

Енергія, завзятість та неухильність у намічених шляхах є, але необхідно забезпечити їй самі можливості боротьби матеріяльні кошти, підтримку та повну допомогу.

Реорганізація Бірж Праці й Посередницькі Бюра наймів.

Нова економічна політика, господарче піднесення федерації взагалі й поступовий розвиток промисловости зокрема владно вимагають введення нових форм регулювання ринку праці. Принціп обов'язковости найму робітників через Біржі Праці з властивим для останніх надсиланням на роботу по черзі й надмірного обмеження можливости добору наймачем необхідної для нього робочої сили став у суперечність так з розвитком промисловости, як особливо з питанням про підняття продукційности праці. Виникла необхідність реорганізувати Біржі Праці таким чином, щоб ступнево касувати спосіб обов'язкового найму через Біржі Праці для ріжних категорій — трудящих рівнобіжно переводячи в життя принціпи добровільного звертання з пропозицією праці, а також попиту на неї. Таким чином виникла думка про утворення Посередницьких Бюр. Підходячи до питання про зміну форм регулювання ринку праці, НКПраці СРСР виявив максимальну обережність і на початку, як спробу, дозволив Ленінградскій Біржі Праці перевести реорганізацію її в бік переходу до

активного посередництва та утворення Посередницьких Бюр наймів для де-яких фахів. Переконавшися надосвіді в доцільности наміченої реформи, НКПраці визнав за необхідне поширити її й на інші промислові райони СРСР, також і на инші професії.

Першими кроками в бік реформи було де-яке поширення реєстру професій, що їм надавалося прав ставати на роботу з послідуючою реєстрацією на Біржі Праці, і надання цього права некваліфікованим робітникам, в тім разі, коли вони стають на тимчасову роботу. Дальшим кроком було зняття з обліку Біржі Праці певних категорій безробітних і припинення реєстрації їх, викликане неявністю серед записаних на Біржі Праці, з одного боку елементів малоцінних з боку продукційности, а з другого — осіб, що на мали потреби в одержанні роботи й лише використовували Біржу Праці для одержання відповідних пільг і посвідчень.

Постанова Народнього Комісаріяту Праці СРСР 7 серпня 1924 року, пропонує переглянути як найпильніше складу безробітних, зареєстрованих Біржами Праці, зняти з обліку й надалі зовсім не реєструвати такі категорії безробітних, за винятком членів профспілок та демобілізованих із Червоної Армії:

а) тих, що зовсім не працювали у наймах, незалежно від того, в якій групі професій вони зареєстровані,

б) чорноробочих, що працювали в наймах менше трьох років,

в) радянських службовців, що працювали в наймах менше п'яти років.

Решту категорій безробітних, також членів профспілок і демобілізованих з Червоної Армії, як і тих, що скінчили фахові наукові заклади й школи фабзавуча, залишено на облікові з продовженням і надалі реєстрації їх. Переведена кампанія чистки Біржі Праці на підставі цієї постанови дала значне скорочення (місцями до 50%) осіб, що перебували на облікові Біржі Праці, звільнивши останні від малоцінних, а частково навіть шкідливих елементів. Наслідком цих попередніх заходів є постанова Наркомпраці СРСР

21 серпня 1924 року „Про організацію Посередницьких Бюр наймів при Біржах Праці", що вказує порядок їх організації, обсяг і характер праці. Згадана постанова має на меті організацію Посередницьких Бюр лише для обслуговування робітників таких категорій:

1) робітників високої кваліфикації зі спеціяльними знаннями, напр: осіб з технічною й агрономічною освітою, медичних і ветеринарних робітників, робітників освіти й мистецтва й инш.

2) робітників, що запрошуються на посади з вимогою особистою довір'я або матеріяльної відповідальности, напр.: скарбників, касирів, кладовщиків, вартових, осіб, запрохуваних для домашніх послуг, догляду за дітьми й инш.

3) осіб запрохуваних на тимчасові роботи некваліфікованого характеру, терміном до двох тижнів,

4) робітників, що можуть заступати посади, заміщення яких припускається. За послідуючою реєстрацією, перечислені в постановах НКП від 19 лютого 1923 року № 87,26 і НКП СРСР від 21 березня 1924 р. № 120 213.

Таким чином, організовані Посередницькі Бюра не охоплюють всіх видів праці й всіх фахів. Одначе, за спеціяльними постановами НКПраці СРСР або Наркомпраці Союзних Республік, можуть бути організовані Посередницькі Бюра й для фахів не включених у цей перелік.

Посередницькі Бюра організуються виключно при Біржах Праці Комітетами Бірж Праці, останні призначають Завідуючих Посередницькими Бюрами, вони-ж дають директиви для керування роботою Бюра, встановлюють розмір платні, що береться з наймачів за посередницькі послуги Бюра.

Біржі Праці змагалися до охоплення всіх, що шукають праці й тому реєстрували майже без обмеження всіх бажаючих, не маючи навіть можливости належним чином визначати їх кваліфікацію, а через це, як і через надання ріжних пільг особам, що перебувають на облікові Бірж Праці, величезна кількість осіб зверталась до Бірж Праці.

Посередницькі Бюра відмінно від Бірж Праці „мають завданням пильний добір робітників у повній відповідності до заявленого наймачем попиту". Під час реєстрації, безробітних вони повинні виявляти як найпильніше професію й спеціяльність шляхом особистого обпиту безробітних, ознайомлення з документами, експертиз та іспитів.

Зогляду на те, що Посередницькі Бюра не видають безробітним ні квитків, ні посвідчень, ні пільг, ані допомог, у безробітних лишається одинокий стимул звертання до Посередницьких Бюр — дійсне бажання одержати роботу, а також усувається можливість реєстрації малоцінного складу безробітних, що заливав досі Біржі Праці.

Дальшою значною відміною Посередницьких Бюр від Біржі Праці є усунення елементів примусовости, як для наймачів, так і для безробітних, тому що: „На Посередницькі Бюра не покладається ні яких адміністративних функцій; звертання до них, як і ставання й прийняття на роботу, є добровільними для наймачів і тих, що наймаються" (п. 4), і далі: „Наймачам надається право вільного без обмежень, добору собі робітників з складу осіб, зареєстрованих в Посередницьких Бюрах" (п. 6).

Ще яскравіш визначає характер добровільности посередницьких послуг Бюр Інструкція НКПраці СРСР 27 вересня 1924 р., де говориться: „Користування посередницькими послугами Бюра як безробітними, так і наймачами має виключно добровільний характер Бюро ні в якім разі не може вживати проти останніх якихось заходів примусу, тоб-то не переслідуються ні відмовлення від запропонованої роботи, а ні відмовлення наймача від прийняття безробітного, надісланого Посередницьким Бюром" (п. 7).

За користування послугами Посередницьких Бюр береться платня в розмірі визначеному Комітетом Біржі Праці за певним тарифом діференціованим залежно від ступня кваліфікації потрібної професії від того чи надсилаються безробітні групами, чи одиночками й, нарешті, на тимчасову чи постійну працю надсилається безробітний.

Оплата посередницьких послуг ні в якім разі не може братися з безробітних і Бюра обов'язані стежити за недопущенням перекладання, в тому чи иншому вигляді, наймачами оплати послуг на безробітних.

Таким чином взята за підвалину організації Посередницьких Бюр, ідея має на меті утворення живих і активних посередницьких органів, що більше відповідали - б теперішнім соціяльнс-економічним умовам. Немає, отже, ніякого сумніву в тому, що ступнево весь ринок праці перейде на засади добровільного посередницького обслуговування з повним скасуванням засад примусовости трудового посередництва. Наслідком цього буде значно повніше, як це було досі, задоволення інтересів, як трудяших, так і наймачів, що в свою чергу повинно викликати поступове оживлення ринку праці й звязане з ним збільшення попиту на робочу силу та відповідне зменшення безробіття.

В міру охоплення Посередницькими Бюрами щораз нових професій повинні будуть відпасти відповідні профсекції Бірж Праці, а згодом ліквідуватися й самі Біржі Праці. Вказівкою на це є резолюція закінченої 30 жовтня ц. р. Всеросійської Наради в справах Бірж Праці, що визнала доцільним скасування всюди принціпа обов'язкового найму через Біржі Праці для всіх категорій трудящих.

ДЕРЖАВНА СТАТИСТИКА.

Державна статистика має завдання провадити спостерігання шляхом організації відповідного адміністративного апарату ріжних боків народньо-господарського життя країни, спіраючись на вимоги методології статистичної науки. Збіраний таким шляхом матеріял повинен бути основою як для вивчення країни в цілому та ріжних проявів її господарського й культурно-соціяльного життя, так і для ріжних практичних заходів окремих відомств. Зібраний на підставі вироблених статистичною наукою методів матеріял у свою чергу править за „статистичне джерело“ для дальшого наукового вивчення й розвитку статистичної науки. Таким чином, як ми бачимо, існує найтісніше взаємовідношення між наукою статистики й статистикою адміністративною.

Само по собі ясно, що організація статистичного апарату, обсяг та методи його роботи перебувають у тісній залежності від форми державного управління. Тому така глибока ріжниця між статистикою царської й буржуазної Росії та статистикою Союзу Радянських Республік. Оскільки в першій, як і в кожному буржуазному суспільстві, панувала стихійна боротьба приватних інтересів, остільки й статистика не була об'єднаною й окремими своїми частинами служила інтересам ріжних установ та організацій. Зовсім иншою є статистика в епоху диктатури пролетаріяту, в епоху соціялістичної революції, на шляхах до комуністичного здубування суспільства. Необхідність збудування єдиного господарського плану вимагає статистичного вивчення продукційних сил та виробничих ресурсів, що їх посідає держава, а також статистичного обліку його потреб. Відціля випливає та роля те значіння державної статистики в вивченні народнього господарства в цілому та окремих його галузей в їх взаємовідношенні в даний час.

Історію організації адміністративної статистики в Росії слід рахувати з моменту відкриття в 1809 році статистичного відділення при міністерстві поліції. На обов'язкові статистичного відділення було провадження статистики населення та статистики „виробів", що містила в собі статистику врожаїв, скотарства, обробної та гірничої промисловости. Матеріялами для неї були заведені незабаром після організації статистичного відділення губернаторські звіти. З 1823 року статистичні функції міністерства поліції переходять до міністерства внутрішніх справ, де з 1834 року організується статистичне відділення, що спірається в своїй роботі на відомості одержувані з департаментів та від губернаторів. На останніх наказом 1837 року було покладено обов'язок доставляти певний круг статистичних відомостей в межах губерній, що ними вони управляли. В 1834 році видано було положення про губерніяльні статистичні комітети. З 1852 року при міністерстві внутрішніх справ організується Центральний Статистичний Комітет, що замінив собою статистичне відділення. В початкові свого існування Комітет складався з двох відділів — статистичного та земського. На перший із них покладено було збірання й розробку всіх статистичних відомостей, необхідних урядові, і для цього надано було права вимагати статистичні матеріяли від усіх відомств. Статистичному ж відділові підлягали безпосередньо губерніяльні статистичні комітети. Хоча завдання комітету було поставлено широко й правильно, проте в дійсности Центральний Статистичний Комітет не мав ані достатнього особового складу, ані матеріяльних ресурсів, ані нарешті, мережи місцевих установ адміністративної статистики і тому не зумів стати тим дійсним центром, що давав би загальний напрямок статистичним роботам держави. І як що не рахувати кількох років, коли на чолі Центрального Статистичного Комітету стояв видатний науковий діяч П.П. Семенов, що зумів притягти до робот адміністративної статистики кращі статистичні сили й що при ньому дійсно йшла серйозна й ріжнобічна робота, Центральний Статистичний Комітет перебував у досить нужденному стані, виконуючи лише доручення міні-

стерства внутрішніх справ та де-які біжучі роботи, як наприклад: розробку даних урожайної статистики, статистики руху населення, статистики пожеж, будівель, нещасних випадків, військово-кінських переписів та инших.

В наслідок того, що Центральний Статистичний Комітет перебував у стані хроничного в'янення, адміністративна статистика роздробилася по численних відомствах. Правда, серед де-яких із останніх вона досягла дуже високого ступеня розвитку. Варт назвати кримінальну статистику міністерства юстиції, що стояла надзвичайно високо як у програмовому відношенні, так і в організаційному; статистику зовнішньої торговлі та де-які инші галузі статистики міністерства фінансів та торговлі; статистику міністерства шляхів комунікації; сільсько-господарську статистику міністерства хліборобства.

Існуючи поруч із державною адміністративною статистикою, земська статистика веде свій початок із 70-х років XIX століття, коли вона виникла під потисненням необхідности задовольнити практичні потреби земських усганов, організованих положенням 1864 року. Саме виникнення земських статистичних бюр звязується з необхідністю розробки питання про цінність і дохідність земель та иншого нерухомого майна, як головного об'єкта земського оподаткування. Але в міру свого виникнення й розвитку статистичні бюра не обмежувалися цим частковим завданням, а ставили собі мету широкого статистичного вивчення народнього життя в цілому й переважно економічного його боку. Таким чином, утворилася цілком окрема галузь російської статистики — земська статистика, що не існувала в жодній із инших країн. Земська статистика зробила надзвичайно багато в царині методології збірання та розробки статистичних відомостей. В перші роки свого виникнення земська статистика думала спіратися на кореспондентські сповіщення. Проте, неписьменність та низький культурний рівень російського села примусили земства перенести центр ваги на експедиційний спосіб збірання відомостей. Зокрема цей спосіб був єдиним при основних земських обслідуваннях — земельно-господарських пере-

писах. Безперестанно розвиваючись та вдосконалюючи методи й способи статистичної роботи, земська статистика поширювала свої спеціяльно цінувальні завдання в бік господарсько-статистичних та природньо-історичних досліджень. Зокрема земська статистика провадила дослідження грунтів; вона ж утворила й особливий обпитовий тип монографичного бюджетного дослідження селянського господарства, в її роботах одержали розвиток вибіркові методи дослідження. В 90-х роках провадяться також роботи у вивченні питань промислової діяльности населення та ознак соціяльного розширення села. Земська статистика була також практичною школою для цілої низки видатних робітників статистичної науки.

Проте, не вважаючи на все своє значіння й широке охоплення статистичним вивченням, головним чином, усіх елементів російського сільського господарства. земська статистика мала істотні хиби; найважливішою з них була неможливість порівнювати статистичні роботи окремих земств, в наслідок повної їх організаційної розрізненості та програмової ріжноманітности. Відсутність єдиного центра для об'єднання й керовництва викликала те, що кожне статистичне бюро працювало по своєму, як у вжиткові методів та способів збірання матеріялу, так і ужиткові способів зведення й розробки статистичних даних,—відціля неоднородність та неможливість порівнювати результати, що иноді ускладнювались ще відсутністю спадковости.

Крім статистики державної та земської, існувала ще міська статистика, у вигляді статистичних відділів міських управ по найбільших містах, обслуговуючи їх потреби в статистичних даних. Провадили статистику також і установи приватного характеру. Серед останніх слід одзначити раду з'їздів представників торговлі й промисловости та раду з'їздів гірничепромисловців, де статистика була поставлена досить високо.

Отже, в дореволюційній Росії роздроблена й поділена між державою, земством та містами, по окремих відомствах, проваджена в приватних промислових організаціях, статистика не могла дати картини народнього господарства в цілому та його динаміки.

Аж ось пронісся могутній циклон соціяльної революції, змітаючи й ламаючи буржуазний лад та утворені ним установи, зруйнував він також і статистичні установи, але одночасно вдихнув нові свіжі сили для збудування тієї статистики, що могла б задовольнити потреби соціялістичного будівництва. Вперше в Росії було організовано єдину державну центральну статистику, що об'єднала в собі статистичне спостерігання всіх галузей народнього господарства, залишивши окремим відомствам статистику лише в такому розмірі, що був би достатнім для обслуговування їх вузьких технічних потреб. Центральний Статистичний Комітет міністерства внутрішніх справ було ліквідовано. Треба було утворювати наново апарат в центрі й на місцях, утворювати механізм спостерігання й вироблювати нові методи спостерігання.

Скликаний на весні 1918 року з'їзд статистиків розглянув та обміркував проект організації державної статистики. Проект цей було затверджено в Раднаркомі 25 липня 1918 року як положення про державну статистику. 3 вересня того самого 1918 року було затверджено також положення про організацію місцевих статистичних установ. Апарат державної статистики набув зграйної й звязної форми. В центрі — Центральне Статистичне Управління, на місцях — безпосередньо підлеглі йому губерніяльні статистичні бюра, повітові статистичні бюра та волстатистики по волостях. Положення переводить ухвалену статистичними конгресами схему організації центральних статистичних установ, що згідно з нею загальний напрямок статистичних робот відокремлюється від технічної розробки матеріялу. Функції об'єднування й керування покладаються на Раду в справах державної статистики та на статистичні з'їзди. При цьому на обов'язку Статистичної Ради лежить „розробка планів та практичних заходів об'єднання й погодження діяльности статистичних організацій центральних, краєвих та місцевих, урядових і громадських установ". а також розробка питання про поширення статистичних знаннів у країні. Статистичні ж з'їзди мають завдання „всебічного освітлення питань про виробку організаційних планів та програмів загальнодержавних переписів та инших

загальнодержавних статистичних робот". Тому що періоди між з'їздами можуть бути більш або менш довгими, то, як постійний орган, існує Виконавча Комісія Всеросійських Статистичних З'їздів, який за положенням своєчасно сповіщає організаційні плани й програми загальнодержавних переписів та инших статистичних робот для передачи їх на обмірковання з'їздів або для одержання її висновків у разі неможливости скликати з'їзд.

Центральне Статистичне Управління, що на його чолі стоїть управляючий, обраний Радою Народніх Комісарів, та нею ж затверджена колегія, користуючись що до своєї внутрішньої організації та порядку зносин із усіма установами Республіки правами народнього комісаріяту, провадить загальне піклування про розвиток правильної постановки статистики в державі та поширення статистичних знаннів, затверджує плани й програми всіляких статистичних обслідувань та переписів, провадженых відомственими установами, переводить і розробляє загальнодержавні переписи, провадить статистичні роботи, що охоплюють усі галузі народнього господарства й вивчають культурно-соціяльну структуру країни, а також видає періодичні й неперіодичні видання, що містять у собі результати розробки й вивчення назбіраних статистичних матеріялів.

Положення про місцеві органи ЦСУ, зокрема про губерніяльні статистичні бюра, що існують, як самостійні відділи губерніяльних рад депутатів, накреслює їхні завдання й круг їхньої діяльности загалом аналогично до Центрального Статистичного Управління, але обмежуючи їх лише рямцями губернії. При губстатбюрах також організується губерніяльні ради в справах статистики, що в їх склад увіходять відповідальні робітники бюра, повітові статистики, представники вищих шкільних закладів та наукових громад, кооперативних та професійних об'єднань, представники відомственої статистики, представники всіх губерніяльних комісаріятів та губерніяльної ради депутатів.

Державна статистика на Україні оформилася трохи пізніше ніж у РСФРР. Умова довгої громадянської війни, чужоземних інтервенцій, бандитизм,

підтримуваний чужоземною ж буржуазією, не могли утворити сприятливих обставин для успішного розвитку статистики. У всіх робітників державної статистики на Україні ще свіжі в пам'яті ті виключно тяжкі й повні небезпек умови, що в них доводилось провадити загальноросійський перепис 1920 року.

Установи державної статистики на Україні виникали в міру визволення її території й зміцнення Радянської влади. Діяльність губерніяльних та повітових статистичних бюр спіралася на розглянуте вище положення про державну статистику 25 липня 1918 р. й на затверджене українським урядом положення про Всеукраїнське Бюро Центрального Статистичного Управління та на положення про його місцеві органи. Слід про те зазначити, що Всеукрстатбюро не було ще дійсним центром української статистики, бо воно не мало належного звязку ні з ЦСУ РСФРР, ані з губерніяльними статистичними органами. Діяльність же останніх нагадувала земські статистичні бюра своєю ріжноманітною структурою, штатами, що не завжди в дповідали дійсній потребі губерній, відсутністю загального плану й програму робот та керування останніми з центру.

Утворення фактичного центру державної статистики на Україні треба віднести до жовтня 1921 р., коли український уряд реформував Всеукрстатбюро в Центральне Статистичне Управління України. Останнє, установивши належний звязок із ЦСУ РСФРР та зміцнивши свій центральний апарат притягненням підготовлених робітників, додержуючись загальнофедеративного плану й програмів робот та доповняючи його необхідними роботами місцевого республіканського значіння, твердо взяло в свої руки керовництво роботами губстатбюро України. Було оформлено штати й утворено одноманітну структуру губерніяльних та повітових статистичних бюр, зміцнено мережу районових статистиків та покладено початок до поширення й зміцнення кореспондентської мережи.

Діючи спочатку на підставі положення про Всеукрстатбюро, Центральне Статистичне Управління виробило в 1924 році проект нового положення,

розробивши його в червні разом із завідувачами губерніяльними статистичними бюрами й внісши на затвердження урядом. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет та Рада Народніх Комісарів 3 жовтня 1924 року затвердила цей проект, як положення про державну статистику УСРР. Це положення відріжняється від положення в РСФРР насамперед скасуванням рад у справах статистики як у центрі, так і на місцях. В дійсности ці органи виявилися нежиттьовими. Маючи невкладисту структуру й склад, вони за минулі роки або зовсім не збіралися, або ж збіралися надзвичайно рідко, залишаючись, таким чином, мертвонародженою установою. Потім це положення яскравіш і виразніш обкреслює ролю Центрального Статистичного Управління, не вважаючи на його підлеглість загальному керовництву ЦСУ СРСР що до загальносоюзних статистичних робот, як фактичного й ідейного керовника всією статистикою на Україні, хто б її не провадив, бо організація статистичних відділів або частин наркоматів та центральних відомств провадиться за особливими положеннями, вироблюваними ними в згоді з Центральним Статистичним Управлінням. Аналогично до цього, положення покладає на всі місцеві установи обов'язок подавати на погодження губерніяльним статистичним бюрам плани та програми організовуваних ними статистичних робот. З метою забезпечити можливість своєчасного й повного одержання органами державної статистики необхідних для їхніх робот матеріялів, положення зобов'язує всі державні й громадські установи, промислові, торговельні, транспортні й кооперативні підприємства, а також приватних осіб, що перебувають на території Республіки, давати цілком і в установлені строки, за вимогою органів державної статистики, необхідні відомості й матеріяли.

На чолі Центрального Статистичного Управління стоять, призначені Радою Народніх Комісарів, управляючий та при ньому колегія в складі 4 членів. Управляючий ЦСУ бере участь у засіданнях Ради Народніх Комісарів. Відповідно до покладених на державну статистику завдань, в складі Центрального Статистичного Управління утворюються науково - статистичні

й організаційного характеру відділи, на чолі їх стоять завідувачі відділами, що їх запрохує й звільняє управляючий Центральним Статистичним Управлінням.

На чолі губерніяльних та окружних статистичних бюр стоять завідувачі, що їх обірають відповідні виконавчі комітети, при чому Центральному Статистичному Управлінню надано право відвозу намічених кандидатів.

Працюючи під керовництвом окружних статистичних бюр, районові статистики входять у штат районових виконавчих комітетів і одержують своє утримання з коштів районового бюджету. Призначають і звільняють з посади районових статистиків відповідні районові виконавчі комітети, але окружним статистичним бюрам надано право відводу. Районові статистики беруть участь у засіданнях районових виконавчих комітетів із дорадчим голосом.

Таким чином, утворений великою революцією дужий єдиний апарат державної статистики в даний час охоплює своїм спостеріганням всі галузі народнього господарства, ведучи своє вивчення в напрядку економічного синтезу. Збіраючи й розробляючи величезний матеріял, державна статистика уможливлює регулюючим та управляючим органам широке його використання для практичної роботи.

ЕЛЕКТРИФІКАЦІЯ.

Що дає електрифікація.

Всім відомо, яке величезне значіння надавав Володимир Ілліч Ленін електрифікації в справі піднесення нашого народнього господарства й переходу до комуністичного ладу Соціялізм, казав В. І. Ленін, це радянська влада плюс електрифікація.

Освітити електрикою сотні тисяч селищ, робітничі околиці міст, збільшити через електричну енергію в багато разів продукційність наших фабрик та заводів, здешевити вартість фабрикатів, піднести врожайність селянських полів через електрооранку— ось до чого повинен прагнути Союз Радянських Соціялістичних Республік.

Електрична енергія, що передається на сотні верст дротами, уможливлює значну економію палива, а також використання найгірших сортів його.

Величезна ж сила електричної енергії рухаючи механичні двигуни ріжних заводів, що містяться на значному віддаленні від електростанцій дає величезну економію в коштах, що їх треба було раніш витрачати на довіз палива до всіх цих заводів.

А це в свою чергу уможливить вигідніше використання тієї чималої частини нашого залізничого транспорту, що непродукційно витрачається на перевіз сотень мільйонів пудів палива.

Гідроелектростанції.

Але крім електростанцій, що споживають мінеральне або деревне паливо, є можливість одержувати електричну енергію, використовуючи для цього движні сили води, так завне б і л е в у г і л л я.

Такі станції, збудовані на річках, звуться г і д р о е л е к т р о с т а н ц і я м и.

Найбільшу гідроелектростанцію в СРСР маємо на р. Волхові. Її збудувало Волховське будівництво. Призначення її — дати енергію численним фабрикам та

заводам революційного Ленінграду й містам та селам Північної Комуни.

Цілком ясно усвідомлюючи величезне значіння Волховбудівництва для народнього господарства Республіки, В І Ленін своєчасно зробив розпорядження, щоб про хід роботи у будуванні цієї гідроелектростанції що-року були доповіді на сесії ЦВК'у.

Тепер роботи перебувають вже в такій стадії, що літом 1925 року гадають збудувати сам будинок станції й взятись за установку турбін та генераторів. Із електростанцій, що їх будується на Україні, найважнішу являє собою Штеровська станція, що її гадають сполучити з Алмазно-Мар'ївським вугляним районом лінією високого напруження, що зможе передати щось біля 3000 кіловат.

Головні роботи розпочато в 1923-24 році.

Тепер закінчується будування греблі й головного будинку.

Станцію гадають пустити в хід узимку 1925 року й тоди ж дати електричну течію рудням.

Кошторис визначає вартість будування Штеровської станції щось коло 6000000 червоних карбованців, фактична ж вартість значно перевищить цю суму, бо самі тільки будування житлового містечка повинно коштувати по-над 2500000 карбованців.

Велику роботу провадиться в електрокустуванні районів Донбасу: Лисичанськ – Артьомівського, Центрального Алмазо-Мар'ївського й Юзово-Макіївського, з розширенням електричних станцій перших двох районів.

Вартість цих робот визначають у сумі по-над 5800000 карбованців.

Роботи буде закінчено в 1925 році.

Крім роботи власне в кустуванні, потрібна велика робота в підготовленні рудень для одержання електричної течії, а це також мусить коштувати де-кілька мільйонів карбованців.

Величезне значіння для УСРР і всього Союзу матиме гідроелектростанція на Дніпрові — Дніпробудівництво.

На протязі 1921-1924 років робилося наукові вишукування й складання проекту гідростанції та шлюзування 1 ої черги, що повинен бути закінчений на 1 січня 1925 року.

Кредити, що їх одпускається на Дніпровське будівництво, становили: в 1921 році — 21531 карб. зол., у 1922 — 40253 карб. зол., у 1923 р. — 44591 карб зол. (до жовтня) й в 1923 - 24 р — 376000 карб. В разі, коли уряд вирішить приступити до будування Дніпровської станції в 1924 - 25 році, необхідна сума кредитів за планом робот становитиме — 10000000 карбованців.

Всю работу розраховано на 6 років. Вартість же шлюзування Дніпра та електростанції (за доповіддю проф. Александрова) досягає величезної цифри — 145 мільйонів карб. У цю суму входить також й покриття збутків населення місцевостей, що затоплює вода.

В перший рік після відкриття станції буде одержано енергію в 1200000000 кіловат - годин.

Щоб з'ясувати те величезне значіння, що його матиме ця станція, досить зазначити, що в звязку з електрифікацією Дніпра Південсталь гадає збудувати де - кілька нових дужих заводів у районі Запоріжжя та Кривого Рогу. Запорізький завод гадаються закінчити в 1929 році, при чому за перший же рік завод випустить 25 мільйонів пудів чавуна.

Вартість усіх робот Дніпробудівництва можна буде покрити в 6 — 7 років. Що до комунальних станцій, то ні будівництво, ні ремонт їх бюджетовою підтримкою держави не користувалися.

За їх значінням слід одзначити станції Харкова й Києва. Саме тепер робиться розширення Харківської станції шляхом установки нової турбіни. Розвідування ж для спорудження нової центральної станції провадилося, починаючи з 1922 року. Необхідні дальші роботи, як для відновлення й розширення існуючої станції, так і для розвідування що будування нової для Харківського району.

У Київі ж, крім ремонту існуючої станції, провадилось розвідування та проектування гідроелектростанції на річці Десенці. В даний час до здійснення

цього проекту вже приступають. Станцію буде збудовано на протоці Десни на віддаленні щось коло 6 верст од Київа. Гадана дужість щось коло 5600 кіловат.

Частину води Десенки буде пущено в протоку, де за допомогою поперечної та бокової гребель можна утворити міцний натиск до 4 метрів.

Станція працюватиме для допомоги існуючим міським станціям, що забезпечить електропостачання Київа до моменту будування великої центральної станції на вугіллі або торфі.

Після цього вона залишиться, як дешевий місцевий резерв.

Будування станції буде коштувати щось коло 6½ мільйонів карбованців.

Згідно з постановою президії Держплану СРСР (од 22 - VII — 1924 р.) гадають одну частину витрат віднести на Союзний бюджет. У 1924 - 25 році думають виконати роботи на суму в 1 мільйон карбованців.

Будування станції розраховано на 3 роки.

Електрифікація уможливить використання електричної енергії й для залізничного транспорту так само, як тепер нею користуються міські трамваї. Недавно Народній Комісаріят Шляхів Комунікації постановив прохати Раду Народніх Комісарів СРСР про видачу з фонду Раднаркома на електробудівництво 3 мільйонів карбованців для електрифікації транспорту.

Електрифікація на селі.

Що до сільської електрифікації, то гадані на 1924 - 25 рік роботи розподіляються на 2 групи: 1) електрифікація сел Донеччини, що прилягають до Штеровської станції, та 2) будування невеликих (пересічно в 25 кв.) станцій на існуючих греблях инших 8 губерній України. Вартість робот I групи, при загальній дужости, що її встановлено в 2064 кв. становитиме щось коло 1700000 карбованців.

Загальна дужість II групи становитиме 1150 кіловат, вартість же щось коло 1500000 карб.

Електрифікація села даст йому не тільки дешеве й гарне освітлення, але й що найголовніше – електричну силу для сільсько-господарських знарядів. Для сільського ж господарства найважнішим є електрообоpудування польових робот, бо 70% всієї потрібної для сільського господарства енергії витрачається на цю роботу й тільки 30% — на переробку продуктів хліборобства та инші сільсько-господарські роботи. Під час молотьби також має виключне значіння вжиток електродвигуна, коли звернути увагу на те, що один робітник за годину ручною працею обмолочує 1 пуд зерна, 1 кінь кінною молотилкою — 5 пудів, а електрична молотилка з восьми силовим мотором — 30 — 40 пудів за 1 годину, з мотором же 90 сил — 300 пуд. за годину. Електрооранка значно економніша від кінної при умові обробки 1000 десятин. Вартість обробки електроплугом 1 десятини завглибшки 6 вершків (при загальній річній площі оранки в 1000 десятин) коштує 10 карб. 13 коп., а вартість кінної оранки 1 десятини — коло 11 карб 12 коп.

У справі електрифікації величезну ролю видограє ініціятива місць. Колективними зусіллями на кооперативних засадах селяни можуть електрифікувати свої села. Коштів для цього треба буде не багато. А користь величезна.

Витяги з Узаконень та Розпоряджень Робітниче-Селянського Уряду України.

Положення про виборчі права громадян і порядок переведення виборів

(постанова ВУЦВК'у від 10 вересня 1924 року).

Постановою ВУЦВК'у від 10 вересня 1924 року затвержено положення про виборчі права громадян і про порядок переведення виборів, що розвиває собою арт. 18 — 21 конституції УСРР (Зб. Уз. за 1919 р., ч. 19, арт. 204) і касує всі раніш видані з цього приводу постанови та розпорядження.

Положення не тільки установлює порядок переведення виборів і визначає склад і круг діяльности керуючих виборами органів — виборчих комісій, але дуже докладно визначає категорію осіб, що позбавлені виборчого права і умовно ним користуються. Склад виборчих комісій коливається від 9 членів (центральна) до 3 (районових та сільських), при чому як голову, так і членів їх призначають відповідні виконкоми. Винятками будуть: районові комісії, де головою є уповноважений окружної виборчої комісії, сільські комісії, що їх голова — уповноважений районової виборчої комісії і члени персонально призначені райвиконкомом, та хуторські комісії, де голова — уповноважений районової виборчої комісії, а 2 члени — представники від хуторської ради та фабрично-заводського комітету. Фабрики і заводи, що не мають своїх хуторських рад і не приймають участи у виборах делегатів в сіль- і міськради, вибирають під керовництвом районових виборчих комісій делегатів на районові з'їзди рад — безпосередньо. До районових, сільських, і хуторських виборчих комісій входить з правом ухвального голосу представник відповідних військових частин, що перебувають в даній місцевості.

Виборчі комісії мають право вводити до свого складу з правом дорадчого голосу представників фабзавкомів та робіткомів великих фабрик і заводів, що містяться в даній місцевості, а також представників инших організацій. Поміж виборчими комісіями звязок ієрархічний; він виявляється в керовництві вищими комісіями роботою нижчих комісій, у розгляді скарг, що на них подаються, у вимозі від них звітів за проведену роботу і в праві подання до виконкомів про розпуск нижчих комісій та про усунення окремих дх членів. Взагалі ж основним обов'язком виборчих їомісій є догляд за законністю і своєчасністю переведення виборів на відповідній території.

Виборчі комісії складають списки осіб, що мають виборче право, й списки осіб, позбавлених виборчих прав.

Зазначені списки повинні бути оголошені за 30 днів до переведення виборів і можуть бути, протягом 5 днів зо дня їхнього оголошення, оскаржені зацікавленими особами. Скарги подаються до тієї виборчої комісії, що складала даний список. Не пізніше ніж за день до переведення виборів особи, занесені до виборчих списків, одержують особисті картки на право участи у виборах, що відбираються при виході із виборчих зборів.

Виборчі збори вважаються за дійсні в тому разі, коли на них не менше однієї третини осіб, що мають право на участь у виборах даного виборчого участку. Вибір провадиться відкритим голосуванням, простою більшістю голосів. Виборчі збори визначають порядок переведення виборів — за списками чи за окремими кандидатурами. Правильність виборів перевіряється й затверджується Вищими Виборчими Комісіями. Особливої уваги заслуговують артикули положення, що стосуються до осіб, позбавлених виборчого права.

Оскільки одні з них (ст. 4 положення), що стосуються до осіб засуджених судом, психічнохорих, і тих, що оптували чужоземне підданство є точно установлені, остільки категорії, перелічені в инших артикулах, вимагають пояснення в розумінні можливости поширення позбавлення виборчого права на осіб,

що раніш до них належали і тепер займаються роботою, не звязаною з колишнім їхнім заняттям.

Положення установляє, що позбавлені виборчого права не тільки особи, що користуються в даний час найманою працею з метою визиску, що живуть на нетрудові прибутки, що займаються торговлею або посередницькою діяльністю, але й ті, що належали раніш до цих категорій. Проте, положення дозволяє виборчим комісіям допускати до участи у виборах тих із цих осіб, що подадуть посвідчення фабзавкомів, місцькомів, сільрад або виконкомів про те, що вони не експлоатують чужої праці, живуть на кошти, добуті власною працею і довели свою лояльність до Радянської влади.

Сільські господарства, що користуються найманою працею порядком, що вказаний в ст. ст. 38 — 41 Земельного Кодексу УСРР, виборчого права не позбавляються. Не вважається також за підставу для позбавлення виборчого права, одержання відсотків із вкладів до трудових ощадних кас і з облігацій державних та комунальних позик. Безумовно позбавлені виборчого права, крім членів царського роду, також і особи, що прямо чи посередньо керували діяльністю поліції, жандармерії й карних органів, як царського, так і контр-революційних урядів. До них належать бувші міністри, їхні товариші губернатори, віце-губернатори, градоначальники, дворянські предводителі, земські, селянські та повітові начальники. Із чинів бувшого відомства юстиції позбавлені виборчого права, крім керовників відомства юстиції, також старші голови, прокурори і товариші прокурорів судових палат, голови, члени, прокурори і помічники прокурорів військових судів і чини тюремних управлінь. За арт. 7 положення не позбавляються виборчого права инші урядовці й діячі царського і контр-революційних урядів, коли вони не використовують цього права на шкоди пролетарської революції.

Про сільських виконавців

(Зб. Уз. 1924 р. ч., 15, арт. 152).

9 липня 1924 року ВУЦВК'ом та Раднаркомом затверджено постанову „Про сільських виконавців",

що має на меті полегшити сільським радам вчасно виконувати свої завдання в справі охорони громадського ладу та безпеки громадян і впорядкування, шляхом заведення в сільських місцевостях посад молодших і старших сільських виконавців. Як ті, так і инші призначаються в кожному селі сільрадами із числа місцевих мешканців, віком від 18 до 45 років з умовою, що вони не позбавлені виборчих прав і не перебувають під судом і слідством. Кількість сільських виконавців в кожному селі визначають райвиконкоми, залежно від місцевих умов та з розрахунку не більш одного молодшого виконавця на кожні 10 - 15 дворів і одного старшого на кожні 100 — 120 дворів. В хуторах з числом дворів меншим од 10, але не меншим од 5, призначається один молодший сільський виконавець, а там. де менш 100, на одного з молодших виконавців покладається обов'язки й старшого сільського виконавця. Громадяни, що призначені по черзі сільськими виконавцями, несуть ці обов'язки протягом 3 — 4 місяців, при чому, не тільки на цей речинець, але навіть і на шість місяців після цього, вони звільняються від всіляких инших громадських відбутків; останні виконуються замісць них господарствами, що входять в обслуговуваний ними участок.

Постанова дає перелік обов'язків покладених на старших і молодших сільських виконавців, що полягають ось у чому: „наглядати за додержанням в обслуговуваному ними участкові громадського ладу й безпеки, затримувати й супроводжувати до сільради винних у злочинстві, виявляти неплатіїв податку, вручати окладні листи й оповістки, оповіщати мешканців свого участку про збори й розпорядження. Старші сільські виконавці безпосередньо підпорядковуються сільраді, від якої одержують всі розпорядження, що відносяться до їхніх обов'язків, і в свою чергу передають їх безпосередньо молодшим сільським виконавцям, що їм підпорядковуються".

За невиконання доручених їм службових обов'язків сільські виконавці відповідають, як урядові особи.

Поскільки виконання обов'язків сільських виконавців йде порядком громадського відбутку, то особи,

що їх несуть, не дістають жодного утримання. З другого боку, громадяни, що не можуть бути призначені на посади сільських виконавців, оподатковуються спеціяльним збором, що його встановлюють губерніяльні виконавчі комітети. Збір цей йде в розпорядження сільради і використовується на оплачування витрат, що до охорони ладу й безпеки і на впорядкування відповідних сіл.

Всіляке инше притягнення людности, як сільських виконавців, на підставі постанов тих чи инших органів влади иншим порядком, ніж передбачено в зазначеній постанові, і крім випадків, спеціяльно передбачених законом, — не дозволяється.

В справах же міліційського характеру сільські виконавці безпосередньо підпорядковуються начальникові районової міліції.

Про органи, що відають записом актів цівільного стану та контролем над ними

(Зб. Уз. 1924 р., ч. 4 — 5, арт. 23).

Постанова ВУЦВК'у від 21 січня 1924 року відріжняє в переведенні записів цівільного стану 2 боки ведення самих записів та контроль над правильним записом відомостей у реєстраційні книги та заповненням статистичних карток. Відповідно до такого розподілу, обов'язок ведення запису покладається на місцеві органи запису актів цівільного стану (ЗАЦС). В селах же, де органів ЗАЦС'у немає, записування провадять секретарі сільрад та особи, уповноважені на те сільрадами. Відповідальність за правильність запису покладається на завідувачів установами ЗАЦС'у у містах і на голів райвиконкомів і сільрад у сільських місцевостях. Виділяється контроль за правильним записом відомостей у реєстраційні книжки та за заповненням статистичних карток, відводячи це до обов'язків органів державної статистики в особі районових статистиків, окружних та губерніяльних статистичних бюр. Так саме й постачання установам, що відають записом актів цівільного стану, відповідних реєстраційних книг доручається органам державної статистики і провадиться централізованим порядком

Центральним Статистичним Управлінням через губерніяльні статистичні бюра. Реєстраційні книжки ведуться в двох примірниках, при чому не пізніш як через 3 місяці після заповнення, один примірник пересилається для зберігання до губерніяльних органів ЗАЦС'у. Другий же примірник залишається й зберігається на місці його заповнення, за винятком сільрад, що повинні й другі примірники надсилати для зберігання в райвиконкоми. Для зберігання книг ЗАЦС'у виконкоми повинні відводити відповідні архівні помешкання.

Про право громадян змінняти свої прізвища й імена

(Зб. Уз. 1924 р., ч. 7, арт. 67).

Кожен громадянин УСРР, що має не менше від 18 років має право вільно, на власне бажання, змінняти своє прізвище й ім'я. Особи, що бажають змінити прізвище або ім'я, подають про це писану заяву до губерніяльного відділу або окружного бюра запису актів цівільного стану, додаючи оригінали документів або засвідчені їх копії, що посвідчують особу заявника. Ці органи оголошують коштом прохача в місцевому урядовому часописі та в „Бюлетені НКЮ" й повідомляють установи, що провадять списки про кримінальну судовність, а відносно осіб призивного віку сповіщається також і відповідному військовому комісаріятові. Зміна імени й прізвища вважається виконаною після 2 тижнів з дня оголошення. Зміна прізвища осіб, що мають сім'ю, поширюється й на їхніх дітей до 18 років. Зміна імени дітей до 18 років провадиться за заяві батьків в зазначеному вже порядкові. В тому самому порядкові провадиться закріплення назавжди прізвищ, присвоєних під час громадянської війни, і, навпаки, зміна прізвищ, присвоєних під час громадянської війни, на прізвища, належні на підставі права народження.

Про зменшення ставок місцевого збору за видачу витягів і довідок з метричних і реєстраційних книг

(Зб. Уз. 1924 р., ч. 6, арт. 41).

Декретом від 17 січня 1923 року дозволено було губвиконкомам установляти місцевий збір за видачу

витягів і довідок з метричних і реєстраційних книг в розмірі, предбаченому особливими правилами складеними Наркомфіном за згодою Народнього Комісаріяту Внутрішніх Справ, але щоб він не перевищував п'ятнадцятикратної суми належного гербового сбору. Зазначений порядок постановою ВУЦВК'у і РНК'у від 6 лютого 1924 року змінено в тому розумінні, що розмір місцевого збору за видачу витягів і довідок із метричних і реєстраційних книг не може перевищувати двох золотих карбованців. При цьому від оплати місцевих зборів зовсім звільняються: 1) первісні витяги й довідки про народження смерть і шлюб; 2) нотатки про шлюб, що їх роблять органи запису актів цівільного стану на особових посвідченнях, щоб запобігти подвійним шлюбам; 3) усі витяги й довідки, що їх видають органи запису актів цівільного стану для подання в справах трудового й військового відбутку, соціяльного забезпечення, соціяльного страхування й охорони праці. Так само зовсім звільняються від місцевого збору незаможні особи, коли вони подадуть відповідні документи від відділів соціяльного забезпечення, сільради і райвиконкомів, а також на підставі посвідчень, видаваних своїм членам комітетами незаможних селян та професійними спілками. Крім того, звільняються витяги й довідки, видавані органами запису актів цівільного стану в справі народньої освіти: 1) червоноармійцям, 2) робітникам і службовцям, 3) безробітним, зареєстрованим на біржі праці, 4) учням вищих шкільних закладів, що їх вчать безплатно, 5) трудовому селянству, що має виборчі права до рад, 6) особам, що перебувають на соціяльному забезпеченні органів Нар. Ком. Соц. Забезп. та Народнього Комісяріяту Праці, й 7) членам родин усіх вище зазначених осіб, що живуть на кошти останніх.

Правила стягання місцевого збору за ветеринарно-сан. огляд худоби й сировинних тваринних продуктів

(Зб. Уз. 1924 р., ч. 12, арт. 123).

Губерніяльні з'їзди рад, або сесійні засідання губвиконкомів можуть установлювати збір за санітарно-ветеринарний огляд у районі даної губернії,

худоби та сировинних тваринних продуктів, що призначаються для торговельно-промислової мети. Сесійні засідання губвиконкомів установлюють певний перелік худоби й сировинних тваринних продуктів, що належать до оплати збором, із числа нижчеподаних категорій: а) велика рогата худоба (бики, воли, корови, буйволи, ялівки, бузівки й телята); б) дрібна худоба (вівці, кози й свині); в) тяглова худоба (коні, верблюди, осли, ослюки); г) сировинні тваринні продукти (м'ясні тулуби й їхні частини, лій, солонина, телячі шлунки, сечеві міхури, кишки, всілякі необроблені шкіри, кістки, роги, ратиці, вовна, волосся, гриви й хвости, щетина).

Звільняються від збору за ветеринарний огляд: 1) худоба, що належить членам організації незаможнього селянства й родинам червоноармійців, що мають посвідчення КНС і сільрад; 2) призначена для племінної, дослідчої й наукової мети, а також продукційна й робоча сільсько-господарська худоба за посвідченням земорганів, райвиконкомів або сільрад; 3) поросята до трьох місяців; 4) худоба, що під час ветеринарно-санітарного огляду виявилася хворою на заразливу, або поголовну хворобу і що, в наслідок цього, затримується; 5) затримані сировинні тваринні продукти, що під час ветеринарно-санітарного огляду виявилися одержаними від хворих заразливими хворобами тварин, а також ті, що перебувають в стадії гнилизняного розпаду, або взагалі недобротні.

Збір за ветеринарно-санітарний огляд провадиться: а) в місцях організованого фактичного огляду й продажу худоби та сировинних тваринних продуктів (худобо-пригонних дворах, оглядових майданах для привозного м'яса, ярмарках, базарах і т. ин.; б) при перегонах і перевозці із однієї місцевости в иншу; в) в різницях; г) в закладах, де складається й обробляється сировинні тваринні продукти.

Під час перегону або перевозу худоби із однієї місцевости до иншої збір стягається тільки в місці відрядження худоби. На той же випадок, коли збору не стягнено, з будь-яких причин, в місці відрядження, то його стягають або в дорозі, або в кінцевих пунктах призначення худоби.

При зарізі худоби на різницях, коли вона вже раніше була оплачена збором за ветеринарно-санітарний огляд, а також сировинні тваринні продукти від такої худоби надалі від зборів звільняється, коли навіть місця виходу й призначення худоби й сировинних тваринних продуктів перебували в ріжних губерніях.

Стягання зборів провадиться конторами зарізних пунктів, оглядових майданів, худобо-пригонних дворів і инших закладів, а під час перевозу по залізниці — касами залізничних станцій, на підставі посвідчень установленного зразку, що видаються ветеринарним персоналом земорганів про наслідки зробленого ветеринарно-санітарного огляду.

Розмір збору за ветеринарно-санітарний огляд худоби й сировинних тваринних продуктів не повинен перевищувати $^1/_4\%$ від нормальної їхньої оціновки, встановленої на місцях губвиконкомами на подання губфінвідділів, погоджені з губземуправліннями.

Нормальну оцінку худоби й всіляких сировинних тваринних продуктів встановлюють губвиконкоми на речинець, не довший 1 року, і можна її протягом року переглядати, залежно від коливання цін на худобу й сировинні тваринні продукти. Нормальна оцінка худоби установлюється на підставі даних Губстатбюра в сумі, що становить пересічну ринкових цін за рік, перед місяцем встановлення оцінки.

Про стягання зборів у спірних справах про землекористування, що перебуває у віданні земельних судових комісій

(постанова ВУЦВК'у та Раднаркому від 22 жовтня 1924 р.).

Під час проходу спірних земельних справ через земельно-судові Комісії й Особливу Колегію Найвищого Контролю в справах про земельні спори постанова ВУЦВК'у передбачає стягання таких судових зборів: судового мита, гербового збору, канцелярського збору й збору на оплачування витрат за ведення

справи. Судові мита стягаються з поданих позовів у всіх справах про права землекористування, що підпадають розглядові земельно-судовими комісіями, але звільняються від судового мита спірні справи, що виникають під час землевлаштування. Судові мита з позовів про право землекористування, що можна оцінити в момент подання, стягаються в такому розмірі: з ціни позову від 10 до 50 золот. карбованців — стягається 1%; з ціни позову від 50 до 500 зол. карбованців — 2% й з ціни, що перевищує 500 карбованців — 3% суми позову.

Розмір судового мита визначають земельно-судові комісії під час постанови по суті справи, але не менш одного карбованця. Стягається також судове мито із зустрічних позовів прохань третіх осіб про включення в справу їхніх самостійних позовних вимог, із поданих скарг на постанови земельно-судових комісій. З касаційних скарг судові мита стягається в половиному розмірі. Звільняються від стягання судового мита скарги, що поступили в порядкові нагляду до Особливої Колегії Найвищого Контролю в земельних справах.

Гербовий збір стягається на підставі правил, що передбачені Уставом про гербовий збір.

Канцелярський збір, в розмірі 10 коп. із сторінки, що містить у собі не більш 25 рядків, під час видачі за проханням сторон копій, справок, посвідчень, протоколів й т. ин. Оплачені в такий спосіб документи не підлягають загальному канцелярському зборові.

Суми, потрібні для виклику сторон, свідків, експертів, на витрати за розсилку оповісток, оплачування експертів і проїзду експертів та Земельно-Судової Комісії під час місцевого огляду, вносяться вперед позивачем, що заявив про виклик або місцевий огляд. На випадок виклику або виїзду за ініціятивою самої Земельно-Судової Комісії, гроші вносять обидва позивачі порівну. Всі витрати, що виникли під час ведення справи й понесених позивачем, в разі задоволення позову, стягаються з винуватчика на користь позивача, пропорційно до розміру позову, задовольненого присудом. Винуватчик також має

право на повернення йому витрат, пропорційно відхиленій частині позову.

Витрати. зроблені земельно-судовими комісіями, стягаються з обох позивачів пропорційно присудженій й відхиленій частині позову.

Від уплати всіх судових зборів в земельних спірках звільняються: державні установи й підприємства, що не підлягають промисловому оподаткуванню, комітети незаможніх селян й окремі члени їх за поданням відповідних посвідчень комнезамів; окремі незаможні селяни, що будуть визнані земельно-судовими комісіями за нездатних уплатити судове мито.

За документи, що свідчать про брак коштів на проведення земельного процесу, можуть правити посвідчення, видані Відділом Соціяльного Забезпечення, комітетами незаможніх селян та райвиконкомами.

Про відвод землі селянським комітетам громадської взаємдопомоги

(постанова ВУЦВК'у та Раднаркому від 22 жовтня 1924 р.).

Маючи на меті забезпечити селянські комітети взаємодопомоги землею, що потрібна їм для збільшення їхньої діяльности та для розвитку громадських оранок, які дають змогу утворювати й назбірувати місцеві насінньові та харчові фонди, ВУЦВК та Раднарком ухвалили відвести й закріпити за селянськими комітетам взаємдопомоги земельні ділянки, що загалом складають 50000 десятин землі, призначених для громадської оранки.

Цей земельний фонд мусить скластися шляхом передачи у відання комітетів взаємдопомоги бувших волосних і сільських насінньових ділянок, відведених із держфонду за постановою ВУЦВК'у від 22 березня 1922 року з додатком до неї площи, що бракує до 50000 десятин, відводом нових ділянок із земель державного фонду місцевого значіння, що не перебувають у трудовому користуванні земельних громад. Але слід мати на увазі, що зазначеній передачі не підлягають насінньові ділянки, виділені з земель трудового користування місцевих земельних громад. Крім цього,

земельні громади мають право на власний почин, на підставі постанов загальних зборів своїх членів, відводити комітетам взаємдопомоги земельні ділянкі, з складу земель, що перебувають в їхньому розпорядженні.

Комітети взаємдопомоги звільняються як від орендної платні, так і від инших платіжів, за відведену їм землю, але витрати за землевлаштування після передачи зазначених ділянок вони повинні взяти на свій рахунок і оплатити своїми коштами. Про правила й порядок користування земельними ділянками повинно бути видано Наркомсоцзабезпечення у згоді з Наркомземом і після ствердження УЕР відповідну інструкцію.

Про надання органам міліції права накладати адміністраційні кари

(Зб. Уз., ч. 4—5 арт. 24).

Органи міліції в містах та містечках можуть накладати адміністративні кари у вигляді штрафів, в тих випадках, коли їм це право надано обов'язковою постановою губерніяльних і окружних виконавчих комітетів та їх президій. Штраф повинен бути розміром не більше 5 карбованців і накладається на винних в порушенні постанов що-до охорони ладу, в порушенні громадської моральности та благоустрою в місцях громадського користування — на вулицях, театрах, парках і т. и.

Стягнені штрафні суми йдуть на зміцнення місцевих бюджетних засобів, шляхом, зачислення їх у доход відповідних виконавчих комітетів. Особи, що на них накладено кари, можуть оскаржити їх у Відділі Управління Окружного Виконавчого Комітету.

Наше землевлаштування.

Що таке землевлаштування? Жовтнева революція всю бувшу поміщицьку, державну, удільну, церковну. кабінетську землю передала в руки трудящого люду. Вся земля, хто б нею не користувався, є загальне добро. є власність робітничо селянської держави. Землю цю використовується ріжно. Частина її перебуває під містами та міськими оселищами, друга частина відведена під залізниці, рудні, фабрики й заводи, третя частина занята під радянські господарства й инші державні потреби і, нарешті, четверта частина занята державними лісами. Проте, загальна площа всієї землі на Україні, що її використовує сама держава, є дуже невелика. Більшою частиною землі Республіки користуються трудящі, хлібороби-селяни. Коли ми візьмемо книжку „Підсумки аграрної революції на Україні", видану Наркомземом України, то там знайдемо, що в руках трудящих селян перебуває 31 мильйон десятин землі (а всього 34 мильйони), придатних для сільського господарства І тільки біля 3 мильйонів перебуває під лісами, містами, залізницями й иншими установами та підприємствами.

Радянські закони про землю знищили право приватної власности на землю. Замісць права власности установлено тільки право користування землею. Землі не можна ні купувати, ні продавати. В основу нового права користуватись землею кладеться особиста праця хлібороба. Тільки праця дає право користуватися землею. До революції багатьом працьовникам землі доводилось процювати на чужій землі. Тепер всі або одержали нові наділи, або прирізки до старого наділу. Прирізки ці в де-яких губерніях і районах більші навіть од попереднього наділу. На цій землі кожний трудящий має працювати так, як йому здається найбільш правильно й бажано. Ніякі державні органи, центральні або міські, не мають права втручатися в спосіб ведення селянином свого господарства. На Україні, як і в Росії, збереглись іще старі форми землекористування. Почали з'являтись і нові форми колективного землекористування. Багато

дала Жовтнева революція селянству, щоб воно змогло підняти своє господарство й вирватись із пазурів дореволюційних злиднів. Проте, це тільки початок, зроблено лише найнеобхідніше. Минуло 7 років, а праці в земельному влаштуванні буде багато й надалі. З'ясувати це можна тим, що в селянському землекористуванні є багато хиб. Революція послабила, а як де й знищила малоземелля, цю одну з головних хиб. В сучасний мент всі зусилля спрямовано на те, щоб влаштувати селянські землі. Це влаштування полягає в знищенні головних хиб сучасного селянського землекористування. Особливо шкідливі в господарському відношенні хиби—це черезсмужжя й далекоземелля. Праця в знищенні цих хиб, а також у нарізці нових ділянок для ведення сільського господарства й инших потреб, зветься землевлаштуванням. Землевлаштування має на меті нарізати земельну ділянку так, щоб об'єднання або окреме господарство одержало з нього найбільший дохід. У переведенні правильного землевлаштування зацікавлена й сама держава.

Хиби селянського землекористування

Найбільше хиб у селянському землекористуванні мають ті оселища й райони, де були найстаріші форми землекористування до революції. Це громадське й подвірне землекористування. В нас на Україні історично склалось так, що подвірна форма землекористування панувала на Поділлі, Київщині, Волині, Полтавщині й Чернигівщині. На Харківщині є чималі райони з громадською формою землекористування. В останніх губерніях Донеччини, Катеринославщини й Одещини переважало громадське землекористування. Через цей розподіл умовних форм землекористування на Україні ми маємо й своєрідний розподіл хиб. В губерніях Правобережжя й Лівобережжя панує черезсмужжя у всіх її виглядах, а в останніх губерніях—далекоземелля. Звичайно, обидві ці хиби є в усіх губерніях Республіки, але зазначений розподіл говорить про перевагу одного з них над другим. Погляньмо, що ж таке черезсмужжя і яка шкода від неї селянам і державі.

Черезсмужжям зветься такий уклад, коли один двір має землю не в одному, а в де-кількох місцях.

Наприклад, земля одного двора в 10-40 ділянках; земля громади в двох-трьох шматках. Перший випадок зветься внутрішнім черезсмужжям, а другий зовнішнім черезсмужжям. І те й друге черезсмужжя дуже добре відомі селянам наших малоземельних губерній Правобережжя й Лівобережжя. Вони так до неї звикли, що навіть після революції доводиться дуже багато й довго переконувати селянство в необхідності її знищити. Проте, простий підрахунок тих утрат, що дає черезсмужжя, говорить про її шкоду. У нас на Україні припадає від 10 до 100 смуг на двір. В одному селищі на Волині Коростенської округи є наділи селян, що нараховують більше ста смуг. До цього, звичайно, в бувших поміщицьких, панських селян черезсмужжя є ще поширеніше, ніж у бувших державних селян. Часто такі смуги бувають такі вузькі, що їх важко обробляти плугом і тому доводиться перекопувати заступом. Як що селянин має 7 десятин землі в 30 смугах, то він багато втрачає на обміжках. Коли ширина обміжку становить одну десяту частину сажня, то втрачається $^1/_{41}$ частина всієї площи. Як що ж селянин матиме цю саму землю тільки в 4 смугах, то втрачає лише $^1/_{21}$ частину площі. Ще гірше стоїть справа в малоземельного селянина, що має одну десятину землі в 30 смугах. Він втрачає небагато й не мало, $^1/_5$ частину землі, а при 4 смугах тільки $^1/_{75}$ частину. Отака втрата землі при черезсмужжі. До цього ще даремно витрачається час на переїзди з смуги на смугу, що иноді вдвічі-втричі, а то й більше підвищує загальну витрату часу на польову роботу. При цьому селянин, що має 7 десятин землі, витрачає на переїзди на кожних 10 днів один робочий день. Малоземельний з однією десятиною витрачає на переїзди на кожних два робочих дні один зайвий день. Таким робом, черезсмужжя є найшкідливіше для малоземельного селянина.

Боротьбу з ним можна провадити ріжними способами. З переходом до товариського порядку землекористування, черезсмужжя зовсім знищується. Це перший і найкращий спосіб боротьби. Другий спосіб—це перехід на хутори та відруби. Але цей спосіб має й свої хиби, а тому в деяких районах корисно

лише зменшувати черезсмужжя шляхом переходу до широких смуг.

Далекоземелля найбільш поширене в багатодвірних селах на півдні України. Засіб боротьби з ним є розселення на виселки. При такому розселенні скорочується витрата часу на поїздки для обробки землі. Далекоземелля також не дає можливости вивозити гною на свій наділ, а при розселенні земля наближається до садиби і її стає можливим угноювати.

Є ще й инші хиби, але всіх їх так саме як і основних двох можна або зовсім, або в значній мірі знищити при землевлаштуванні.

Порядок переведення землевлаштування. Землевлаштування або землевлаштувальні роботи починаються з ініціятиви зацікавленого населення. Для цього подається заяву в окружне земельне управління. Найкраще цю заяву подавати через участкового землевлаштувателя. Бо все рівно окружне земельне управління всяке клопотання про землевлаштування надсилає на висновок до участкового землевлаштувателя. Після висновку землевлаштувателя клопотання розглядає окружна земельна нарада, і коли воно не перечить законові, то призначається підготовка. Вона полягає в з'ясуванні на місці таких питань, про яке саме землевлаштування клопоче населення, які земельні ділянки повинні підлягати землевлаштуванню, які землекористувачі повинні притягатись до землевлаштування, як повинно переводитись землевлаштування, які будуть наслідки землевлаштування. Для підготовки справи командирується спеціяльно землевлаштувательземлемір, що після закінчення підготовки складає доклад і подає його зацікавленим землекористувачам. Потім, справа з усіма скаргами й заявами надсилається до земельного управління. Підготовлену справу знову розглядає землевлаштувальна нарада.

Як що підготовку переведено правильно, то справу призначають до виконання.

Виконання справи полягає в тому, що складається землевлаштувальний проект, дають його населенню, далі проект розглядають і затверджують землевлашту-

вальні установи, потім проект виконують, остаточно затверджують землевлаштування (за ст. 192 Земельного Кодексу) і складають землевлаштувальні документи. Документи спочатку записують у книги поземельної реєстрації, а потім уже видають зацікавленим землекористувачам. Ці документи й являють собою незаперечний доказ законности землекористування. Ввесь процес землевлаштувальної роботи відбувається згідно з ст. 168—194 Земельного Кодексу та тих інструкцій, що їх видав Наркомзем у розвиток цих статей. Це й є нормальний порядок землевлаштування. Проте закон припускає винятки. Згідно з ст. 171 Земельного Кодексу, можна розпочинати землевлаштування й без клопотання населення, иноді навіть проти його бажання. Це буває при утворенні і зміненні складу земельних фондів спеціяльного призначення, в разі визнання землевлаштувальними органами необхідности негайно усунути в тому чи иншому районі хиби землекористування, що шкодять своїм впливом господарству або загострюють поземельні видносини, і нарешті, в тому випадкові, коли потрібно поміняти один шматок землі на другий при відведенні землі для потреб промисловости.

Коли при землевлаштуванні виникають суперечки, то справа спочатку направляється до земельно-судової комісії. Тільки після закінчення суду можна знову приступити до землевлаштування. При цьому в розумінні прав на землю при землевлаштуванні за основу взято: 1) ніякого урівнювання в землекористуванні між волостями та селами не допускається (ст. 144 Зем. Код.); 2) воно повинно перевадитись відповідно до прав на землю (ст. 168) і 3) кожному учасникові землевлаштування повинна відводитись та кількість землі, на яку він має право (ст. 172 Зем. Код.). В результаті землевлаштування кожен його учасник повинен одержати користь, землевлаштування повинно бути для господарства доцільним. Це без сумліву випливає з усіх статей Земельного Кодексу. Землевлаштування на особливих державних земельних фондах—колонізаційному, лісовому, цукроварних заводів, радгоспів і т. и. провадиться в особливому порядкові, згідно з постановою Наркомзему. Землевлаштувальні

проекти складають на місцях особливі райкомісії, а затверджує й розглядає їх Губбюро землевлаштування держземфондів.

Наслідки внутриселищного землевлаштування. Це правильне землевлаштування на Україні провадиться вже два роки Але особливого розвитку воно досягло в минулому рільничому періоді (з 1 жовтня 1923 року по 1 жовтня 1924 року). Пояснити це можна тим, що в останній час уряд відпустив кошти для позик населенню на землевлаштування. Позики видається на де-кілька років (до 4 років). При цьому позики на землевлаштування в районах цукроварних заводів, лісфонду, міст та инших установ видається з коштів цих установ.

Правильне або внутріселищне землевлаштування в минулому рільничому періоді було проведено на площі в 3.191.558 десятин. що становить 86% попереднього завдання. Було воно 3 родів. Гуртове землевлаштування з нарізкою землі не тільки на гони, але в кожному гоні (в багатьох губерніях) була зазначена земля для окремого двору. Це був переважний рід землевлаштувальної роботи. Відбувалась вона на площі в 3.032 210 десятин. На другому місці було відведення землі колективним господарствам на площі в 93.302 дес. По губерніях розподіл цієї площі такий: Одещина—26.086 дес.; Катеринославщина—21 612 дес.: Київщина—20.174 дес.; Поділля—10.568 дес.; Полтавщина—5 050 дес.; Донеччина—3.711 дес; Волинь—2.578 дес.; Харківщина—1.849 дес.; Чернигівщина—1.664 дес. і, нарешті, на останньому місці було індивідуальне землевлаштування: хутори й одруби на площі в 66.046 дес. Цей рід праці був майже весь скупчений в трьох губерніях: Київщина—24.391 дес.: Полтавщина—19.609 дес. і Волинь—16.935 дес. Треба сказати, що всі ці цифри являють собою дані попередніх підсумків землевлаштувальної роботи за минулий рік.

Із районів особливих державних земельних фондів найбільш охоплено було землевлаштуванням райони цукроварних заводів, де землевлаштування було проведено на площі в 303 966 дес, потім держлісфонду на площі 89.091 дес і, нарешті, прикордонної смуги—8.346 десятин.

Перспективи на найближчий рік. Неможна, звичайно, думати, що поліпшення селянського господарства і підвищення продукційности повстане на другий же день після землевлаштування. Можна думати, що в перший час, коли ламатиметься старе землекористування, буде навіть де який підупад продукційности господарства. Занадто великі рани нанесла господарству війна, безладдя та голодний час. І ломка ця забере де-який час. Але ясно, що врешті підвищення продукційности господарства є неминуче. Хліборобське населення в звязку з цим підвищенням буде краще жити, краще їсти. Це в свою чергу зробить його працю сталішою й продукційнішою.

Роботи у внутріселищному земл евлаштуванні на найближчі роки на Україні тісно звязані з „Планом заходів що до боротьби з посухою". Цей план Нар комзем подав 3 сессії ВУЦВК'у 8 скликання і був ухвалений. В межах цього плану передбачається розгорнути роботу тільки в цьому роді землевлаштування на площі в 4.448.546 дес. Окрім цього думають ще видати населенню документи в порядкові поземельної реєстрації на площу в 1 355.000 дес., що дасть загальну площу закінченої роботи на 1 жовтня 1925 року розміром у 5.803.546 дес Із цієї площі землевлаштування колективів поширюється на 140.000 десятин, а землевлаштування в районах цукроварних заводів, виконуючи його на всі 100%—на 600.000 десятин. Такі в загальних рисах перспективи нашого землевлаштування на найближчий р к. Про наслідки ж нашого землевлаштування для селянського господарства ми поки що говорити не можемо, бо всього два роки минуло, як припинилось шкідливе в господарському відношенні урівнювання землі.

Справочний відділ

Міри.

1. Система метричних мір.

Міри лінійні (довжини)

Кілометр (клм.) = 1.000 метрів (м.).
Метр = 10 дециметрам (дцм.) = 100 сантиметрам.
Сантиметр (снтм.) = 10 міліметрам (млм.).

Міри квадратові (поверхні)

Кв. кілометр = 1.000.000 кв. метрів = 100 гектарам.
Гектар = 10.000 кв. метрів = 100 арам.
Ар = 100 кв. метрам.
Кв. метр = 100 кв. дециметрам = 10.000 кв. сантим.
Кв. сантиметр = 100 кв. міліметрам.

Міри кубні (обсягу)

Куб. метр = 1.000 куб. деціим. = 1.000.000 куб. снтм.
Куб. сантиметр = 1.000 куб. міліметрів.

Міри ваги:

Тона = 1.000 кілограмів *)
Кілограм = 1.000 грамів **).
Грам = 1.000 міліграмів.

Міри місткости (плинних та сипучих тіл):
Літр ***) = 1 куб. дециметру.

2. Російські міри.

Лінійні міри
(довжини)

Міля англ. = 7 верст.
Верста = 500 сажнів.
Сажень = 3 аршинам.
Сажень = 7 футам ****).
Аршин = 16 вершк. = = 28 дюймам.
Фут = 12 дюймам.
Дюйм = 10 лініям.

---

*) Тона метрична = 61,05 пудів, англійська ж тона (найужитковіша) = 62,03 пудів.
**) Грам—вага кубного сантиметру чистої води при 4° С.
***) Літр містить у собі кілограм чистої води.
****) Російські фути й дюйми рівні англійським.

Квадратові міри (поверхні)

Кв. верста = 250.000 кв. саж.
Десятина = 2.400 кв. саж.
Кв. сажень = 9 кв. аршин.
Кв. сажень = 49 кв. футам.
Кв. арш. = 256 кв. верш.
Кв. фут = 144 кв дюймам.
Кв. дюйм = 100 кв. лініям.

Кубні міри (обсягу)

Куб. саж. = 27 куб. арш. = = 343 куб футам.
Куб арш. = 4.096 куб. вер.
Куб фут = 1.728 куб. дюйм.
Куб. дюйм = 1.000 куб. лін

Міри сипучих тіл (обсягу)

Ласт = 12 четвертям.
Четверть = 8 четверикам *).
Четверик = 8 гарнцям.

Міри ваги

Берковець = 10 пудам.
Пуд = 40 хунтам.
Хунт = 32 лотам.
Лот = 3 золотникам.
Золотник = 96 долям.

Міри паперу

Кіпа = 10 стопам.
Стопа = 20 дестям.
Десть = 24 листам.

Міри рідини (обсягу)

Відро **) = 10 штофам.
Штоф (кружка) = 10 чаркам.
Чарка = 2 шкаликам.
Пляшка горільчана = = 1/16 відра.

Кубний сажень містить у собі 790 відер, або 46,2 четвертей або 593 пуди води.

Кубний фут містить у собі 2,3 відра або 1,08 четверика, або 69 хунтів води.

Відро містить у собі 751 куб. дюйм.

3. Співвідношення метричних та російських мір***.

Міри лінійні (довжини)

Метр = 0,469 саж. = 1,405 арш. = 3,28 фут.
Сантиметр = 0,225 вершк. = 0,39 дюймам.

*) Четверик містить у собі 64 хунти чистої води.
**) Відро містить у собі 30 хунтів чистої води.
***) В дужках зазначено прості наближення з точністю до одної десятої.

Кілометр = 0,94 версти = 470 сажням.
1 верста = 1,067 клм. (1,1 клм.)
1 саж. = 2,134 метра (2,1 м.).
1 арш. = 0,711 метра (0,7 м.).
1 фут = 0,305 метра (0.3 м.).
1 дюйм = 2,54 снтм. (2.5 см).
1 вершок = 4,445 снтм. (4,5 см.).

Для неточних вимірів:
Метр = $22^1/_2$ вершкам = 40 дюймам.

Міри квадратові (поверхні)

Гектар = 0,92 десятини = 2.200 квадр. сажнів
Кв. метр = 0,22 кв. саж. = 10,8 кв. фут. 1 98 кв. арш.

11 десятин рівні 12 гектарам.

Міри кубні (обсягу)

1 куб. метр = $2^3/_4$ куб. арш. = 35 куб. футам.
1 куб. сажень = 9,713 куб. метрів (10 куб. м.)
1 куб. арш. = 0,360 куб. метр.
1 куб. фут. = 0.028 куб. метр.
1 куб. дюйм = 16,39 куб. сантиметр.

Міри ваги

1 кілограм = 2,44 хунта (2,5 х.).
1 грам = 0,234 золотника ($^1/_4$ зол).
1 пуд = 16,380 кілограма.
1 хунт = 0,410 кілограма.
1 золотник = 4,266 грама.
1 доля = 44,9 міліграма.

Міри рідин

Літр = 0,038 четверти = 0,081 відра = 1,3 горільчаної пляшки (коло $1^1/_2$ пляшки).
1 відро = 12,3 літрам.
1 горільчана пляшка = 0,769 літрам.
1 гарнець = 3,28 літрам ($3^1/_8$ літрам).

4. Найужитковіші чужоземні міри.

Міри лінійні

Географична міля = 7,4204 кілометр. = 7 верст.
Льє = 4,44 кілометра = 4,17 версти.
Узол (морська міра) = 1,8522 кілом. 1,7 верст.
Кабельтов (морська міра) = 183 метри = 600 фут.
Ярд 91.44 сантиметра = 36 дюймам.

Міри рідин та сипучих тіл

Англ. квартер = 2,91 гектолітра = 11,06 четвер.
Бушель = 36,37 літра = 1,39 четверика.
Галон = 4,55 літра = 0,37 відра.
Пінта = 0,57 літра = 0,9 пляшки.

Міри ваги

Англ. тона = 1,02 метр. тони = 62,03 пуда.
Бариль = 123,50 кілограма = 7,53 пуда.
Квінтал = 100 кілограмам = 6,1 пуда.
Центнер = 50,80 кілограма = 3.1 пуда.
Англ. хунт = 453,60 грама = 1,11 хунта.

Почтово-телеграфна такса.

(в червоному обчисленні).

А. Пересилання почтової кореспонденції.

I. Листи: а) місцеві—за перші 20 грамів—4 коп., за кожні дальні 20 гр. — 20 гр. — 2 коп.. б) иншоміські — за перші 20 гр. — 7 коп., за кожні дальні 20 гр. — 5 коп. в) почтової листівки місцеві й иншоміські — 3 коп.

II. Бандерольні пересилання. 1) з друкованими творами: а) місцеві за кожні 50 грамів — 1 коп, б) иншоміські—за кожні 50 грамів—2 коп. 2) з діловими паперами й зразкамитоварів: а) місцеві за кожні 50 грамів — 2 коп.; б) иншомісцеві—за кожні 50 гр. — 4 коп.

III. Рекомендовані пересилання поверх вагового збору по роду пересилання за замовлення: — 7 коп.

IV Листи за оголошеною цінністю: а) ваговий збір—за таксою для простих листів — 7 коп., б) страховий збір із суми оголошеної цінности на віддалення:

до 500 кілометрів			0,4%
од 500	„	до 1000 кілом	0,8%
„ 1000	„	„ 2000 „	1,2%
„ 2000	„	„ 3000 „	1,6%
більше 3000	„	—	2%

мінімум збору—20 коп, максимум суми оголошеної цінности 50000 карбованців.

V. Перевод грошей: а) почтою—збір із суми переводу залежно од віддалення, на яке пересилаються гроші, в такому розмірі:

до 500 км.			0,2%
од 500	„	до 1000 км.	0,4%
„ 1000	„	„ 2000 „	0,6%
„ 2000	„	„ 3000 „	0,8%
більше 3000	„	—	1,%

мінімум цього збору—15 коп., б) по телеграфу — поверх збору, зазначеного в пункті „а“, тарифна платня за телеграму; у 20 слів при переводі до 500 карб. і в 25 слів при переводі більше 500 крб. в) терміново по телеграфу—поверх збору, зазначено в пункті „а“ тарифна платня за телеграму в потрійному розмірі.

VI. Посилки: а) ваговий збір стягається за віддаленням за кілограм:

до	100 клм.		1,5 коп.
од	100 до 300 клм	2.5 —	5,0 коп.
„	300 „ 1000 „	6,5 —	13,5 „
„	1000 — 2000 „	15.0 —	22,5 „
„	2000 „ 7000 „	24,0 —	52,5 „
більше	7000 „		60,0 коп.

мінімум вагового збору—25 коп. і б) поверх того за цінні посилки страховий збір із суми оголошеної цінности залежно од віддалення:

до	500 клм.		0,4%
од	500 „	до 1000	0,8%

до 1000 клм	. . . до 2000	. . . . .	1,2%
„ 2000 „	. . . „ 3000	. . . . .	1,6%
більше 3000 „	. . . . .	. . . . .	2,0%

мінімум страхового збору – 20 коп., крайня цінність посилки—50.000 карбованців.

VII. Пересилання з накладним платежем: поверх усіх инших зборів по роду кореспонденції стягується ще комісійний збір у розмірі 2% накладеного платежа, при мінімумі в 20 коп. крайня сума накладеного платежу 50.000 карбованців.

Б. Телеграфні та радіо-телеграфні пересилання оплачуються за одною таксою.

1. Пословна платня за передачу телеграми: а) місцевих та приміських – 3 коп, б) приміських термінових—9 коп., в) приміських серії „Г“ (особливої важливости, що передаються раніше от термінових) —12 коп., г) иншомісцевих звичайних (урядових та приватніх) – 6 коп., д) теж термінових — 18 коп., е) иншоміських серії „Г“ — 24 коп., та ж) телеграми листи—половинна пословна платня за звичайну телеграму, без покриття подепешного збору.

2. За банкові переводні телеграми стягується подвійна платня. За телеграми на умовній мові (кодовані) та з оплаченою провіркою—подвійна пословна платня (12 коп.). Поверх пословної платні (пункт 1 та 2) стягується погрошовий збір, у розмірі 15 коп. за кожну телеграму, однаковий для всіх родів внутрішніх телеграм. Міжнародні телеграми від погрошової платні звільнено.

3. За користування телеграфними проводами для переговорів: а) при переговорах проводами першої категорії (проводи протягом до 600 клмгр.) платня обчислається за кожні 3 хвилину в такому розмірі:

при віддаленні	не більше 25 клм.	. . .	15 коп.
„ „	од 25 клм. до 50 клм	. .	21 „
„ „	„ 50 „ „ 100 „	. .	39 „
„ „	більше 100 клм. за перші 100 клм.		39 „

а за кожні дальші 50 клм. і частину 50 клм.—15 коп. Час менше від (3) трьох хвилин вважається за 3 хвилини;

б) при переговорах проводами другої категорії (проводи протягом більше 600 клм.) платня обчислюється незалежно від віддалення за ввесь час вилучення проводу з моменту фактичного початку переговорів до закінчення їх, при чому за одиницю приймаються 3 хвилини, вважаючи неповні 3 хвилини за повні.

Платня стягується пословно в розмірі подвійної вартости для звичайної телеграми. Число слів у хвилину визначається залежно від системи апарату: для Морзе—420 слів, для Бюро та Юза—1000 слів і для Уітстона—1500 слів на годину; число слів у хвилину множиться на прийняту для оплати одиницю 3, й одержана ставка множиться на число одиниць, що підлягають оплаті.

Діючі залізничні тарифи.

А. Пасажирський.

Плата за проїзд пасажирів і за перевозку їх багажу вираховується за такими схемами:

Від 1 до 160 клм.—1,5 коп. з пасажира, км., але не менш як за 6 клм.

Від 161 до 300 км.—до 2 карб. 40 к. добавляється по 1 коп. з пасажира і км.

Від 301 до 400 км. до 3 карб. 80 коп. добавляється по 25 к. за пояс (пояси зазначено нижче).

Від 401 до 3010 км.—до 4 карб. 80 к. добавляється по 20 коп. за пояс.

Від 3011 км. і більше до 17 карб. 80 коп. добавляється по 40 коп. за кожний пояс.

1. Проїздна плата обчіслюється прийнявши неповне віддалення за повне.

2. За проїзд у м'якому вагоні плата збільшується вдвічі.

3. Плата за проїзд дітей від 5 до 10 років у твердому або м'якому вагоні береться в розмірі ч в е р т и п л а т и відповідного вагону для дорослих пасажирів.

4. За проїзд дорослих пасажирів у товарових вагонах і теплушках пасажирсько-товарових потягів береться половину ціни квитка твердого вагону, за дітей же--чверть плати для дорослого пасажира. Ця знижка 50% робиться тільки з квитків, що продаються

на пасажирсько-товарові потяги місцевого звязку і на ті потяги прямого звязку, що мають у своєму складі товарові вагони, а тому, за проїзд у товарових вагонах або теплушках почтових потягів плату береться без знижки.

5. На приміських шляхах на віддаленні не більшому за 100 км. береться по 1 коп. з пасажира і кілометра в твердих вагонах, і по 1,5 коп. у м'яких або вагонах поліпшеного типу. коли такі бувають у складі приміських потягів.

6. За нумероване місце у вагоні (плацкарту) для сидіння береться — 10% і для лежання — 25% за спальне місце у швидкому Сибірському потязі — 50%; за проїзд у швидких потягах (№№ 1 і 2) — 25% на вартість відповідного пасажирського квитка.

7. Збір на користь Червоного Хреста стягається:

а) з платних разових залізничних квитків на ціну не нижче 2 карб. 50 коп. за проїзд у м'якому вагоні і 7 карб. 50 коп. за проїзд у твердих класних вагонах—15 копійок з квитка і

б) з місячних, сезонних і річних квитків приміських шляхів в одинарному розмірі, як за разовий квиток.

Від оплати цим збором звільняються квитки на проїзд у товарових вагонах, а також пільгові переселенческі й службові безплатні квитки.

Визначаючи ціну квитка, ріжні приплати (за місця сидіти й лежати, за швидкість, за спальні вагони прямої комунікації—б. міжнародні) на увагу не беруться.

8. Цілевий збір на освітню справу на транспорті стягається:

а) з усіх без винятку платних пасажирських квитків на залізничних, річних і морських шляхах, в тому числі з квитків військових, дитячих і купованих за пільговими тарифами на приміських шляхах у розмірі 10% від ціни квитка і на всіх инших шляхах у розмірі 5% від ціни квитка, включаючи ціну плацкарти й приплати за хуткість.

б) за багаж і вантажі в розмірі 2% із загальної суми платіжів за документом.

Б. Багажний.

Плата за перевозку пасажирського багажу, багажу-товару і вантажу великої (пасажирської) хуткости на всіх шляхах обчислюється за такими схемами:

1. За провіз 5 кілограмів.

Од 1 до 300 км.,—по 0,0702 коп. з км., але не менш.

Од 301 до 325 км. по як за 6 км. 21,06 коп.

Од 326 км. і більше--до 21,06 коп. добавляється по 1 83 коп. за кожний пояс.

За мінімальну вагу відправки на перевозку пасажирського багажу, багажу-товару і вантажу великої (пасажирської) хуткости береться 20 клм., тоб то коли багажу або вантажу подано на перевозку менш 20 клм., то тарифна плата береться не менш як за 20 клм.

До цього вага всякого багажу по-над 20 клм. округлюється до 5, а вантажу пасажирської швидкости округлюється до 10 клм.

2. У тих випадках, коли підсумок платіжів по окремій багажовій квітанції або накладній, включаючи страхову премію і збір на освіту, становить менш 20 коп., береться 20 коп.

3. Страхова премія з багажу пасажирського і багажу-товару береться з кожних 10 карб. об'явленої цінности і з кожних 100 клм. пробігу:

а) 0,03 коп. з усякого запакованого багажу,

б) 1,5 коп. з велосипедів незапакованих, з лиж і ціпків до них.

Неповні як сотні клм. пробігу, так само й десятки карбованців об'явленої цінности, округляється до повних, при чому частина сотні або десятка вважаються за цілу сотню або десяток.

4. Об'ява цінности (страховка) пасажирського багажу і багажу-товару—обов'язкова.

В. Система поясів для пасажирів, пасажирського багажу, багажу-товару й вантажу великої (пасажирської) швидкости

Од	301	до	500	км.	8	поясів	по	25 км.
„	501	„	10	„	7	„	„	30 „

„	711	„	990	„	8	„	„	35 „
„	991	„	1510	„	13	„	„	40 „
„	1511	„	2860	„	30	„	„	45 „
„	2861	„	3010	„	3	„	„	50 „
„	3011 і більше			„	—	—	—	70 „

Частина поясу вважається за цілий пояс.

Г. ВАНТАЖОВИЙ.

Плата за перевозку вантажу малої хуткости обчислюється за 12 нормальними класами й 11 спеціяльними тарифами.

Початкові ставки цих тарифів за тону такі:

1. КЛАСНІ.

I.	кл.	на	віддал.	від	1	до	534	км.	по	11,45 к. з тон. км.
II.	„	„	-	„	1	„	„	„	„	9.73 „ „ „
III.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	8,01 „ „ „
IV.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	6.87 „ „ „
V.	„	„	„	„	1	„	267	„	„	5,72 „ „ „
VI.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	4,58 „ „ „
VII.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	3,43 „ „ „
VIII.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2,86 „ „ „
IX.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2,29 „ „ „
X.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1,72 „ „ „
XI.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1,15 „ „ „
XII.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	0,72 „ „ „

2. СПЕЦІЯЛЬНІ.

№ 1 (нафт-вантажі I катег. од вагона) на віддаленні від 1 до 68 км. по 6,36 к.

№ 2 (хлібні вантажі, дрібні перевозки) на віддаленні від 1 до 214 км. по 4,01 к.

№ 3 (хлібні вантажі од вагона) на віддаленні від 1 до 214 км. по 3,43 к.

№ 4 (нафт. вантажі II катег. од вагона) на віддаленні від 1 до 75 км. по 3,15 к.

№ 5 (лісові, I катег. від вагона) на віддаленні від 1 до 113 км. по 2,39 к.

№ 6 (кам.—вуг. вантажі від вагона) на віддаленні від 1 до 26 км. по 2,39 к.

№ 7 (лісові вантажі II катег. від вагона) на віддаленні від 1 до 33 км. по 1,91 к.

№ 8 (висівки й макуха від вагона) на віддаленні від 1 до 107 км. по 1,72 к.

№ 9 (торф од вагона) на віддаленні від 1 до 76 км. по 1,10 к.

№ 10 (цукор і пісок од вагона) на віддаленні від 1 до 267 км. по 5,72 к.

№ 11 (бой, крихти, лом, залізо не в рігах од вагона) на віддаленні від 1 до 51 км. по 1,63 к.

Мінімальна вага вантажу установлена 20 кілограмів; а тому, відправляючи вантаж вагою менш ніж 20 кл, платіжі за перевозку обчислюються як за перевозку 20 км.

Вага вантажу, що перевозиться в кількості по над 20 км. для розрахунку платіжів округляється до повних 10 кл. при чому неповні вважаються за 10 кл. (приклад: 9 кл. округляється в 20 кл., 25 кл. округлюються в 30 кл., 63—в 70 кл., 948 кл — в 950 кл.).

У вантажових документах зазначається дійсна (неокруглена) вага, визначена зважуванням при прийомі до перевозки.

Готові ставки провозної плати за ріжні віддалення в розрахункових табличках виражені в цілих і десятих частках копійок з тони ваги вантажу. Для розрахунку провозної плати за перевозку, ставка даного віддалення помножується на вагу вантажу, зазначену в тонах (коли вага зазначена в кілограмах, вона переводиться в тони, через поділ її на 1000) і одержана сума округлюється потім до цілих копійок, прийнявши всяку частку копійки за цілу копійку.

ДОВІДНИЙ ЛИСТОК.

Наркомати, Центральні установи та організації УСРР.

Всеукраїнский Центральний Виконавчий Комітет (Майдан Тевелєва, 22)

Голова – **Петровський Григорій Іванович**.

Секретар Буценко А. Ї.

Рада Народніх Комісарів (Раднаркомівська, 3).

Голова Раднаркому — **Чубар Влас Яковлевич**

Заступник Голови – Владимирський М. Ф.

Керуючий Справами – Бега Ф. Ф.

Секретар — Дуделіт А. І.

Голова Адміністративно-Фінансової Комісії – Полоз М. Н.

Голова комісії розгляду законодавчих проектів — Рейхель М. О.

Постійний Представник УСРР при Урядові СРСР — Петровський Д. І. (Москва, Колпачний пров., 5).

Центральна Комісія допомоги дітям при ВУЦВК'ові

Голова — Петровський Г. І.

Відповідальний секретар — т. Тільман.

Найвищий Суд (вул. Карла Лібкнехта, 23).

Голова — т. Лебединець.

Голови колегій: Кримінальної — т. Канарський. Цівільної — т. Малицький. Судової – т. Кабаненко.

Українська Економична Рада (УЕР) (Раднаркомівська, 3).

Голова — Чубар В. Я.

Секретар — Дуделіт А. І.

Державна Планова Комісія (Держплан) (Раднаркомівська, 8).

Голова — Владимирський М. Ф.

Заст. Голови — Ашупп-Ільзен А. І.

Народній Комісаріят Внутрішніх Справ (Чернишевська 23—5).

Нарком — Балицькій В. А.

Заст. Наркому — Черлюнчакевич Н. А.

Начальник інспекції справ комунального господарства — т. Горев.

Начальник міліції та розшуку — т. Якимович.

Народній Комісаріят Юстиції (Садово-Куликівська, 9/2).

Наркомюст та Прокурор Республіки - Скрипник Н. А.

Заст. Наркома — Рейхель М. О.

Народній Комісаріят Внутрішньої Торговлі (Майдан Рози Люксембург, будинок б. „Асторія").

Нарком — Генкин А. Б.

Члени колегії — т.т. Коломійцев і Лобанов.

Народній Комісаріят Земельних Справ (вул. Карла Лібкнехта, 82).

Нарком — Кліменко І. Е.

Заст. Наркома — т. Одинцов.

Народній Комісаріят Охорони Здоровля (майд Тевелєва).

Нарком — Гуревич М. Г.

Заст. Наркома — Баранов М. І.

Народній Комісаріят Фінансів (вул. Карла Лібкнехта, 1).

Нарком — Кузнецов С. М.

Заст. Наркома — Богатин С. Р.

„ „ — Катель М. А.

Народній Комісаріят Робітниче-Селянської Інспекції (Чернишевська, 66).

Нарком — Лебедь Д. З.

Заст. Наркома — Дудник А. М.

Народній Комісаріят Освіти (вул. Артьома, 29).

Нарком — Шумський О. С.

Заст. Наркома — Ряппо Я. П.

Заст. Наркома — Солодуб П. К.

Народній Комісаріят Праці (Палац Праці, кв. 61).

Нарком — т. Горбачев.

Заст. Нарком — т. Плахотніков.

Народній Комісаріят Соціяльного Забезпечення (Майдан Тевелєва, 5).

Нарком — Познанський Я. М.

Заст. Наркома — т. Єгоров.

Вища Рада Народнього Господарства (Вул. Карла Лібкнехта, 18 20).

Голова — Максимов К. Г.

Заст. Наркома — т. Суховий.

Управління Уповноваженого Народнього Комісаріату Закордонних Справ СРСР при Раднаркомі УСРР (Садово-Куликівська)

Уповнарком — Шліхтер А. Г.

Заступник — т. Максимович.

Управління Уповноваженого Народнього Комісаріяту Зовнішньої Торговлі СРСР при Раднаркомі УСРР (Вул. Карла Лібкнехта, 64).

Уповнарком — т. Золотарьов.

Заступник — т. Колєсніков.

Управління Уповноваженого Народнього Комісаріяту Почт і Телеграфів СРСР при Раднаркомі УСРР Кооперативна вулиця, 7).

Уповнарком — Сіньков К. М.

Заступник — т. Новіков.

Управління Уповноваженого Народнього Комісаріяту Шляхів Комунікації СРСР при Раднаркомі УСРР (будинок Управління Південних залізниць).

Уповнарком — Александров І. А.

Заступник — т. Мальгінов.

Центральне Статистичне Управління (Вул Артьома, 3).

Управляючий — Мазлах С. М.

Заступник — Мишкіс В. С.

Управління Командуючого Озброєнними Силами України й Криму та Штаб Української Військової Округи (будинок б. Судових установ. Скобелєвський майдан).

Командуючий озброєними силами України й Криму — т. Єгоров.

Заступник — т Александров.

Державне Політичне Управління (Майдан Комсомольця, 6).
Голова — Балицький В. А.

Центральний Комітет Комуністичної Партії (більшовиків) України (Вул. Карла Лібкнехта. 44).
Секретарі: Квірінг Е. І., Володимирський М. Ф., Медведєв А. В.

Центральний Комітет Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України (вул. Карла Лібкнехта, 44).

Всеукраїнська Центральна Рада Професійних Спілок — (Палац Праці).
Голова Президії — Угаров Ф. Я.

Всеукраїнська Спілка Сільсько-Господарської Кооперації (Сільський Господар.) ул. 1-го травня, 18).
Голова — Любченко А. П.

Всеукраїнський Робітничий Кооперативний Комітет (Уцерабкооп) (майдан Тевелєва, 19).

Всеукраїнська Кооперативна Спілка (Вукопспілка) (майдан Тевелєва. 19).
Голова правління — т. Ветошкін М. К.
Заступник — т. Козельман.

Всеукраїнське Правління Державного Страхування — Укрдержстрах (майдан Тевелєва, 30).
Голова — т. Левицький.

Всеукраїнська Контора Державного Банку (Театральний майдан).
Директор — т. Каган.
Заступник — т. Арсон.

Державне Видавництво України. Управління й Центральний Редакційно-Видавничий відділ (майдан Тевелєва, 4).
Завідуючий — т. Самохвалов.

Головна Управа Українського Червоного Хреста (Театральний майдан, 7).
Голова — Угаров Ф. Я.
Заст. голови — Лініченко П. К.

Укрсельбанк (майдан Тевелєва, 4).
Голова — т. Порайко.

Промбанк (ул. Карла Лібкнехта. 18 20).
Директор — т. Гамбург.

Укрaїнбанк (майдан Тевелєва, 2).
Голова — т. Бляхер.

Донвугіль (майдан Тевелєва, 29)
Голова — Рухимович М. Л.
Заступник — Іванов С. В.

Хемвугіль (Гостиниця Спартак, №№ 34—42).
Голова — т. Гуревич.
Заступник — т Самарський.

Півдмаштрест (вул. Карла Лібкнехта, 17 19).

Південсталь (вул. Карла Лібкнехта, 17 19).
Голова — т. Іванов.

Акційне Товариство „Село-Техніка" (вул. Свердлова).

Всеукраїнське Пайове Товариство Роздрібної Торговлі „Ларьок" (вул, Карла Лібкнехта, 16).
Голова — Єрмощенко В. І.

Всеукраїнське Агрономичне Товариство (вул. 1-го гравня, 10).

Всеукраїнське Товариство Насінництва (вул. 1-го травня, 10).

Центральна Почтова Контора (пров. Короленко, 11)

Центральний Телеграф (Вознесенський майдан).

Додатки.

Боротьба з посухою.

І. Боротьба з посухою—це боротьба за правильне господарювання.

Не встигло ще сільське господарство Україні зліквідувати всіх тяжких наслідків посухи 1921 року, як ми знову маємо посуху 1924 року, що знов несе загрозу всьому нашому господарському життю.

Безумовно можна бути певним, що цьогорічна посуха не вдіє того лиха, якого зазнала Україна в 1921 році. В 1924 р. посуха охопила менші простори, а все становище нашої держави тепер далеко краще ніж у 1921 році, засівна площа збільшилась, все наше господарське життя налагоджено, залізниці в порядку, від торічнього врожаю маємо де-які лишки хліба.

Можна сподіватися, в усякому разі, шо тепер, у 1924 році, на Україні люди не будуть умірати з голоду, як було в 1921 році. Та хоч як там не є, а сум охоплює душу, коди згадаєш про те, що робиться в місцях, охоплених посухою.

В де-яких місцях хліб покошено на сіно, або зібрано 5—10 пудів зерна з десятини. Сіно повигоряло. Робочу скотину доводиться збувати задурно, бо нічим годувати. Що ж робити? Як запобігти такому лихові хоч надалі, в майбутньому?

Хай у цьому році кінці з кінцями зведем як-небудь. Держава допоможе перекинути хліб і де-які запаси кормів для скотини з урожайних місць до тих, шо найбільше потерпіли від посухи. Вже тепер вжито всіх засобів, щоб полегшить становище цих районів. До загибелі не дійде в цьому році. Голоду не буде.

Але після такого року не буде й сил у господарстві для розвитку. Наше селянське господарство таке відстале й слабе; йому треба кріпнути, розвиватися, йти вперед.

Натомість посуха підрізує йому крила, нищить усі здобутки обох останніх урожайних років. Великого напруження сил у всієї країни, всього нашого державного апарату вимагає справа ліквідації наслідків посухи. І як раз саме ті райони, що повинні давати державі лишки хлібу для експорту, для зміцнення господарського стану держави, вимагають під час посухи великих і тяжких державних витрат.

Мільйони йдуть зараз із державної скарбниці на допомогу потерпілим від посухи районам.

А треба пам'ятати, що посухи були раніш, будуть і на далі. Де-хто з учених висловлює гадку, що Україна ввійшла в період посушливих років.

Що ж робити? Невже треба покірливо схилитися й боротися й на далі, власне кажучи, не з посухою, а з наслідками її, витрачаючи на це всі народні збереження врожайних років.

Чи не можна ж боротися инакше, чи не можна запобігти самій можливості повторення неврожаю від посухи.

Можна. Безумовно можна. Треба тільки твердо стати на шлях рішучого перебудування нашого старого хазяйнування, що завжди спіралося на Миколу - чудотворця, на дощечки, на знамените „як бог дасть".

Не земля родить, а небо—часто й густо можно почути в нас. Це зовсім не правдиво.

І земля, й небо, й праця, й розум людський беруть участь в утворенні доброго врожаю.

І коли прикладати трохи більше праці, ніж прикладаємо зараз у наше сільське господарство та розумно використовувати нові засоби господарювання, що подає нам наука, тоді не страшна буде й посуха і не доведеться тоді боротися з її наслідками. Боротьба з посухою це є боротьба за правильне господарювання новими, наукою встановленими, способами хазяйнування. Тільки так тепер можна підходити до питання про боротьбу з посухою.

У всякому разі в такому саме дусі складено Наркоземом України план боротьби з посухою.

Цей план ми в коротенькому викладі подаємо наприкінці статті, цю ж статтю в цілому присвячуємо викладові того, що таке правильне господарювання й чому воно не боятиметься посухи.

Україна, своїми природніми умовами, коли порівняти її з иншими частинами нашого Радянського Союзу та з чужоземними країнами, визначається з одного боку тим, що має найродючіші, найбагатші грунти, але, з другого боку, має поганий клімат.

Ті підзолясті, лісові та піскуваті грунти, що йдуть на північ та на захід від України, грунти Центральної та Північної Росії, грунти Польщи, Німеччини й усіх инших країн Зах. Європи не можуть і рівнятися до наших чорноземель. Коли літо в нас дощове, земля наша сама родить і дає досить великі врожаї, навіть і при тому поганому обробітку, що його додержується більшість наших селян. Але біда в тому, що, часто й густо в нас дощів серед літа не буває, часто й густо рік видається сухий, а відомо кожному, що, хоч яка б не була жирна та родюча земля, без води не буде врожаю. Без дощів у сухе літо в нашому грунті при тому обробітку, при тих способах хазяйнування, що панують серед нашого селянства, води як раз не стає, земля пересихає до останку і родюча наша чорноземля стає тоді безплодною пустинею.

Власне кажучи, на Україні, особливо в степовій її половині завжди менше падає опадів (дощів та снігу), ніж по инших країнах.

Так, наприклад, пересічно за багато років опадів у міліметрах рахують:

В Німеччині	600
„ Англії	1000
„ Голандії	700
На Харківщині	525
„ Катеринославщині . . .	505
В півд. Херсонщині . .	320 — 400

Коли перевести ці міліметри на відра, рахуючи, що міліметр дощу чи снігу дає 900 відер води на десятину, то будемо мати для найпосушливішої частини

України південної Херсонщини біля 300 — 360 тисяч відер води на десятину за рік. Для утворення ж одного пуда врожаю наших хлібів (зерно + солома з половою) необхідно, щоб земля дала 400 — 500 пудів води. Таким чином, щоб зібрати, наприклад. 100 пудів зерна та 200 пудів соломи треба всього 120 — 150 тисяч відер води. А ми маємо значно більше — 350 тисяч у найпосушливішому районі, але врожай пересічний на Херсонщині всього 35 — 40 пудів зерна! Чому ж це так? Річ в тому, що далеко не всю воду, що дають за рік нам дощі та сніг, рослини можуть використати.

По-перше, вважають, що невеликі дощи менше від 5 міліметрів не можуть бути використані, бо земля не встигає всмоктати воду таких дощиків, як вона випаровується. Ця неминуча втрата становить за підрахунком приблизно третину річної кількости опадів. По-друге, майже вся снігова вода дурно пропадає для сільського господаря, бо дуже швидко стікає по мерзлій поверхні землі в балки та ярки — мерзла земля не встигає всмоктати снігової води.

По третє, треба взяти на увагу ще якусь частину на неминучу втрату води шляхом стікання й від літніх дощів, особливо тих, що мають характер зливів.

І нарешті, багато води випаровується грунтом і бур'янами.

Тут ми вже маємо можливість значно скоротити ці витрати води

Доведено агрономичною наукою, що твердий грунт, неорана рілля випаровує значно більше від зораної, розпушеної поверхні грунту. Навіть зорана але лише незаволочена рілля втрачає дуже багато води.

Наприклад, на Харківській с.-г. досвідній станції в 1924 році було зроблено спробу: частину пару було заволочено зараз після оранки, а частину пару було залишено на довгий час незаволоченою. На цій незаволоченій ріллі втрачено було води шляхом випаровування, на 24000 відер більше, аніж там, де рілля була заволочена.

Ці 24 тисячі відер могли-б дістатися озимим, що були посіяні на тому полі, як би рілля була заволочена. Тут ми бачимо приклад того, яке значіння має

правильний обробіток для збільшення запасів води в грунті — весь обробіток зводився тут до того, що рілля була заволочена. а не лежала в грудах. Ще більше зберігається води тоді, коли обробітком знищуються бур'яни. що випаровують силу води. дурно витрачаючи її. Наприклад. на тій самій Харківській досвідній станції в 1924 році одну частину поля було залишено в бур'янах й другу частину все літо держали чистою від бур'янів. Підрахунки вогкости грунту виявили, що через бур'яни десятина пару втратила 40000 відер води. Значить, де нищилися бур'яни, де провадилося боротьбу з посухою. там зберігалися десятки тисяч відер води. Щоб уявити собі, які великі ці втрати води через бур'яни та поганий обробіток, досить сказати. що ці втрати (24000 + 40000) становлять як раз стільки води. скільки дали всього всі дощі травня, червня та липня місяців 1924 року! Таким чином, далеко не всю ту воду, що її дають дощі та сніг, може використати наш сільський господар для свого врожаю. Доводиться відкинути всі маленькі дощики. майже всю снігову воду, якусь частину літніх дощів на стікання та досить значну частину на втрати через бур'яни та поганий неправильний обробіток. Щоб боротися з посухою наш селянин мусить звернути особливу увагу на ці останні втрати води з грунту. бо з бур'янами можна боротися й обробіток можна змінити.

Всі агромичні зусилля довгих років як раз і були скупчені на цьому питанні. Усе наше хліборобство мусить стати посухотривалим. Україна має сухий посушливий клімат. дощів падає на наш родючий грунт менше. ніж по инших країнах і кожну краплю дорогоцінного дощу український хлібороб повинен перехопити. задержати. зберегти в своєму грунті для свого врожаю — тоді вистачить води навіть у найпосушливіший рік і в найпосушливіших місцях України для доброго врожаю.

Нове правильне наше рільництво треба будувати, пам'ятаючи про необхідність зберігати воду в грунті.

Там. де додержуються вироблених наукою способів збереження води в грунті, там не знають голоду і в найлютішу посуху.

В нижче наведеній табл. подано приклади правильного рільництва в посуху 1924 року:

Врожай на 1 десятину в пудах.

	На досвідн. станції	У селі
Херсонська досв. ст.		
Жито	81	12 1/2
Оз. пшениця	70	9 3/4
Ячмінь	28	9 1/4
Маріупільська досв. ст.		
Жито	80	25
Оз. пшениця	100	13
Ячмінь	32	8
Харківська досв. ст.		
Жито	115	20
Оз. пшениця	110	15

Порівняння врожаїв на досвідних станціях і на полях околишніх селян свідчать про повну можливість боротися з посухою самими агрономичними засобами.

Крім цих агрономичних засобів боротьби з посухою, велике значіння мають ще засоби меліоративні.

Але меліоративні засоби боротьби з посухою, порівняно з агрономичними, дуже складні й їх не може перевести окреме господарство для себе, вони вимагають великих державних видатків.

Виходячи з цього й беручи на увагу наше фінансове становище, план НКЗС ввесь збудовано, головним чином, на самих агрономичних засобах боротьби. Через те й ми нижче подаємо огляд лише головних агрономичних засобів боротьби з посухою, або инакше — засобів боротьби за правильне господарювання

II. Перший крок у боротьбі з посухою — це правильний сівозмін.

„Хліб по хлібу сіяти — не молотити, не віяти"
(Народня приказка).

Щоб перебудувати наново все наше сільське господарство, шоб дійти до правильного господарювання, що не боялося б посухи, треба в першу чергу встановити в полі правильний сівозмін. Треба рішуче кинути наше трьохпілля з толокою й ще рішучіше треба перестати сіяти в полі самі зернові хліби. В нас у багатьох місцях у селян можна бачити такий лад у полі: в одній руці у господаря ярий хліб, у другій жито, посіяне по стерні, а в третій знову ярина посіяна по житу. І що ж із цього виходить? На Харківській досвідній станції було заведено для вив-

чення такий саме порядок. По ячменю сіяли жито, а після жита яру пшеницю, а там знов ячмінь, жито й т. д.

В дощове, гарне, врожайне літо таке господарювання до гріха ще не доводить: кінці з кінцями можна звести при такому господарюванні в гарний урожайний рік.

Але погляньмо, що маємо в сухі роки. Порівняно з нормальним літом (приміром, з таким як урожайне літо 1916 року, коли з трьох десятин мали 200 пудів) це тільки третина звичайного врожаю. Але все-таки мати в коші 60 пудів зерна в посуху, коли скрізь нічого немає — шось значить?

Правильний сівозмін з раннім паром — не тільки страховка від посухи, а ще й найкращий засіб у боротьбі з бур'янами.

На тій самій Харьківський станції, коли сіяли яру пшеницю на полі, де перед тим два рази вже сіяно

зернові хліби, то завжди врожай пшениці виходив малий і майже на половину засміччений вівсюгом. В 1914 році, наприклад, з такої ділянки зібрано ярої пшениці 26 пудів, а вівсюгу 17 пудів.

З другої ділянки, де сіяли яру пшеницю в сівозміні з раннім паром та озиминою, яра пшениця дала 67 пудів, а вівсюгу було тільки 3 пуди. Ранній пар — це перший крок до знищення бур'янів і разом з тим один з найпевніших засобів зменшити шкоду від посухи.

1918 рік, вже суховатий рік. У цьому році на тому полі, де десятина була під ячменем, десятина жита посіяна по ячменю й десятина на яр. пшениці після жита, всього зібрано з трьох десятин 107 пудів зерна. А на другому полі Харьківська досвідна станція завела сівозмін з раннім квітневим паром і зібрала з трьох десятин поля (десятина пару, десятина жита по пару та десятина яр. пшениці) 161 пуд зерна, тоб-то в півтора рази більше зерна, хоч на цьому полі частина землі була незасіяна, під паром.

А коли візьмемо 1921 рік, цілком уже посушливий, так тут іще краще буде видно силу й значіння правильного сівозміну.

В цьому році перша ділянка без раннього пару дала 41 пуд, а друга з раннім паром 73 пуди, а коли відкинути зерно, що пішло на засів, то вийде що з першої ділянки, де сіяли хліб по хлібу, господарству припало 17 пудів зерна, а з другої — 60 пудів.

Майже в чотирі рази більше зерна дав правильний сівозмін у посуху.

Правда, 60 пудів зерна з 3 десятин у господарстві теж не велике щастя.

Усім нашим господарям треба пам'ятати про це й заводити замісць пізніх толок, або, замісць посіву хліба по хлібові, сівозмін з раннім паром чистим (квітневим) або сіяним травою, що рано коситься, як еспарцет, люцерна, клевер чи віка з овсом. Вживаючи угноєння в гарному правильному сівозміні й заводючи в сівозміні посухотривалі рослини можна ще більше піднести врожаї.

До посухотривалих рослин належать усі, так звані, просяні рослини: кукуруза, картопля, соняшники, бу-

ряки, баштанні та инш. Щоб показати користь від угноєння, що дає збільшення врожаїв усіх культур в лісостеповій Україні — візьмемо такий приклад: сівозмін на 6 десятинах трьохпільний без угноєння пересічно за багато років дав загального валового доходу на Харківській досвідній станції 240 карб., а правильний чотирьохпільний сівозмін (на 6 десятинах з цукровим буряком за ті самі роки, на тій таки Харьківській досвідній станції без угноєння дав валового прибутку 681 карб., а при угноєнні (2400 пуд. на десятину під озимину) дав 1030 карб. На випадок посухи особливе значіння має заведення в сівозміні просапних. Наведемо відомий нам приклад з робот Сватівської досвідної станції, що існувала до 1921 року в Лупянській окрузі біля села Сватова-Лучка. Там сіяли ячмінь один раз на полі, де перед ячменем два роки підряд

РАННЯ ОРАНКА ТА УГНОЄННЯ — СТРАХУЮТЬ ОД ПОСУХИ В ЛІСОСТЕПОВІЙ УКРАЇНІ.

сіялась ярина (що в степовій Україні часто й густо трапляється), і врожай ячменю був 33 пуди, а на другій ділянці перед ячменем сіялось ярину тільки один рік, а перед яриною поле було під толокою. Ячменю на цьому полі вродило 50 пудів і нарешті, на третьому полі, де так саме перед ячменем сіялось ярину, але не після толоки, а після просапних, ячмінь дав уже 71 пуд зерна.

Всі ці ріжні врожаї: 33, 50 і 70 пудів ячменю були зібрані в одному господарстві на однаковій з:млі — одного 1918 року й причина цих ріжниць лежить тільки в ріжниці сівозмінів.

Коли сівозмін був такий, що сіялось підряд три ярих хліби, поле забивалось бур'янами, найлютішими ворогами нашого селянства, і врожай від цього дуже зменшувався; коли сіялись ярі два рази підряд, а перед ними проходила толока, вже було менше бур'янів і кращий врожай, але ще кращий мали врожай, і бур'янів, майже зовсім не залишалось

лось на полі, коли в сівозміні заводили просапні рослини — врожай тоді був найбільший.

Отже, селяне України, поопільше сійте просапних. зменшуйте посів ранніх ярих, бо наші ярі не такі надійні, як просапні, крім того, коли сіяти самі лише зернові хліои, що до їх ми звикли. поля наші заоиваються бур'янами, втрачають сьою родючість і дають малі врожаї, коли ж почати сіяти просапні, то й урожай хліоів після просапних підніметься, бо поля очистяться від бур'янів і відновлять свою родючість.

У ріжних місцях України, залежно від клімату та господарських, умов поширюватимуться ріжні просапні. На самій півночі України—картопля. Там, де вже досить міцно завоював собі місце в селянських господарствах цукровий буряк, де близько цукроварні, або зручна перевозка буряка залізницею, надужче поширюватиметься засів цукрового буряку. В районах південних та південно-східніх —на Одещині, Катеринославщині, Донеччині, в південних частинах Харківщини й Полтавщини—переважно будуть поширюватися такі просапні: кукуруза. соняшник і трохи менше баштани.

Яку частину поля треоа засівати просапними? Зараз часто захоплюються чотирьохпільним сівозміном і радять заводити такі сівозміни, де залишається під просапні четверта частина поля. Для оагатьох господарів це занадто багато й часом зовсім не можливо та й некорисно заводити стільки просапних. Не вистачає часто робочих рук, щоб просапних сіяти четверту частину всієї своєї землі ($1^1/_2$ — 2 десятини) і доглядати за ними як слід, або от нема куди збути, скажемо, за вигідну ціну врожай просапного з такої площи, або ще не звикло господарство добувати й використовувати инші корми крім ярої соломи, до якої дуже звикло, а коли в нас буде чотирьохпільний сівозмін, то цієї соломи буде мало. От в усіх цих випадках треба розмір посіву просапних підганяти до умов кожного господарства, до його можливостей і потреб. Але в усякому разі яку-сь частину поля, як що не четверту, так п'яту чи шосту, завжди треба і завжди можна засівати просапними.

Нам хотілось би, щоб із усього, що ми тут сказали, культурні господарі, артілі та комуни твердо за-

пам'ятали, що в їх не буде гарного господарства поти поки вони не заведуть у себе правильний сівозміні Так само не можна ні позбавитися від бур'янів. н захистити себе від посухи без гарного сівозміну. А правильний сівозмін це той. де є гарний ранній або занятий пар і сіється просапні рослини.

III. Як збільшити врожай озимини на 100 пудів у посушливий рік.

Перше й головніше правило для обробки грунту, щоб одержати гарний урожай озимини—це рання оранка під озимину.

Здебільшого у нас на Україні селяни орють свій пар-толоку занадто пізно — в червні — липні, в саму спеку й за короткий час перед посівом озимини. Рація парової обробки майже цілком пропадає. До цього часу земля толоки дуже висихає, стає. як кажуть, черепком. ореться грудою; мати не глибоку дрібногруду оранку рідко коли вдається: часу на очищення поля від бур'янів та для того, щоб у грунті назбірати потрібні для рослини поживні творива — залишається дуже мало — якій ось місяць. Наслідком цього такий пізній пар до того часу. коли приходить у нас час сіяти (20 — 30 серпня н. ст для озимого жита) буває такий пересушений, що або сіяти зовсім не можна й господар. вичікуючи дощику. відкладає засів. або ризикує втратити насіння й роботу.

Коли ж на щастя господаря до часу засіву озимини підуть дощики, то й тоді на такому пізньому пару хорошого врожаю озимини, навіть після своєчасного вдалого засіву. чекати не можна. тому що на такому пізньому пару дуже мало назбіралося в грунті поживних творив, потрібних для утворення врожаю. а крім того, багато на ньому бур'янів і в грунті насіння засміччуючих трав, що дадуть себе відчути на всіх хлібах сівозміну з пізнім паром.

Цілком инша річ, коли господар заведе чорний (осінній) пар, або ранній (квітневий — травневий) пар; часу досить і для очистки поля від бур'-

янів і для збірання поживних творив. Головне ж на такому чорному, або ранньому весняному пару добре зберігається вогкість — вона не розтрачається чужоїдами - бур'янами й не так випаровується дуже пухкою поверхнею поля, як на пізньому пару. Завжди й всюди, де стежили за раннім квітневим або чорним осіннім паром, на такому пару можна було сміливо сіяти озимину в нормальну пору, не чекаючи дощу. Яка була засушлива осінь у минулому 1923 році. жодного доброго дощу не було за липень і серпень, а на Харківській досвідній станції у багатьох господарів культурників по ранньому пару можна було сіяти в свій час (20 — 30 серпня н. ст.) і озимина виходила добра і врожай зерна одержано біля 90 пудів після угноювання. 45 пудів без угноювання, а по пізньому пару без угноювання тільки 20 пудів.

Пересічно за багато років ріжниця в урожаї озимини по ріжних парах була така:

	Ранній пар (квітневий)	Пізній пар (червневий)
На Харківській станції після угноювання (пар 1913 — 1923 р.р.) . .	166	132
На Харківській станції без угноювання (пар 1913 — 1923 р.р. . . .	106	80
На Сумській станції після угноювання (серпень 1914 — 1921 р.р.). . .	183	150
На Херсонській станції без угноювання (1892 — 1921 р.р.) . .	120	76

Особливо різко ріжниця в урожаях на ранніх парах виявляється в засушливі роки й у засушливих районах. В той час, коли, наприклад. у звичайні роки в центральних і північно-західних районах України. ранній пар дає 20 — 30% приросту до врожаю порівняно з пізнім, в посушливі роки скрізь у посушливих степових районах – в нормальні роки приріст від

раннього пару доходить до 50% і вище. Так, окрім поданих цифр урожаю 1924 року, подамо врожай озимого жита на Харківській досвідній станції в 1921 р.:

По пізньому пару без угноювання врожай жита був 28 пудів зерна з десятини.

По ранньому пару без угноювання — 42 пуди зерна з десятини.

По пізньому угноєному пару — 45 пудів зерна з десятини.

По ранньому угноєному пару — 105 пудів зерна з десятини.

В такі посушливі роки, як 1921 і 1924 кидаються в очі високі врожаї при сполученні ранньої оранки з угноєнням. Біля 100 пудів в цьому році, 105 пудів в 1921 році дали ранні пари, не дуже угноєні.

БЕЗ РАННЬОГО ПАРУ
В СТЕПОВІЙ УКРАЇНІ—
НЕ МОЖНА ХАЗЯЙНУВАТИ!

Угноєння та ранній пар — ось найкраща й найпевніша страховка від посухи в Лісостепу

В степових районах крайнього півдня України без раннього пару неможливі засіви озимини й через те, що господарство цих районів більш-менш добре забезпечене землею (там найбільші наділи на душу), то введення засівів озимих по ранньому пару мусить і зможе одержати там найбільше поширення.

Але в більшій частині України справа складніша. Малоземелля тут перешкоджало завжди й буде ще більше в майбутньому зі збільшенням населення перешкоджати широкому розповсюдженню раннього пару, Толоки, покриті бур'янами для багатьох — це єдині пасовиська і рано зорати толоку — це значить позбутися останнього, хоч і вбогого джерела кормів весною і першої половини літа.

Наші досвідні станції показують спосіб, як вийти з цього скрутного становища: засівати толоку кормо-

вими травами. Важливо для успіху в господарстві з такими засіяними парами, по-перше, підбірати такі рослини, що їх рано прибірається, звільняючи таким чином поле для оранки, по-друге — яко мога скоріше після прибірання трави переводити оранку, не одягаючи її й, по-третє — пам'ятати, що підчас засіяного пару земля не відпочиває зовсім: їй потрібна підгодівля в вигляді угноєння.

Найкращими рослинами для засіву пару на Харківшині треба вважати еспарцет, люцерну й віку з овсом. Перші дві трави, щоб одержати їх на паровім полі, підсівають у попередньому році до ярого засіву. Врожай еспарцету й люцерни збірають звичайно тільки один раз у травні місяці, на другий рік після засіву й зараз же поле з під цих трав зорюють.

Врожаї озимих хлібів після еспарцету й люцерни выходять майже такі ж гарні, як і після раннього пару. Сіна дають вони пудів 200 — 250 з десятини, в посушливі роки менше. Наприклад, в цім 1924 році еспарцет дав на Харківській с.-г. станції 110 пудів сухого сіна. Віко-вівсяна мішанка гірше переносить посуху, і врожай озимини на полі з під віки багато гірший, як по ранньому, але не гірший, аніж по парах пізніх.

На превеликий жаль засіви трав на толоці ще дуже мало поширені, в нас серед селян, коли й засівають селяни толоку, то здебільшого хлібом (яриною чи озиминою). Цього ні в якому разі не треба робити. Ми вже відзначали, що коли в гарний рік таке господарювання й може закінчитись добре, то в посушливі роки воно тяжко відбивається на господарстві. Поле виснажене й засміччене безперестанніми засівами озимих хлібів не дає в посушливий рік ні озимини, ні ярини. Тому, коли доводиться з'орювати толоки, то засівайте їх травами еспарцетом, люцерною та вікою з овсом.

Матимете сіно замісць бур'янів толоки.

Оріть під озимину засіяний пар негайно ж після збору сна. Не гайте жодної хвилини.

Пам'ятайте німецьку приказку—**де зранку йшла коса, опівдні повинен іти плуг.** Будете з хлібом.

Лущення пару.

Часто з'орати пар рано по весні, коли ще треба виконувати інші невідкладні роботи, не завжди можливо.

Не завжди вдається негайно ж з'орати поле на засіяному пару після трави. В такому разі поле, що йде під пар, слід хоч би зовсім не глибоко, вершків на $1^1/_2$, злущити чотирьохлемішником або ралом. З таким лущенням, переведеним з меншою витратою сили й швидче ніж орючи плугом, можна оранку відкласти до вільнішого часу, а також можна уникнути того різкого зниження врожаю озимини, що спостерігається після запізненого перевертання пару, — луще-не поле значно менше втрачає вогкости до моменту засіву, аніж нелущене.

Догляд за паровим полем.

Не досить рано з'орати поле й на тому заспокоїтись; від самого раннього пару буде небагато користи, коли за ним буде поганий неправильний догляд.

По-перше, треоа твердо пам'ятати таке правило: що за день з'орано, повинно бути вслід і того ж дня заволочено. В разі запізнення з волочінням або свідомого залишення в пластах, як часто роблять багато господарів, парове поле, надто в жарку пору, обертається в груди й скоро висихає: грудкувата оранка погано зберігає вогкість, на ній розростаються бур'яни, на своєчасно ж заволоченому пару (тоб-то в той же або на другий день після оранки) пухкий поверховий шар ріллі охороняє грунт від висихання на такому добре розробленному пару легше вести боротьбу з бур'янами.

В 1924 році, наприклад, серед літа на Харківській дослідній станції відзначено, що на пару заволоченому вогкости затримувалось у грунті в 3 рази більше, як на пару незаволоченому, а саме: на кожен квадратовий сажень грунту заволоченого поля було вогкости 13 відер, а на незаволоченому пару — тільки 4 відра.

Отже пар після оранки треба негайно ж волочити Далі такий розволочений пар час від часу потрібно

очищати від засміччуючих рослин і не допускати утворення після літніх дощів щільної „шкоринки", що угруднює доступ повітря в грунт і збільшує випарювання води з грунту.

Ця робота на пару повинная переводитися вершків на 1½ глибиною и такими приладдями чи машинами, що не перевертали б земли, щоб захистити грунт від висушування літнім сонцем та вітрами. За такі приладдя можна вважати спеціяльні культиватори для обробки пару, як, напр., ніж Клейна, або букери чотирьохлемішні зі знятими одвалами селянське рало й важка борона; останню вживають заивжди після великих злив для розпушення шкоринки.

Головне в догляді за паром: 1) не давати з'являтися на ньому бур'янам, осотові,

РАННІЙ КВІТНЕВИЙ ПАР,
ДОБРЕ ОБРОБЛЕНИЙ,—
ДАЄ НАМ ДЕСЯТКИ ТИСЯЧ ВІДЕР ВОДИ
В НАЙЛЮТІШУ ПОСУХУ

березцій инш., 2) при обробці пару уникати перевертання землі.

Ні в якому разі не можна пар ранній або чорний осінній серед літа переорювати. Багато господарів роблять з осени пар чорний, весною угноюють його, а вже в середині літа угноювання приорюють — цього робити не можна через те, що переорюванням пар буде висушений й половина його сили загине.

Про час засіву озимини.

Гарно оброблене парове поле, рано з'оране (ранній чистий пар або ранній засіяний пар) завжди дозволить засіяти озимину в свій час нормальнo, не чекаючи дощику, адже ж на такому гарно підготовленому пару вогкости досить у всяку погоду.

Саме добрим нормальним терміном засіву озимини для більшої центральної північно-західньої частини України слід вважати час від 20 до 30 серпня н. стилю, для степових східних округ трохи пізніше: до 5—15 вересня н. ст. і на крайнім півдні України до кінця вересня нового стилю.

Ранніші засіви терплять від поширеної в нас дуже шкідливої гесенської мухи й. крим того, дуже розвинені ранні засіви випріваюгь зімою, позні засіви дають знижені врожаї, так скажемо. засів зроблений з місячним запізненням дає звичайно в два рази менший урожай, ніж нормальний засів.

Иноді ранні засіви не вдаються й виходять гіршими від пізніх. як показало спостереження маси випадків у 1924 році, але то тільки там, де було не досить добре підготовлене парове поле (вогкість була погано збережена). Коли ж парове поле гарно оброблене. завжди можна й слід озимину сіяти в зазначений термін.

Про густоту засіву озимини.

Густота засіву повинна бути несднаковою, залежно від низки умов:

1. Від терміну засіву.
2. Від якости поля.
3. Від якости насіння.

Нормально для гарно обробленого поля (ранній пар) з гарним насінньовим матеріялом і в нормальний термін засіву досить висіяти в нас на пересічних чорноземлях рядового сіялкового жита 5 — 6 пуд. і пшениці озимої 6 — 8 пудів.

Коли в господаря ранній пар та до того й угноєний, то можна висівати ще менше — жита 4 — $4^1/_2$ пуди. пшениці — 5 — 6 пудів.

Чим гірший грунт, чим гірше він оброблений, чим гірше насіння й чим пізніше переводиться засів, тим, густіш треба сіяти озимину.

На пізніх парах слід жито висівати сіялкою 7 пудів. Коли ж засів запізниться — 8 пудів. Надто густо сіяти не слід, рідко засіяна озимина (надто жито) з гарною попередньою обробкою добре кущиться й дає кращий урожай, аніж густо засіяна.

Про способи засіву озимини.

Про те, що рядовий засів кращий од розкидного, говорити не доводиться — всім відомо. Але багато господарів цікавляться широкорядними смужковими засівами. Один час багато про цей спосіб говорили й покладали на нього великі надії в боротьбі з посухою й инш.

Зараз же, на підставі багатого досвіду з широкорядними засівами, можна вважати, що вони ніяких вигід не дають і засобом боротьби з посухою бути не можуть.

Сорти озимини.

Коли в господарстві погана обробка земли й не вживається угноювання, нема ніякої рації заводити в такому господарств засіви культурними сортами, тому що багаторічні дані наших досвідних станцій говорять, що культурні сорта тільки тоді в повній мірі виявляють в і свої гарні я ості коли їх висівають на гарно обробленому й угноєному пару. На погаиому пізньому пару без угноєння в посушливий рік навіть на ранньому пару без угноєння, місцеві селянські сорти виявляються врожайнішими від поліпшених культурних сортів.

Відзначимо такі з культурних сортів:

Озима пшениця:
а) безості сорти: № 676 Харківської станції (білозерна); сандомирка (з нахилом до полягання, але гарне зерно);
б) остисті сорти: дюрабеля, Іванівської станції, раковка № 12 — 22 Харківської станції. № 917 Харківської станції, № 105 Корхова.

Озиме жито: Петкуське. харківське й петкуське жито Березотоцької й Верхнянської селекці- них станцій Цукротресту.

Для неугноєних участків можна радити Немишлянське селекційне Харківської станції.

Боронування озимини весною.

Культурний господар завжди повинен пам'ятати весною про потребу проборонувати озимину, щоб розбити шкоринку на залитій після зими поверхні озимого поля. Боронувати радиться в дві борони важкими залізними боронами, пам'ятаючи німецьку приказку: „коли боронуєш озимину, не оглядайся назад", тоб-то не треба дуже лякатися того, що частина рослин боронуванням буде висмикнута, залишені рослини збільшеним ростом і кущуванням поповнять цю втрату.

Боронування озимини важно перевести в потрібний момент; краший момент — це коли борона вже не маже і ще легко розпушує шкоринку.

Найбільше значіння й найбільшу користь боронування озимини дає в посуху.

IV. Як збільшити врожай ярини.

Посіви ярових хлібів скрізь по Україні займають велику частину серед посівів инших рослин.

На півдні в степових округах яровими хлібами почасту засівається п о л о в и н а всієї посівної площи.

Між иншим, зважаючи на прийнятий в нашому господарстві пор'док у рільництві ярові хліба дають дуже невеликі врожаї, а в посушливі роки навіть і зовсім не дають ніякого врожаю.

Зважаючи на невеликі врожаї, які дають ярові хліба, та нестійкість їх, багато господарств за останні часи прагнуть змінити посіви ярових хлібів озимими, які дають кращі та сталіші врожаї.

Але, звичайно, зовсім та негайно змінити посіви ярого хліба озимими не можна, тому й треба поміркувати, як саме, якими засобами можна піднести врожаї ярого хліба.

Найголовні засоби до піднесення врожаю ярових хлібів полягають у таких правилах: по-п е р ш е, з а в е д е н н я п р а в и л ь н о г о с і в о з м і н у, п о д р у г е, р а н н я о с і н н я о р а н к а, п о т р е т є, у г н о є н н я н и в і, п о ч е т в е р т е, п о ж н и в н е л у щ е н н я.

Щоб значно збільшити врожай ярого хліба, та щоб зробити ці врожаї сталішими тоб-то зробити так, щоб ці врожаї не так коливалися в залежності від метеорологічних умов кожного року, необхідно прагнути до того, щоб у полі було встановлено правильний сівозмін, якому, по-перше, ярові не сіялися більше двох раз на одному місці й по-друге, після ярого хліба займати поле паром (чистим або травами), або пропашними рослинами.

Значіння раннього осіннього оранки для ярого хліба.

Найнебезпечніший час для ярого хліба буває час від посіву хліба до викидання колосу, й наші селяни звичайно прикидують так: колі підуть дощі — за ці часи врожай буде, не підуть дощі — все загинуло.

Але як раз в цю пору дощів часто й густо зовсім не буває, а йдуть вони пізніше, коли користи від них для ярого хліба мало.

Що ж робити?

Але цьому лихові в нашому хліборобстві можна запобігти, коли заздалегідь до посіву запасати для ярин вогкість від осінніх дощів. Для цього необхідно орати під ярину не по весні, а осенню, і чим раніш в осени, тим краще.

Чим ранше земля буде з'орана, пухка, тим більше вбере вона в себе вогкости й тим краще збереже її до весни для посівів ярини і, що особливо важно, як доказали спостереження на досвідних полях, чим ранше буде з'орано з осени під ярину, тим вогкіший буде самий верхній шар землі, куди весною попаде насіння й дасть дружні та рівні сходи.

Проте, яку вигоду дає рання осіння оранка під яровий хліб, показують такі приклади:

На Носівській досвідній станції (на Чернигівщині) врожаї вівса пересічно за 8 літ мали по весняній оранці 76 пудів зерна и 75 пудів соломи з десятини, а по оранці в серпні місяці мали 94 п. зерна і 108 п. соломи.

На Харківській досвідній станції мали пересічно за 4 роки (1920 — 1923) зерна в пудах на десятину:

	Оранки у вересні (літом лущення)	На весняній оранці
Ярої пшениці	35 пуд.	26 пуд.
Ячменю	52 „	36 „
Вівса	68 „	44 „
Проса	53 „	39 „
Гречки	40 „	31 „

На Полтавській досвідній станції урожай в пудах на десятину:

	По веснян. оранці	Оранка В жовтні	Оранка У вересні	Оранка В серпні
Ярої пшениці:				
зерна	47	52	54	58
соломи	100	112	116	124
Ячменю:				
зерна	73	91	98	118
соломи	100	124	134	160

Про що кажуть ці приклади?

З наведених цифр видно, що скрізь, коли орали не по весні, а в-осени, врожаї мали завжди більші і чим ранше орали в осени, тим більше піднимався врожай ярого хліба.

Напр., ячмінь на Полтавск. досвідній станції по оранці в жовтні дав на 27 пудів зерна и 36 пудів соломи з десятини менше, ніж по серпневій оранці.

На Харківській досвідній станції пересічно за 4 останні роки, з яких 3 роки були дуже несприятливі для ярих хлібів, врожай усіх ярових майже в $1^1/_2$ рази був вищий по зяблевій оранці, ніж по весняній.

На Носівський досвідній станції овес на 20 п. зерна и на 30 п. соломи дав більше на серпневій оранці, порівнюючи із оранкою весняною.

Значіння післяжнивного лущення.

Почасту за браком вільних робочих рук та робочої худоби у хазяїна нема ніякої можливости в гарячу

пору в липні — серпні місяці, підчаси жнив, возовиці та молотьби, їхати у степ та орати на ярину. В такому разі гарні культурні господарі роблять так: ще коні у полі по межах стоять, а поміж копами поле лущиться на $1^1/_2$ — 2 вершки чотирьохлемішником, ралом або букером.

Таке негайне лущення на $1^1/_2$ — 2 в. зробити далеко легше, ніж оранку, а дякуючи цьому лущенню земля, по-перше, очищується від бур'янів, по-друге, земля набірається вохкости, не губить марно дощів кінця літа та осінніх, як губить їх тверда неорана стерня; по-третє, дякуючи пухкости й вохкости землі в ній набірається більше, ніж в твердій і сухій стерні ріжних споживних речей для рослини, по-четверте знищується дякуючи лущенню багато всяких шкідників (личинки, гусені та инші.), і, нарешті, по-п'яте, злущене негайно після жнив поле в осени легше ореться, легше береться плугом, ніж нелущена стерня.

Все це, разом взяте, дає господареві можливість при невеликій, порівнюючи, витраті силу на лущення у гарячу пору, цим самим лущенням придбати кільки пудів зерна й соломи.

А скільки, власне, вигоди може дати лущення, показують такі відомости.

На Полтавській досвідній станції:

Врожай ярої пшениці в пудах на десятину:

	Зерно	Солома
З'орано в жовтні	63	105
„ „ липні	89	177
„ „ жовтні але попереду злущено в липні на $1^1/_2$ вершки	86	167

З цього видно що господар може спокійно відкласти оранку до осени, не боючись зменшення врожаю ярого хліба, коли поле його злущено разом після вборки попереднього посіву.

Про глибину оранки під ярові хліба.

Коли рання оранка має таке велике значіння для ярих хлібів, то глибина оранки не має помітного впливу

на врожай ярого хліба: по відомостям де-яких досвідних станцій глибина осінньої оранки ніякого значіння не має для ярого хліба.

Наприклад, на Харківській, Одеській, Плотянській (на Поділлі), Носівській (Чернигівщина) досвідних станціях і на Зміївському досвідному полі мають однакові врожаї як по мілкій оранці на 2—3 вершки, так и по глибокій оранці на 4—5 вершків. На Полтавській та на Херсонській досвідних станціях мали де-яки надбавки від поглиблення оранки, але дуже невеликі, у всякім разі вони не виправдивали зайвих витрат на поглиблення оранки.

Безумовно, в декільки разів важливіше раніше з'орати хоч би й мілко на 2—3 вершки (аби не літом полущити, а в-осени з'орати), аніж з'орати глибоко та пізно.

Звичайно, обмежитися одним букером, одним лущенням не можна, необхідно хоча і мілко, але зорати правильно плугом з оборотом пласта.

Про волочіння зяблевої оранки.

Волочіння зяблевої оранки робити не треба, бо це зайва праця, яка ніякої користи не дає. Багато літ ставили досліди з волочінням зяби і на Харківській досвідній станції, і на Полтавській, але кінець-кінцем прийшли до того, що, це зовсім зайва витрата робочих сил.

Коли заведення по полях правильного плодозміну забезпечує перемогу ярини над її найгіршими ворогами бур'янами, а рання осіння оранка забезпечує їх дорогоцінною водою, то угноєння дає їм харчові речі, яких майже по всіх наших українських грунтах, не зважаючи на всю їх родючість, не вистачає все таки, щоб дати добрий врожай хліба.

Скрізь, за винятком крайнього півдня України, де угноєння взагалі мало допомагає, на всіх землях—на пісках, чорноземлі і суглинках, угноєння значно збільшує врожай ярини. Ярина звичайно йде другою, або третьою рослиною по угноєнню, але, не зважаючи на те, що ярині зостаються решткі гною після озимини, або після буряків, чи картоплі, все-таки вплив цих решток

ше дуже великий. Звичайно, чим дужче бува угноєна земля під озимину, тим дужче помітний вплив гною на збільшення врожаю сіяної після озимини ярини.

Щоб показати, як дуже впливає гній на врожай ярини в ріжних районах України на ріжних землях, ми далі подаємо збільшення врожаю ярини, сіяної другою рослиною по гноєві (гною скрізь вносилось 2400 пудів на дес. під озимину) по відомостям українських досвідних станцій.

Урожай збільшився:	Зерна	Соломи
На Харківськ. досвід. станц. (чорноземля).	+ 26	+ 32
„ Полтавськ. „ „ (суглинок) . .	+ 24	+ 52
„ Радом. „ „ (піщана земля).	+ 17	+ 22

Користь від угноєння, як бачимо, для ярини скрізь дуже велика (за винятком, повторюємо, тільки південної частини степової України) то біда в тому, що гною в нашому селянському господарстві завжди не стає на всі поля. Тільки частину й невелику частину в силі що-року угноювати наш селянин. Доводиться, по-перше, вибірати що сіяти з ярини на угноєній землі, а що на неугноєній і, по друге, треба подумати й про те, чи не можна замінити чим небудь гній.

В першій справі можна порадити на вгноєному полі сіяти із ярих ячмінь, просо, яру пшеницю.

Вс другі ярі хліби, як овес, гречка й кукуруза, дають менше надбавки від угноєння.

Що ж торкається заміни гною, то агрономична наука знає, чим можна замінити гній - це в наших умовах на чорноземлях перше за все суперфосфат та томасів шлак, але зараз цих угноєнь дістати дешево не можна й тому при дешевих цінах на хліб треба визнати вживання їх не вигідним.

Про термін посіву ярових хлібів.

Всі ранні ярові хліби, тоб-то ячмінь, овес, яра пшениця, горох і вика з вівсом, дають тим більший врожай, чим раніше їх посіяно.

Але по весні при посівній гарячці, треба з чого-сь починати, бо одночасно все не посієш. Треба, по-

перше, сіяти такі хліби, які більш всього бояться запізнення з посівом.

Такими являються. по-перше. ячмінь, а потім яра пшениця. З них і треба починати посів.

Одночасно з ними, або слідом за ними треба сіяти цукровий буряк. Неможна казати, щоб цукровий буряк дуже боявся пізнього посіву. але почасту спізнення з посівом його врожаї цукрового буряку гинуть від шкідників (блоха. довгоносик, лугова метелиця та ин.). А крім того. цукровий буряк, в багатьох районах найдорожча культура, найбільш дає хазяїну прибутку; овес та віку з вівсом і горох можна сіяти в другу чергу.

І в третю чергу, з найбільшим спізненням, можна сіяти просо, кукурузу та гречку.

РАННІЙ ПАР, ПІСЛЯЖНИВНЕ ЛУЩЕННЯ, ЗЯБОВА ОРАНКА ТА ПРОСАПНІ— ГОЛОВНІШІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ З ПОСУХОЮ.

V. Проорні не бояться посухи.

Першим кроком в боротьбі з посухою є встановлення в полі правильного сівозміну з раннім паром та проорними Про обробіток раннього пару ми вже говорили в статті про озимі хліби.

Тепер скажемо де-кілька слів про значіння проорних та про обробіток і догляд за ними.

Значіння посівів проорних

1. Порівняно з зерновими хлібами проорні менше терплять від посухи, бо вони, маючи довгий період росту, використовують опади другої половини літа, що марно пропадають для звичайних зернових хлібів.

Менше терплять проорні й від ріжних шкідників, ніж зернові, особливо ярі хліби.

Дякуючи цьому, проорні дають завжди сталіші врожаї Так, наприклад, в цьому 1924 році коли ячмінь і яра пшениця дали в районах посухи по 5—10 пудів з десятини або зовсім пропали, проорні дали досить великі врожаї.

Ми маємо на Харківській досвілній станції врожаї ярої пшениці до 10 пудів, а врожаї кукурузи 100 п., соняшника 70 — 100 пудів, буряків цукрових більш ніж 1000 пудів, картоплі 500 — 800 пудів, гарбузів більш ніж 1500 пудів и т. д.

2. Проорні—найкращий засіб боротьби з бур'янами. Все літо між рядками картоплі, буряка чи кукурузи ведеться боротьба з осотом, вівсюгом та иншими ворогами нашого селянина.

3. Всі проорні не тільки самі по собі своїми врожаями можуть давати користь господарству, а ще й тим, що після їх завжди збільшуються врожаї зернових хлібів у наступні роки.

4. Всі проорні належать до таких рослин, що вимагають кращої обробки й більшої коло їх роботи. Заводючи проорні, кожне господарство повніше може використати свою робочу силу. На протязі літа рівномірніше розподіляється робота в господарстві, коли поруч із зерновими посівами є й посіви проорних Проорні не вимагають особливої спішности при посівові, догляд за проорними, обробка міжрядів провадиться, головним чином, тоді, коли в господарстві вільні робочі руки: уборка проорних провадиться після того, як закінчаться жнива, у вільніший час.

Із проорних найбільше поширення повинні мати в північній та середній Україні буряк, картопля, а в південній степовій Україні—кукуруза та соняшник.

Буряки.

1. Буряки (цукрові, кормові й столові) вимагають глибокої в $4^1/_2$ — 5 вершків обов'язково осінньої оранки. Добре коли перед оранкою землю угноюють в розкид суперфосфатом, або томасівкою. 15 — 20 пудів цих порошків на десятину збільшує в півтори рази врожай буряку.

2. На весні перед посівом ниву під буряк треба гарненько розпушити боронами й культиваторами, щоб зовсім не було великих грудок. але щоб в той же самий час земля не була пересушена й розпорошена. Посів провадиться рядковою сіялкою на восьмивершкові міжряддя. Після посіву поле слід прокоткувати котком, щоб притягти вогкість грунту до бурякового насіння й тим прискорити дружні сходи.

3. Як тільки визначаться рядки буряку. сл'д негайно ж перевести першу обробку рядків, або, як кажуть, шаровку буряка сапками чи планетами.

4 Другий обробіток проривку треба провадити, як тільки з'явиться на буряках друга пара справних листочків. Коли бурякам загрожують шкідники, як блоха корноїд. або довгоносик з проривкой треба трохи по'чекати, але гаятися дуже теж шкідливо. При великому гаянні з проривкою буряк, як кажуть, „стікає", тоб то виростає тонким і маленьким. Проривку роблять так, щоб один від одного буряки містилися на 5 — 6 вершків. Неможна залишити вкупі по де-кілька бурячків. Під час проривки провадиться й поління.

5. Після проривки. коли знов з'явиться бур'ян і коли буряк окріпне, роблять провірку. щоб прорвані буряки не сиділи купами, а також провадять поління й обробіток міжрядовий.

6. Як що бурякову плантацію напалуть довгоносики (свинка). гусені лугового метелика, необхідно збірати їх руками, обкопувати рівчаками ті плантації, де ще мало цих шкідників, обризгувати хлористим барієм плантації, пошкоджені шкідниками.

Про кукурузу.

Кукуруза, новий хліб. ще мало знайомий нашому хліборобу. і ще й досі більшість наших господарств цурається її. Тим часом. кукуруза дуже цінна, головне, дуже придатна. для нашого клімату рослина

Колись картоплю. спочатку, як її заводили в, нас —було не років 150 тому, як привезли її з Америки—не хотіли садити. Тоді селяни називали картоплю чортовим яблуком. А тепер? Тепер немає й одного господарства, де б не ·уло посівів картоплі. Гадаємо, що така сама історія буде й з кукурузою.

Уже цей рік багатьох господарів переконав у тому, що велику користь може дати під час посухи кукуруза: всі ярі хліби загинули, а кукуруза добре витримала посуху і дала 100 — 150 пудів зерна. Кукуруза — це найкраща рослина для посушливих районів і в посушливі роки. В Америці кукуруза заміняє й ячмінь і овес, бо американський селянин всю худобу свою годує кукурузою.

Часто й густо й сам живе на кукурузі.

Де-хто й з наших селян спробували годувати свиней, скот і птицю кукурузою — і тепер тільки й думають як би більше тої кукурузи вродило.

Щоби забезпечити великі врожаї кукурузи треба:

1) Садити тільки ті сорти, які перевірено, спробувано на досвідних станціях, бо бувають такі сорти, що не доспівають у нас

Найкращі сорти для України це: бесарабська, грушевська, король Филип, чинквантино, минезота № 23 і инш.

2) Не садити густо кукурузу.

3) Не спізнюватися з прориванням кукурузи. Треба прориват її як тільки мине небезпека з боку граків, що люблять зерно та саму молоду кукурузу.

4) Сіяти кукурузу можна й сіялкой, й під сапку, й під букер.

5) Угноєння на чорноземлях кукуруза не вимагає глибокої оранки так саме можна не робити.

6) Саме головне, це просапка міжряддя та нищення бур'янів. Три чотирі рази за літо неодмінно треба просапувати кукурузяне поле кінними або ручними пропашниками, або сапками.

7) Обгортати кукурузу не треба

8) Коли бажають зібрати на посів гарне зерно, треба, перед тим як кукуруза зацвіте, обірвати віники (султани) в кукурузи через рядок. Для посіву залишити початки з тих рядків, де було зірвано віники.

9) Зберігати кукурузу найкраще в початках, підвішуючи їх у сухому помешканні.

Обмолочувати в міру потреби на маленьких дешевих кукурузяних молотилках.

10) Коли бажають мати зелений корм із кукурузи, то сіють її густо всіма сошниками сіялки, 9 — 10 пудів на десятину. До жнив кукурузу можно косити на зелений корм. Вигідніше на зелений корм сіяти

кукурузу в 3 — 4 строки через 10 — 15 днів, тоді зелений корм поспіватиме протягом другої половини літа.

Картопля.

1. Час уже нашим селянам переносити картоплю з городу на поле, на проорний клин. Сівозмін — перше поліпшення в культурі картоплі.

На городах картопля, від того, що сіється без перерви кілька років на одному місці, дуже зменшує свої врожаї.

2. Гарний сорт для картоплі — друге поліпшення. За даними Харківської досвідної станції найурожайнішим сортом у нас є пізній гуральний сорт Вольтман, що дає в два рази більше врожаю, ніж ранній — рожевий — скороспілка. Але Вольтман — не харчова, не смачна картопля. З харчових сортів урожайнішими на Харківській досвідній станції виявились середні по дозріванню „Князівська корона" та „Ювель".

Всі ранні сорти менш урожайні, ніж тільки що перелічені пізні й середні сорти. Для занятих парів можна радити Бове, Вермонт, пам'ять Костіна та ранній Рожевий.

3. Щоб одержати завжди гарні врожаї картоплі, треба пам'ятати, що ця рослина дуже любить угноєний грунт, тому картоплю слід розміщати в сівозміні, де паровий клин угноюється.

4. Не треба, як це в нас часто доводиться, спостерігати, густо садити картоплю; правильна посадка картоплі — 16 вершків на 12 вершків.

5. Обгортати картоплю на польових сухих ділянках не слід. Обгортання ніякої користи не дає, треба де-кільки разів на літо полоти та розпушувати міжряддя картоплі.

ТРЕБА МЕНШ СІЯТИ ЯРОГО, БІЛЬШЕ ОЗИМОГО.

ПО РАННЬОМУ ПАРУ ТА ПРООРНИХ — НЕ БУДЕ ПОСУХИ!

VI. Про засівні трави.

Коли першим заповітом нашого хлібороба в боротьбі за вдосконалене господарство мусить бути — „пам'ятай про сівозмін", то для здійснення цього заповіту потрібно поширення засівів, з одного боку, проорних рослин, з другого—трав.

Кращими травами для України, що не бояться посухи, слід визнати еспарцет, люцерну, віко-вівсяну мішанку, суданку та для засівів на зелений корм — кукурузу й сорго.

Еспарцет — довголітня трава, що найбільший урожай дає на другий рік свого росту в перший покіс Першорічний еспарцет дає мало сіна, а тому краще еспарцет підсіювати до якої-сь ярини.

На десятину висівається насіння еспарцету пудів 8—9. Після збору ярого хлібу, еспарцет лишається на стерні до наступного року.

Пасти скотину на цій стерні не можна.

Весною еспарцетище слід заволочити залізними боронами. Косить його- як почне цвісти.

Коли еспарцет на другий рік засіву займає парове поле, то негайно після покосу й збору сіна поле треба виорати, або хоч не глибоко злущити, а потім виорати.

Коли ж бажано скористатись з еспарцету кілька років підряд, то після збору треба еспарцетище заволочити. Отава з нього відростає слабо, гірше ніж з люцерни.

Посіяний еспарцет виживає років до 3 - 4. На 4 рік він завжди дуже рідшає. Доброго грунту еспарцет не потрібує, не любить лише пісчаних та болотяних місцевостей.

Еспарцет не потрібує також угноювання. У посуху 1924 року еспарцет на Харківській досв'дній станції дав 110 пудів сіна з десятини звичайно в середні роки еспарцет дає з 1 покосу на 2 і 3 роки свого життя до 200—250 пудів, иноді й більше.

Люцерна більше вимагає доброго грунту. Краще росте на гарно угноєній землі. По посуху вино-

сить теж не погано. Відростає після покосу дуже швидко, особливо за дощової погоди.

Суданка.

Зовсім недавно почали цю траву поширювати в нас і ще зовсім небагато господарів знають про неї.

Трава суданка—однолітня, має не корневище, а звичайне коріння, тому після цієї трави поле не засміччується корневищами, що важливо для наших господарів.

Розвивається вона дуже швидко, дає багато стебла й листя, виганяючи в зріст до 2 аршин і більше. Врожаї суданка дає величезні. За даними агронома Воробйова на полі Деркачівської с.-г. школи суданка в посуху 1921 року дала за 2 покоси більше 300 пудів сухого сіна.

На Катеринославській краєвій досвідній станції пересічний річний урожай рівнявся 405 пуд., на Ростовській — 253 пудам.

Дуже гарна в цьому 1924 році суданка була на Харківській станції та в Лозовській агробазі Харківського ГЗУ під Богодуховим, чудова була вона й на селекційній станції Цукротресту в Гутах і в багатьох инших місцях України.

Тому, що ця рослина для нас ще нова, умови догляду за нею й вирощування її ще не зовсім вивчено. Проте, можна радити: засів суданки провадити на зябовій оранці рядовою сіялкою, висіваючи півтора — два пуди насіння на десятину. Перед засівом поле добре обробити. На дуже засміччених землях сіяти густіш—до $2^1/_2$ пудів.

Час засіву—початок—середина літа. Сходи суданки спочатку дуже слабі й легко забиваються мишієм та иншими бур'янами, тому краще до засіву очистити поле від бур'яну культиваторами.

Сіно з суданки своєю кормовою якістю наближається до гарного лугового сіна.

СІЙТЕ СУДАНКУ, КУКУРУЗУ ТА СОРГО— НЕ БУДЕТЕ ЗБУВАТИ ОХОТУ В ПОСУШЛИВІ РОКИ.

Тези доповіді НКЗС про боротьбу з посухою на III сессії ВУЦВК'у.

1. Посуха на Україні періодично захоплює певну частину. куди входять усі степові губернії та південно-східні частини Лісостепу.

2. Ця смуга являє собою місце виробництва дешевого зерна, що дає основну масу вивізного хлібу і в той самий час становить широкий ринок для всієї державної промисловости.

3. Посухи. що періодично повторюються. не тільки затримують темп відбудування сільського господарства, але й руйнують все народнє господарство. звужуючи ринок для нашої промисловости, зменшуючи активність нашого торговельного балансу.

4. Необхідність додаткових витрат на ліквідацію наслідків недороду неминуче відбивається на сільському господарстві Лісостепу через те. що захоплені недородом райони потрібують більше коштів. з відпусканих державою на відбудування сільського господарства. і що на Лісостеп у ці роки падає більша частина податкового тягару.

5 В дореволюційний час населення поборювало частково тяжкі наслідки неврожаю шляхом збереження в урожайні роки хлібних запасів.

Зменшення на першу кількість зерна товарового оборота і залишення на де-кільки років у сільському господарстві непорушного мертвого капіталу, є для держави недоцільним і не може провадиться як система, а лише як тимчасове явище на роки, що їх протягом може бути реорганізовано сільське господарство Степу.

6. Держава витрачає значні суми на боротьбу з наслідками неврожаю. Ця допомога сільському гос-

подарству не попереджує можливости повторення нових неврожаїв і йде по суті не на виробничі, а на споживчі потреби.

7. Треба почати раціонально витрачати кошти не на боротьбу з наслідками неврожаю, а на виробництво, шляхом використання цих коштів для грунтовної реорганізації всього с. г. виробництва, що запезпечити максимальні врожаї в сприятливі роки й досить гарні врожаї в роки посушливі.

8. Здійснення профілактичних заходів у справі боротьби з посухою може йти двома шляхами:

а) організація меліораційних зрошувальних робот (за проектом проф. Костякова);

б) система комбінованих організаційно-господарських заходів.

Перша, утворюючи зрошуваний посухотривалий клин, не перебудовує структури селянського господарства в цілому, друга утворює посухотривалу систему в самому господарстві, шляхом грунтовної його реорганізації.

9. Від переведення заходів що до утворення зрошуваного страхового клину треба відмовиться, бо:

1) ця система вимагає великих коштів;

2) надзвичайно довгого часу для її виконання;

3) не може бути масовою, доступною більшості селянських господарств і

4) витрати на її переведення остільки збільшують накладні видатки на самий вироблюваний продукт, що виробництво його стає економично недоцільним.

10. Переведення меліораційних заходів можливо й необхідно лише в певних строго локалізованих районах, як засіб використання природніх скарбів країни.

Рентабельними будуть витрати й на меліорацію високо працемістких інтенсивних культур, на довгорічні культури, як плодові садки та виноградники, дуже поширені в степовому краю.

11. Наслідки роботи досвідних станцій, а також практика . був. великих приватних господарств, радгоспів, коллективів і инш., що вживали кращі агротехничні засоби господарювання, показали, що

останні досить забезпечують господарство від катастрофичних неврожаїв.

Підтвердження цього ми маємо і в біжучому році, коли поруч із господарствами, що не одержали ніякого врожаю, є господарства, що зібрали до 50—70 пудів з десятини.

12. Ефектність агротехничних заходів забезпечується лише при умові переведення низки соцяльно-економичних, загально-організаційних та законодавчих заходів.

13. Необхідно особливо підкреслити, що ніякої системи, навіть простих агротехничних заходів, населення не зможе прийняти; вона не дасть бажаних наслідків до того часу, поки не буде усунено основне гальмо, що перешкоджає раціоналізації сільського господарства, — це занадто невсталені форми землекористування, характерні для Степу: значне далекоземелля та черезсмужжя.

Усунення цих хиб повинно відбутись разом з переходом до громадських багатопільних сівозмінів і розвитком колективних форм землекористування. Таким чином, внутриселищний землеустрій є, перед усім, не техничний захід, а соціяльно-організаційно-економичний.

I. Про землеустрій.

а) Внутриселищний землеустрій;
б) Розселення;
в) Організація переселення та колонізація вільних земель.

II. Про утворення в селянському степовому господарстві посухотривалого клину

а) Організація паро-проорного клину; б) заведення раціональних громадських та групових сівозмінів; в) тракторизація степового господарства; г) забезпечення тяглою силою та робочою худобою; д) розвиток насінництва; е) поширення посухотривалих культур; е) будування кукурузних млинів та сушарень; ж) меліораційно-зрошувальні й будівельні роботи; з) усилення агро-мережі.

III. Заходи що до зміцнення підсобних та страхових галузей сільського господарства.

а) Молочне господарство, засноване на кукурузі, вирощенні трав. толокових лишках та перемінних багаторічних толоках; б) вирощення молочного молодняка для північних районів; в) свинарство, засноване на кукурузі та люцерні; г) птахівництво, засноване на кукурузі; д) виноградарство в одному районі; е) плодоводство в долинах річок; е) понивне городництво; ж) заведення баштанів; з) в окремих районах розведення жовтого тютюну.

IV. Економичні заходи.

14. Організація фонду боротьби з посухою; б) організація запасних харчово-насінньових фондів та капіталів; в) розвиток і поглиблення коллективізації й кооперування; г) надання пільг в єдиному с.-г. податкові з паропроорних клинів; д) організація конкурсу сільського господарства, є) організація перероблення, збутку та експорту; е) здійснення цілого ряду спеціяльних заходів що до регулювання переселень та розселень, будування нових сел на вільних місцях.

15. Вищезазначена система комбінованих заходів забезпечує:

а) масове користування та можливе охоплення нею всієї посушливої частини України;

б) може бути здійснена на протязі найближчих років;

в) розвиток колективізації й кооперування селянського господарства;

г) піднесення малосилих господарств на грунті зміцнення матеріяльної бази;

д) витрати господарства остільки малі, що цілком забезпечують одержання дешевого продукту;

є) загальна сума коштів, потрібних за для її здійснення, хоч і досить значна в цілому, але не перевищує реальних народньо-господарських можливостей;

е) витрати високо рентируються.

16. Переведення плану заходів у боротьбі з посухою і потрібні для цього витрати не тільки застрахують степову смугу від голоду, але в неврожайні роки дадуть у ній товарове зерно, а щорічний приріст цінностей у народньому господарстві буде перебільшувати суму налічених планом видатків за ввесь час його переведення.

Які є в СРСР газети та журнали та як їх виписати.

А. Газети російською мовою.

«Правда»—орган Центрального й Міського Комітету РКП (більшовиків)—Москва, Тверська, 38. (Передплата—1 карб. на місяць, колективно—45 коп.).

«Известия»—орган ЦВК СРСР та ВЦВК РСФРР. Москва, Тверьска, 48—(1 карб. на місяць, 2 карб. 85 коп. на 3 місяці, 10 карб. на рік).

«Беднота»—селянська газета.

«Труд»—орган Всеросійської Центральної Ради Професіональних Спілок, Москва, Солянка, 12, Дворець Праці—1 карб. на місяць, 2 карб. 85 коп. на 3 місяці. 10 карб. на рік).

Передплатити ці газети можна через головні контори в Москві, а також, за винятком газети «Известия», і через Харківський відділ (м. Тевелева) газети «Правда» і через відділ передплати газети «Коммунист»—Харків. ул. Карла Лібкнехта. Газету «Известия» можна передплачувати, помимо й головної контори, і через відділ передплати газ. «Коммунист».

«Гудок»—(Москва), щоденна, без додатків і з додатками одного з журналів: «Смехач», «Железнодорожник», або обох журналів.

«Красная газета»—(Ленінград), без додатку й з додатком, щоденна.

«Ком'ячейка»—щотижнева. «Кооперативное дело»—щотижнева. «Кино-газета»—щотижнева. «Книгоноша»—газета-бюллетень, щотижнева. «Крестьянская газета». «Красный воин»—тричі на тиждень. «Молодой Ленинец»—без додатків і з додатками, щотижнева. «Рабочая Москва»—без додатків і з додатками, щотижнева. «Рабочая газета»—у шости виданнях, щоденна. Торгово-Промышленная газета»—щоденна. Москва,

Луб'яньск. пр. № 3—(на 1 міс.—1 карб. 25 к., 3 м.—3 карб. 75 коп.). «Торгово-Промышленный Курьер» (Ленінград). «Безбожник»—без додатків і з додатками, щотижнева. «Финансовая газета»—щоденна. «Экономическая жизнь»—щоденна, без додатків і з додатками I, II та III серій, як окремо кожної серії, так і всіх трьох.

Всі перелічені газети можна передплатити безпосередньо через їх головні контори, а також через Харківську контору «Двигатель» (при «Экономической Жизни»), м. Рози Люксембург, Дворець Праці, та відділ передплати газети «Коммунист», за винятком «Крестьянской газеты», що на неї передплата приймається, помимо головної конторі, тільки відділом передплати газети «Коммунист» та газет «Ком'ячейка»,«Книгоноша», «Кино-газета», «Красный воин», «Молодой Ленинец», «На Вахте» та «Торгово-Промышленный Курьер», що на них передплата, помимо їх головної контори, приймає тільки «Двигатель»; крім того, «Коммунист» приймає передплату на такі газети, що виходять у Харкові:

«Коммунист»—орган ЦК та Харківського Губкому КП(б)У. Головна контора—Сумський провулок № 5. (Передплата: на 1 міс.—1 карб. 30 коп., при колект. передплаті—75 коп.).

«Всеукраинский Пролетарий»—орган В. У. П. С. (Всеукр. Ради Професійних Спілок).

«Молодой Ленинец».

«Украинский Экономист»—орган «Українсько-Економичної Ради».

Передплата на газету «Харьковский Пролетарий»—орган Харківського Губвиконкому—приймається безпосередньо в головній конторі газети—Харків, 2 Радянський провулок, № 2.

Газети українською мовою.

«Вісти»—орган Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету—Харків, вул. К. Лібкнехта 11 головна контора «Вісти». (Передплата: на 1 міс.—1 карб. 30 коп., при колект. передплаті—75 коп.).

«Селянська Правда»—орган Центрального Комітету Комуністичної Партії (більшовиків) України та Центральної Комісії незаможних селян. Виходить тричі на тиждень. Харків, вул. К. Лібкнехта, 11. (Передплата—30 коп. на міс. і 3 карб. 60 коп. на рік).

«Радянський Статистик»—орган Центрального Статистичного Управління України—выходить двічі на міс. Харків, вул. Артьома, 3. (Передпл.: 1 м. — 10 к., 6 м.—50 коп., на рік—1 карб.).

«Більшовик»—(Київ), щоденна. (Передплата: 1 м.—1 карб. 20 к., 6 міс.—3 карб. 40 к., на рік—12 карб.).

«Радянське Село»—(Київ), 2 рази на тиждень. (Передплата: 1 м.—20 к., 6 міс.—1 карб. 10 коп., на рік—2 карб. 40 коп.).

В. Журнали російською мовою. Політичні, бібліографічні, літературно-художні та антирелігійні.

«Безбожник»—щомісячник. (Передплата: 1 м.—35 коп., 6 міс.—2 карб.). «Большевик»—двохтижневик. Борьба миров»—двохтижневик. «Былое»—5 раз на рік. (Передплата: 6 м.—6 карб. 50 коп.). «В Огне Революции»—щомісячник. «Вестник книги»—щомісячник. «Вестник Социалистической Академии»—двохмісячник. (Передплата: 6 м.—6 карб. 50 к.). «Власть Советов»—щомісячник. «Всемирная Иллюстрация»—щомісячник. «Город и Деревня»—двохтижневик. «Делегатка»—щомісячник. «Жизнь»—щомісячник. «Журналист» щомісячник. «Заноза»—щотижневик. «Звезда»—6 книг на рік. «Знание»—(загальн.-пол. і науково-попул. ілюстров. журнал від «Донбасса»)—щотижневик. «Знамя Рабфаковца»—щотижневик. «Интернационал Молодежи»—щотижневик. «Книга о книгах»—двохтижневик. «Коммунистический интернационал»—щомісячник. «Красная Печать»—щотижневик. «Красная Панорама»—двохтижневик. «Крестьянский журнал»—щомісячник (на 1 м.—15 к., на рік—1 карб. 80 коп.). «Книж-

ная Летопись»—щомісячник (на 1 м.—15 коп., на рік—1 карб. 80 коп.). «Коммунистка»—щомісячник. «Красный журнал для всех»—щомісячник без додатків і з додатками, двохмісячник. «Каторга и Ссылка»—двохмісячник. «Крестьянский Интернационал»—щомісячник. «Крестьянка»—без додатків і з додатками, двохмісячник. «Красная Новь»—щомісячник (на рік 20 карб.). «Красный Перец»—двохтижневик. «Ленинская Библиотека» (Рабоч. Москва)—щомісячник (на 1 м.—15 коп., на рік—1 карб. 80 коп.). «Мир приключений»—не визначено. «Молодая Гвардия» — щомісячник (1 карб. на міс. і 9 карб. 35 коп. на рік). «Огонек»—щотижневик (на 1 м.—50 коп., на рік—6 карб.). «Октябрь»—щомісячник (на рік 10 карб.). «Печать и Революция» — двохмісячник. «Пролеткино». «Работник»—двохтижневик (40 к. на міс. і 2 карб. 40 к. на рік). «Рабочий журнал»—двохмісячник. «Россия»—щомісячник (10 карб. на рік). «Русский Современник»—щомісячник. «Рупор»—щомісячник (30 к. на міс., 3 карб. 60 к. на рік). «Современник»—не визначено. «Советская Иллюстрация»—щомісячник. «Современный Запад»—двохмісячник. «Смена»—двохмісячник. «Спутник Коммуниста»—щомісячник (40 к. на міс. і 4 карб. 20 коп. на рік). «Советская Власть»—щомісячник (3 карб. на рік). «У станка»—щомісячник (3 карб на рік).

Всі ці журнали можна передплатити через їх головні контори й Харківський відділ «Двигателя», при чому журнали «Безбожник», «Большевик», Журналист», «Крестьянка», «Красная Новь», «Огонек», «Смена» та «У станка» можна передплачувати також через відділ передплати газети «Коммунист», що приймає передплату ще й на такі журнали:

«Красная Звезда». «Прожектор»—двохтижневик. «Красная Нива»—щотижневик (на 1 м.—90 к., на рік—9 карб.). «Рабкор». «Предприятие»—щомісячник. «Коммунарка Украины»—щомісячник. «Фабзавком»—щомісячник. Москва, Солян-

ка, 12 (на 1 м.—20 коп., на 3 міс.—55 коп.). «Хочу все знать». «Наука и техника». «Журнал для хозяек». «Искра». «Пламя»—ілюстрований двохтижневик. «Новости мод». Харківський відділ газети «Правда» (майд. Тевелева) з перелічених журналів приймає передплату на «Прожектор», «Большевик» та «Предприятие», крім того, на щомісячний журнал «Рабочий Корреспондент».

Нижче наводимо журнали, що їх передплачувати можна безпосередньо через їх головні контори:

«Вестник Сельского Хозяйства»—Москва. «Помощь самообразованию»—Москва, щомісячник. «Новая Деревня»—Москва. двохтижневик. Науково-популярний, ілюстрований.

Журнали для дітей та юнацтва.

«Барабан»—двохтижневик (50 к. на міс., 5 карб на рік). «Пионер»—двохтижневик (60 коп. на міс., 5 карб. 60 коп. на рік). «Юний Коммунист»—тижневик (на 1 м.—1 карб. 20 к., на рік—11 карб. 20 к.). «Юные строители» (1 м.—12 к., 40 коп. на 6 міс.). «Наша работа» (МКРКП). «Искорка»—щомісячник (1 м.—45 к., на рік—5 карб. 40 к.). Передплата приймається конторою «Двигатель» та головними конторами журналів.

Праця та профрух.

«Вестник труда»—щомісячник (на 1м. —1 карб. 75 к., на рік—16 карб.). «Вестник Профдвижения Украины»—двохтижневик (на 1 м.—80 к. і на рік—9 карб. 60 к.). «Известия Наркомтруда СССР»—щомісячник. «Вопросы Труда»—щомісячник. «Голос Работника»—щотижневик (на 1 м.—50 коп., на рік—4 карб. 50 к.). «Красный Интернационал Профсоюзов»—щомісячник (на 1 м.—1 карб., на рік—7 карб. 50 к.). «Международное Рабочее Движение»—щотижневик. «Призыв»—двохтижневик. «Статистика Труда»—щомісячник.

Наукові, науково-популярні, економічні, технічні та по НОТУ.

«Вопросы Советского Хозяйства и Управления» (ЦКК РСУ)—щомісячник. «Время»—орган ліги часу—щомісячник. «Искра»—щомісячник. «Наука и Техника»—народнє господство Нової Росії. «Организация Труда» (орган Центр. Інстр. Праці)—щомісячник. «Под знаменем Марксизма»—8 книг на рік. «Самоучка»—популяр.-наук. щомісячник. «Система и Организация»—щомісячник. «Социальное Хозяйство»—10 книг на рік. «Систематич. Указатель по экономическ. вопросам»—щомісячник. «Тепло и Симула»—щомісячник. «Технико-Экономический Вестник»—щомісячник. «Техника и Жизнь»—двохтижневик. «Электрификация»—щомісячник.

Рахівництво й статистика.

«Вестник счетоводства»—двохтижневик. «Статистический Бюллетень ЦУЦС ВСНХ»—щомісячник. «Счетоводство»—щомісячник.

Військові.

«Военная Мысль и Революция»—щомісячник. «Военный Вестник»—щотижневик (на 1 м.—1 карб., на рік—10 карб.). «Красноармеец»—щомісячник (на 1 міс.—30 к., на рік—3 карб.). «Политработник»—щомісячник.

Исторія мистецтва.

«Жизнь Искусства»—щотижневик. «Музык. Новь»—щомісячник. «Пролет. Революция»—щомісячник. «Художник и Зритель»—щомісячник.

Всі зазначені журнали можна виписати через їх головні контори та через Харківську контору «Двигатель».

Журнали українською мовою.

«Знання»—видавництво «Червоний Шлях» Харків, щомісячний, науково-популярний журнал.

Передплачувати можна в головній конторі журналу й на Чернишевській, 28, через редакцію газети «Радянський Статистик». Передплата на 1 рік—7 карб. 50 коп. «Червоний Шлях»—великий, громадсько-політичний, науковий щомісячник. Передплата через власну головну контору. «Книга»—щомісячний журнал критики, бібліографії та книжкової справи. Передплата через головну контору: на рік—6 карб., на 3 міс.—1 карб. 50 коп. «Статистичний Бюлетень»—виданнл Центрального Статистичного Управління України—двохтижневик (Харків, вул. Артьома, 3). Передплата через його головну контору—на 3 міс. 3 карб. «Селянка України»—щомісячник, орган ЦК КП(б)У . Колективно для всіх 20 коп. на міс. «Безвірник»—щомісячник, передплата колект. 10 коп. для всіх, 15 карб. на міс. на обидва журнали передплата через «Селянську Правду». «Радянський Селянин»—видання Наркомзему УСРР (вул. К. Либкнехта № 82), двохтижневик. Передплата: на рік—3 карб., на міс.—25 к. «Зетельник»—громадянсько-професійний та науковий щомісячник. Вид. Наук.-Техн. секції ЦК Всеробігзміну. «Студент Революції»—Вид. «Червоний Шлях», щомісячник: на рік—3 карб. 60 коп., на 3 міс.—90 коп. «Червоні Квіти»—Харків. «Молодий Дослідник»—Вид. Сільсько-Госп. Наукового Комітету України (Харків, вул. К. Либкнехта № 82), щомісячн., передплата: на рік—1 карб., окремий номер 20 к. «Шлях Освіти»—орган Метазкому НКО, педагогічний журнал, на рік—10 карб., на 3 міс.—3карб. 50 к. «Шлях до Комунізму»—щомісячний журнал Головполітосвіти, на рік—6 карб., на 3 міс.—1 карб. 50 к. «Радянська Освіта—місячник ЦКРобосу та НКО—на рік—3 карб. на 3 міс.—80 к. «Цукровик»—орган ЦК Цукровиків—двохтижневий. окр. № 20 к. «Сильсько-Господ-Пролетар»—ЦК Всеробітземліс. «Вісник с.-г. Науки» С. Г. Наук. Ком. України. «Ді Ройте Велт»—Еврейськ. двохтижневик. Вид. «Червоний Шлях».

Всі ці журнали можна передплачувати через їх головні контори. Журнали: «Червоний Шлях», «Книга», «Шлях Освіти», «Радянська Освіта», «Шлях до Комунізму», «Студент Революю-

ції», «Ді Ройте Велт»—можна передплачувати через видавництво ЦК КП(б)У і Наркомосвіти Червоний Шлях» (Харків, майдан Рози Люксембург № 23), а також через його філії: Київ—вул. Леніна 8; Одеса, вул. Ласаля 20, Катеринослав—Просп., 117. Зрозуміло, і що цей листок далеко не вичерпує всіх газет та журналів нашого Союзу і ми лише найвидатніші.

Издания Центрального Статистического Управления СССР.

1. **Государственная Статистика.** I. Положение о Государственной Статистике. II. Положение об организации местных статистических учреждений. III. Положение о Совете по Делам Статистики при Центральном Статистическом Управлении 1918 г. Стр. 25 in 16⁰.
2. **Постановления 1-й Статистической Конференции при Центральном Статистическом Управлении,** состоявшейся 19—24 октября 1918 г. Стр. 18 in 8⁰.
3. **„Вестник Статистики“.** Орган Центрального Статистического Управления. Январь 1919 года № 1. IV+220 in 8⁰.
4. **Тоже.** Февраль—март 1919 года № 2—3. III+192 in 8⁰.
5. **Тоже.** Апрель—июль 1919 г. № 4—7. VI+222 in 8⁰.
6. **Тоже.** Август—декабрь 1919 г. № 8—12. VIII+204+24 in 8⁰.
7. **Тоже.** Январь-апрель 1920 г. № 1—4. VIII+223 in 8⁰.
8. **Тоже.** Май—август 1920 г. № 5—8. 180 in 8⁰.
9. **Тоже.** Сентябрь—декабрь 1920 г. № 9—12. 192+20 in 8⁰.
10. **Тоже** Январь—апрель 1921 г. № 1—4. 306+10 in 8⁰.
11. **Тоже.** Май—август 1921 г. № 5—8. 285 in 8⁰.
12. **Тоже.** Книга X. Январь—апрель 1922 г. № 1—4. 237+96 in 8⁰.
13. **Тоже.** Книга XI. Май—август 1922 г. № 5—8. Стр. 236 in 8⁰.
14. **Тоже.** Книга XII. Сентябрь—декабрь 1922 г. № 9—12. Стр. 306+69.
15. **Тоже.** Книга XIII. Январь—март 1923 г. № 1—3. II+306 in 8⁰.
16. **Тоже.** Книга XIV. Апрель—июнь 1923 г. № 4—6. Стр. 25+74 in 8⁰.
17. **Тоже.** Книга XV. Июль—декабрь 1923 г. № 7—12. Стр. 304 in 8⁰.
18. **Тоже.** Книга XVI. Январь—март 1924 г. № 1—3. VIII+228 in 8⁰.
19. **Тоже.** Книга XVII. Апрель—июнь 1924 г. № 4—6. Стр. 275.
20. **Тоже.** Книга XVIII. Июль—сентябрь 1924 г. № 7—9. Стр. 252.

21. Бюллетень Центрального Статистического Управления 1919—1924 г.г № 1 - 84. Стр. 2365 in 8°
22. Бюллетень Центральной Оценочной Комиссии СССР. 1924. № 1, 2. Стр. 102 in 8°.
23. Народное хозяйство Союза ССР в цифрах. Краткий справочник 1924 г. Стр. 350 in 16°.
24. La statistique des Républ. Soc. Sov. Rapport présenté à la XV sess. de l'institut Intern. de Stat. 1923. Стр. 64 in 8°.
25—31. Список фабрик, заводов и др. промышленных предприятий по данным Всерос. Промышл. и Профессион. переписи 1918 г. по губ. Иваново-Вознесенской, 1919 г. VIII+101 in 4°; Калужской, 1919, XI+51 in 4°; Олонецкой, 1919, XI+23 in 4°; Тульской, 1919, XV+111 in 4°; Тверской, 1920, XIX+109 in 4; Ярославской, 1920, XIV+115 in 4°; Череповецкой, XII+33 in 2°.
32. Всероссийская Пром. и Проф. перепись. 1918 г. Предв. сводка данных. Сводные таблицы по Советской Республике. Часть I. Промышленная перепись. Часть II. Профессиональная перепись. 1920 г. XXVII+37 in 2°.
33—34. 1919 г Текущая промышленная статистика. Часть I. Общие сведения о состоянии промышленности, численность и состав рабочих, заработная плата, топливо Ярославская губ. Январь. Вып. I 1919 г. Стр. 15 in 8°; Северодвинская губерния. Январь — апрель. Вып. 3, 1919 г Стр. 31 in 8°.
35. Обследование рудников Донецкого бассейна в 1922 году. (Опыт статистического исчисления стоимости каменного угля) М. 1924 г. Стр. 87 in 4°.
36. Средние общероссийские цены 1912 года на главн. продукты фабр. завод промышленности. М. 1921 г. Стр. 15 in 8°.
37. Итоги Всероссийской сельско-хоз., поземельной и городской переписи 1917 года. Калужская губерния. Москва 1919 г. 17+181 in 4°.
38. Погубернские итоги 10% выборочной сельско-хоз. переписи крестьянских хозяйств 1919 г., Москва, 1920 г. Стр. 13 in 4°.
39 Грамотность в России. Отд. Ст-ки Народного Образования. К X С'езду Советов. Москва, 1922 г. Стр. 55 in 8°.
40. Перечень главных производственных машин и номенклатура сырых материалов, полуфабрикатов и готовых изделий главнейших производств обрабатывающей промышленности. Стр. 167 in 8°.

41. **Перечень основных видов сырья,** главн вспомогат. материалов, готовых изделий и орудий. 1920 г. Стр. 46 in 8⁰.
42. **Словарь производств.** Пособие для разработки Всероссийской переписи (учета) пром. заведений и демограф.-профессиональной переписи 1920 г. 1921 г. Стр. 111 in 8⁰.
43. **Словарь занятий.** Пособие для разработки Всероссийской демографическо-профессиональной переписи 1920 г., 1921 г. Стр. 72 in 8⁰.
44. **Классификация занятий и отраслей труда для разработки Всероссийск. демограф.-профес. переписи 1920 г.** 1921 г. Стр. 20 in 8⁰.
45. **Программа разработки годового цикла сведений по текущей сельско-хоз. статистике.** Москва, 1921 г., VIII+46 in 8⁰.
46. **Материалы и инструкции по обследованию питания в 1919 г.** 1920 г. Стр. 36 in 8⁰.
47. **Программы статистических курсов районных и губернских** 1920 г. Стр. 39 in 8⁰.
48. **Классификация и словарь учебных заведений.** Пособие для разработки материалов демографической переписи 1920 г. 1921 г. Стр. 15 in 8⁰.
49. *Вихляев, П А.* **Краткий курс текущей сельско-хозяйственной статистики.** 1920 г. Стр. 120 in 8⁰.
50. *Воробьев, Н. И.* **Волостной статистик.** Краткое общее руководство по статистике для начинающих, 1922 X + 182 + 36 in 8⁰.
51. *Гернет, М. Н.* **Моральная статистика.** (Уголовная статистика и статистика самоубийств). 1922 г. VIII+269 in 8⁰.
52. *Гернет, М. Н.* Указатель русской и иностранной литературы по статистике преступлений, наказаний и самоубийств. 1924 г. Стр. 48 in 8⁰.
53. *Каблуков, Н. А.* **Задачи и способы собирания статистических сведений.** (Для чего и как собираются статистические сведения). 1920 г. Стр. 102 in 8⁰.
54. *Каблуков, Н. А.* Пособие при местных статистических обследованиях. Москва, 1920 г. VIII+150 in 8⁰.
55. *Каблуков, Н. А.* **Статистика.** (Теория и методы статистики. Основные моменты ее развития. Краткий очерк статистики народонаселения). 1922 г. XII+319.

56. *Кауфман, А. А.* Статистическая наука в России. Теория и методология. Историко-критический очерк. 1922. Стр. 218 in 8⁰.
57. *Кауфман, А. А.* Введение в теоретическую статистику. 1923. VII + 558 in 8⁰.
58. *Литошенко, Л. Н.* Крестьянский бюджет в 1922-23 г. 1923. Стр. 57 in 8⁰.
59. *Майр Георг.* Статистика и обществоведение. Т. I. Теоретическая статистика. Пер. под ред. проф. А. А. Кауфмана. 1922. VIII + 430 in 8⁰.
60. *Первушин, С. А.* Обследования питания населения и их значение.
61. *Фортунатов, А. Ф.* О статистике. Учебное пособие. Изд. 3 дополненное 1921 г. Стр. 94 in 8⁰.
62. *Хрящева, А. И.* К вопросу о неправильных приемах исследования динамики крестьянского хозяйства. 1923. Стр. 32 in 8⁰.
63. *Хрящева, А. И.* Группы и классы в крестьянстве. К XIII С'езду РКП (б). 1924 г. Стр. 92 in 8⁰.
64. *Чаянов, А. и Студенский, Г.* История бюджетных исследований. 1922 г. (IX + 133 in 8⁰).
65. *Эльдертон, В. П.* Кривые распределения численностей и корреляция. Пер. под ред. Н. С. Четверикова. 1924 г. Стр. 199 in 8⁰.
66 *Памяти Казимирова И. Я.* Сборник статей. М. 1924 г. Стр. 62 in 8⁰.

Труды Центрального Статистического Управления.

67—71. Том I. Предварит. итоги переписи населения 28 августа 1920 г. Вып I. Население 25 губерний Европейской России. 1920 г. Стр. 22 in 4⁰. Вып. 2. Население 25 губерний Европейской и Азиатской России. 1921. Стр. 22 in 4⁰. Вып. 3. Население 28 губерний Европ. и Азиат. России. 1921. Стр. 18 in 4⁰. Вып 4. Сельское население 12 подмосковных губерний по волостям. 1921. Стр. 21 in 4⁰. Вып. 5. Сельское население 8 северных губерний по волостям. 1922. Стр. 12 in 4⁰.
72—79. Том XI. Итоги Всерос. Сельско-хоз. переписи 1920 года. Вып. I, 1921, VIII+106 in 4⁰. Вып. 2. 1921 VIII+138 in 4⁰. Вып. 3. 1922. VIII+138 in 4⁰. Вып. 4. 1922.

VIII+138 in 4⁰. **Вып.** 5. 1922 г. VIII+122 in 4⁰. **Вып.** 6. 1922 г. IX+147 in 4⁰. **Вып.** 7. 1923. X+201 in 4⁰. **Вып.** 8. Итог. Всерос. с.-х. переписи 1920, в границах губерний на 1 марта 1922 г. 1923 г. 1+105 in 4⁰.

80—84. **Том III. Всероссийская перепись (учет) промышленных заведений 1920 г. Вып.** 1. Предварительные итоги. Число промышленных заведений и число занятых в них лиц по губерниям и уездам. 1921. VII+48 in 2⁰. **Вып.** 2. Итоги по губерниям, группам и классам производств. III. Московская промышленная область. 1922. 15+228 in 4⁰. **Вып.** 3. I. Северная область. II. Приозерная область. 1922. IX+117+VIII in 4⁰. **Вып.** 4. IV. Западная область. V. Центральная-земледельческая область. 1923 г. VIII+104+VIII in 4⁰. **Вып.** 5. VI. Приуральская область. VII. Средневолжская обл. VIII. Нижне-Волжская область. IX. Область сев. Кавказа и Дона. 1923. IX+243+VIII in 4⁰.

85. **Том IV. Предвар. итоги переписи населения 28 августа 1920 г. Вып. I.** Трудоспособное население 37 губерний Европейской России по главнейшим профессиям. 1921. VIII+37. in 4⁰.

86—87. **Том V. Погубернские итоги Всероссийской сельскохозяйственной и поземельной переписи** 1917 г. по 52 губ. и областям. Москва, 1921. VIII+87 in 4⁰. **Вып.** 2. Поуездные итоги Всерос. с.-х. и поземельной переписи 1917 г. по 57 губ. и областям. 1923 г. XII+218 in 4⁰.

88. **Том VI. Экономическое расслоение крестьянства в** 1917 и 1919 **г.г.** 1922 г. 181 in 8⁰.

89—90. **Том VII. Статистический сборник за** 1913—1917 **г.г. Вып.** 1. Москва, 1921, VI+275 in 4⁰. **Вып.** 2. 1922 г. VIII+307 in 4⁰.

91—92. **Том VIII. Статистический ежегодник** 1918 — 1920 г. г. **Вып.** 1. 1921. XXII+357+142+172 in 4⁰. **Вып.** 2. 1922. XXVIII+377 in 4⁰.

93—94. **Тоже Статистический ежегодник** 1921 г. **Вып.** 1. 1922. XIX+371 in 4⁰. **Вып.** 2. XXII+425 in 4⁰.

95. **Том IX. Вып.** 1. **Сборник стат. сведений о современном эконом. положении важн. иностранных государств.** 1922. Стр. 64 in 8⁰.

96—98. **Том X. Вып.** 1. **Материалы по текущей пром. статистике за**

1919 и 1920 год. 1922. Стр. 85 in 4⁰. Вып. 2. Продукция фабр. зав. промышленности за 1912, 1920 и 1921 г. г. 1922 XIV+94 in 4⁰. Вып. 4. Фабр. зав. промышленности за 1922 год. Часть 1. М., 1924. VIII+129 in 8⁰.

99—100. Том XI. Вып. 1. Статистика труда в промышленных заведениях. 1922 г. Стр. 67 in 4⁰. Вып. 2. 1923. Стр. 80 in 4⁰.

101—102. Том XII. Народное образование по основному обследованию 1920 года. Вып. 1. Поуездные итоги предварительного подсчета. 1922. XX+144 in 4⁰. Вып. 2. Основные сведения о школах, учащихся и учащих. 1924. VI+387 in 4⁰.

103—107. Том XV. Движение цен на главные предметы потребления. Вып. I. Первая четверть 1923 г. Стр. 39 in 8⁰. Вып. II. Вторая четверть 1923 г. Стр. 48 in 8⁰. Вып. III. Третья четверть 1923 г. Стр. 41 in 8⁰. Вып. 4. Четвертая четверть 1923. 1924. Стр. 43 in 8⁰. Вып. 5. Первая четверть 1924. 1924 г. Стр. 42 in 8⁰.

108. Том XVI. Вып. I. Обухов В. М. К вопросу об определении ожидаемого урожая 1294. 1923 г. Стр. 72 in 8⁰.

109. Тоже Вып II. Обухов В. М. К вопросу о нахождении уравнения репрессии, удовлетворяющего эмпирическому статистическому ряду. 1923. Стр. 78 in 8⁰.

110. Том XVIII. Сборник статистических сведений по Союзу ССР. 1918—1923. 1924 г., XV+481 in 8⁰.

111. Том XIX. Вып. 1. Проф. Поплавский. Конъюнктурная товарно-транспортная статистика. 1924 г. Стр. 191 in 8⁰.

112. Том XXI. Видимые хлебные запасы СССР. Вып. 1. 1924 г. стр. 63 in 8⁰. Вып. 2. 1924 г. Стр. 51 in 8⁰.

Видання Центрального Статистичного Управління Української Соц. Рад. Республіки.

I. Статистика Украины.

Серия I. Демография.

Т. I.—Население по данным переписи 1920 г.:

1. Вып. 1. Киевской губ. Изд. 1922 г. Стр. IV+60 in 4⁰.
2. „ 2. Полтавской губ. „ „ „ IV+34 „ 4⁰.
3. „ 3. Черниговск. губ. „ „ „ IV+34 „ 4⁰.
4. „ 4. Николаевск. губ. „ „ „ IV+24 „ 4⁰.

5. Вып. 5. Харьковск. губ. „ „ „ IV+31 „ 4⁰.
6. „ 6. Кременчугск. губ. „ „ „ IV+25 „ 4⁰.
7. „ 7. Одесской губ. „ „ „ IV+25 „ 4⁰.
8. „ 11. Население Украины (сводные данные по губерниям и уездам). Изд 1923 г. Стр. IV+50 in 4⁰.
9. Т. II. Вып. 1. Предзарительные итоги общесоюзной гор. переписи 1923 г. по Украине. Стр. IV+41 in 4⁰.
10. Т. II. Вып. 2. Население в городах Украины (по дан. переписи 15-III-1923 г.). Изд. 1924 г. Стр. VIII+185 in 4⁰.
11. Т. III. Вып. 1. Материалы по естественному движению населения Украины в 1867 — 1914 г. г. Изд. 1924 г. Стр. XIII+95 in 4⁰.

Серия II. Сельско хозяйственная статистика.

Т. II.—Итоги сельск.-хоз. переписи 1920 г.:

12. Вып. 1. Одесская губ. Изд. 1922 г. Стр. IV+52 in 4⁰.
13. „ 2. Полтавская губ. „ „ „ IV+107 „ 4⁰.
14. „ 3. Николаевск. губ. „ „ „ IV+63 „ 4⁰.
15. „ 4. Киевская губ. „ „ „ IV+83 „ 4⁰.
16. „ 5. Черниговская г. „ „ „ IV+83 „ 4⁰.
17. „ 6. Екатериносл. г. „ „ „ IV+73 „ 4⁰.
18. Т. III. Вып. 1. Итоги осеннего обследования сельского хозяйства Украины в 1921 г. (выборочный подворный опрос). Изд. 1922 г. Стр. IV+42 in 4⁰.
19. Т. III. Вып. 2. Итоги весеннего обследования сельского хозяйства Украины в 1921 г. (выборочный подворный опрос). Изд. 1922 г. Стр. XIX+59 in 4⁰.
20. Т. III. Вып. 3. Итоги предварительного исчисления скота и посевов Украины (по данным весен. опроса 1923 г.). Изд. 1923 г. Стр. XII+14 in 4⁰.
21. Т. III. Вып. 4. Итоги осеннего обслед. сел. хоз-ва Украины в 1922 г. Изд. 1923 г. Стр. VI+112 in 4⁰.
22. Т. III. Вып. 5. Итоги весеннего обследования сельского хозяйства Украины в 1923 г. Изд. 1924 года. Стр. XXV+167 in 4⁰.
23. Т. III. Вып. 6. Итоги предварительного исчисления скота и посевов Украины в 1924 г. (по дан. выбор. переписи). Изд. 1924 г. Стр. XXXVI+56 in 4⁰.
24. Т. III. Вып. 7. Итоги весеннего обследования сельского хоз-ва Украины в 1924 г. (печатается).
25. Т. IV. Вып. 1. 1922 год в сельско-хозяйственном отношении. Изд. 1923 г. Стр. XII+65 in 4⁰.

26. Т. IV. Вып. 2. 1923 год в с.-х. отношении . . . . Изд. 1924 г. Стр. XXXVI+138 in 4⁰.
27. Т. V. Вып. 1. Урожаи Украины во время войны и революции. Изд. 1924 г. Стр. VI+17 in 4⁰.

Серия III. Статистика промышленности и труда.

28. Т. I. Вып. 1. Занятия населения Украины по дан. Всерос. перепис. 1897 г. Изд. 1922 г. Стр. VI+104 in 8⁰.
29. Т. I. Вып. 2. Численность и состав рабочих Украины по данным Всероссийской переписи 1897 года. Изд. 1922 г. Стр. VI+(105—186) in 8⁰.
30. Т. I. Вып. 3. Горно-заводск. промышленность юга России за 1900—15 г.г. Изд. 1922 г. Стр. IV+(187—284) in 8⁰.
31. Т. I. Вып. 4. Фабрично-заводская промышленность Украины в 1900 г. Изд. 1922 г. Стр. IV+(285—434) in 8⁰.
32. Т. I. Вып. 5. Фабр.-завод. промышленность Украины в 1908 г. Изд. 1922 г. Стр. IV+(435 - 664) in 8⁰.
33. Т. I. Вып. 6. Фабр.-завод. промышленность Украины в 1910 - 12 г.г. Изд. 1922 г. Стр. IV+112 in 4⁰.
34. Т. I. Вып. 7. Производства, обложенные акцизом. Изд. 1922 г. Стр. IV+60 in 4⁰.
35. Т. I. Вып. 8. Труд на Украине, по дан. сводов отчет. фабр. инспекторов. Изд. 1922 г. Стр. IV+56 in 4⁰.

Серия IV. Статистика транспорта и связи.

36. Т. I. Вып. 1. Внутренний грузооборот и внешняя торговля Украины в довоенное время. Изд. 1924 г. Стр. VIII+64 in 4⁰.
37. Т. II. Вып. 1. Грузооборот ж.-д., речн. и морск. транспорта Украины в 1921 г.—Изд. 1923 г. Стр. IV+32. in 4⁰.
38. Т. II. Вып. 2. Грузооборот жел.-д., речн. и морск. транспорта Украины в 1922 г. Изд. 1924 г. Стр. IV+33 in 4⁰.
39. Т. II. Вып. 3. Грузооборот жел.-дор. станц. Украины и Крыма за 1922 г. (печатается).
40. Т. III. Вып. 1. Почта и телеграф Украины в 1922 г. Изд. 1924 г. Стр. VIII+43 in 4⁰.

Серия V. Статистика обмена, распред. и потребления.

41. Т. I Вып. 1. Питание населения Украины зимою 1920 - 21 г. Изд. 1923 г. Стр. IV+72 in 8⁰.

Серия VI. Финансовая статистика.

42. Т. I. Вып. 2. Материалы по обложению земель на Украине. Изд. 1923 г. Стр. VI+92 in 4⁰.

Серия VII. Статистика народного образования.

43. Т. I. Вып. V. Нар. образование на Украине. Предв. итоги обслед. 1922 г. Изд. 1923 г. Стр. VIII+50 in 4⁰.
44. Нар. образов. Украины на 1/i-22 г.—Учреждения социальн. воспитания. Изд. 1924 г. Стр. VIII+197 in 4⁰.
45. То же на 1/i-1923 г. Изд. 1924 г. Стр. ZXV+76in 4⁰.
46. То же на 1/i-1924 (печатается).

Серия VIII. Моральная статистика.

47. Т. I. Вып. 1. Суд и преступность на Украине в 1921—22 г. Изд. 1923 г. Стр. XXIV+70 in 4⁰.

Серия IX. Статистика промышленности.

48. Т. I. Вып. 1. Список промышл. заведений Украины на 1/i—1922 г. Стр. XVI+118 in 4⁰.
49. Т. II. Вып. 1. Промышленность Украины в 1921 г. (печатается).
50. Т. II. Вып. 2. То же в 1922 г. Изд. 1924 г. Стр. XII+413 in 4⁰.
51. Т. III. Вып. 1. Промышленность в городах Украины (по дан. переписи 15/III –1923 г. (печатается).

Серия X. Статистика труда.

52. Т. I. Вып. 1. Статистика труда в промышл. заведениях Украины в 1921 г. Изд. 1923 г. Стр. XVI+42 in 4⁰.
53. Т. I. Вып. 2. То же, в 1922 г. Издание 1923 года. Стр. X+59 in 4⁰.
54. Т. I. Вып. 3. Тоже, в 1922 г. Изд. 1924 г. Стр. VIII+57 in 4⁰.
55. Т. I. Вып. 4. То же, в 1923 г. (печатается).

Серия XI, Метеорология.

56. Т. I. Вып. 1. Основные данные по метеорологии Украины с 1901 г. по 1915 г. Изд. 1923 г. Стр. VI+12 in 4⁰.

Серия XII. Статистика торговли.

57. Рух цін на Україні в 1922 р. Вид. 1924 р. Стор. XXVIII+23 in 4⁰.
58. Торговля в городах Украины (по дан. переписи 1923 г.). Изд. 1924 г. Стр. VIII+239 in 4⁰.

Серия XIII. Военная статистика.

59. Т. II. Вып. 1. Красная армия и флот (Украина и

Крым) по данным Всесоюзн. городск. переписи 15 марта 1923 г. Изд. 1924 г. Стр. XII+73 in 4°.

Серия XIV. Городская статистика.

60. Т. II. Вып. 1. Недвижимые имущества и жилищные условия в городах Украины (по Всесоюзн. городск. переписи 15-ш 1923 г.). Изд. 1921 г. Стр. XVII+79 in 4°.

Сводные издания.

61. Т. II. Вып. 1. Народное хоз-во Украины в 1921 г. (отчет УЭСа СТО) Изд. 1922 г. Стр. V+866 in 8°.
62. Т. II. Вып. 2. Обзор народного хоз-ва Украины за 1921-22 г. Изд. 1923 г. Стр. IV+148 in 4°.
63. Т. III. Вып. 1 Финансы Украины до войны и в 1922 г. Изд. 1924 г. Стр. XV+132 in 4°.

II. Статистический Бюллетень.

64. Т. I. №№ 1—8 (сентябрь—декабрь 1921 г.) Стр. IV+188 in 4°.
65. Т. II. №№ 9—14 (№№ 1—6, январь—март 1922 г.). Стр. IV+218 in 4°.
66. Т. III. №№ 15—20 (№№ 7—12 апрель—июнь 1922 г.). Стр. IV+290 in 4°.
67. Т. IV. №№ 21—26 (№№ 13—18, июль—сентябрь 1922 г.). Стр. IV+262 in 4°.
68. Т. V. №№ 27—32 (№№ 19—24, октябрь—декабрь 1922 г.). Стр. IV+304 in 4°
69. Т. VI. №№ 33—38 (№№ 1—6, январь—март 1923 г.). Стр. IV+350 in 4°.
70. № 6а—от 15 марта 1923 г. (посв. Всесоюзной городск. перен. 1923 г.). Стр. IV+16 in 4°.
71. Т. VII №№ 39—44 Стр. IV+250 in 4°. (№№ 7—12. апрель—июнь 1923 г.
72. Т. VIII. №№ 45—50 (№№ 13—18, июль—сентябрь. 1923 г.) IV+247 in 4°.
73. Т. IX. №№ 51—56 (№№ 19—24, октябрь—декабрь. 1923 г.). IV+258 in 4°.
74. Т. X. №№ 57—62 (№№ 1—6, январь—март 1924 г.). Стр. 256 in 4°.
75. Т. XI. №№ 63—68 (№№ 7—12, апрель—июнь 1924 г.). Стр. 186 in 4°.
76. Т. XII. №№ 69—74 (№№ 13—18, июль — сентябрь 1924 г.). Стр. 230 in 4°.

77. Т. XIII. №№ 75—80 (№№ 19—24, октябрь—декабрь 1924 г.). Стр. 224 in 4⁰.

III. Монографии и пр. работы по отдельным вопросам:

78. *Гуревич, М. Б.* Голод и сельское хозяйство Украины. Изд. 1922 г. Стр. 48 in 8⁰.
79. *Его же.* Прямое обложение сельского хоз. Украины. Изд. 1923 г. Стр. IV+65 in 8⁰.
80. *Его же.* К вопросу о дифференциации крестьянского хозяйства Украины. Очерк первый. Изд. 1925 г. Стр IV+66 in 8⁰.
81. *Его же.* То же. Очерк второй. Изд. 1925 г. Стр. IV+63 in 8⁰.
82. Итоги районирования Украины (работа секции районирования при Госплане УССР. Изд. 1923 года. Стр. XVI+219 in 4⁰.
83. *Томилин, д-р.* Материалы о социально-гигиеническом состоянии украинской деревни. Изд. 1924 года. Стр. IV+68 in 8⁰.
84. *Мышкис, В. С.* Состояние народного хоз. Украины за I четверть 1922/23 г. Изд. 1923 г. Стр. VI+95 in 8⁰.
85. *Его же.* То же, за II четверть 1922/23 г. Изд. 1923 г. Стр. VI+144 in 8⁰.
86. Материалы по внутренней торговле Украины за 1923-24 хоз. год. Изд. 1925 г. Стр. IV+26 in 8⁰.
87. Низовое районирование Украины на 1 января 1924 г. —Том 1 (таблицы) Изд. 1924 г. Стр. VI+239 in 4⁰.
88. То же. Том 2-й (текст). Изд. 1924 г. Стр. VI+249 in 4⁰.
89. *Якиманский, В. А.* К итогам аграрной революции на Украине. Изд. 1924 г. Стр. V+36 in 8⁰.
90. *Его же.* Рыночный оборот в крестьянских хозяйствах Украины (по бюдж. обслед. 1923 г.) Изд. 1924 г. Стр. IV+39 in 8⁰.

Отдельные оттиски из „Стат. Бюллетеня ЦСУ Укр.“.

91. *Белянин, И. И.* Главные итоги обследования питания городск. населения Украины осенью 1922 г. Изд. 1922 г. Стр. 11 in 8⁰.
92. *Его же.* Видимые хлебные запасы Украины на 1/VII 1923 г. Изд. 1923 г. Стр. 12 in 8⁰.
93. *Его же.* Внутренняя торговля Украины в 1923 г. Изд. 1924 г. Стр. 198 in 8⁰.
94. *Бронзов, П. В.* Состояние пожарной охраны в городах Украины. Изд. 1924 г. Стр. 34 in 8⁰.

95. *Вербицкий, Г. М.* Озимый клин 1923-24 сел.-хоз. г. Изд. 1924 г. Стр. 24 in 8⁰.
96. *Волков, А. М.* Положение городов Украины в связи с адм. районированием. Изд. 1923 г. Стр. 34 in 4⁰.
97. *Волододцев, И. К.* Водоснабжение городов Украины в 1923 году. Изд. 1924 г. Стр. 18 in 8⁰.
98. *Гуревич, М. Б.* Итоги районирования Украины. Изд. 1923 г. Стр. 12 in 8⁰.
99. *Его же.* Состояние сельского хозяйства Украины в 1922-23 с.-х. г. Изд. 1924 г. Стр. 26 in 8⁰.
100. *Пешехонов, А. В.* Сравнительная тяжесть натуралогов 1921 г. для различных групп крестьянства. Изд. 1922 г. Сер. 17 in 8⁰.

IV. Работы по вопросам теории и техники статистики:

101. *Боули, А.* Теоретические основания выборочного метода (перевод с английского, под редакцией проф. С. Н. Бернштейна). Изд. 1924 г, Стр. 34 in 8⁰
102. *Волков, А. М.* Коммунальная статистика. Изд. 1923 г. Стр. 15 in 8⁰.
103. *Гайман, К. К.* Графические изображения статистических величин (с 48 графиками). Изд. 1924 г. Стр. IV+76 in 8⁰.
104. *Косякин, Л. Д.* О тотальном коэффициенте утилизации подвижного жел.-дор. состава. Изд. 1923 г. Стр. V+36 in 8⁰.

V. Матеріяли до Української статистичної та економічної термінології.

105. Вип. 1. Міжнародня номенклатура причин хороб та смерти (переклад з англійської мови академика *О. В Корчак-Чепурківського* Вид. 1924 року. Стор. IV+25 in 16⁰.
106. Вип. 2. Російсько-український словничок реместв, професій та підприемств (скл. *І. Л. Жигадло*) Вид. 1924 р. Стор. V+24 in 16⁰.

VI. Справочные издания.

107. Плакат „Украина“ (ст.-эконом. обзор Украины с картой в м. 1″=100 в.) —Изд. 1921 г.
108. Список волостей УССР на 1922 г. (приложение к поволостной карте). Изд. 1921 г. Стр. 32 in 8⁰.
09. Календарь волстатистика на 1922 г. (справочник об Украине) Изд. 1921 г. Стр. 195+350 in 16⁰.

110. Календарь-справочник на 1923 г. Изд. 1922 г. IV+352 in 16⁰
111. То же 1924 г. Изд. 1923 г. Стр. VIII+384 in 16⁰.
112. Календар-справочник на 1925 р. Вид. 1925 р. Стр. XX+504 in 16⁰.
113. Плакат „Робітники землі!“. Изд. 1923 г.

VII. Карты.

114. Схем. поуездная карта Украины по данным на 15-VIII-21 г., масш. 1″=60 в.—Издание 1921 г.
115. Мапа України, за даними на 15-VIII 1921 г., масшт. 1″=60 в.—Видання 1921 р.
116. Схем. поволостная карта Украины по данным на 15 XI-21 г., масшт. 1″=20 в.—Издание 1921 г.
117. Схем. поуездная карта Украины по данным на 1-I-22 г., масшт. 1″=60. Издание 1921 г.
118. Схем. поуездная карта Украины, по данным на 1917 год, масшт. 1″=60 в.—Изд. 1921 г.
119. Мапа корисних копалин України, масшт. 1″=25 в. Видання 1922 р.
120. Карта Украинской С. С. Респ. (по дан. районирования 1923 г.), масшт. 1″=100 в.—Изд. 1924 г.
121. Политическая карта мира (по данным 1923 г.), масшт. 1 сан.=1000 в.—Издание 1924 г.
122. Схематическая карта Союза Сов. Соц. Республик, масшт. 1″=30.000.000 в.—Изд. 1924 г.

VIII. Положения и инструкции.

123. Положение о текущей статистике промышленности и труда. Изд. 1921 г. Стр. 18 in 16⁰.
124. Перечень основных видов сырья (переп. с изд. ЦСУ РСФСР). Изд. 1921 г. Стр. 48 in 16⁰.
125. Положения и резолюции по текущей сел.-хоз. статистике. Изд. 1922 г. Стр. 16 in 16⁰.
126. Что и как должен делать волстатистик и корреспондент. Изд. 1922 г. Стр. 28 in 16⁰.
127. Вторая Всеукраинская Стат. Конференция (доклады и постановления). Изд. 1923г . Стр. 20 in 8⁰.
128. Третья Всеукраинская Стат. Конференция (доклады и постановления). Изд. 1924 г. Стр. 60 in 8⁰.
129. Всеукр. Совещание по вопросам сел.-хоз. статистики. Изд. 1924 г. Стр. 28 in 8⁰.

130. Организация весенней выборочной сел. хоз. переписи 1924 года (инструкция и формуляры за 1922—1924 г. г.). Изд. 1924 г. Стр. 18 in 8°.
131. Матеріяли по провадженню записів актів громадянського стану й по їх розробці. Вид. 1924 р. Стор. 20 in 4°.

Труды и издания Губстатбюро Украины.

Волынское Губстатбюро.

1. Земельная площадь Волынской губ. по оклад. книгам 1918 года (Издание Вол. Опроткомгуба), 1922 г.
2—3. Бюллетень Вол. Губстатбюро, №№ 1—3 (сент.—ноябрь 1922 г.).
4. Бюллетень Вол. Губстатбюро, № 1—4 (янв.—апр. 1923 г.).

Донецкое Губстатбюро.

1—6. Итоги переписи 1917 г. по уездам и волост. Донецкой губ., 1922 г.
7. Дневник волстатистика и корреспондента.
8. *Мажников Г. О.* Фаб.-зав. и ремесл. промышленность г. Таганрога.
9. Предв. итоги демогр. переписи 1920 г., по Дон. губ.
10—12. Бюллетень Дон. ГСБ. № 1 за 1921 г., №№ 1—8 за 1922г. и № 1 (окт.) 1923 г.
13—18. Статистика Донбасса, №№ 1—10 за 1923—24 г. г
19. Труд в Донбассе в цифрах (изд. 1924 г.).
20. Карта промышленности Донбасса на 1 января 1924 г., со списком пром. предприятий.

Екатеринославское Губстатбюро.

1—3. Бюллетень Екатерин. ГСБ, №№ 1 и 2 за 1921 г., № 1—2 за 1922 г. (январь—февраль).
4—5. Нар. хозяйство Екатерин. губ. (отчет ГЭС'а СТО. обработ. Екатерин. ГСБ) — в. в. I и II (по I—X—22 г.).
6—14. Материалы нар. хоз. Екат. губ. №№ 1—12 (янв.—декабрь) 1923 г.
15—19. То же за 1924 г. №№ 1—9.

Киевское Губстатбюро.

1—4. Стат. Бюллетень по г. Киеву. В. в. 1—IV 1918 г.

5. Ежедн. Бюллетень по г. Киеву. С мая по сентябрь 1919 года.
6. *Черный, Б. О.* Материалы по рабочему вопросу и промышленности г. Киева (1914—1917 г. г.).
7. *Черный, Б. О.* Несчастные случаи с рабочими г Киева.
8. *Биск, И. С.* К вопросу о социальном составе населения г. Киева (по данным переписи 1917 г).
9. *Дубенецкий, П. И.* Условия и ход произрастания хлебов урожая 1918—1919 с.-хоз. г. в Киев. губ.
10. *Проф. Максимович, Н. И.* Гидрологический и гидрографический очерк Киевской губернии.
11. *Проф. Максимович, Н. И.* Гидрология рек Киев. губ.
12. Перепись г. Киева в марте 1919 года. Часть 1. Население.
13. *Орженцкий Р. М.* Элементарная теория статистических величин и вычислений.
14. *Орженцкий, Р. М.* К вопросу о логической природе статистической закономерности.
15—19. Отчеты Киевского Губэкономсовещания Совету Труда и Обороны. 1) апр.—июнь 1921 г., 2) июль—сент. 1921 г., 3) окт.—дек. 1921 г., 4) окт. 1921—март 1922 г., 5) апр.—сент. 1922 г. (сост. Киевским Губстатбюро].
20. Материалы по статистике Киевской губерни. Вып. 1.
21. Весеннее обследование сельского хозяйства Киевской губернии 27—30 мая 1921 г.
22. Схем. поуездные и повол. карты Киевской губ. (10 верст. в англ. дюйме).
23. Схем. карта Киевской губ. (60 верст в англ. дюйме).
24. Карта Киевской губернии, (10 верст в дюйме).
25—36. Предварит. итоги демограф. переписи 1920 г по Киевской губ., в. в I-XII (по числу уездов).
37. Насел. Киевской губ. (предвар. итоги демограф пер. 1920 г.).
38—41. Стат. Бюллетень Киевского ГСБ, 1922 г. №№ 1-12.
42—44. То же за 1923 г. №№ 1—9 и № 1—3 (окт.—дек.
45—51 То же за 1924 г. №№ 1—12.
52. *Проф. Личков, В. Л* Геологический очерк Киев губ.
53. *Проф. Птуха, М. В.* Индексы брачности. Этюд по теории статистики населения.
54. Материалы по статистике сельского хозяйства Киев.

губ. (итоги с.-х. переписи 1917 г. в новых адм. границах и порайон. итог весен. обследов. 1923 г.).
55. Стат. ежегодник Киевск. губ. 1923 г. Ч. 1 и 2.

Одесское Губстатбюро.

1—5. Списки населенных мест Одесской губернии, в. в. I—V—1920 г.
6. Бюллетень Од. ГСБ., №№ 1—24 (сент. 1920 г.—февраль 1922 г.).
7—11. Бюллетень Од. ГСБ., №№ 1—12 (янв.—дек.) 1923 г.
12—15. То же за 1924 г. №№ 1—9.
16—19. Карты Одесской губ.—масшт. в 3, 10 и 20 в. 1920 и 1921 г.
20. Бюллетень об'един. под'отдела статистики труда (к „Неделе проф. движения") Декабрь 1920 г.
21—24. Статистический Вестник, №№ 1 - 12 (окт. 1920—дек. 1921 г.).
25. Географ. и стат.-эконом. очерк Од. губ. В. І. *Бориневич, А. А.* Сельское хозяйство—1921 г.
26. То же В. II. *Мошлянский, Н. П.* Географ. Од. г. 1921 г.
27. Календарь для волостных статистиков—1921 г.
28. Справочная книга волстатистика и корреспонд. на 1921 г.
29. Кратк. стат.-эконом. очерк Одесск. у. за 1916—17 г.г. 1920 г.
21. Нар. хоз.-во в Од. губ. в 1920 г. в. I—1921 г.
30. *Бориневич, А. А.* С.-хоз. признаки Херсон. губ. 1921 г.
33. Текущая пром. статистика 1921 г., в. в. I и II. (г. Одесса) 1921 г.
33. Отчет Од. ГЭС'а СТО (июль—сент. 1921., обраб. ГСБ).
34. Краткий статистический справочник Од. губ. (изд. 1924 г.).

Подольское Губстатбюро.

1. Бюллетень Под. ГСБ. №№ 1—15 (1920 г.—янв. 1922 г.).
2-18 Бюллетень Под. ГСБ, №№ 1—8 (янв.—авг.), 1923 г.
19-21. Бюллетень Под. ГСБ. №№ 1-3 за 1924 г.
3-22. Отчет Под. ГБС'а СТО за авг.—дек. 1921 г. (обраб. ГСБ.).

Полтавское Губстатбюро.

1. Стат. ежегодник за 1915 г., изд. 1919 г.

2. Стат. справочник по Полт. губ. на 1918—19 г.г.—1919 г.
3. Бюллетень Полт. ГСБ, № 1—3 (янв.—март 1922 г.).
4-5. Бюллетень Полт. ГСБ, №№ 1—6 (янв.—июль 1923 г.).
6. Отчет Полт. ГЭС'а СТО на 1-XII-21 г. (обраб. ГСБ.).
7. Хозяйство Полтавщины,—ежем. журн. Полт. ГЭС'а (при участ. ГСБ), №№ 1—7 за 1921—22 г.

Харьковское Губстатбюро.

1. Подворная перепись 1913 г. (поуездные итоги).—1919 г.
2. Поуездные итоги с.-х. пер. 1917 и 1920 г.
3. Стат Бюллетень Харьк. ГСБ., №№ 1—10 (дек. 1921 г.—сент. 1922 г.).
4—6. Отчет Харьк. ГЭС'а СТО, в. в. 1—III за 1921 и окт. 1922 г. (обраб. ГСБ.).
7—9 Бюджеты крестьян Харьк. губ.: I. Сумской округ, II. Купянский округ., III Харьковский округ.
10. Учреждения нар. образ. Харьк. губ. на 1 января 1924 г.
11. Динамика розничных цен Харьк. губ. (1923—24 г.).

Черниговское Губстатбюро.

1. Бюллетень Черниг. ГСБ., № 1 (апр. 1922 г.).
2—3. Бюллетень Черниг. ГСБ., №№ 1—6 (янв.—июнь), 1923 г.
4. Хозяйство Черниговщины, № 1 (сент. 1922 г.), ежем. журнал Черниг. ГЭС'а под ред. ГСБ.

Кроме того, ликвидированные в 1922 г. в связи с районированием Украины, бывшие Губстатбюро опубликовали:

Запорожское.

1—3. Бюллетень Зап. ГСБ за 1922 г., №№ 1—4 (янв.—май).
4. Материалы по стат. г. Мелитополя и уезда (изд. Мелит. Комунхоза), 1922 г.
5. Естест.-истор. очерк Запорож. и Гуляй-Польск. уезд. (изд. Госиздата), 1922 г.
6. Итоги с.-х. переписи 1920—1921 г. г.
7. Список ценз. пром. завед. Зап. губ. на 1-I-22 г., 1922 г.

8. Отчет Зап. ГЭС'а СТО на 1--22 г. (обраб. ГСБ), 1922 г.

Кременчугское.

1. Отчет Крем. ГЭС'а СТО, окт.—дек. 1921 г. (обраб. ГСБ), 1922 г.

Николаевское.

1—2. Список насел. мест. Николаевск. губ. по пер. 1920 г., в. 1-I, 1921 г.

3—9. Бюллетень Ник. ГСБ., № 1 за 1920 г. , №1—2 за 1921 г., №№ 1—7 (январь—июль) за 1922 г.

КОЛОНИ ЦИФР У СТАТИСТИЧНИХ ВИДАННЯХ — АРГУМЕНТИ ДЛЯ ДОКАЗУ ГЛИБОКИХ ІДЕЙ.

Библиотека
Института Ленина
при (Ц.К. К.П. (б.)

КАРТА СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

Административное деление по данным НКВД. на 1-е Сентября 1923 г.

Издание Центрального Статистического Управления Украины 1924 г. XII-6

Харьков Лит. У.В.О. Зак. 567 тир. 11000

Мапа
Української Соціялістичної Радянської Республіки

за даними районування на 1 січня 1925 року

Маштаб 1:4200000

0 50 100 150 версти

Російська Соціялістична Федеративна Радянська Республіка

Б. С. Р. Р.

Польща

Чехословаччина

Румунія

Умовні назначення:

- губерніяльні міста
- окружні „
- инші „
- державні й губерн. кордони 1924 р. / 1923
- окружні кордони 1924 р. / 1923
- річки
- двохколійні / одноколійні } залізниці
- вузлові станції
- кордон А.М.С.Р.Р.

Чорне море

Азовське море

Видання Центрального Статистичного Управління України

1924 р.

Харьков Лит УВО зак 567 тир 11000